

**Załącznik do uchwały Nr VI/49/19
Sejmiku Województwa Małopolskiego
z dnia 25 lutego 2019 r.**

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021

Spis treści

I. Wstęp	3
1.1 Wprowadzenie	3
1.2 Podstawy prawne sporządzania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami	4
1.3 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami realizuje zapisy <i>Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego</i>	6
1.4 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami realizuje zapisy <i>Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego</i>	9
1.5 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami realizuje zapisy <i>Programu Strategicznego Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego</i>	9
1.6 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami odnosi się do <i>Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami</i>	10
1.7 Kontekst programowy <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021</i>	11
II. Wnioski z diagnozy zasobów dziedzictwa kulturowego województwa małopolskiego	17
III. Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim	20
IV. Wnioski wynikające z analizy SWOT	26
V. Misja <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021</i>	30
VI. Cele, priorytety i kierunki działań <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021</i>	33
• Cel strategiczny – Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan	45
• Cel operacyjny I – Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu	46
• Priorytet I.1 – Zachowanie optymalnej jakości krajobrazu kulturowego i funkcjonalne wykorzystywanie miejsc i obiektów dziedzictwa	47
• Priorytet I.2 – Zachowanie historycznej wielokulturowości regionu, tradycji i tożsamości regionalnej i lokalnej	49
• Cel operacyjny II – Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową	50
• Priorytet II.1 – Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalną przestrzenią kulturową	51
• Priorytet II.2 – Systemowa i projektowa współpraca podmiotów zaangażowanych w ochronę i opiekę nad dziedzictwem kulturowym	51
• Priorytet II.3 – Perspektywiczne wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w edukacji, turystyce, gospodarce wiedzy	52
VII. Działania wspierające ochronę regionalnego dziedzictwa kulturowego	55
1.1 Obiekty, które zasługują na wpisanie na Listę UNESCO i uznanie za pomniki historii	55
1.2 Propozycje obiektów do objęcia podstawową formą ochrony – wpisaniem do rejestru zabytków	56
1.3 Planowane parki krajobrazowe	61
1.4 Proponowane parki kulturowe	61
1.5 Planowane szlaki kulturowe i turystyczne	63
VIII. Źródła finansowania <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021</i>	65
IX. Wskaźniki oceny realizacji celów <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021</i>	74
X. Zakończenie	76

I. Wstęp

*... najlepszą gwarancją dla zachowania zabytków jest szacunek i przywiązanie do nich samych narodów,
(...) te uczucia mogą być w znacznym stopniu wspomagane przez odpowiednie działania władz...¹
Karta Ateńska z 1931 r.*

*Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju
artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*

1.1 Wprowadzenie

Województwo małopolskie – zgodnie zapisami artykułu 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami² – sporządziło i przyjęło już trzy wersje wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami. Pierwszy w kraju program regionalny pn. *Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski* został opracowany na lata 2005-2009 i przyjęty uchwałą nr XXXVII/469/05 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 3 października 2005 roku. Kolejna wersja programu pn. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010-2013* – będąca kontynuacją założeń pierwszego programu – przyjęta została uchwałą nr LII/843/10 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 8 listopada 2010 roku. Trzecia wersja dokumentu pn. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2014-2017* została podjęta uchwałą nr LI/822/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 maja 2014 roku. Wszystkie dokumenty programowe uzyskały pozytywną opinię Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Aktualny *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* obejmuje obszar województwa małopolskiego w jego administracyjnych granicach i stanowi naturalną kontynuację *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2014-2017* oraz wcześniejszych wersji programu. Dokument programowy został sporządzony z inicjatywy Zarządu Województwa Małopolskiego³ i opracowany w Departamencie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego przy współudziale powołanego przez Zarząd Województwa Małopolskiego zespołu zadaniowego⁴, w skład którego weszli specjaliści z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: przedstawiciele środowiska naukowego, służb konserwatorskich, instytucji kultury oraz reprezentanci władzy samorządowej. Program opracowany został we współpracy z FRDL Małopolskim Instytutem Samorządu Terytorialnego i Administracji z Krakowa. Dokument stanowi istotny element strategii zarządzania dziedzictwem kulturowym na obszarze województwa małopolskiego.

Celem działania samorządu województwa – wypełniającego zadania określone przepisami krajowego prawa i umowami międzynarodowymi – jest przede wszystkim realizacja polityki regionalnej w oparciu o strategię rozwoju województwa. Ważnym elementem tej polityki są działania na rzecz poszanowania, ochrony i wykorzystania bogatych i unikatowych zasobów dziedzictwa kulturowego, które stanowią o wyjątkowości i atrakcyjności regionu. Kluczowe jest więc skorelowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego rozwoju województwa. Tylko prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, placówkami badawczymi, środowiskami naukowymi, podmiotami gospodarczymi i właścicielami lub użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w niniejszym dokumencie programowym.

Dążenie do znaczącej poprawy stanu zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego, bogatego krajobrazu kulturowego Małopolski, a także racjonalne korzystanie z zasobów dziedzictwa kulturowego, we współpracy wszystkich interesariuszy regionalnych, w tym samych mieszkańców, to główne kierunki wskazanych i planowanych działań w tym obszarze. Ważne i zasadne jest określanie warunków i determinant organizacyjnych, finansowych i edukacyjnych, które temu służą.

¹ Karta Ateńska z 1931 r. – *Postanowienia konferencji w Atenach w 1931 r.*, w pkt. VII *Współpraca międzynarodowa w dziedzinie ochrony zabytków*, lit. b.

² Dz. U. z 2017 r. poz. 2187, z 2018 r. poz. 10, 1669.

³ Uchwała nr 2095/17 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021*.

⁴ Uchwała nr 52/18 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 16 stycznia 2018 r. w sprawie powołania Zespołu zadaniowego ds. przygotowania *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021*.

Dziedzictwo kulturowe Małopolski jest dziedzictwem powszechnie uznawanym i rozpoznawanym, a jednocześnie stanowi mocny wyraz regionalnej tożsamości. Celem sprawowanej w tym obszarze polityki, także tej realizowanej przez samorząd województwa, jest stymulowanie działań na rzecz kreatywnego i umiejętnego wykorzystania potencjału gospodarczego dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu. Wyzwaniem jest budowanie świadomych relacji z dziedzictwem kulturowym i odpowiedzialność za powierzony nam ogrom i bogactwo zasobów dziedzictwa, które może być także uznawane za zbiór możliwości i potencjał kształtujący tożsamość, postawy ludzkie i obywatelskie oraz świadome bycie w świecie.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021, zgodnie z wymogiem ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami uzyskał (pozytywną) opinię Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Obowiązek nałożony ustawą z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁵, określił szczegółowo sposób konsultacji projektów aktów prawa miejscowego w dziedzinach dotyczących działalności statutowej organizacji pozarządowych. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* nie jest aktem prawa miejscowego. Niezależnie od tego faktu, zostały jednak przeprowadzone konsultacje społeczne⁶ projektu programu mającego obowiązywać na lata 2018-2021, z uwagi na specyfikę założeń tego dokumentu strategicznego, a w szczególności kompleksowość opieki nad dziedzictwem kulturowym – którą program zakłada – i konieczność współpracy wielu podmiotów zajmujących się dziedzictwem. Zgodnie z przyjętą wizją dokumentu: *Małopolanie dumni z zadbanej regionalnej przestrzeni kulturowej, która jest ich wspólnym dobrem i pomnażanym bogactwem*.

1.2 Podstawy prawne sporządzenia wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021 został opracowany głównie w oparciu o dwie ustawy: z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa⁷.

Zgodnie z wymogiem artykułu 87, ust. 1 **ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Programy te – zgodnie z zapisami ustawy (artykuł 87, ust. 2) – mają na celu, w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych przeznaczanych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Zarząd województwa jest zobowiązany sporządzać co dwa lata sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami i przedstawić je do akceptacji sejmikowi województwa oraz przekazać Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji

⁵ Dz. U. z 2018 r. poz. 450, 650, 723.

⁶ Uchwała nr 1962/18 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 18 października 2018 r. w sprawie przeprowadzenia konsultacji społecznych projektu uchwały Sejmiku Województwa Małopolskiego w sprawie przyjęcia *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021*.

⁷ Dz. U. z 2018 r. poz. 913, 1000.

krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami⁸. Ewaluacja programu powinna być dokonywana w okresach czteroletnich, poprzez badanie stopnia osiągnięcia zakładanych celów⁹.

Zgodnie z zapisami ustawy – artykuł 18, ust. 1 – ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego lub decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa określa zobowiązania samorządu województwa, w tym konieczność opracowania strategii rozwoju województwa (artykuł 11, ust. 1 i 2) uwzględniającej w szczególności m.in. następujące cele:

- pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej;
- zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń;
- kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

Ustawa zobowiązuje samorząd województwa do prowadzenia polityki rozwoju województwa, na którą składa się m.in.: wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie. Zgodnie z nakazem ustawowym – artykuł 14, ust. 1 – samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami, w tym także (punkt 3) w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. *Zabytki, a szerzej dziedzictwo kulturowe, stanowią w świetle tych przepisów przede wszystkim czynniki procesów integracyjnych w regionie*¹⁰. Zapisy tej ustawy odnoszą się zarówno do ochrony zabytków, jak i opieki nad zabytkami.

Przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nie definiują jednoznacznie kompetencji i zakresu odpowiedzialności samorządu województwa w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Interpretując przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o samorządzie województwa przyjmuje się, że jednym z obowiązków samorządu regionalnego jest kształtowanie polityki rozwoju województwa w sposób uwzględniający zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, polegające na ochronie zabytków – odnosząc się do artykułu 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – czyli podejmowaniu działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto samorząd województwa – odwołując się do artykułu 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – zobowiązany jest do opieki nad zabytkami, do których posiada tytuł prawny. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków do:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

⁸ Województwo Małopolskie opracowało już kilka wersji sprawozdań z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami: uchwała nr XVIII/276/08 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 kwietnia 2008 r., uchwała nr XXX/508/12 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2012 r., uchwała nr XXXIII/487/17 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 27 lutego 2017 r.

⁹ Województwo Małopolskie dokonuje ewaluacji kolejnych programów opieki nad zabytkami w okresach czteroletnich, w formie diagnoz zasobów dziedzictwa kulturowego województwa, stanowiących część kolejnych edycji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami.

¹⁰ *Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017*, Warszawa 2014 r., s. 23.

Zgodnie z obowiązującym prawem, jednostki samorządu terytorialnego, na równi z pozostałymi właścicielami, zobowiązane są do dbałości o posiadane lub powierzone obiekty.

Poza ustawami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o samorządzie województwa, aktem prawnym, który dotyczy zagadnień powiązanych z ochroną dziedzictwa kulturowego jest **ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**¹¹. Zgodnie z zapisami tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza (artykuł 1, ust. 2):

- wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury;
- walory architektoniczne i krajobrazowe;
- wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa zawiera się – artykuł 39, ust. 3 ustawy – ustalenia strategii rozwoju województwa oraz rekomendacje i wnioski zawarte w audycie krajobrazowym, oraz określa się w szczególności m.in. system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Niniejsza ustawa wskazuje na potrzebę uwzględnienia przy sporządzaniu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego determinant stanu dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej oraz wprowadza obowiązek określenia zasad ochrony m.in. krajobrazów kulturowych i dóbr kultury współczesnej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Wsparciem podejścia krajobrazowego, które charakteryzuje się podejmowaniem działań na rzecz ochrony wartości krajobrazów kulturowych i przestrzeni publicznej, jest **ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 roku o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu**¹². Ten akt legislacyjny dotyczy wprowadzenia narzędzi sprzyjających ochronie krajobrazu, powszechnej identyfikacji i waloryzacji krajobrazów oraz zmiany definicji krajobrazu kulturowego, rozumianego jako *postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze lub wytwory cywilizacji, ukształtowaną w wyniku działania czynników naturalnych lub działalności człowieka*¹³. Podejście krajobrazowe jest stosowane w celu rozpoznania, ochrony i zarządzania w odniesieniu do obszarów historycznych, poprzez uwzględnienie współzależności form materialnych, organizacji przestrzennej i powiązań, cech przyrodniczych i kontekstu, a także wartości społecznych, kulturowych i ekonomicznych. Celem ustawodawcy jest wdrożenie rozwiązań, które zapewnią właściwy poziom ochrony szczególnie cennych krajobrazowo obszarów i walorów krajobrazowych: wartości przyrodniczych, kulturowych, historycznych, estetyczno-widokowych obszaru oraz związanych z nimi rzeźby terenu, tworów i składników przyrody oraz elementów cywilizacyjnych, ukształtowanych przez siły przyrody lub działalność człowieka¹⁴. Jednym z konkretnych wymiarów stanowienia prawa w tym względzie jest umożliwienie podejmowania przez rady gmin uchwał – będących aktami prawa miejscowego – ustalających zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane¹⁵. Celem ustawodawstwa jest troska o ochronę naturalnych i kulturowych walorów krajobrazu polskich miejscowości. Zapisy ustawy obligują ponadto regionalny samorząd do sporządzenia, nie rzadziej niż raz na 20 lat, audytu krajobrazowego¹⁶. Audyt ten identyfikuje krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne, dokonuje oceny ich wartości, jak również opisuje zagrożenia dla możliwości zachowania wartości krajobrazów, wskazuje rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów, a także lokalne formy architektoniczne zabudowy w obrębie krajobrazów. Ochrona krajobrazowa, koordynacja ochrony zabytków z ochroną przyrody i dopełnienie ochrony pojedynczych zabytków ochroną obszarową są postulatami i działaniami wspieranymi przez niniejszy program opieki nad zabytkami.

1.3 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami realizuje zapisy *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego*

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021 jest dokumentem programowym służącym wdrażaniu strategii rozwoju regionalnego. W związku z powyższym odwołuje

¹¹ Dz. U. z 2017 r. poz. 1073, 1566.

¹² Dz. U. z 2015 r. poz. 774, 1688.

¹³ Tamże, art. 7, pkt 1, lit. a.

¹⁴ Tamże, art. 9, pkt 1, lit. e.

¹⁵ Tamże, art. 7, pkt 5.

¹⁶ Tamże, art. 7, pkt 6-7.

się bezpośrednio do zapisów *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego* na lata 2011-2020¹⁷ oraz *Programu Strategicznego Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego*¹⁸. Niniejszy regionalny program opieki nad zabytkami uściśla zapisy strategii rozwoju województwa, w szczególności wyznaczone do osiągnięcia cele dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określone w *Obszarze 2 – Dziedzictwo i przemysły czasu wolnego*, w szczególności w kierunku polityki rozwoju 2.1 – *Ochrona małopolskiej przestrzeni kulturowej*.

Wizja Małopolska 2020 określona została w strategii rozwoju województwa w sposób następujący: *Chcemy, aby Małopolska była atrakcyjnym miejscem życia, pracy i spędzania czasu wolnego, europejskim regionem wiedzy i aktywności, silnym wartościami uniwersalnymi, tożsamością i aspiracjami swoich mieszkańców, świadomie czerpiącym z dziedzictwa i przestrzeni regionalnej, tworzącym szanse na rozwój ludzi i nowoczesnej gospodarki*¹⁹. Głównym celem polityki rozwoju regionu jest efektywne wykorzystanie potencjałów regionalnej szansy dla rozwoju gospodarczego oraz wzrost spójności społecznej i przestrzennej Małopolski w wymiarze regionalnym, krajowym i europejskim.

Celem strategicznym *Obszaru 2 – Dziedzictwo i przemysły czasu wolnego* jest zapisana w strategii: *Wysoka atrakcyjność Małopolski w obszarze przemysłów czasu wolnego dzięki wykorzystaniu potencjału dziedzictwa regionalnego i kultury*²⁰. Rezultatem zaplanowanych oraz realizowanych działań powinno być przejście od pasywnej i biernej ochrony, polegającej głównie na działaniach konserwatorskich, do efektywnego i racjonalnego zarządzania kulturą, zasobami dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego. *Konieczne jest zatem podejmowanie przedsięwzięć, których głównym celem będzie nie tylko kompleksowa ochrona i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, ale również generowanie impulsów do dalszego ich rozwoju. Tak rozumiane działania powinny stanowić podstawę nowoczesnego modelu zarządzania kulturą, który umożliwi pełne wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych Małopolski. W tym celu niezbędne jest wdrożenie mechanizmów włączających dziedzictwo kulturowe w obieg gospodarczy przy zachowaniu priorytetowej roli dziedzictwa regionalnego. Ponadto należy dążyć, przy jednoczesnym eksponowaniu ich autentyczności, do nadania zabytkom nowych funkcji poprzez określenie i upowszechnienie nowoczesnego modelu „użytkowania zabytków”. Model taki będzie łączył ich ochronę, zwiększenie dostępności, poszukiwanie nowych form opieki nad zabytkami, ale również tworzył sprzyjające warunki dla rozwoju sektora przemysłów czasu wolnego*²¹.

Tabela 1

Cele określone w <i>Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego</i> na lata 2011-2020	
Cel główny	Efektywne wykorzystanie potencjałów regionalnej szansy dla rozwoju gospodarczego oraz wzrost spójności społecznej i przestrzennej Małopolski w wymiarze regionalnym, krajowym i europejskim ²²
Obszar 2 – Dziedzictwo i przemysły czasu wolnego	
Cel strategiczny Obszaru 2	Wysoka atrakcyjność Małopolski w obszarze przemysłów czasu wolnego dzięki wykorzystaniu potencjału dziedzictwa regionalnego i kultury ²³
Kierunki polityki rozwoju Obszaru 2 – Dziedzictwo i przemysły czasu wolnego ²⁴	
2.1	Ochrona małopolskiej przestrzeni kulturowej
2.2	Zrównoważony rozwój infrastruktury oraz komercjalizacja usług czasu wolnego
2.3	Kształcenie kadr dla rozwoju i obsługi przemysłów czasu wolnego
2.4	Wzmocnienie promocji dziedzictwa regionalnego oraz oferty przemysłów czasu wolnego

¹⁷ Uchwała nr XII/183/11 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 września 2011 r. w sprawie przyjęcia *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego* na lata 2011-2020.

¹⁸ Uchwała nr 1436/15 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 22 października 2015 r. w sprawie przyjęcia *Programu Strategicznego Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego*.

¹⁹ *Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego* na lata 2011-2020, s. 64.

²⁰ Tamże, s. 78.

²¹ Tamże, s. 79.

²² Tamże, s. 67.

²³ Tamże, s. 78.

²⁴ Tamże, s. 79-82.

Tabela 2

Kluczowe działania ochrony małopolskiej przestrzeni kulturowej zapisane w <i>Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego</i> na lata 2011-2020 ²⁵	
Nr	Działania podejmowane w zakresie opieki nad regionalnym dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym oraz ochrony i kształtowania krajobrazu
2.1.1	Kształtowanie zrównoważonego krajobrazu kulturowego
2.1.2	Poprawa stanu i sposobu użytkowania zabytków oraz przeciwdziałanie procesowi ich degradacji
2.1.3	Ochrona i kształtowanie zabudowy historycznych miast i miasteczek
2.1.4	Ochrona tradycyjnej zabudowy regionalnej i układów ruralistycznych
2.1.5	Powstrzymanie degradacji wartościowych krajobrazów kulturowych oraz dewastacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia
2.1.6	Kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych
2.1.7	Zachowanie i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, w tym przywrócenie rzeczywistej wartości zniszczonym obiektom oraz ponowne określenie dla poszczególnych obiektów ich wartości zabytkowych, wskazanych do bezwzględneho zachowania
2.1.8	Utrzymanie wielokulturowego bogactwa oraz tożsamości lokalnej i regionalnej szczególnie poprzez wspieranie folkloru, tradycji i sztuki ludowej
2.1.9	Funkcjonalne zarządzanie kulturą i dziedzictwem kulturowym, w tym rozwój partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego
2.1.10	Badanie i dokumentowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego
2.1.11	Poprawa funkcjonowania instytucji opieki nad zabytkami
2.1.12	Wdrożenie mechanizmów włączających wartości dziedzictwa w obieg gospodarczy
2.1.13	Zapobieganie degradacji i ochrona zasobów dziedzictwa przyrodniczego regionu
2.1.14	Stworzenie systemu oraz procedur zarządzania dziedzictwem przyrodniczym
2.1.15	Zintegrowana ochrona krajobrazu kulturowego i środowiska przyrodniczego, szczególnie w zakresie wysokiego poziomu estetycznego otoczenia i ład u przestrzennego

Tabela 3

Kluczowe działania związane ze wzmocnieniem promocji dziedzictwa regionalnego zapisane w <i>Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego</i> na lata 2011-2020 ²⁶	
Nr	Działania
2.4.1	Inicjowanie i wspieranie działań mających na celu podnoszenie społecznej świadomości i wrażliwości w zakresie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego (zabytków oraz obiektów kultury współczesnej), a także podejmowanie działań na rzecz poprawy poziomu estetycznego otoczenia i ład u przestrzennego
2.4.2	Promocja na rzecz ochrony i wykorzystania dziedzictwa regionalnego dla rozwoju gospodarczego regionu oraz aktywizacji użytkowników do inwestowania we własne nieruchomości i adaptacji ich do nowych funkcji
2.4.3	Aktywna i skuteczna promocja oraz wsparcie regionalnej oferty przemysłów czasu wolnego, w szczególności markowych produktów turystycznych i wydarzeń kulturalnych, w tym artystycznych i twórczych
2.4.4	Zwiększanie poziomu społecznego uczestnictwa w kulturze oraz aktywnych formach spędzania czasu wolnego poprzez promocję i informację o ofercie kulturalnej oraz zapewnianie jej dostępności i różnorodności
2.4.5	Intensyfikacja współpracy pomiędzy podmiotami sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego w zakresie edukacji, promocji oraz poprawy świadomości i postaw obywatelskich w odniesieniu do dziedzictwa regionalnego

W okresie 7 lat obowiązywania *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego*, zarówno w otoczeniu formalno-prawnym, jak i w sferze procesów społeczno-gospodarczych, warunkujących prowadzenie polityki regionalnej, zaistniało szereg zmian uzasadniających potrzebę dokonania kompleksowego

²⁵ Tamże, s. 79.

²⁶ Tamże, s. 82.

przeгляdu oraz aktualizacji strategii. Aktualnie trwają prace nad opracowaniem dokumentu pn. *Małopolska Strategia 2030*²⁷. Wydaje się, że czwarta strategia rozwoju Małopolski, której uchwalenie powinno nastąpić jeszcze w 2018 roku, z horyzontem czasowym 2030, będzie w większym stopniu akcentować zagadnienia jakości przestrzeni zamieszkania, czyli środowiska, krajobrazu, standardów mieszkaniowych, usługowych i transportu lokalnego. W tym sensie jej głównymi beneficjentami będą mieszkańcy Małopolski, a stan zagospodarowania jej przestrzeni stanie się elementem budowania konkurencyjności regionu²⁸. Projekt strategii zakłada skoncentrowanie się na nowych lub słabo obecnych w dotychczasowych dokumentach tematach, m.in. takich jak: krajobraz, odnowa wsi, polityka miejska i rewitalizacja, nowe tereny turystyczne. Przywoływaną ważną wartością jest spójność społeczna i przestrzenna regionu. Nowa wizja przyszłości województwa sformułowana została jako: **Małopolska – solidarna, piękna, zamożna i spójna**. Na piękno ma wpływ odpowiedzialne kształtowanie krajobrazu. Wśród wyznaczonych celów wymienia się: wzmocnienie wartości otwartego społeczeństwa obywatelskiego poprzez wzrost uczestnictwa w kulturze oraz stworzenie warunków dla edukacji przez całe życie, przełamanie procesów degradacji krajobrazu, rozszerzenie i pogłębienie procesów rewitalizacji miast i odnowy wsi poprzez lepsze planowanie i powszechniejszy udział mieszkańców²⁹.

1.4 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami realizuje zapisy Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021 jest dokumentem spójnym z obowiązującym *Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, podjętym uchwałą Sejmiku Województwa Małopolskiego w 2018 roku³⁰. Celem rozwoju przestrzennego dla Małopolski jest utrzymanie, a w pewnych elementach nawet poprawienie stanu środowiska i podniesienie jakości krajobrazu i zasobów kultury, przy zapewnieniu warunków do stabilnego wzrostu gospodarczego i podniesienia standardów jakości życia mieszkańców drogą bardziej efektywnej gospodarki przestrzennej³¹. Kluczowe zasady polityki przestrzennej, których realizacja wymaga skoordynowanych działań na poziomie regionalnym i lokalnym to m.in. także ochrona dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu, która sprowadza się do³²:

- wzmocnienia faktycznej ochrony i świadome kształtowanie najcenniejszych krajobrazów Małopolski przy wykorzystaniu ustawy krajobrazowej;
- rewaloryzacji najcenniejszych zespołów i obiektów dziedzictwa urbanistycznego, ruralistycznego i architektonicznego;
- rozwoju różnych form turystyki zachowującej potencjał i wartości środowiska przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu.

W *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego* określono kierunki polityki przestrzennej. Jednym z nich są działania na rzecz jakości krajobrazu, architektury i ochrony środowiska kulturowego³³. Zapisy dotyczące potencjalnych obszarów nowych parków krajobrazowych oraz parków kulturowych zostały uwzględnione w niniejszym dokumencie.

1.5 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami realizuje zapisy Programu Strategicznego Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego

*Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego*³⁴ jest jednym z 10 zintegrowanych programów strategicznych służących wdrażaniu *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego* na lata 2011-2020, poprzez przejście od planowania strategicznego do programowania operacyjnego. Rolą programów strategicznych jest uruchomienie systemu realizacji strategii rozwoju regionalnego, tj. stworzenie mechanizmów, dzięki którym działania i zadania określone w tym dokumencie będą w sposób systematyczny wdrażane i monitorowane oraz poddawane okresowej ocenie. *Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego* stanowi uszczegółowienie strategii regionalnej w obszarze kultury, dziedzictwa kulturowego i przemysłów czasu wolnego.

²⁷ Projekt dokumentu, redakcja z dnia 30 lipca 2018 r.

²⁸ *Małopolska Strategia 2030*. Projekt dokumentu, redakcja z dnia 30 lipca 2018 r., s. 86.

²⁹ Tamże, s. 87-89, 91.

³⁰ Uchwała nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r. w sprawie uchwalenia *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*.

³¹ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego Tom 2*, s. 12.

³² Tamże, s. 13.

³³ Tamże, s. 49.

³⁴ Uchwała nr 1436/15 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 22 października 2015 r. w sprawie przyjęcia *Programu Strategicznego Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego*.

Tematem podejmowanym przez *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* odpowiada Priorytet 1. *Programu Strategicznego Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego: Wzmocnienie źródeł tożsamości poprzez ochronę zasobów dziedzictwa, jego rewaloryzację, kształtowanie krajobrazu kulturowego, rewitalizację przestrzeni oraz odczytywanie i interpretację znaczeń kulturowych*. W ramach tego priorytetu zaplanowano dwa, równorzędne i powiązane kierunki działań: pierwszy obejmuje obszar związany z ochroną zabytków, tworzeniem kompleksowych systemów informacji, opisu i interpretowania dziedzictwa kulturowego oraz udostępnianiem jego zasobów; drugi, związany z problematyką planowania i zagospodarowania przestrzennego, obejmuje spektrum działań mających na celu wprowadzanie harmonii, ładu i treści kulturowych do przestrzeni środowiska życia.

Za priorytetowe uznaje się zachowanie ciągłości i twórczego rozwoju dziedzictwa i jego użytkowanie w tworzeniu współczesnych form przekazu kulturowego oraz włączanie dziedzictwa w obieg gospodarczy i wykorzystanie jego zasobów dla rozwoju sektora kultury, turystyki, rekreacji i wypoczynku. Aspekty ochrony dziedzictwa kulturowego powinny być połączone z systemową opieką nad krajobrazem, w tym nad dziedzictwem przyrodniczym. Istotnym elementem jest wsparcie działań wykorzystujących walory dziedzictwa w rozwoju gospodarczym i społecznym miast i miejscowości regionu.

Zakłada się, że w wyniku działań określonych *Programem Strategicznym Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego* zostaną przeprowadzone prace remontowe, budowlane, konserwatorskie, zabezpieczające oraz waloryzujące najważniejsze obiekty dziedzictwa kulturowego w regionie, umożliwiające jego zachowanie, interpretację i świadomą akceptację społeczną, sprzyjającą rozwojowi aktywnych postaw społecznych i gospodarki nieinwazyjnej dla środowiska kulturowego i naturalnego, w tym zwłaszcza gospodarki turystycznej i rekreacyjnej. Wykorzystane zostaną nowe technologie dla dokumentowania i udostępniania zasobów dziedzictwa oraz dla edukacji, zwłaszcza kulturalnej. Podniesiony zostanie standard zarządzania dziedzictwem oraz oferty muzealnej, czego efektem będzie znacząca poprawa jakości dostępu do zasobów dziedzictwa, a co za tym – możliwość czerpania, wykorzystywania, redefiniowania treści kulturowych dla interpretacji swojej tożsamości oraz twórczej kreacji. Wzmocniona zostanie tożsamość regionalna oparta o walory autentycznego, „żywego” dziedzictwa oraz rozwinięta zostanie współpraca międzyregionalna i międzykulturowa dla współczesnej interpretacji dziedzictwa, a jego potencjał zostanie lepiej wykorzystany dla podnoszenia jakości życia mieszkańców, społeczno-gospodarczego rozwoju oraz budowy marki regionu.

W tym zakresie *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* jest dokumentem spójnym i w pełni komplementarnym z *Programem Strategicznym Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego*, stanowiąc jego uszczegółowienie w zakresie celów i działań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Tabela 4

Priorytety i działania określone w <i>Programie Strategicznym Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego</i>	
Priorytet I	Wzmocnienie źródeł tożsamości poprzez ochronę zasobów dziedzictwa, jego rewaloryzację, kształtowanie krajobrazu kulturowego, rewitalizację przestrzeni oraz odczytywanie i interpretację znaczeń kulturowych ³⁵
Działania stanowiące ramy dla konkretnych rozwiązań³⁶	
1.1	Przeszłość przyszłości – prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy zabytkach
1.2	Dla dziedzictwa – opis i interpretacja dziedzictwa oraz podnoszenie kompetencji kulturowych
1.3	Kompleksowe programy rewitalizacji społecznej i ekonomicznej oraz kształtowanie przestrzeni

1.6 Zakres, w jakim wojewódzki program opieki nad zabytkami odnosi się do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

W chwili opracowania niniejszego dokumentu brak jest aktualnego programu opieki nad zabytkami na poziomie krajowym. Poprzedni, obowiązujący w latach 2014-2017³⁷, był pierwszym tego rodzaju dokumentem strategicznym, w dziedzinie ochrony zabytków, przyjętym przez Radę Ministrów.

³⁵ *Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego*, s. 49.

³⁶ Tamże, s. 56-62.

³⁷ Uchwała nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*.

W Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego trwają obecnie prace związane z przygotowaniem nowego krajowego programu opieki nad zabytkami. Planowany termin przyjęcia projektu dokumentu przez Radę Ministrów przypada na koniec 2018 roku. Jak informuje projekt uchwały, głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2018-2021* ma być stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na poziomie krajowym. Działania programowe realizowane będą we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej. Założenia programowe wskazują 3 cele szczegółowe i kierunki działania, w tym dotyczące optymalizacji systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcia działań w zakresie opieki nad zabytkami oraz budowania świadomości społecznej wartości dziedzictwa³⁸. Cele i działania określone w niniejszym *Wojewódzkim programie opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* są spójne z polityką ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym w Polsce, w szczególności w zakresie wdrażania skutecznych rozwiązań na rzecz ochrony zabytków, sieciowania struktur i działań organów oraz interesariuszy ochrony zabytków oraz tworzenia warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

Tabela 5

Cele szczegółowe Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2018-2021³⁹	
Cel szczegółowy 1	Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego
Kierunki działania w ramach celu szczegółowego 1	
1	Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
2	Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
Cel szczegółowy 2	Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
Kierunki działania w ramach celu szczegółowego 2	
1	Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
2	Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
Cel szczegółowy 3	Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa
Kierunki działania w ramach celu szczegółowego 3	
1	Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości
2	Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

1.7 Kontekst programowy *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021*

Za aktualne uznano ustalenia przyjęte w *Wojewódzkim programie opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2014-2017* oraz w programach wcześniejszych, dotyczące zakresu wojewódzkiego programu oraz jego ukierunkowania na zagadnienia ochrony zabytków oraz opieki nad zabytkami. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* obejmuje swoim zakresem zarówno działania administracyjne, czyli politykę prowadzoną w dziedzinie ochrony zabytków położonych na obszarze województwa małopolskiego, w jego administracyjnych granicach, jak i opiekę nad zabytkami – w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – sprawowaną przez właścicieli zabytków.

Niniejszy regionalny program opieki nad zabytkami zawiera odniesienia przede wszystkim do *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020*, będącego jej uszczegółowieniem *Programu Strategicznego Dziedzictwo i Przemysł Czasu Wolnego* oraz obowiązującego *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*. Zapisy wojewódzkiego programu

³⁸ <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r750131964,Projekt-uchwaly-Rady-Ministrow-w-sprawie-ustanowienia-Krajowego-programu-ochrony.html>.

³⁹ ID191, Projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie ustanowienia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2018–2021*, BIP Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r750131964,Projekt-uchwaly-Rady-Ministrow-w-sprawie-ustanowienia-Krajowego-programu-ochrony.html>.

opieki nad zabytkami odwołują się także do ważnych, międzynarodowych dokumentów programowych, określających wartość dziedzictwa kulturowego i zasady jego ochrony. Umowy międzynarodowe – ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – należą do źródeł prawa powszechnie obowiązującego (artykuł 87, ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej), co oznacza, że stają się źródłem praw i obowiązków konkretnych adresatów w krajowym porządku prawnym. Obowiązek ich przestrzegania dotyczy zarówno wszystkich organów administracji publicznej, jak i obywateli. Ratyfikowane umowy międzynarodowe, w tym w szczególności Konwencje UNESCO oraz Konwencje Rady Europy w dziedzinie kultury, wskazują cele i zadania, do realizacji których zostaliśmy zobowiązani wobec całej międzynarodowej społeczności. Determinują one w związku z tym kierunki działań podejmowanych przez administrację rządową, jak również samorządową, w tym samorządu województwa w ramach niniejszego dokumentu.

- **Karta Ateńska z 1931 roku – Postanowienia konferencji w Atenach w 1931 roku**, pierwszy istotny, wspólny dokument międzynarodowej społeczności ekspertów sformułował doktrynę *takiego użytkowania zabytków, które zapewnia ciągłość ich istnienia przeznaczając je jednak funkcjom, które szanują ich charakter historyczny lub artystyczny*⁴⁰. Konferencja jednogłośnie zaaprobowała ogólną tendencję, która przedkłada interes społeczny nad prywatny oraz uznała, że akty legislacyjne muszą być dostosowane do warunków lokalnych i do wymagań opinii publicznej, a odpowiednie instytucje powinny okazywać swe zainteresowanie dla arcydzieł, w których wyraziła się w najwyższym stopniu cywilizacja i które wydają się zagrożone⁴¹.

- **Karta Wenecka z 1964 roku – Postanowienia i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków w Wenecji w 1964 roku** w *Dokument 1, Międzynarodowej Karcie Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych* zawarła oświadczenie: *Brzemienne duchową spuścizną przeszłości, zabytkowe dzieła narodów pozostają w życiu współczesnym żywym świadectwem ich wiekowych tradycji. Ludzkość, z każdym dniem bardziej świadoma jednolitego charakteru wartości ogólnoludzkich, uważa je za dziedzictwo wspólne i uznaje swą solidarną odpowiedzialność za ich zachowanie wobec przyszłych pokoleń. Poczują się ona do przekazania im tychże wartości w całym bogactwie ich autentyzmu*⁴². W dalszej treści dokumentu zapisano: *jest zatem rzeczą istotną, ażeby zasady, jakimi ma się kierować konserwacja i restauracja zabytków, zostały ustalone wspólnie i sformułowane w płaszczyźnie międzynarodowej, przy całkowitym pozostawieniu każdemu narodowi troski o zapewnienie ich zastosowania w ramach jego własnej kultury i rodzimych tradycji*⁴³. W *Dokument 8* zawarto zapisy o potrzebie wypracowania ustawodawstwa w zakresie ochrony *ośrodków zabytkowych*, wynikającego z podwójnej konieczności – ochrony i waloryzacji owych zespołów, przy jednoczesnej potrzebie włączenia ich do współczesnego życia⁴⁴.

- **Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego**, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji⁴⁵ określiła rodzaje niebezpieczeństw zagrażających istnieniu dorobku ludzkości: *dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu coraz bardziej zagraża zniszczenie nie tylko wskutek szkód wywoływanych przyczynami tradycyjnymi, lecz także wskutek przeobrażeń społecznych i gospodarczych, które pogarszają sytuację przez zjawiska jeszcze groźniejszych szkód lub zniszczeń*⁴⁶, by w dalszej części określić wartość spuścizny przeszłości: *zważywszy, że uszkodzenie lub unicestwienie jakiegokolwiek dobra należącego do dziedzictwa kulturalnego lub naturalnego stanowi nieodwracalne zubożenie dziedzictwa wszystkich narodów świata*⁴⁷. Zapisy konwencji paryskiej podkreślają, iż istota ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego wynika ze znaczenia *jakie ma dla wszystkich narodów świata zachowanie tych unikalnych i niezastąpionych dóbr bez względu na to, którego narodu są one własnością*, jak również z tego, że *niektóre z dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego mają wyjątkowe znaczenie uzasadniające konieczność ich zachowania, jako elementu światowego dziedzictwa całej ludzkości*⁴⁸. Konwencja

⁴⁰ Karta Ateńska z 1931 r. – *Postanowienia konferencji w Atenach w 1931 r.*, w pkt. I *Doktryny – ogólne zasady*.

⁴¹ Tamże, w pkt. VII *Współpraca międzynarodowa w dziedzinie ochrony zabytków*, lit. a.

⁴² Karta Wenecka z 1964 r. – *Postanowienia i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków w Wenecji w 1964 r.*, *Dokument 1, Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych*, we wstępie.

⁴³ Tamże, we wstępie.

⁴⁴ Tamże, *Dokument 8, Wniosek dotyczący ochrony i włączenia w życie ośrodków zabytkowych*.

⁴⁵ Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190.

⁴⁶ *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego*, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, we wstępie.

⁴⁷ Tamże, we wstępie.

⁴⁸ Tamże, we wstępie.

zobowiązuje każde państwo, ratyfikujące dokument, w pierwszej kolejności do *zapewnienia identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (...) znajdującego się na jego terytorium*⁴⁹. Zapis artykułu 5 zaleca – w celu zapewnienia możliwie najskuteczniejszej ochrony i konserwacji oraz możliwie najbardziej aktywnej rewaloryzacji dziedzictwa kulturalnego i naturalnego – *starania państw, w miarę możliwości i odpowiednio do warunków właściwych dla każdego kraju*, do prowadzenia polityki zmierzającej do wyznaczenia dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączenia ochrony tego dziedzictwa do programów planowania ogólnego⁵⁰.

• **Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego**, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 roku⁵¹ – mając na względzie znaczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako źródła różnorodności kulturowej i gwarancji zrównoważonego rozwoju oraz uznając, że wspólnoty, w szczególności ludy autochtoniczne, (...), odgrywają znaczącą rolę w tworzeniu, ochronie, utrzymywaniu oraz odtwarzaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przyczyniając się tym samym do wzbogacenia różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności⁵² – ujęła zapisami międzynarodowego prawa sposób ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i wskazała konieczność zapewnienia poszanowania dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek. Ta konwencja – w artykule 2 – definiuje pojęcie niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako obejmującego *praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego*⁵³. Przejawia się ono w tradycjach i przekazach ustnych, języku, sztukach widowiskowych, zwyczajach, rytuałach i obrzędach świątecznych, wiedzy i praktykach dotyczących przyrody i wszechświata oraz w umiejętnościach związanych z rzemiosłem tradycyjnym⁵⁴. Ochrona niematerialnego dziedzictwa ma zapobiec procesom globalizacji i przemian społecznym, które powodują, podobnie jak zjawisko nietolerancji, poważne zagrożenie w postaci degradacji, wyginięcia i zniszczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ochronę tego rodzaju dziedzictwa należy rozumieć jako podjęcie konkretnych działań mających na celu *zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa*⁵⁵. Państwa – zgodnie z zobowiązaniem nałożonym zapisami konwencji – powinny *podjąć niezbędne środki w celu zapewnienia ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jego terytorium*⁵⁶. Środkiem ochrony ma być dążenie, tak jak w przypadku dziedzictwa materialnego, do *prowadzenia ogólnej polityki zmierzającej do wyznaczenia niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączania ochrony tego dziedzictwa do programów planowania ogólnego*⁵⁷.

• **Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego**, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 roku⁵⁸, stwierdza, że różnorodność kulturowa jest cechą właściwą ludzkości, tworzy bogaty i zróżnicowany świat oraz bierze pod uwagę, że kultura przybiera rozmaite formy w czasie i przestrzeni i przejawia się w niepowtarzalności i mnogości tożsamości, a także w formach wyrazu kulturowego narodów i społeczeństw tworzących ludzkość⁵⁹. Uznaje za pożądane ochronę i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego; zachęcanie do dialogu kultur w celu zapewnienia szerszej i zrównoważonej wymiany kulturalnej na świecie na rzecz wzajemnego poszanowania kultur i szerzenia kultury pokoju, promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na płaszczyźnie lokalnej, krajowej i międzynarodowej⁶⁰. Dokument ten potwierdza znaczenie związku między kulturą i rozwojem dla wszystkich krajów oraz uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług

⁴⁹ Tamże, art. 4.

⁵⁰ Tamże, art. 5.

⁵¹ Dz. U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018.

⁵² *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.*, we wstępie.

⁵³ Tamże, art. 2, ust. 1.

⁵⁴ Tamże, art. 2, ust. 2.

⁵⁵ Tamże, art. 2, ust. 3.

⁵⁶ Tamże, art. 11.

⁵⁷ Tamże, art. 13.

⁵⁸ Dz. U. z 2007 r. Nr 215, poz. 1585.

⁵⁹ *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r.*, preambuła.

⁶⁰ Tamże, art. 1.

kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń. Wśród zasad przewodnich konwencja ta wymienia zasady równej godności i poszanowania wszystkich kultur – w tym kultur osób należących do mniejszości i kultur ludów autochtonicznych – oraz komplementarności ekonomicznych i kulturowych aspektów rozwoju. *Kultura jest jedną z głównych sił napędowych rozwoju, kulturowe aspekty rozwoju są równie istotne jak jego aspekty ekonomiczne, a jednostki i narody mają podstawowe prawo do uczestniczenia w kulturze i korzystania z niej*⁶¹. Na szczeblu krajowym wszystkim stronom konwencji przysługuje prawo wprowadzenia środków, które w sposób właściwy stwarzają sprzyjające warunki dla działalności kulturalnej oraz dóbr i usług kulturalnych pośród całokształtu działalności kulturalnej oraz dóbr i usług kulturalnych dostępnych na terytorium danego kraju, w zakresie ich tworzenia, wytwarzania, rozpowszechniania, dystrybucji i korzystania z nich⁶².

Wojewódzki Program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021 odnosi się także i odwołuje do zapisów dokumentów programowych podjętych i rektyfikowanych przez kraje Wspólnoty Europejskiej.

- **Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy**, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 roku⁶³ podkreśla znaczenie dziedzictwa architektonicznego – bezcennego świadectwa naszej przeszłości i wspólnego dziedzictwa wszystkich Europejczyków⁶⁴ i obliguje państwa – w zapisach artykułu 3 – do wprowadzenia systemu ochrony prawnej dziedzictwa architektonicznego i zadbania, w sposób właściwy dla danego regionu, o ochronę zabytków, zespołów budynków i terenów. Każda ze stron zobowiązuje się do *zapewnienia przez organy publiczne pomocy finansowej na utrzymanie i restaurację dziedzictwa architektonicznego znajdującego się na jej terytorium, zgodnie z ich właściwością ogólnokrajową, regionalną lub lokalną i w ramach dostępnego budżetu*⁶⁵. Dokument zaleca przyjęcie zintegrowanej polityki konserwacji zabytków, która m.in. uznaje konserwację, promocję i wzbogacanie dziedzictwa architektonicznego podstawowymi elementami polityki kulturalnej oraz dotyczącej środowiska i planowania przestrzennego. Międzynarodowa społeczność wspiera kultywowanie umiejętności oraz stosowanie tradycyjnych materiałów oraz wykorzystywanie dóbr chronionych dla potrzeb współczesności i adaptacji, jeśli to możliwe, starych budynków do nowych celów⁶⁶.

- **Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona)**, sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 roku⁶⁷ – w swoich zapisach – uznaje ochronę dziedzictwa archeologicznego jako źródła zbiorowej pamięci europejskiej i jako instrumentu dla badań historycznych i naukowych⁶⁸. Potwierdza, iż europejskie dziedzictwo archeologiczne, stanowiące dowód pradawnej historii, jest poważnie zagrożone zniszczeniem z powodu wzrastającej liczby projektów zagospodarowania przestrzennego, zagrożeń naturalnych, nielegalnych lub nienaukowych wykopalisk i niewystarczającej świadomości publicznej⁶⁹. Dokument ten określa jako istotne ustanowienie, tam gdzie jeszcze nie istnieją, odpowiednich kontrolnych procedur administracyjnych i naukowych oraz przyjmuje, że potrzeba ochrony dziedzictwa archeologicznego powinna znaleźć odzwierciedlenie w planach zagospodarowania przestrzennego oraz w kierunkach rozwoju kultury⁷⁰. Niniejszy dokument, za przedmiot dziedzictwa archeologicznego uznaje *wszelkie pozostałości, obiekty i jakiegokolwiek inne ślady ludzkości z minionych epok, których zachowanie i analiza pomogą prześledzić historię ludzkości i jej stosunek do środowiska naturalnego, dla których wykopaliska i odkrycia oraz inne metody badań nad dziejami ludzkości i jej środowiskiem są podstawowym źródłem informacji*. Dziedzictwo to obejmuje *struktury, konstrukcje, zespoły budowlane, eksploatowane tereny, przedmioty, zabytki innego rodzaju, jak też ich otoczenie znajdujące się na ziemi lub pod wodą*⁷¹. W celu ochrony dziedzictwa archeologicznego, każde państwo zobowiązane jest do prowadzenia *działalności edukacyjnej w celu wzbudzania i rozwijania w opinii publicznej świadomości o wartości dziedzictwa archeologicznego dla zrozumienia przeszłości i niebezpieczeństw, jakie mu zagrażają*⁷².

⁶¹ Tamże, art. 2, ust. 5.

⁶² Tamże, art. 6, ust. 2, lit. b.

⁶³ Dz. U. z 2012 r., poz. 210.

⁶⁴ *Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r.*, preambuła.

⁶⁵ Tamże, art. 6.

⁶⁶ Tamże, art. 10.

⁶⁷ Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564.

⁶⁸ *Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r.*, art. 1, ust. 1.

⁶⁹ Tamże, preambuła.

⁷⁰ Tamże, preambuła.

⁷¹ Tamże, art. 1, ust. 2.

⁷² Tamże, art. 9.

- **Europejska Konwencja Krajobrazowa**, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 roku⁷³ określa krajobraz jako *obszar postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i / lub ludzkich*⁷⁴. W treści dokumentu znacząco zaakcentowano znaczenie krajobrazu, uznając że *pełni ważną rolę w publicznych zainteresowaniach dziedzinami kultury, ekologii i sprawami społecznymi oraz stanowi on zasób sprzyjający działalności gospodarczej, jak również przyczynia się do tworzenia kultur lokalnych oraz (...) jest on podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, przyczyniając się do dobrobytu ludzi i konsolidacji europejskiej tożsamości*⁷⁵. Krajobraz jest ważną częścią jakości życia ludzi zamieszkujących wszędzie: *w obszarach miejskich i na wsi, na obszarach zdegradowanych, jak również w obszarach o wysokiej jakości, na obszarach uznawanych jako charakteryzujące się wyjątkowym pięknem, jak i w obszarach pospolicznych*⁷⁶. Konwencja florencka zobowiązuje do podjęcia działań na rzecz: prawnego uznania krajobrazów jako istotnego komponentu otoczenia ludzi, jako wyrażenia dzielonej przez nie różnorodności kulturowej i przyrodniczej oraz podstawy ich tożsamości; ustanowienia i wdrożenia polityki w zakresie krajobrazu ukierunkowanej na ochronę, gospodarkę i planowanie krajobrazu; ustanowienia procedur udziału ogółu społeczeństwa, organów lokalnych i regionalnych oraz innych stron zainteresowanych zdefiniowaniem i wdrożeniem polityki w zakresie krajobrazu oraz zintegrowania krajobrazu z własną polityką w zakresie planowania regionalnego i urbanistycznego i własną polityką kulturalną, środowiskową, rolną, społeczną i gospodarczą, jak również z wszelką inną polityką, która bezpośrednio lub pośrednio oddziałuje na krajobraz⁷⁷.

- **Dokument E.C.C.O. (Europejskiej Konfederacji Organizacji Konserwatorów-Restauratorów)** – został przyjęty przez Komisję Europejską w Brukseli 1 marca 2002 roku, natomiast zatwierdzony został przez IV Generalne Zgromadzenie ENCoRE (Europejskiej Sieci Wyższego Szkolnictwa Konserwatorskiego) w Toruniu w dniach 8-9 maja 2003 roku⁷⁸. W dokumencie przewodnim zawarto deklarację: *Dziedzictwo kulturowe jest częścią definicji europejskiej tożsamości. Stanowi fundamentalny wyraz bogactwa i różnorodności europejskiej kultury. Ochrona dziedzictwa kulturowego, niezastąpionego świadectwa przeszłości, leży we wspólnym interesie Państw Członkowskich, które muszą zapewnić przekazanie tego dziedzictwa przyszłym pokoleniom. Dlatego opieka i konserwacja oraz wymogi użytkowania i umożliwienia dostępu do dziedzictwa kulturowego zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym leży w publicznym interesie*⁷⁹. Zapisy tego aktu uznają znaczenia zawodu konserwatora-restauratora i samej konserwacji-restauracji, która powinna respektować estetyczne, historyczne i duchowe znaczenie dziedzictwa kulturowego, jak też jego fizyczną integralność i kontekst⁸⁰. Wytyczne zawodowe – określone w tym dokumencie – konserwatorom zabytków przypisują odpowiedzialność nie tylko w stosunku do samego dziedzictwa kulturowego, lecz również wobec właściciela zabytku lub jego opiekuna prawnego, projektodawcy, twórcy, narodu i potomności⁸¹.

Wojewódzki Program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021 odwołuje się także do zapisów następujących dokumentów:

- **Karta w sprawie zachowania dziedzictwa cyfrowego – Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury** – przyjęta na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO, 15 października 2003 roku we wstępie zawiera oświadczenie, iż *utrata dziedzictwa istniejącego w jakiegokolwiek postaci powoduje zubożenie dziedzictwa wszystkich narodów*⁸². Dziedzictwo cyfrowe, według zapisów niniejszej karty, *tworzą unikalne zasoby ludzkiej wiedzy i formy wyrazu. Obejmuje ono zasoby o charakterze kulturowym, edukacyjnym, naukowym i administracyjnym, jak również informacje o charakterze technicznym, prawnym, medycznym i inne rodzaje informacji, tworzone w postaci cyfrowej lub na tę postać konwertowane z dostępnych źródeł analogowych*⁸³. Dziedzictwo cyfrowe jest związane z kulturą, w której powstało, lecz powinno pozostać dostępne dla wszystkich mieszkańców globu. Zagrożenie jego utratą wynika z *szybkiego starzenia się urządzeń i oprogramowania, za pomocą którego dziedzictwo to było wytworzone, niepewności co do środków,*

⁷³ Dz. U. z 2006 r. Nr 14, poz. 98.

⁷⁴ Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r., art. 1.

⁷⁵ Tamże, preambuła.

⁷⁶ Tamże, preambuła.

⁷⁷ Tamże, art. 5.

⁷⁸ Dokument E.C.C.O., [w:] *Biuletyn Informacyjny Konserwatorów Dzieł Sztuki*, 1-2 (52-53) 2003 r., s. 141-148, opracowany jako wspólny E.C.C.O. i ENCoRE.

⁷⁹ Tamże, § 20, s. 141.

⁸⁰ Tamże, s. 141.

⁸¹ Tamże, E.C.C.O. Wytyczne Zawodowe (I): Zawód, we wstępie, s. 142.

⁸² Karta w sprawie zachowania dziedzictwa cyfrowego – Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury – przyjęta na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO, 15 października 2003 r., preambuła.

⁸³ Tamże, art. 1.

odpowiedzialności oraz metod utrzymania i ochrony, a także z braku niezbędnych uregulowań prawnych⁸⁴. Zachowanie tego rodzaju dziedzictwa dla obecnych i przyszłych pokoleń jest nagłą sprawą o znaczeniu światowym, natomiast celem zachowania dziedzictwa cyfrowego jest zagwarantowanie jego trwałej dostępności dla społeczeństwa⁸⁵. Mając na uwadze potrzebę opieki nad dziedzictwem cyfrowym i zapewnienia ponadczasowej reprezentatywności wszystkich ludów, narodów, kultur i języków⁸⁶, w niniejszym dokumencie podkreślono zasadność podjęcia konkretnych działań. W karcie zostało zapisane: *Konieczne jest opracowanie strategii i instrumentów politycznych służących ochronie dziedzictwa cyfrowego. Należy przy tym uwzględnić stopień pilności problemów, uwarunkowania lokalne, dostępne środki i prognozy na przyszłość*⁸⁷.

• **Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych**, opracowany w Brukseli dnia 24 sierpnia 2006 roku – zaleca wykorzystanie przy pomocy Internetu pełnego gospodarczego i kulturalnego potencjału europejskiego dziedzictwa kulturowego i naukowego⁸⁸. Dostępność w Internecie wszelkich materiałów pochodzących z różnych kultur oraz obszarów językowych, pozwoli obywatelom na docenienie własnego dziedzictwa kulturowego, a także dorobku innych krajów europejskich oraz przyczyni się do prezentacji bogatego i różnorodnego europejskiego dziedzictwa kulturowego w Internecie oraz do ochrony dóbr kultury przed bezpowrotną utratą⁸⁹. Wspólna pamięć europejska – obejmuje materiały drukowane (książki, czasopisma, gazety), zdjęcia, obiekty muzealne, materiały archiwalne oraz materiały audiowizualne (zwane dorobkiem kulturowym). Poza swą podstawową wartością kulturową, dorobek ludzkości jest ważnym materiałem wyjściowym i przyczynia się do rozwoju pokrewnych branż i nowych usług tworzących wartość dodaną, takich jak turystyka, oświata i media. Komunikat ten podkreśla, iż *europejskie dziedzictwo kulturowe powinno być zdigitalizowane, udostępnione i chronione przy pełnym respektowaniu wspólnotowych i międzynarodowych praw autorskich i pokrewnych*⁹⁰.

Poza ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, zgodnie z zasadą przychylności polskiego porządku prawnego wobec norm prawa międzynarodowego, na określenie celów i kierunków działań w obszarze ochrony zabytków wpływ mają również akty o charakterze *soft law*. W sposób szczególny należy mieć na względzie bogaty dorobek UNESCO. Ważnym źródłem standardów są tu m.in. *Rekomendacja w sprawie ochrony piękna i charakteru krajobrazów oraz miejsc* (1962), *Rekomendacja dotycząca ochrony dóbr kultury zagrożonych przez prace publiczne lub prywatne* (1968), *Rekomendacja dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego na poziomie narodowym* (1972), *Rekomendacja w sprawie ochrony i współczesnego znaczenia miejsc historycznych* (1976), *Rekomendacja dotycząca ochrony zespołów zabytkowych i tradycyjnych oraz ich roli w życiu współczesnym* (1976), *Rekomendacja w sprawie ochrony kultury tradycyjnej i folkloru* (1989) oraz *Rekomendacja w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego* (2011)⁹¹.

⁸⁴ Tamże, art. 3.

⁸⁵ Tamże, preambuła i art. 2.

⁸⁶ Tamże, art. 9.

⁸⁷ Tamże, art. 6.

⁸⁸ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych*, opracowany w Brukseli dnia 24 sierpnia 2006 r., wprowadzenie.

⁸⁹ Tamże, pkt 2.

⁹⁰ Tamże, pkt 5.

⁹¹ *Za Krajowym Programem Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017*, Warszawa 2014 r., s. 12.

II. Wnioski z diagnozy zasobów dziedzictwa kulturowego województwa małopolskiego

Adekwatność i skuteczność polityki regionalnej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jak również wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa małopolskiego, warunkowana jest przeprowadzeniem rzetelnej, pogłębionej diagnozy zasobów oraz stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Małopolski. Powinna ona nazywać kluczowe problemy, potrzeby i wyzwania w przedmiotowym zakresie oraz być inspiracją do projektowania i podejmowania wartościowych inicjatyw w sferze społecznej, ekonomicznej i przestrzenno-funkcjonalnej. Zgodnie z tym założeniem, pierwszy etap prac nad *Wojewódzkim programem opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* obejmował szereg działań analityczno-diagnostycznych, w tym:

- analizę danych zastanych (*desk research*) w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym, w szczególności zawartych w dokumentach strategicznych i ewaluacyjnych na szczeblu lokalnym, regionalnym i krajowym,
- analizę danych statystycznych, gromadzonych przez kluczowych interesariuszy przedmiotowej polityki, w szczególności przez poszczególne departamenty Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie, Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- przygotowanie, przeprowadzenie i podsumowanie badania ankietowego przeprowadzonego wśród gmin i powiatów województwa małopolskiego, dotyczącego stanu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w regionie,
- realizację dyskusji diagnostycznych w ramach spotkań Zespołu zadaniowego ds. przygotowania *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* oraz prowadzonych podczas warsztatów wydobywczych dla lokalnych interesariuszy programu (osób, instytucji i organizacji aktywnych w obszarze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zarządzania dziedzictwem), realizowanych w poszczególnych subregionach województwa małopolskiego.

Obszerna i szczegółowa diagnoza zasobów, stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Małopolski stanowi załącznik do niniejszego programu, natomiast poniżej – w formie podpunktów – przedstawiono jej podsumowanie⁹².

- Województwo małopolskie posiada bogate oraz unikalne walory kulturowe i krajobrazowe. Zajmuje drugie miejsce w Polsce pod względem „zagęszczenia” obszarowego zabytków – na 1000 km² w regionie przypada 349 obiektów zabytkowych (nieruchomości), podczas gdy średnia krajowa wynosi 235 zabytków na 1000 km². W Małopolsce znajduje się też najwięcej w kraju (6 spośród 15) unikatowych miejsc (obiektów lub zespołów obiektów) chronionych jako światowe dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze UNESCO oraz 8 obiektów uznanych za pomniki historii.
- Wojewódzka ewidencja zabytków zawiera około 48 000 obiektów, natomiast do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych wpisanych jest 5 101 zabytków. Zdecydowana większość z nich zlokalizowana jest w Krakowie i jego najbliższej okolicy, a także w południowej części Małopolski. Wśród zabytków nieruchomych wyróżnia się grupa 174 obiektów o znaczeniu regionalnym, będących wybitnymi przykładami sztuki i architektury lub też zachowanego w niezmienionym kształcie krajobrazu kulturowego. Obiektów wpisanych do rejestru zabytków sukcesywnie przybywa.
- Stan zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa podlega ciągłym zmianom w czasie. Istnienie znacznej części obiektów zabytkowych uznawane jest za zagrożone. Szacuje się, że jedynie 1/3 obiektów figurujących w wojewódzkim rejestrze zabytków nie wykazuje objawów zniszczenia i nie wymaga przeprowadzenia prac remontowych, pozostałe 2/3 obiektów wymaga podjęcia tego typu prac. Za szczególnie zagrożone uznaje się 378 obiektów, które nie utraciły wartości zabytkowych (to 7,79% całego regionalnego zasobu). Grupę obiektów, których istnienie jest szczególnie zagrożone stanowi drewniane budownictwo mieszkalne.

⁹² Niniejsze podsumowanie diagnozy nie zawiera przypisów i nie podaje źródeł danych. Szczegóły i odniesienia zawarte są w załączniku do tego programu.

- Na obszarze województwa małopolskiego zidentyfikowano prawie 19 000 stanowisk archeologicznych. Tylko 488 obiektów z ogólnej liczby stanowisk archeologicznych z terenu województwa małopolskiego wpisanych jest do wojewódzkiego rejestru zabytków (niecałe 3% ogółu). Za szczególnie cenne uznaje się 56 obiektów.
- Małopolska wyróżnia się jednym z najwyższych wskaźników w Polsce, określających liczbę funkcjonujących ośrodków kultury (61 galerii i salonów sztuki, 929 bibliotek i placówek informacyjno-bibliotecznych łącznie z filiami, 449 centrów, domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic, 18 teatrów z własnym, stałym zespołem, 45 stałych kin).
- Pod względem liczby placówek muzealnych, poziomu ich merytorycznej działalności oraz znaczenia zbiorów Małopolska znajduje się w ścisłej krajowej czołówce. 128 placówek w regionie, stanowi 13,56% wszystkich muzeów w Polsce (drugie miejsce w kraju). Dysponują one i odpowiadają za 4,69 mln muzealiów. Jednostki inwentarzowe małopolskich kolekcji stanowią aż 29,31% krajowych zbiorów.
- W Małopolsce wyróżnia się kilkanaście regionów etnograficznych różniących się od siebie gwarą, strojem, muzyką, obrzędami i lokalnymi zwyczajami. 6 zjawisk i przejawów dziedzictwa niematerialnego z terenu województwa małopolskiego znajduje się na *Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa* (to ponad 20% wpisów w skali kraju).
- Małopolskę charakteryzuje duża aktywność twórcza mieszkańców oraz wielość i różnorodność amatorskich grup artystycznych, z dominacją grup folklorystycznych. Odnotowuje się działalność około 1 000 artystów ludowych, tworzących w takich dziedzinach jak: malarstwo, rzeźba, hafciarstwo, bibułkarstwo, stolarstwo, czy koronkarstwo. Istnieje 293 zespołów regionalnych, a także 1 546 organizacji pozarządowych realizujących działalność w dziedzinie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (w samym Krakowie – 752) oraz 1 066 organizacji pożytku publicznego realizujących działalność w dziedzinie rozwoju wspólnot i społeczności lokalnych.
- Miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego pokryte jest 68,28% powierzchni województwa (10 367,14 km² z 15 182,79 km², pod tym względem region zajmuje drugie miejsce w kraju). Wiele małopolskich gmin charakteryzuje 100% objęcie powierzchni planami miejscowymi, nadal jednak odnotowuje się przypadki braku tego typu dokumentów.
- Małopolskie gminy rzadko wykorzystują formę ochrony obszarowej, jaką jest utworzenie parku kulturowego. W granicach województwa funkcjonują tylko 3 takie parki.
- Ewidencje zabytków opracowało 135 gmin (z 182 w regionie, tj. prawie 74,18% ogółu), natomiast obowiązujące gminne programy opieki nad zabytkami posiada tylko 40 gmin (21,98% wszystkich małopolskich samorządów gminnych) oraz 4 spośród 19 powiatów ziemskich (21,05% samorządów powiatowych).
- Szansę na poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych w najbliższych latach stanowią planowane przez małopolskie gminy działania rewitalizacyjne. 135 gmin (74,18% ogółu w regionie) posiada programy rewitalizacji wpisane do *Wykazu programów rewitalizacji gmin województwa małopolskiego* i jest to najlepszy wynik w kraju.
- Wojewódzki Konserwator Zabytków wydaje rocznie około 3 175 pozwoleń i postanowień konserwatorskich – dotyczących działań prowadzonych przy zabytkach położonych w granicach administracyjnych województwa małopolskiego – co świadczy o aktywnej postawie właścicieli i użytkowników małopolskich zabytków. Najwięcej decyzji dotyczy akceptacji działań prowadzonych w obiektach wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości (czyli odnosi się głównie do robót budowlanych).
- Ogólne wydatki gmin wraz z miastami na prawach powiatu, przeznaczane na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami (rocznie ogółem 23 707 229,23 zł), plasują województwo małopolskie na piątym miejscu pod względem tego rodzaju wydatków w kraju. Od 2012 roku obserwowalny jest stopniowy wzrost kwoty środków przeznaczanych na ochronę zabytków w Małopolsce, zwiększa się także liczba gmin, które decydują się zagwarantować w swoim budżecie tego typu wydatki.
- Samorząd Województwa Małopolskiego udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków usytuowanych na obszarze województwa. Ogólnie w latach 1999-2017 wsparcie finansowe działań podejmowanych przez właścicieli zabytków osiągnęło prawie 56 mln zł.
- Właściciele i użytkownicy regionalnych zabytków, poza dotacjami z budżetów samorządów gmin, powiatów i województwa, mają możliwość pozyskania środków z budżetu państwa, w konkursach

o przyznanie dotacji organizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W latach 2010-2017 dla Małopolski były to ogólne kwoty wsparcia: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego – ponad 57 mln zł, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków – 43,5 mln zł. Do właścicieli zabytków w Małopolsce trafia więcej środków finansowych z budżetu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego niż średnia krajowa przypadająca na jedno województwo.

- Stolica Małopolski, jako jedyne miasto w kraju, uhonorowana jest specjalnym funduszem przeznaczanym z budżetu Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na ochronę dziedzictwa, w ramach Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa. W 2017 roku wysokość środków wyniosła 30 247 061,15 zł.
- W ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020* wsparcie otrzymało w sumie 40 projektów, w ogólnej kwocie dofinansowania ze środków Unii Europejskiej ponad 136 mln zł, z *Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020* – 21 zadań i ponad 300,2 mln zł dofinansowania, w *Programie współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020* – 7 beneficjentów z Małopolski, podejmujących współpracę z partnerami ze Słowacji, uzyskało w sumie ponad 8 mln euro wsparcia.
- W Małopolsce funkcjonują 44 repozytoria / muzea cyfrowe / portale z zasobami zdigitalizowanego dziedzictwa, które zapewniają szerszy dostęp do dorobku kulturowego, wspierają jego zachowanie i upowszechnienie. Prowadzonych jest także kilka szczególnie istotnych działań digitalizacyjnych, jednak wciąż większość obiektów w regionie nie została poddana digitalizacji.
- Małopolskie muzea cieszą się nieśląbnącą popularnością wśród odwiedzających. Odnotowywany jest stały roczny wzrost liczby zwiedzających. Wynik prawie 9,9 mln odwiedzających w ciągu roku, stanowi aż 27,26% ogółu zwiedzających wszystkie muzea w Polsce.
- Małopolska, obok województwa pomorskiego, jest najbardziej popularnym regionem turystycznym Polski. Rocznie odnotowuje się już 15,9 mln osób odwiedzających województwo. Od wielu lat liczba turystów wybierających małopolskie destynacje stale wzrasta.
- O potencjale turystycznym województwa decydują między innymi określone wyżej: wyjątkowe dziedzictwo kulturowe, liczne zabytki ruchome i nieruchome, unikalne walory przyrodnicze i krajobrazowe, barwny folklor i wciąż żywa tradycja, a także rozwinięta sieć szlaków kulturowych i tras tematycznych, wyroby tradycyjne i regionalne, dobrze przygotowana infrastruktura turystyczna, w tym dostępność komunikacyjna do regionu oraz ciągle rosnące zainteresowanie ofertą turystyczną ze strony odbiorców rynku krajowego i zagranicznego.

III. Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim

Analiza strategiczna zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim obejmuje rozpoznanie jej mocnych i słabych stron (analiza wewnętrzna) oraz obecnych i przyszłych zmian w jej otoczeniu, czyli szans i zagrożeń (analiza zewnętrzna). Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych metod diagnostycznych. Służy porządkowaniu i segregacji informacji, stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Polega na grupowaniu wniosków strategicznych w cztery kategorie, nazwane w języku angielskiego: *strengths* – mocne strony, *weaknesses* – słabe strony, *opportunities* – szanse i *threats* – zagrożenia. Powstały w ten sposób czytelnie uporządkowany zbiór daje syntetyczny obraz całości i jest punktem wyjścia do obierania celów strategicznych, priorytetów i kierunków działań. Przeprowadzona analiza SWOT, z której ramowe wnioski zostały spisane poniżej, w sposób systematyczny i przekrojowy diagnozuje sytuację ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Małopolsce, biorąc pod uwagę zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Oprócz funkcji diagnostycznej, pozwala określić potencjał rozwojowy regionu.

Dokonana analiza stanu ochrony dziedzictwa kulturowego w regionie jest efektem współpracy zespołu zadaniowego ds. przygotowania *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021*, złożonego z grona specjalnie dobranych ekspertów⁹³. Prace zespołu miały charakter warsztatowy i polegały przede wszystkim na wspólnej krytycznej dyskusji, weryfikacji i aktualizacji zapisów analizy SWOT ujętej w poprzedniej edycji programu⁹⁴.

Obowiązujące obszary aktualnej analizy strategicznej ochrony dziedzictwa kulturowego sformułowane zostały w następujący sposób:

- krajobraz kulturowy, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe Małopolski,
- społeczno-gospodarczy wymiar dziedzictwa kulturowego Małopolski,
- ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Małopolsce.

Tabela 6

Analiza SWOT	
Mocne strony	Słabe strony
Krajobraz kulturowy, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe Małopolski	
<ul style="list-style-type: none"> • Szczególne walory krajobrazowe i przyrodnicze Małopolski (m.in. jedyny w Polsce krajobraz wysokogórski oraz krajobraz jurajski o wyjątkowych walorach przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych). • Uznana duża wartość artystyczna i ranga historyczna obiektów zabytkowych w regionie (Lista UNESCO, pomniki historii, Znak Dziedzictwa Europejskiego). • Znaczna liczba obiektów oraz obszarów prawnie chronionych (obiekty z Listy UNESCO, pomniki historii, parki kulturowe, parki narodowe i krajobrazowe oraz obszary chronionego krajobrazu). • Wyjątkowy zasób zabytków architektury 	<ul style="list-style-type: none"> • Niska świadomość społeczna (w tym także właścicieli i zarządców) wartości zabytkowej obiektów dziedzictwa. • Szybki ubytek i postępująca degradacja zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego (m.in. budownictwa wiejskiego i małomiasteczkowego). • Postępujący proces niszczenia obiektów zabytkowych o niższej randze. • Znaczny stopień degradacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, zwłaszcza poza głównymi ośrodkami. • Słaby stan ochrony zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej. • Słaby stan ochrony stanowisk archeolo-

⁹³ Skład zespołu zadaniowego określa uchwała nr 52/18 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 16 stycznia 2018 r. w sprawie powołania Zespołu zadaniowego ds. przygotowania *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021*.

⁹⁴ Członkowie zespołu zadaniowego wypracowali wspólnie stanowisko. Prace realizowano w ramach warsztatów zorganizowanych w dniach 12 lutego 2018 r. i 19 marca 2018 r. oraz w formie konsultacji mailowych z ekspertami. Te oraz pozostałe 3 spotkania zespołu zadaniowego prowadził zespół konsultantów FRDL Małopolskiego Instytutu Samorządu Terytorialnego i Administracji pod kierunkiem Dawida Hoinkisa.

<p>drewnianej.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Duża liczba zespołów uzdrowiskowych. • Bogaty zasób zabytków ruchomych zgromadzonych w obiektach sakralnych oraz w muzeach i kolekcjach prywatnych. • Bogaty i zróżnicowany zasób krajobrazów inżynierii cywilnej i postmilitarnej. • Zespoły staromiejskie, w tym małomiasteczkowe, o zachowanym historycznym rozplanowaniu i dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi. • Liczne urbanistyczne i ruralistyczne tradycyjne zespoły osadnicze. • Duża liczba krajobrazów pamięci. 	<p>gicznych i niewystarczająca jakością dokumentacji z ich badań.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Słaby stan zachowania i zagospodarowania zespołów rezydencjonalnych. • Zabytki pozostające poza zainteresowaniem inwestorów. • Nieuregulowana własność wielu obiektów zabytkowych, zgłaszane roszczenia dawnych właścicieli i skomplikowane kwestie prawne tytułów do dysponowania zabytkami, wysokie koszty odszkodowań, nabywania nieruchomości oraz brak zabezpieczeń prawnych dla inwestorów.
Spoleczno-gospodarczy wymiar dziedzictwa kulturowego Małopolski	
<ul style="list-style-type: none"> • Utrzymana różnorodność kulturowa oraz zróżnicowanie etnograficzne i etniczne Małopolski, mające odzwierciedlenie w bogatym zasobie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu. • Społeczności o wielowiekowych tradycjach sposobów gospodarowania, stabilność osadnicza w przeważającej części regionu. • Dobre przykłady transformacji gospodarki wiejskiej w połączeniu z dbałością o tradycję. • Zachowane poczucie tożsamości kulturowej oraz aktywność społeczności lokalnych – m.in. wciąż żywa idea <i>Małych Ojczyzn</i>, upamiętnianie ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci i ich dorobku, dbałość o miejsca pamięci, wielość tematycznych imprez oraz wydarzeń lokalnych. • Duża aktywność twórcza mieszkańców oraz wielość i różnorodność autentycznych grup artystycznych z dominacją grup folklorystycznych, charakteryzujących się wysokim poziomem merytorycznym (wspartym wieloletnią, przekazywaną przez pokolenia tradycją). • Duża liczba osób i podmiotów zajmujących się badaniem, ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego. • Wysokiej klasy instytucje o charakterze muzealnym ze stale wzrastającą liczbą odwiedzających. • Duża liczba podmiotów chroniących i popularyzujących tradycyjną architekturę regionu i życie codzienne społeczności lokalnych. • Dobre rozpoznanie i udokumentowanie dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Małopolski. • Obecność problematyki związanej 	<ul style="list-style-type: none"> • Istnienie nieużytkowanych, dewastowanych i niszczących obiektów, w tym stanowiących pozostałość po dawnych kulturach i narodach. • Ograniczenia dostępności niektórych obiektów zabytkowych, wynikające z faktu ich prywatnej własności. • Niewystarczająca edukacja w dziedzinie ochrony zabytków, opieki nad zabytkami oraz wartości dziedzictwa kulturowego: <ul style="list-style-type: none"> - niedostateczna liczba programów edukacji regionalnej i estetycznej; - niezadowalające jej uwzględnienie w ramach programów kształcenia w seminariach duchownych. • Niewystarczające działania inicjujące i animacyjne w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na szczeblu lokalnym: <ul style="list-style-type: none"> - brak systemu wspierania lokalnych twórców; - niewystarczająca kadra instruktorów do prowadzenia grup artystycznych (także folklorystycznych); - brak systemowego kształcenia liderów amatorskiej twórczości artystycznej (liderów <i>Małych Ojczyzn</i>). • Relatywnie niski poziom digitalizacji zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego Małopolski. • Niezadowalający zbiór repozytoriów internetowych historycznej ikonografii zabytków. • Brak jednolitej platformy informacyjnej dotyczącej stanu i przemian dziedzictwa kulturowego Małopolski, rozproszenie wysiłku badawczego, inwentaryzacyjnego i decyzyjnego. • Wciąż niewystarczający poziom wykorzystania dziedzictwa kulturowego jako potencjału gospodarczego regionu.

<p>z dziedzictwem kulturowym w działalności samorządów odpowiedzialnych za ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zainteresowanie szkół wyższych wartością dziedzictwa kulturowego – programy nauczania i badawcze. • Położenie i dostępność komunikacyjna Krakowa oraz Obszaru Metropolitalnego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego oraz jego strategiczne oparcie na wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego regionu. • Ugruntowana pozycja kulturowa i turystyczna regionu w skali międzynarodowej: <ul style="list-style-type: none"> - mocna pozycja walorów dziedzictwa kulturowego Małopolski w promocji kraju (hejnał z wieży Mariackiej, Lajkonik, Wawel, sól z Wieliczki, szopkarstwo, budownictwo drewniane i inne); - znane postaci związane z regionem, m.in. Karol Wojtyła / Jan Paweł II, Czesław Miłosz, Wisława Szymborska; - szeroki katalog produktów regionalnych i tradycyjnych wykorzystywanych w promocji regionu; - duża liczba zespołów dworskich, pałacowych i parkowych wykorzystywanych obecnie na różne cele społeczne lub gospodarcze; - istnienie szlaków materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego opartych na wartościach symbolicznych i materialnych; - ważne sanktuaria i ośrodki kultu religijnego związane z historią i funkcjonujące jako szlaki pielgrzymkowe o charakterze międzynarodowym i krajowym. • Znacząca poprawa stanu zachowania licznych obiektów zabytkowych poprzez wykonanie kosztowych, kompleksowych i systematycznych prac remontowych, budowlanych i konserwatorskich wraz z nadaniem im nowych funkcji i stworzeniem miejsc pracy. • Dobre przykłady w zakresie dbałości o jakość środowiska naturalnego. 	<ul style="list-style-type: none"> • Silnie zróżnicowana dostępność komunikacyjna regionu, niesprzyjająca wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. • Zbyt duże uzależnienie systemu finansowania zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami od finansów publicznych. • Realizacja dużych projektów i prac przy zabytkach z jednoczesnym zaniedbaniem troski o detale, wyposażenie, małą architekturę, otoczenie. • Brak doradców z zakresu włączania obiektów zabytkowych w obieg społeczno-gospodarczy. • Brak popularyzacji i zachęt do wolontariatu na rzecz dziedzictwa kulturowego.
---	--

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Małopolsce

<ul style="list-style-type: none"> • Długie tradycje związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. • Silne środowisko naukowe Małopolski w dziedzinach związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami oraz wysoka liczba specjalistów w tej dziedzinie. • Funkcjonowanie Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa. • Liczące się zaangażowanie samorządu województwa w finansowanie zadań 	<ul style="list-style-type: none"> • Mała liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego stanowiących element systemu ochrony zabytków. • Brak skutecznego planowania przestrzennego (o charakterze urbanistycznym i z dbałością o krajobraz kulturowy). • Znaczące procesy suburbanizacji i wyludnienia. • Niedostateczne działania na rzecz ochrony
---	--

<p>z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Działalność organizacji pozarządowych i grup nieformalnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. • Wysoki poziom zabezpieczenia przeciwpożarowego i antywłamaniowego zabytków architektury drewnianej. • Liczne kompleksowe projekty konserwatorskie obiektów zabytkowych, nieruchomych i ruchomych oraz z zakresu wykorzystywania kultury niematerialnej. 	<p>wartości krajobrazów kulturowych.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Słaba promocja i upowszechnianie dobrych wzorców w zakresie harmonijnego kształtowania krajobrazu, skutkująca jego degradacją. • Powszechne występowanie agresywnej reklamy niszczącej harmonię krajobrazu miast i obszarów wiejskich. • Niewielka liczba opracowanych i wdrażanych programów opieki nad zabytkami w gminach i powiatach. • Niekompletne gminne ewidencje zabytków. • Znikome wykorzystanie formy ochrony zabytków jaką jest park kulturowy. • Niedoinwestowanie, niewystarczające znaczenie i oddziaływanie społeczne służb konserwatorskich oraz niewystarczająca liczba specjalistów i pracowników, skutkujące nieefektywnością podejmowanych działań. • Niski poziom zarządzania i opieki nad obiektami zabytkowymi zawodowych zarządców nieruchomości. • Słaba integracja środowisk i koordynacja działań w obszarze dziedzictwa kulturowego. • Brak koordynacji ochrony zabytków z ochroną przyrody. • Brak zachęt w zakresie opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego dla prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych. • Słaba oferta usług doradczych dla potencjalnych inwestorów adaptujących obiekty zabytkowe w sytuacji konfliktów interesów i wymogów prawnych. • Niepełna inwentaryzacja zabytków ruchomych w obiektach sakralnych oraz utrudniony dostęp do informacji na ich temat. • Brak katalogu doświadczeń i dobrych praktyk z zakresu ochrony i opieki nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym oraz zarządzania tym zasobem, w tym w zakresie adaptacji obiektów zabytkowych do nowych funkcji.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • Edukacja i propagowanie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz możliwościach jego wykorzystania społeczno-gospodarczego. • Nowe środki komunikacji, pozwalające na skutecznie dotarcie do znacznej liczby odbiorców przy bardzo niskich kosztach – większa popularyzacja i edukacja na temat dziedzictwa kulturowego. • Rosnąca świadomość społeczna w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego i krajobrazu 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak perspektywicznego, spójnego, optymalnego i odpowiedzialnego modelu zarządzania dziedzictwem kulturowym oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych. • Niedoskonałe prawo w zakresie zagospodarowania przestrzennego, ochrony dziedzictwa kulturowego, architektury i budownictwa: <ul style="list-style-type: none"> - brak skutecznej egzekucji prawa, w tym m.in. możliwość legalizacji samowoli

<p>kulturowego.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stymulujący wpływ dobrych wzorców w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz ich adaptacji (konkursy, nagrody i wyróżnienia, katalogi doświadczeń i dobrych praktyk). • Rosnąca liczba inicjatyw lokalnych oraz organizacji pozarządowych i grup nieformalnych w obszarze opieki nad zabytkami oraz w sektorze kultury. • Popularność tradycyjnych wyrobów kulinarnych i rzemieślniczych. • Współpraca w obszarze i na rzecz dziedzictwa kulturowego: <ul style="list-style-type: none"> - współdziałanie podmiotów zajmujących się badaniem, ochroną i popularyzacją dziedzictwa kulturowego; - współpraca międzyregionalna i międzynarodowa w dziedzinie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego. • Unowocześnianie się instytucji kultury i sztuki w zakresie infrastruktury i programów działalności. • Postępująca digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski. • Wzrost zainteresowania i potrzeb społecznych w zakresie zagospodarowania czasu wolnego, warunkujący możliwości rozwoju oferty przemysłów czasu wolnego dzięki wykorzystaniu potencjału dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu. • Poprawa dostępności obszarów pozostających poza głównym strumieniem ruchu turystycznego poprzez dobrą informację i promocję oraz rozwój infrastruktury komunikacyjnej. • Szczególna rola Małopolski w walce z wadliwymi kodami pamięci, oczywistymi przekłamaniami historycznymi. • Finansowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym w trybie wieloletnim. • Dobrze zaplanowana i skutecznie wdrażana rewitalizacja jako szansa na zrównoważony rozwój, rozumiany jako proces napędzany energią i aktywnością wielu różnych podmiotów (osób, społeczności, instytucji, organizacji), którego niezbędnym elementem jest przyjazna do przestrzeni życia, tworzona nie tylko dzięki wysokiej jakości infrastrukturze, ale także (w co najmniej równym stopniu) dzięki społecznym interakcjom, opartym o chronione oraz twórczo rozwijane i interpretowane dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze. • Przeprowadzony przez Narodowy Instytut Dziedzictwa przegląd obiektów wpisanych do rejestru zabytków – szansa na określenie 	<p>budowlanej;</p> <ul style="list-style-type: none"> - interpretacja prawa przedkładająca własność prywatną nad dobro publiczne; - chaos urbanistyczny i zeszpecenie krajobrazu reklamami. • Niedostatki w zakresie planowania strategicznego w samorządach. • Niska świadomość zasady partycypacji społecznej oraz mechanizmów jej efektywnego wdrażania. • Patologie i nadużycia na rynku nieruchomości (kupno zabytku w celu pozyskania atrakcyjnej nieruchomości gruntowej). • Dominacja kryterium ceny oraz terminu wykonania w przetargach na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków. • Uwolnienie rynku usług konserwatorsko-budowlanych, skutkujące niską jakością wielu wykonywanych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, przy jednoczesnym wzroście kosztów. • Brak nadzoru i kontroli – realizowanych przez służby konserwatorskie – działań podejmowanych przy zabytkach, skutkujące ubytkiem i degradacją zasobu zabytkowego. • Konflikt między ochroną dziedzictwa kulturowego a współczesnymi procesami urbanistycznymi. • Słaba pozycja zabytków w konflikcie interesów publicznych oraz traktowanie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego jako problemu ograniczającego swobodę dysponowania własnością. • Nieproporcjonalnie niższa skuteczność ochrony obszarowej środowiska kulturowego w stosunku do przyrodniczego. • Zagrożenia dla tradycyjnego, historycznego dziedzictwa i krajobrazu kulturowego: <ul style="list-style-type: none"> - niewłaściwe, niezgodne z prawdą historyczną odbudowy zabytków (zwłaszcza zamków), które powinny pozostać w stanie trwałej ruiny; - nadmierna komercjalizacja dziedzictwa kulturowego i produktów kulturowych bez równoczesnego zachowania ich wartości i autentyczności; - masowy i niekontrolowany, agresywny ruch turystyczny dewastujący dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze; - konkurencja atrap i współczesnych kreacji architektonicznych w stosunku do obiektów historycznych; - napływ obcych kulturowo, standardowych lub nieadekwatnych wzorców oraz produktów kulturowych, jako konkurencja dla rodzimego
--	---

<p>niezbędnych działań i rozwiązań systemowych mających na celu poprawę stanu obiektów zabytkowych, a tym samym zwiększenie szans na ich zachowanie.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zmiany w zakresie polityki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: <ul style="list-style-type: none"> - utworzenie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków jako państwowego funduszu celowego dla ratowania zabytków; - utworzenie Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki jako szansa na działania systemowe w zakresie edukacji o przestrzeni, kształtowanie ładu przestrzennego i kultury architektonicznej; - proces dookreślania funkcji służb konserwatorskich, - zakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, a także podejmowania innych działań w całym okresie, w którym będzie toczyło się postępowanie administracyjne dotyczące wpisu do rejestru zabytków (udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym). 	<p>dziedzictwa kulturowego.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zanikające kanały komunikacji międzypokoleniowej w zakresie lokalnych tradycji i folkloru. • Niekorzystne procesy demograficzne i suburbanizacyjne oraz zanikanie tradycyjnych obszarów wiejskich. • Brak mechanizmów zachęcających właścicieli zbiorów prywatnych do ich udostępniania. • Błędne utożsamianie procesu rewitalizacji z remontem, modernizacją czy odbudową zdegradowanej infrastruktury. W efekcie – zamiast przemyślanego, całościowego procesu zmiany, którego ważnym elementem jest wzrost społecznego poczucia sprawczości i odpowiedzialności – wdrażane schematyczne rozwiązania i realizowane punktowe projekty skupione na infrastrukturze, niezdolne do uruchomienia relacji społecznych będących w stanie pobudzić rozwój rewitalizowanego obszaru. Proces postępującej biurokratyzacji i formalizacji wszelkich postępowań w organach administracji publicznej. Brak przygotowania na sytuację, która nastąpi po zakończeniu obecnej perspektywy finansowej Unii Europejskiej. Obawy przed regulacjami ustanawiającymi parki krajobrazowe.
--	--

IV. Wnioski wynikające z analizy SWOT

Małopolska to obszar o szczególnych walorach krajobrazowych i przyrodniczych, a także region o silnej koncentracji materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Województwo wyróżnia przede wszystkim występowanie krajobrazów modelowych, w tym jedyne w Polsce krajobrazu wysokogórskiego oraz krajobrazu jurajskiego o wyjątkowych walorach przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych, a także znaczna liczba obszarów prawnie chronionych, na których zlokalizowane są obiekty zabytkowe o uznanej wartości historycznej (w tym przede wszystkim obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, uznane za pomniki historii czy obiekty o znaczeniu regionalnym). Istotnymi atutami regionu są ponadto rozległe zasoby zabytków architektury drewnianej, urbanistyczne i ruralistyczne zespoły osadnicze oraz zespoły staromiejskie i małomiasteczkowe o historycznym rozplanowaniu, a także liczne zespoły uzdrowiskowe. Małopolska bogata jest także w zabytki ruchome, przechowywane w muzeach, obiektach sakralnych oraz w kolekcjach prywatnych.

Unikatowy charakter małopolskiego krajobrazu ulega jednak postępującej degradacji wynikającej przede wszystkim z niewystarczającej świadomości społecznej wartości zabytkowej obiektów. Do negatywnych efektów tego procesu zaliczyć należy postępujące niszczenie obiektów zabytkowych o niższej randze, w tym zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, budownictwa wiejskiego oraz małomiasteczkowego, zespołów rezydencjonalnych, a także zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej. Jednocześnie w niewystarczającym stopniu chronione są stanowiska archeologiczne, a dokumentacja z ich badań i powstające opracowania uznać należy za niewystarczające. Na stan dziedzictwa istotny wpływ ma także wciąż nieuregulowane prawo własności wielu zabytkowych obiektów. Zgłaszane roszczenia dawnych właścicieli i skomplikowane kwestie prawne tytułów do dysponowania zabytkami, wysokie koszty odszkodowań oraz brak zabezpieczeń prawnych dla inwestorów – to problemy, które zniechęcają do inwestowania w nieruchomości, wpływają na wysokie koszty nabywania i utrzymania zabytków oraz wzmocniają poczucie braku bezpieczeństwa prawnego wśród potencjalnych inwestorów.

O unikatowości Małopolski świadczy także jej różnorodność kulturowa, etnograficzna oraz etniczna, połączona z bogatymi tradycjami narodowymi i dbałością o miejsca pamięci. W regionie żyje wiele społeczności o silnych tożsamościach kulturowych oraz wielowiekowych tradycjach (wyraźnie zarysowany podział na Krakowiaków, Lachów i Górali). Wciąż żywa jest tzw. idea *Małych Ojczyzn* – niewielkie społeczności są aktywnie zaangażowane w upamiętnianie ważnych wydarzeń historycznych oraz wybitnych postaci, a także organizowanie tematycznych imprez i wydarzeń lokalnych. Jednocześnie mieszkańcy charakteryzują się dużą aktywnością twórczą, co odzwierciedla się w różnorodności grup artystycznych oraz folklorystycznych. Bogactwo kulturowe Małopolski przekłada się na jego wysoką pozycję w skali międzynarodowej – dziedzictwo materialne i niematerialne regionu pełni szczególną rolę w promocji całego kraju. Podkreślić należy tutaj szeroki katalog produktów regionalnych i tradycyjnych (przede wszystkim: bryndza podhalańska, oscypek, redykołka, karp zatorski, nasiona fasoli *Piękny Jaś* z Doliny Dunajca oraz susza sechłońska, kielbasa lisiecka, obwarzanek krakowski, jabłka łąckie, chleb prądnicki i jagnięcina podhalańska), a także wysoką liczbę ważnych sanktuariów i ośrodków kultu religijnego objętych siecią szlaków pielgrzymkowych o charakterze międzynarodowym. Region obfituje także w rozmaite imprezy kulturalne o zasięgu i randze międzynarodowej. Ponadto, liczne zespoły dworskie, pałacowe i parkowe Małopolski wykorzystywane są na rozmaite cele społeczne oraz gospodarcze.

Istotną słabością w tym obszarze jest wciąż niewystarczająca dbałość o zachowanie bogatej tożsamości Małopolan. Wśród negatywnych tendencji należy wskazać przede wszystkim niezadawalający poziom edukacji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz wartości dziedzictwa kulturowego, a także małą liczbę działań animacyjnych w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Nie opracowano dotychczas kompleksowego systemu wspierania lokalnych twórców, a także nie wprowadzono dostatecznej liczby programów edukacji regionalnej i estetycznej. Widoczne są także niedostatki kadry instruktorów zdolnych prowadzić grupy artystyczne i folklorystyczne w regionie. Coraz trudniej jest tym samym wykształcić nowych liderów *Małych Ojczyzn*. Pomimo wysokiej wartości historycznej i artystycznej obiektów zabytkowych, znaczna ich liczba wciąż ulega dewastacji i niszczeniu lub są to obiekty niedostępne dla Małopolan i turystów, np. ze względu na nieuregulowaną kwestię ich własności.

Niemniej jednak, bogactwo kulturowe Małopolski stanowi inspirację do rozbudowywania systemowej ochrony dziedzictwa. W regionie funkcjonują wysokiej klasy instytucje o charakterze muzealnym,

a także działa duża liczba podmiotów i osób fizycznych zajmujących się badaniem, zachowaniem i promocją dziedzictwa kulturowego. Pozytywne trendy w tym obszarze wzmacniane są dodatkowo, wspomnianą już ideą *Małych Ojczyzn*. Na terenie Małopolski funkcjonuje duża liczba organizacji pozarządowych i grup nieformalnych popularyzujących tradycje i historyczne zwyczaje oraz tradycyjną architekturę regionu. Odnotowywana jest stale wzrastająca liczba odbiorców kultury (odwiedzających muzea, uczestniczących w wydarzeniach organizowanych przez lokalne organizacje), a samo dziedzictwo i krajobraz kulturowy są dobrze rozpoznane i udokumentowane. Problematyka związana z dziedzictwem kulturowym jest także obecna w działalności samorządów lokalnych (często stanowi jeden z elementów systemów promocji) oraz szkół wyższych w regionie (programy i prace badawcze). W konsekwencji w ostatnich latach poprawie uległ stan zachowania licznych obiektów zabytkowych, w wyniku przeprowadzenia kompleksowych prac remontowych, budowlanych i konserwatorskich, co pozwoliło nadać nieruchomościom nowe funkcje oraz utworzyć nowe miejsca pracy, związane z zarządzaniem lub użytkowaniem zabytków.

Istotne znaczenie w kontekście włączania dziedzictwa kulturowego w obieg społeczno-gospodarczy regionu ma położenie i dostępność komunikacyjna Krakowa oraz całego Obszaru Metropolitalnego (lotnisko w Balicach, autostrada A4). Niestety, zabytki położone poza głównymi szlakami komunikacyjnymi Małopolski wciąż narażone są na większe ryzyko degradacji (mniejsze zainteresowanie nimi inwestorów), a jednocześnie są zdecydowanie rzadziej odwiedzane przez turystów. Zasoby dziedzictwa kulturowego wciąż nie są w wystarczającym stopniu zarchiwizowane, co potwierdza relatywnie niski poziom ich digitalizacji oraz wymagający pracy i udostępnienia zbiór repozytoriów internetowych historycznej ikonografii zabytków. Pomimo licznych badań prowadzonych w regionie, wciąż brak jest jednolitej platformy informacyjnej, pozwalającej każdemu zainteresowanemu zapoznać się z historią obiektu, jego charakterystyką i opisem stanu zachowania oraz wynikami przeprowadzonych badań i dokonanych naukowych analiz. Na pogarszanie stanu zachowania i swoistej klasy zabytków istotny wpływ ma także praktyka realizacji dużych projektów i wielobranżowych prac przy zabytkach z jednoczesnym zaniedbaniem troski o najmniejsze elementy, detale architektoniczne i wykończenia.

Małopolska ma jednak wieloletnie tradycje związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Udało się w tym czasie wykształcić systemowe rozwiązania w zakresie dbałości o stan krajobrazu kulturowego, a także zbudować silne środowisko naukowe i wykształcić dużą liczbę specjalistów w tym zakresie. Podkreślić należy także aktywne zaangażowanie w ochronę zabytków samorządu województwa małopolskiego oraz działalność organizacji pozarządowych i grup nieformalnych. Istotne dla tworzenia stabilnego systemu finansowania ochrony dziedzictwa narodowego w regionie jest funkcjonowanie Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, który dzięki dużym funduszom z Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa finansuje prace prowadzone w stolicy regionu – poza wydatkami przeznaczonymi na ten cel przez Gminę Miejską Kraków – co pozwala wydatkować środki pochodzące z budżetu województwa małopolskiego i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wsparcie zabytków położonych na terenie województwa, w małych miejscowościach i wsiach.

Inwestowanie w pozostałe obszary regionu jest o tyle istotne, że samorządy lokalne – choć coraz częściej inwestujące w dziedzictwo – wciąż niechętnie uchwalają miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W efekcie dbałość o krajobraz kulturowy i planowanie przestrzenne nadal stanowią słabą stronę systemowej ochrony dziedzictwa kulturowego. Gminne ewidencje zabytków przejawiają braki (bardzo często są niekompletne), niezadowolająca jest też liczba uchwalonych i obowiązujących gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami. Ponadto, samorządy lokalne bardzo niechętnie korzystają z formy obszarowej ochrony dziedzictwa poprzez utworzenie parku kulturowego (aktualnie w regionie funkcjonują zaledwie 3 tego typu parki), co skutkuje powszechną degradacją krajobrazu w wyniku chaosu przestrzennego, występowaniem agresywnej reklamy, zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich. Procesom tym towarzyszą także wciąż niewystarczające działania związane z integracją środowisk konserwatorskich oraz niewystarczające znaczenie i oddziaływanie społeczne służb konserwatorskich, niski poziom ich wpływów na właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych.

Istotną słabą stroną w zakresie systemowych rozwiązań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest także niepełna inwentaryzacja zabytków ruchomych w obiektach sakralnych oraz brak katalogu dobrych praktyk w zakresie zarządzania i upowszechniania materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego Małopolski. W efekcie utrudnione jest efektywne promowanie i upowszechnianie pozytywnych wzorców w zakresie kształtowania i ochrony krajobrazu oraz zachowania pojedynczych zabytków. Wciąż nie opracowano systemu zachęt dla prywatnych

właściciele obiektów zabytkowych, co w konsekwencji często przekłada się na niski poziom sprawowanej, właścicielskiej opieki nad nieruchomościami.

Okres dynamicznego rozwoju i wzrostu zasobności mieszkańców przeżywa małopolska wieś. Na przekształcanie struktury przestrzennej obszarów wiejskich wpływa przede wszystkim odchodzenie od rolnictwa na rzecz innych gałęzi gospodarki, np. usług. Obserwuje się zjawiska świadczące o poprawie standardu życia mieszkańców. Samorządy znacząco rozwinęły infrastrukturę techniczną i społeczną. Na wsiach powstają nowe okazałe domy, często na rozległych i solidnie ogrodzonych posesjach, gruntownie remontowane są stare zabudowania, a ich wyposażenie często przewyższa standardy miejskie. Z jednej strony należy postrzegać to jako szansę rozwojową, z drugiej zaś strony następują zjawiska stanowiące zagrożenie dla środowiska i ładu przestrzennego, których ważną składową jest czerpanie z tradycyjnego gospodarowania na wsi. Nieład i brak poszanowania dla dziedzictwa materialnego wsi zauważyć można w obrębie starych rdzeni miejscowości: lekceważenie uwarunkowań otoczenia, odcięcie się od miejscowego i regionalnego kanonu architektury, zacieranie się w budownictwie różnicy między formą wiejską a miejską. Tradycyjna wiejska zagroda ulega dekompozycji, narasta proces zanikania wyłączonych z użytku obiektów gospodarskich. Na nieład przestrzenny narażone są miejscowości, w których lokalne walory lub zasoby pozwalają na znaczącą maksymalizację korzyści finansowych. Obiekty są dowolnie przebudowywane i rozbudowywane, by mogły pełnić nieprzewidziane pierwotnie funkcje oraz przyciągnąć uwagę potencjalnych klientów wszelkimi środkami wizualnego przekazu. Szczególnie nasilenie tych zjawisk występuje w górskich turystycznych miejscowościach czasowych oraz w otoczeniu miast i przy drogach publicznych o dużym natężeniu ruchu. Dużym zagrożeniem dla ładu przestrzennego jest rozprzestrzenianie się zabudowy rozproszonej. Plany miejscowe na terenach wiejskich zamiast wzmacniać ład przestrzenny, stały się narzędziami do tworzenia olbrzymich rezerw terenowych pod inwestycje⁹⁵.

Uwarunkowania wewnętrzne regionu wzmacniane są także poprzez procesy społeczne, kulturowe i gospodarcze zachodzące w kraju i Europie. Dotyczy to przede wszystkim utrzymywania się trendów dotyczących propagowania wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz możliwościach jego wykorzystania na rzecz rozwoju gospodarczego i budowania atrakcyjnej oferty przemysłów czasu wolnego. Tendencje te sprzyjają wzrastającemu zaangażowaniu społeczności lokalnych, aktywności organizacji pozarządowych i grup nieformalnych zajmujących się problematyką dziedzictwa materialnego i niematerialnego, w tym wyrobów kulinarnych i rzemieślniczych. Dodatkowo, postęp technologiczny i rozwój nowych środków komunikacji powinny pozwolić nie tylko na skuteczniejsze dotarcie do nowych odbiorców i popularyzację zasobu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Małopolski, ale także stymulować będą dalsze unowocześnianie instytucji kultury i sztuki, w tym digitalizację zasobów dziedzictwa.

Wsparcia dla uwarunkowań dbałości o dziedzictwo materialne i niematerialne regionu upatrywać można także w projektowanych i wprowadzanych zmianach legislacyjnych oraz pogłębianiu współpracy, w tym współpracy międzysektorowej. W tym aspekcie szansą wydaje się utworzenie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków (państwowego funduszu celowego dla ratowania zabytków) oraz Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki, którego zadaniem jest wspieranie działań systemowych w zakresie edukacji o przestrzeni, kształtowaniu ładu przestrzennego i kultury architektonicznej. Także uchwalona w 2015 roku ustawa o rewitalizacji wskazuje, że proces rewitalizacji winien przyczynić się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa materialnego i niematerialnego. Ważnym czynnikiem wzmacniającym szanse efektywnego dbania o zabytki Małopolski jest przeprowadzony przez Narodowy Instytut Dziedzictwa przegląd obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Upublicznienie wyników i wyciągnięcie wniosków z tego spisu daje nadzieję na określenie niezbędnych działań i wprowadzenie rozwiązań systemowych, mających na celu poprawę stanu obiektów zabytkowych, a tym samym zwiększenie szans na ich zachowanie. Ważne w tym kontekście jest także udzielenie tymczasowej, prawnej ochrony obiektom zabytkowym, poprzez wprowadzenie zakazu prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, a także podejmowania innych działań w całym okresie, w którym będzie toczyło się postępowanie administracyjne dotyczące wpisu obiektu do rejestru zabytków.

Największym zagrożeniem dla prawidłowej i skutecznej ochrony zabytków Małopolski są problemy dotyczące całego kraju: brak spójnego i odpowiedzialnego modelu zarządzania dziedzictwem kulturowym i systemu finansowania prac konserwatorskich. Wciąż nie udało się wyeliminować najważniejszych niedoskonałości prawa w zakresie zagospodarowania przestrzennego, co prowadzi do chaosu urbanistycznego i uniemożliwia skuteczną egzekucję prawa, np. w zakresie samowoli budowlanej. Ochrona dziedzictwa wciąż jeszcze traktowana jest jako ograniczenie swobody

⁹⁵ Na podstawie: *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, Tom 1*, s. 134-136, załącznik nr 1 do uchwały nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r.

dysponowania nieruchomością, co podnoszą inwestorzy, którzy decydują się na zakup zabytku jedynie w celu pozyskania atrakcyjnego gruntu. Jednocześnie dostrzegalna jest niska jakość wielu wykonywanych prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, do czego przyczynia się między innymi dominacja kryterium ceny wykonania prac w przetargach, brak nadzoru i kontroli ze strony służb konserwatorskich, czy złe harmonogramy i krótkie terminy realizacji prac.

Kluczowe dla efektywnej realizacji niniejszego programu będzie także zapobieganie zagrożeniom wynikającym z zachodzących w Europie i na świecie procesów społecznych związanych z konsumpcjonizmem. Bardzo często prowadzi on bowiem do komercjalizacji dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym braku poszanowania jego wartości i autentyczności. Towarzyszy mu także napływ obcych kulturowo wzorców oraz produktów kulturowych, co w efekcie prowadzić może do zaniku porozumienia międzypokoleniowego, wypierania regionalnych tradycji i folkloru. To wyzwania przed którymi stoi współczesny świat i wszyscy interesariusze ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego.

V. Misja Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce 2018-2021, opracowany przez samorząd województwa małopolskiego, jest przejawem troski, dbałości i szacunku dla dziedzictwa kulturowego regionu, chęci zrównoważonego wykorzystania jego zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego Małopolski, przy jednoczesnym zachowaniu go dla przyszłych pokoleń, celem zapewnienia wysokiej jakości życia wszystkich mieszkańców, a także turystów, gości i innych interesariuszy. Ambitne założenia kolejnej edycji programu wynikają z dotychczasowych osiągnięć poprzednich programów, konieczności kontynuacji podjętych działań oraz diagnozowania nowych wyzwań i rozwiązań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym na poziomie regionalnym.

Motto Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce 2018-2021 zostało wyrażone krótkim hasłem, które dedykowane jest wszystkim interesariuszom: **DZIEDZICTWO – WARTO MIEĆ KORZENIE**. Dziedzictwo pojmujemy jako spuściznę, za którą jesteśmy odpowiedzialni, która kształtuje naszą tożsamość, odpowiada na pytanie, kim jesteśmy, jest wyrazem uznawanego przez nas systemu wartości i sposobem pojmowania rzeczywistości, dziedzictwo tworzy poczucie wspólnoty i pozwala podejmować nowe wyzwania.

W oparciu o ewaluację poprzednich edycji programu i wnioski wynikające z diagnozy stanów zasobów dziedzictwa kulturowego sformułowano **misję programu: Pielęgnowanie i przywracanie wysokiej wartości wyjątkowych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski wraz z kreowaniem poczucia istoty regionalnej tożsamości i wzmacnianiem obywatelskiej odpowiedzialności za kulturową spuściznę pokoleń oraz adekwatnym systemem ochrony i opieki nad dziedzictwem**.

Misja programu odzwierciedla potrzebę budowania na poziomie regionalnym wspólnoty celów i działań ukierunkowanych na ochronę regionalnej przestrzeni kulturowej, pojmowanej szeroko, w kontekście krajobrazowym, przyrodniczym, przestrzennym, związanym z kulturą materialną jak i niematerialną oraz istniejącymi lub potencjalnymi możliwościami kreowania funkcji kulturotwórczych, animowania stabilnej, odpowiedzialnej, skutecznej współpracy wielu interesariuszy działających na rzecz dziedzictwa kulturowego Małopolski, a także wzmocnienia tożsamości regionalnej i aktywności obywatelskiej mieszkańców.

Fundamentami dla realizacji misji są:

- zapewnienie możliwie najskuteczniejszej ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego – zarówno tego najcenniejszego, jak i tych wszystkich jego aspektów, które w powszechnym odbiorze nie są jeszcze postrzegane jako wspólne dziedzictwo kulturowe warte ochrony i opieki,
- utrzymanie bogactwa i zróżnicowania kulturowego wynikającego z długiej historii regionu,
- umiejętność łączenia teraźniejszości i przyszłości z przeszłością,
- harmonijna korelacja środowiska zurbanizowanego ze środowiskiem przyrodniczym,
- przywrócenie, uporządkowanie i pielęgnowanie krajobrazu kulturowego Małopolski, zagrożonego lub skażonego działaniami człowieka i rozwojem cywilizacji, związanymi np. ze niszczeniem zasobów naturalnych i kulturowych, zakłóceniami funkcjonowania ekosystemów przyrodniczych, działaniami prowadzącymi do zmian fizjonomii krajobrazu, do niszczenia układów kompozycyjnych, układów historycznych, wprowadzaniem chaosu w przestrzeni, pozbawianiem jej indywidualności i funkcjonalności,
- powiązanie przestrzeni w sieci o wieloaspektowym znaczeniu i licznych funkcjach,
- kreowanie regionalnej tożsamości wspartej na dziedzictwie, z której obecne i przyszłe pokolenia mogą czerpać wzorce, inspiracje w procesie rozwoju osobistego, społecznego, gospodarczego,
- wzmacnianie aktywności i odpowiedzialności obywatelskiej za dziedzictwo kulturowe regionu, budowanie potencjału społecznego i relacyjnego dla dziedzictwa.

Procesem warunkującym powodzenie jest świadomość społeczeństwa w kwestii społeczno-ekonomicznego oddziaływania dziedzictwa kulturowego. Świadomość powodująca poczucie współodpowiedzialności za kulturową spuściznę pokoleń, pobudzająca do zaangażowania i wspólnej pracy. To stosunek do dziedzictwa kulturowego i sposób pojmowania przestrzeni kulturowej jest decydującym dla funkcji, którą dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze będzie pełnić w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu. W celu wyznaczenia dziedzictwu istotnej funkcji w życiu zbiorowym potrzebna jest przede wszystkim jego żywa obecność w dynamicznie rozwijającym się społeczeństwie.

Tylko dziedzictwo wciąż interpretowane, na nowo poznawane może przetrwać. Dziedzictwo kulturowe winno być zatem traktowane jako kapitał intelektualny i emocjonalny generujący i stymulujący różnorodne możliwości rozwoju osobistego, społecznego, ekonomicznego. Funkcje dziedzictwa muszą być odczytywane na nowo i upowszechniane, należy wciąż podkreślać jego wartość, tak aby dawało impuls i wzmacniało motywację do rozwoju, do działań wspólnotowych na poziomie lokalnym i regionalnym. Aktywność powinna być ukierunkowana nie tylko na unowocześnianie i rozwijanie instytucji opieki nad zabytkami, badanie, dokumentowanie i promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego, ale również na inicjowanie projektów edukacyjnych, w tym dotyczących rozwoju kompetencji kluczowych i tych, które w kontekście wyzwań współczesności są najbardziej pożądane, jak np. kreatywność, myślenie innowacyjne, inicjatywność, ekspresja i świadomość kulturalna. Stwarza to stabilne podstawy do budowania regionalnej społeczności silnej swym dziedzictwem i świadomej jego wagi, daje impuls do dynamicznego czerpania z dziedzictwa w każdej dziedzinie życia – w rozwoju społecznym, gospodarczym, politycznym, w edukacji i nauce, czy w przedsiębiorczości, nie jest niczym innym jak inwestowaniem w przewagę konkurencyjną regionu.

Świadomi wagi i wartości dziedzictwa kulturowego Małopolskie, poprzez swoje zaangażowanie i aktywność przyczyniają się do realizacji takich celów Europy i Małopolski jak:

- inteligentny rozwój, związany z rozwojem kapitału społecznego, badań naukowych i innowacji,
- zrównoważony rozwój, związany z ochroną zasobów naturalnych regionu, poszanowaniem regionalnego dziedzictwa i budowaniem zbilansowanej gospodarki, rozważnie czerpiącej z lokalnych zasobów,
- włączenie społeczne, związane ze wzmocnieniem spójności społecznej, rozwojem relacji społecznych, wzrostem zatrudnienia i zaktywizowaniem rynku pracy.

Szansą na zachowanie regionalnej przestrzeni kulturowej jest zatem spójny, zrównoważony, inteligentny rozwój społeczno-gospodarczy, w ramach którego podejmowane wspólne działania cechuje wrażliwość na dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze, a budowanie przewag konkurencyjnych i siły ekonomicznej regionu wiąże się z wykorzystaniem endogenicznych zasobów kultury, tradycji i dziedzictwa Małopolski.

Realizacja ww. ambicji i zamierzeń ściśle wiąże się z głównym celem polityki rozwoju regionalnego, którym jest efektywne wykorzystanie potencjałów regionalnej szansy dla rozwoju gospodarczego – w tym zwłaszcza tzw. przemysłów czasu wolnego – oraz wzrost spójności społecznej i przestrzennej Małopolski w wymiarze regionalnym, krajowym i europejskim⁹⁶. Zapisana w strategii rozwoju województwa wizja *Małopolska 2020* dotyczy także obszaru, bez poszanowania i wykorzystania którego nie będzie możliwa jej realizacja.

*(...) Aby Małopolska była atrakcyjnym miejscem życia, pracy i spędzania czasu wolnego, europejskim regionem wiedzy i aktywności, silnym wartościami uniwersalnymi, tożsamością i aspiracjami swoich mieszkańców, świadomie czerpiącym z dziedzictwa i przestrzeni regionalnej, tworzącym szanse na rozwój ludzi i nowoczesnej gospodarki⁹⁷ – konieczne jest zachowanie oraz efektywne i zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego regionu. Właściwie zagospodarowany potencjał dziedzictwa regionalnego i kultury wpłynie na wzrost atrakcyjności Małopolski, także w obszarze przemysłów czasu wolnego. W zakresie objętym niniejszym programem **wizję 2021** formułuje się jako: **Małopolskie dumni z zadbanej regionalnej przestrzeni kulturowej, która jest ich wspólnym dobrem i pomnażanym bogactwem**. Jej rozwinięciem jest wyobrażenie Małopolski u progu lat 30. XXI wieku, uwzględniające przede wszystkim perspektywę mieszkańców, ale również innych interesariuszy: **Małopolska jest silna dziedzictwem kulturowym a Małopolskie są świadomi jego wagi i wartości. To ich tożsamość i duma, świadectwo i powszechna troska. Odwoływanie się do dziedzictwa, zanurzenie się w nim, czerpanie z niego, inspirowanie się nim jest kluczem do rozumienia współczesnego świata i satysfakcji z codziennych aktywności. Unikatowość regionu i jego wielorakie historyczne konteksty dają Małopolskom silną pozycję i są impulsem przemian – mentalnych, społecznych, gospodarczych, ekonomicznych, technologicznych. Uświadomione i zadbane dziedzictwo oraz piękny krajobraz kulturowy Małopolski są mocnym fundamentem rozwoju regionu.***

Wizja i misja niniejszego Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami stanowi podstawę do wyznaczenia głównych kierunków działań – celów (strategicznego i operacyjnych) i przekłada się na określenie priorytetów, których realizacja umożliwi osiągnięcie zaplanowanych i oczekiwanych efektów polityki ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego. **Celem strategicznym** działań

⁹⁶ Cel zapisany w *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego* na lata 2011-2020, s. 83.

⁹⁷ Tamże, s. 64.

podejmowanych w latach 2018-2021, w obszarze szeroko rozumianej przestrzeni kulturowej, jest **harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan.**

Tabela 7

VI. Cele, priorytety i kierunki działań Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021 wskazuje cele, priorytety i kierunki działań określone w wyniku przeprowadzonej, aktualnej diagnozy i analizy SWOT⁹⁸ zasobu dziedzictwa kulturowego w regionie. Wybór celu strategicznego, celów operacyjnych, priorytetów i kierunków działań determinowane były oceną stanu zachowania krajobrazu kulturowego regionu, analizą zagrożeń dla istnienia dziedzictwa kulturowego, wyzwań związanych z zachowaniem jego unikalnych cech i wartości, kierunkami rozwoju i tendencjami związanymi z udostępnianiem i upowszechnianiem dziedzictwa kulturowego oraz budowaniem przewag konkurencyjnych w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu, wykorzystujących endogeniczne zasoby kulturowe i przyrodnicze. W niniejszym dokumencie wyznaczono priorytety i działania o charakterze inspirującym, które powinny być realizowane i podejmowane przez różne podmioty, instytucje i organizacje zarządzające regionalnym dziedzictwem kulturowym, a także przez prawnych opiekunów zabytków.

Dokument wyznacza priorytety i kierunki działań, które powinny być odniesieniem dla innych programów i projektów realizowanych przez interesariuszy działających na rzecz dziedzictwa kulturowego regionu, dając impuls do współpracy i budowania regionalnej sieci dla zintegrowanych, spójnych i kompletnych działań na rzecz krajobrazu kulturowego Małopolski.

Z uwagi na długi okres planowania (2018-2021) programowi nadano szeroki zakres, uwzględniający dynamikę zachodzących zmian w dziedzinie ochrony przestrzeni kulturowej i dziedzinach synergicznych. Formułując niniejszy dokument brano pod uwagę złożoność problematyki, różnorodność i mnogość zagadnień dotyczących dziedzictwa kulturowego oraz specyfikę obszarów problemowych i strategiczne podejście – obejmujące swoim zasięgiem zarówno opiekę nad zabytkami położonymi na obszarze województwa małopolskiego, w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i politykę w dziedzinie ochrony regionalnej przestrzeni kulturowej.

Program ma charakter strategiczny, co oznacza, że wyznacza cele, priorytety i kierunki działań, wskazuje perspektywy i sposoby ich realizacji, a nie stanowi tylko i wyłącznie zamkniętego katalogu propozycji i zadań do realizacji. Program odzwierciedla złożoną dynamikę, wewnętrzną spójną, określającą cele i zakładane efekty programu z jednej strony i dający możliwości kreowania na bieżąco, w sposób elastyczny i taktyczny, najlepszych rozwiązań i przedsięwzięć w odniesieniu do opieki i ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, w zależności od następujących zmian. Celem działania samorządu województwa jest prowadzenie spójnej polityki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionie oraz inicjowanie i wprowadzanie skutecznych rozwiązań różnorodnych problemów – dotyczących i odnoszących się do przestrzeni kulturowej – w sposób homogeniczny.

Realizacja założeń programu i realizacja wyznaczonych celów wymaga współdziałania jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli w województwie małopolskim z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi realizującymi zadania w dziedzinie ochrony zabytków oraz placówkami badawczymi, środowiskami naukowymi, podmiotami gospodarczymi, a także właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych.

Dotychczasowe doświadczenia samorządu województwa małopolskiego, wynikające z opracowywania i wdrażania zapisów kolejnych wersji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, wskazują, że wyznaczone w dokumencie cele mogą być osiągnięte jedynie poprzez:

- współdziałanie samorządu województwa małopolskiego oraz innych jednostek samorządu terytorialnego w Małopolsce z administracją rządową – oparte na bazie związków o charakterze programowym, instytucjonalnym, sformalizowanym i inspirującym, realizowane m.in. w formie porozumień, umów, kontraktów, powoływania wspólnych podmiotów;
- inicjatywy i działania własne samorządu województwa małopolskiego, pozostałych jednostek samorządu terytorialnego i innych podmiotów;
- działania organizacyjne inicjowane i realizowane przez instytucje kultury, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz inne podmioty realizujące zadania na rzecz ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu;

⁹⁸ Analiza SWOT przeprowadzona została przy szerokim zaangażowaniu interesariuszy działających na rzecz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego, z wykorzystaniem zasady partycypacji i wielowymiarowego empowermentu.

- działania programowe wyznaczone i określone m.in. w projektach i programach regionalnych i lokalnych, podejmowanych przez wszystkie podmioty działające na rzecz regionalnego dziedzictwa kulturowego;
- działania nowatorskie, kreujące innowacyjne usługi i produkty w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu,
- inne działania stymulujące.

Misja *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* realizowana będzie poprzez **cel strategiczny: *Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan*** oraz **2 cele operacyjne: *Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu*** oraz ***Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową***. W ramach wyznaczonych celów określono **5 priorytetów** oraz **29 kierunków działań** (wraz z propozycjami wybranych przedsięwzięć), które stanowią wytyczne horyzontalne ułatwiające prowadzenie skutecznej polityki ochrony regionalnego dziedzictwa oraz sprawowania właściwej opieki właścicielskiej nad posiadanymi dobrami kulturowymi.

Tabela 8

Cel strategiczny				
Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan				
Cel operacyjny I		Cel operacyjny II		
Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu		Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową		
Priorytet I.1 Zachowanie optymalnej jakości krajobrazu kulturowego i funkcjonalne wykorzystywanie miejsc i obiektów dziedzictwa	Priorytet I.2 Zachowanie historycznej wielokulturowości i regionu, tradycji i tożsamości regionalnej i lokalnej	Priorytet II.1 Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalną przestrzenią kulturową	Priorytet II.2 Systemowa i projektowa współpraca podmiotów zaangażowanych w ochronę i opiekę nad dziedzictwem kulturowym	Priorytet II.3 Perspektywiczne wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w edukacji, turystyce, gospodarce wiedzy

Tabela 9

Przedsięwzięcia – polityki, programy, działania realizacyjne:	
Cel operacyjny I Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu	
Priorytet I.1 Zachowanie optymalnej jakości krajobrazu kulturowego i funkcjonalne wykorzystywanie miejsc i obiektów dziedzictwa	
Kierunki działań	Wybrane przedsięwzięcia
I.1.1 Stosowanie i egzekwowanie wytycznych konserwatorskich oraz zapewnianie zintegrowanej, kompleksowej konserwacji zabytków	<ul style="list-style-type: none"> • Dekalog postępowania konserwatorskiego z zabytkami – prowadzenie i upowszechnianie działań konserwatorskich i restauratorskich o charakterze kompleksowym i interdyscyplinarnym, realizowanych w oparciu o fundamentalne zasady konserwatorskie • Gwarancja ochrony – intensyfikacja nadzoru konserwatorskiego

	<p>nad obiektami i obszarami wymagającymi ochrony oraz nad podejmowanymi przy nich pracami</p>
<p>I.1.2 Spełnianie zasady ochrony zabytków <i>in situ</i> wraz z otoczeniem zabytku</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Autentyzm – podejmowanie działań na rzecz ochrony autentyczności krajobrazu kulturowego w regionie i trwałego zachowania zabytków w miejscu ich pierwotnej lokalizacji • Wartość – prowadzenie akcji uświadamiania i uznawania starej zabudowy za wartościową • Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego – dążenie do jak najszybszego uchwalenia dobrych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, aktualizacji istniejących oraz ustalania w nich stref ochrony konserwatorskiej • Programy opieki nad zabytkami – opracowywanie i przyjmowanie programów opieki nad zabytkami w gminach regionu
<p>I.1.3 Rozpoznawanie stanu zachowania, badanie, dokumentowanie i monitoring zasobów oraz przemian regionalnego dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Diagnoza – kompleksowe rozpoznanie stanu zachowania oraz potrzeb konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych w regionie • Rejestry – weryfikacje i uzupełnienia wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych • Ewidencje – ciągła aktualizacja wojewódzkiej ewidencji zabytków, tworzenie brakujących i aktualizacja gminnych ewidencji zabytków • Wiedza – rozpoznawanie zasobu zabytkowego poprzez badania historyczne i terenowe oraz ich dokumentowanie wraz z upowszechnieniem repozytoriów zbiorów • Pożądane syntezy – pogłębianie wiedzy o regionie, tożsamości i historii wraz z przygotowywaniem i udostępnianiem wyników prac badawczych i studialnych oraz syntetycznych • Uczelnie i dziedzictwo – zwiększenie roli środowisk akademickich i naukowych w działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego poprzez podejmowanie interdyscyplinarnych projektów badawczych (granty)
<p>I.1.4 Poprawa stanu zachowania najcenniejszych i najbardziej zdegradowanych obiektów i obszarów zabytkowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Audyt zasobów dziedzictwa i procesów – stałe weryfikowanie stanu zachowania regionalnych zasobów dziedzictwa, obiektów zabytkowych oraz przemian wynikających z rozwoju społecznego, gospodarczego i cywilizacyjnego • Strefa buforowa – stosowanie planów zarządzania obejmujących zarówno obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, jak i obszary, które z nim sąsiadują i mają znaczenie z punktu widzenia ochrony samego obiektu • Fundusze remontowe i konserwatorskie – wzmocnienie systemu finansowania przez samorządy prac remontowych i konserwatorskich obiektów i zespołów zabytkowych • Przestrzenie i obiekty publiczne – porządkowanie i waloryzacja przestrzeni publicznych (place, parki, ciągi komunikacyjne itp.) oraz modernizacje zabytkowych obiektów użyteczności publicznej (szkoły, szpitale, instytucje kultury, sądy, dworce, siedziby instytucji publicznych itp.) • Szlak architektury drewnianej – priorytetowa oraz systemowa ochrona i opieka nad zabytkami architektury drewnianej • Dwory i pałace – odnowa zespołów dworskich i pałacowych (rezydencje, mała architektura i zieleń komponowana) • Obiekty mieszkalne – remonty i modernizacje zachowanych w miastach i na wsiach zabytkowych obiektów mieszkaniowych oraz użytkowych ujętych w rejestrze zabytków, ewidencji

	<p>zabytków lub wartych ochrony</p> <ul style="list-style-type: none"> • Budownictwo obronne – wzmocnienie poziomu ochrony zabytków o statusie trwałych ruin i ich programowe włączenie w szlaki kulturowe • Zabytki ruchome – konsekwentna ochrona i konserwacja zabytkowego wyposażenia i wystroju • Archeo – intensyfikacja ochrony, konserwacja zabytków i stanowisk archeologicznych wraz z ich eksponowaniem (w miarę możliwości) • Epoka postindustrialna – rewitalizacja cennych obszarów przemysłowych oraz rewaloryzacja zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej cywilnej i wojskowej oraz obiektów gospodarki wiejskiej • Bezpieczeństwo – zapewnienie ochrony zabytków przed zagrożeniami, klęskami i katastrofami: kradzieżą, pożarem, zalaniem itp.
<p>I.1.5 Kształtowanie krajobrazu i rewitalizacja miejscowości i obszarów</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Węzłowe obszary chronionego krajobrazu – konsekwentna ochrona i tworzenie nowych obszarów chronionego krajobrazu ujętych w wojewódzkim i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego • Audyt krajobrazowy – przeprowadzenie audytu krajobrazowego w regionie, zidentyfikowanie i ochrona „krajobrazów priorytetowych” dla przeciwstawienia się postępującej unifikacji przestrzennej • Tradycja zabudowy – działania na rzecz utrzymania tradycyjnej zabudowy oraz stosowania tradycyjnych materiałów i form obiektów architektonicznych i zespołów budowlanych • Sieć osadnicza i urbanizacja – zapobieganie rozproszeniu osadnictwa oraz przekształceniom układów urbanistycznych, ruralistycznych i tradycyjnej zabudowy historycznych miast, miasteczek i wsi • Przyjazna przestrzeń wiejska – wprowadzanie form ochrony architektury regionalnej, wspieranie tworzenia wiejskich przestrzeni publicznych zharmonizowanych z tradycyjną zabudową i układami ruralistycznymi • Ekspozycja – zachowanie i uczynienie istniejących wartości estetyczno-widokowych krajobrazu kulturowego w regionie (osie widokowe, dominanty, historyczne rozplanowanie, wsie niwowe i łąń leśnych itp.) • Parki kulturowe – utworzenie parków kulturowych czołowych zabytkowych zespołów urbanistycznych, szczególnie w miejscowościach: Kalwaria Zebrzydowska, Czerna z Doliną Eliaszków, Szczyrzyc (klasztor i otoczenie), Nidzica, Frydman, Chochołów, Krynica-Zdrój, Ojców (Dolina Prądnika), Nowy Wiśnicz wraz z zamkiem, Sękowa, Stary Sącz, Biecz, Krościenko nad Dunajcem, Szczawnica, Zakliczyn, Ciężkowice, Lanckorona, Wieliczka • Krakowskie parki kulturowe – utworzenie parków kulturowych dla obszarów: <i>Wzgórze św. Bronisławy, Lotnisko, Krzemionki Podgórskie, Rajsko-Kosocice, Skotniki-Bodzów, Skala, Mydlniki-Tonie, Fort Dłubnia, Tyniec</i> • Parki krajobrazowe – działania na rzecz utworzenia 7 nowych parków krajobrazowych w regionie w oparciu o plan zagospodarowania przestrzennego województwa (obszary: Beskidu Niskiego, Beskidu Wyspowego, Lasów Radłowskich, Stawów Zatorskich, Łososińsko-Żegociński, Spisza, Małych Pienin) • Twierdza Kraków – ochrona i nadanie nowych funkcji zespołowi

	<p>historyczno-krajobrazowemu Twierdzy Kraków</p> <ul style="list-style-type: none"> • Założenia dworskie i pałacowe: regionalny fundusz celowy – odtwarzanie i ochrona parków i historycznych układów zieleni wokół dawnych rezydencji • Strefy ochrony konserwatorskiej oraz obszary kulturowe – zarządzanie przestrzenią kulturową w oparciu o walory określone w regionalnych dokumentach planistycznych i strategicznych • Rewitalizacja – prowadzenie zintegrowanych projektów rewitalizacji obszarów zdegradowanych położonych na terenach zabytkowych założeń urbanistycznych i ruralistycznych, z uwzględnieniem aspektów społecznych i ekonomicznych, technicznych, funkcjonalno-przestrzennych i środowiskowych, zgodnie z regionalnymi dokumentami planistycznymi i wymogami ustawowymi • Architektura krajobrazu – inspirowanie wzorów projektowania i form nowej architektury wpisanej w kontekst i krajobraz kulturowy, w tym zgodnej z tradycją lokalną i współczesnymi trendami i wymogami • Ścieżka konkursowa – stosowanie zasady konkursów urbanistycznych i architektonicznych jako zasady wyboru projektów inwestycyjnych i modernizacyjnych
I.1.6. Konsekwentne i systematyczne wprowadzanie regulacji określonych ustawą krajobrazową	<ul style="list-style-type: none"> • Uchwały krajobrazowe – konsekwentne przyjmowanie przez gminy – w formie uchwał – wyrazu polityki ładu przestrzennego w sprawie zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń • Projekt „Montevideo” (widzę góry) – usunięcie reklam i billboardów przesłaniających krajobraz oraz wprowadzenie przepisów regulujących zasady montowania obiektów małej architektury w paśmie drogowym Kraków-Zakopane • Porządkowanie przestrzeni publicznych – wspieranie zasad eksponowania obiektów zabytkowych w krajobrazie kulturowym (estetyka otoczenia, infrastruktura usług dla odwiedzających itp.)
I.1.7 Utrzymywanie tradycyjnego charakteru wsi	<ul style="list-style-type: none"> • Gospodarstwa i gospodarka wiejska – wprowadzanie nowych form zagospodarowania i użytkowania obiektów dawnej gospodarki wiejskiej typowych dla poszczególnych subregionów poprzez udane adaptacje • Niezwykła małopolska wieś – wspieranie dobrych praktyk utrzymania i kształtowania ładu przestrzennego obszarów wiejskich • Katalog architektury – stworzenie katalogu typów architektury regionalnej charakterystycznej dla krain historycznych i obszarów funkcjonalnych wyznaczonych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa (<i>Farma, Klin rozwojowy, Oaza, KOM, Ogród, Dolina przedsiębiorczości, Park Górski</i>)
Cel operacyjny I	
Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu	
Priorytet I.2	
Zachowanie historycznej wielokulturowości regionu, tradycji i tożsamości regionalnej i lokalnej	
Kierunki działań	Wybrane przedsięwzięcia
I.2.1 Wzmocnienie ochrony i opieki nad dziedzictwem niematerialnym opartym na wielokulturowości	<ul style="list-style-type: none"> • Ośrodek Dziedzictwa Kultury Niematerialnej – stworzenie i programowe działanie instytucji dokumentującej i interpretującej

<p>regionu</p>	<p>regionalne dziedzictwo kultury niematerialnej</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zasoby dziedzictwa niematerialnego – utrwalanie tradycji regionalnych, archiwizowanie dokumentacji, tworzenie i udostępnianie cyfrowych zasobów niematerialnego dziedzictwa regionu • Wielokulturowość – eliminowanie zagrożeń utraty wielokulturowego charakteru krajobrazu kulturowego, zwłaszcza miejsc i obiektów typowych dla różnych kultur i grup etnicznych
<p>I.2.2 Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła i tworzenie rynku produktów tradycyjnych i regionalnych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Etnografia – podejmowanie działań dotyczących ocalenia i zachowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego kultur i narodów zamieszkujących dawną i współczesną Małopolskę (różnych grup etnograficznych, w tym folkloru i sztuki ludowej) • Twórcy ludowi i depozytariusze – wspieranie twórców i depozytariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego w ramach ochrony i rozwijania twórczości ludowej i dorobku artystycznego twórców ludowych, rękodzielników i rzemieślników • Rzemiosło – wykorzystywanie potencjału działających w regionie zakładów kowalskich, ślusarskich, ciesielskich, stolarskich, tokarskich itp., dostarczających produkty i rozwiązania współczesnemu odbiorcy • Etnodizajn – wspieranie obecność kanonu sztuki ludowej we współczesnym projektowaniu i wzornictwie • Przemysły kultury – wspieranie branży przemysłowej nastawionej na wytwarzanie różnych dóbr i usług kulturalnych oraz branż, których produkcja opiera się na przemysłowym powielaniu oryginalnych dzieł twórców z zakresu dziedzictwa materialnego i niematerialnego • Produkty tradycyjne i regionalne – wpisywanie lokalnych wyrobów na krajową <i>Listę Produktów Tradycyjnych</i> i europejską listę produktów regionalnych oraz ich skuteczną promocją • Skansenova – systemowa opieka nad dziedzictwem w muzeach na wolnym powietrzu wraz z rozwojem oferty kulturalno-edukacyjnej i działaniami promocyjnymi
<p>I.2.3 Kreowanie placówek muzealnych jako ogniw lokalnej tożsamości, edukacji i regionalnej turystyki kulturowej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kolekcje – systemowe i programowe powiększanie kolekcji i zbiorów muzealnych • Muzealia – wdrożenie w instytucjach muzealnych programów i planów działań konserwatorskich wobec zbiorów • Muzea narracyjne – proces tworzenia i przeobrażeń muzeów oraz izb regionalnych w żywe i otwarte miejsca bogatej oferty programowej • Ekspozycja-odbiorca – wspieranie działań budujących i projektujących nowe, aktywne relacje z odbiorcą (m. in. w dziedzinie muzealnictwa i wystawiennictwa), w tym wspieranie nowatorskich działań promocyjnych, dokumentacyjnych • Muzealnicy – wzmocnienie merytoryczne i metodologiczne osób zaangażowanych w działalność podtrzymującą i kultywującą tradycje i historię regionu • Muzea Małopolski – kreowanie oferty turystycznej opartej na jakości muzealnictwa w regionie • Muzea i izby tradycji – tworzenie nowych i modernizacja muzeów lokalnych oraz izb tradycji z wykorzystaniem inicjatyw społecznych • Zbiory prywatne – wspieranie właścicieli zbiorów prywatnych i zachęcanie do ich eksponowania i udostępniania
<p>I.2.4 Wprowadzanie adekwatnej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Małopolska wielu kultur – upowszechnianie wartości kultury i

<p>oferty edukacyjnej o wartościach i różnorodności dziedzictwa kulturowego Małopolski</p>	<p>historii grup etnicznych i mniejszości narodowych</p> <ul style="list-style-type: none"> • Edukacja wielokulturowa – promowanie postaw otwartości i tolerancji odpowiadających na przemiany cywilizacyjne i związane z nimi zjawiska (np. migracje) • Bon kultury – rozwijanie oferty zajęć edukacyjnych pozwalających na twórcze spędzanie wolnego czasu dla wszystkich, którzy poszukują inspirujących pomysłów na rozwijanie zainteresowania światem, własnej kreatywności, wiedzy i talentów • Dni dziedzictwa kulturowego / noce muzeów – programowy rozwój specjalnej oferty umożliwiającej poznawanie dziedzictwa regionu • Podręcznik o dziedzictwie Małopolski – opracowanie i udostępnianie podręcznika edukacji regionalnej • Pomoce metodyczne – opracowanie materiału metodycznego i pomocy dla nauczycieli opisującego dobre praktyki w nauczaniu o dziedzictwie regionalnym, jego wartości i wrażliwości w stosunku do niego • Konkursy i nagrody – rozwijanie zainteresowań tożsamością regionalną, historią, osobami i dziedzictwem poprzez organizacje konkursów i nagradzanie szczególnie zaangażowanych
<p>I.2.5 Promowanie dobrych praktyk z zakresu użytkowania obiektów zabytkowych i kształtowania przestrzeni na obszarach cennych krajobrazowo</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Adaptacje – wspieranie procesów przystosowywania obiektów zabytkowych do nowych funkcji społecznych i gospodarczych • Popularyzacja – nagradzanie i promowanie dobrych praktyk w zakresie zagospodarowania obiektów i zespołów zabytkowych wspierającego zachowanie i wyeksponowanie walorów krajobrazu kulturowego • Współcześnie wobec przeszłości – społeczny i branżowy marketing dobrych rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych oraz konserwacji i restauracji zabytków

Cel operacyjny II
Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową

Priorytet II.1
Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalną przestrzenią kulturową

Kierunki działań	Wybrane przedsięwzięcia
<p>II.1.1 Inicjowanie i wspieranie inicjatyw oraz aktywności środowisk czerpiących z walorów dziedzictwa kulturowego i twórczo je interpretujących</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Regionalizm – wartości – tradycja – aktywizowanie społeczności lokalnych w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego i wspieranie inicjatyw wykorzystujących walory i zasoby lokalnego dziedzictwa (np. otwarte konkursy ofert) • Partycypacja – wzmocnienie roli oraz udziału partycypacji społecznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami • Budżety partycypacyjne – wspieranie projektów obywatelskich wzmocniających kompetencje kulturowe i kreatywne, wrażliwość estetyczną oraz poczucie odpowiedzialności za przestrzeń publiczną • Społeczni opiekunowie zabytków i wolontariat dla dziedzictwa – aktywne promowanie idei społecznych opiekunów zabytków i wolontariatu na rzecz dziedzictwa, w tym w instytucjach opieki nad zabytkami • Świadomość planowania przestrzennego – inicjowanie kampanii społecznych promujących korzyści wynikające z obowiązywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, gminnych programów opieki nad zabytkami i ewidencji zabytków

	<ul style="list-style-type: none"> • Fora deliberacje – wspieranie cyklicznych spotkań środowisk skupionych wokół dziedzictwa kulturowego, w tym dla pozyskiwania osób i organizacji pozarządowych do działań na rzecz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami • Blisko dziedzictwa – organizowanie inicjatyw i tworzenie oferty czasu wolnego w zabytkowych obiektach lub z wykorzystaniem dziedzictwa • Uznanie – stosowanie systemu nagród i wyróżnień lokalnych i regionalnych oraz krajowych dla wyrażenie uznania dla wszelkich animatorów kultury i działaczy wspierających dziedzictwo kulturowe
<p>II.1.2 Uwzględnianie potrzeb edukacji o dziedzictwie lokalnym i regionalnym w programach nauczania i w konkurencyjnej ofercie czasu wolnego dla wszystkich grup wiekowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kultura ludowa – kultywowanie i nauczanie o obrzędach i obyczajach lokalnych, a także wspieranie lokalnych grup i organizacji (zespołów, kół, grup nieformalnych itp.) • Instruktorzy i animatorzy – systemowe kształcenie i doskonalenie kadry instruktorów i opiekunów dla grup i zespołów kultywujących tradycje • Muzeum „żywe” – uwzględnianie sposobu funkcjonowania instytucji muzealnych w formule otwartej na dialog i interakcję • Kultura wrażliwa – przystosowanie obiektów zabytkowych oraz instytucji prezentacji i poznawania dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami • Analizy popytu – przeprowadzanie analiz popytu na produkty wykorzystujące dziedzictwo kulturowe realizowanych przez instytucje kultury i lokalnych liderów
<p>II.1.3 Aktywne zarządzanie miejscami z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, pomnikami historii i szlakami kulturowymi w wymiarze świadomości międzynarodowej i lokalnej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Światowe i krajowe dziedzictwo kulturowe – spójne i adekwatne zarządzanie potencjałem miejsc wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO – i uznanych jednocześnie za pomniki historii – oraz implementacja aktów normatywnych, których UNESCO jest depozytariuszem, a których Polska jest stroną • Nowe wpisy i uznania – przygotowywanie obiektów i miejsc do potencjalnego wpisu na Listę UNESCO oraz uznania za pomnik historii • Lista Reprezentatywna Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości – przygotowanie wniosków o wpis na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości przejawów regionalnych tradycji, zwyczajów, praktyk itp.
<p>II.1.4 Budowanie silnej identyfikacji Małopolan z regionalnym dziedzictwem kulturowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nobilitacja – wyrazista i konsekwentna promocja i nobilitacja najważniejszych zabytkowych miejsc i centrów kulturowych • Marketing terytorialny – skuteczne i efektywne zarządzanie marką "Małopolska", opartą na innowacyjnym potencjale regionu, jako narzędzia służącego podniesieniu konkurencyjności i możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego • Szlaki kulturowe – tworzenie, zarządzanie czyli utrzymanie i promocja oraz czerpanie pożytków z lokalnych i regionalnych szlaków kulturowych

Cel operacyjny II
Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową

Priorytet II.2
Systemowa i projektowa współpraca podmiotów zaangażowanych w ochronę i opiekę nad dziedzictwem kulturowym

Kierunki działań	Wybrane przedsięwzięcia
II.2.1 Stymulowanie rozwoju projektowania urbanistycznego, chroniącego i wzbogacającego przestrzeń kulturową i dziedzictwo	<ul style="list-style-type: none"> • Natura i krajobraz kulturowy – stosowanie zintegrowania ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz środowiska przyrodniczego w planach rozwojowych • Planowanie przestrzenne – propagowanie idei planowania przestrzennego jako skutecznego narzędzia w dziele ochrony dziedzictwa kulturowego i utrzymywania ładu przestrzennego • Świadomość krajobrazowa – ustanawianie i wdrażanie procedur udziału mieszkańców w procesach planowania i zarządzania krajobrazem • Regionalne forum przestrzeni – cykliczne debaty o warunkach w jakich krajobraz, urbanistyka i architektura mogą się stać mocną stroną społeczności lokalnych w podnoszeniu ich jakości życia, promocji miejsca oraz kształtowaniu atrakcyjnej wizji rozwoju
II.2.2 Trwała i programowa współpraca administracji publicznej ze środowiskami naukowymi obejmująca kształcenie kadr i definiowanie metod ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> • Akademia dla dziedzictwa – stwarzanie możliwości podnoszenia kompetencji kadry zarządzającej zasobami dziedzictwa, konserwującej i modernizującej zabytkowe substancje • Forum dziedzictwa – wspieranie integracji środowisk związanych z opieką i ochroną dziedzictwa kulturowego dla wymiany wiedzy, umiejętności, doświadczeń oraz podejmowania wspólnych inicjatyw • Adeptci dziedzictwa – podjęcie współpracy uczelni z gminami w zakresie tworzenia ewidencji zabytków
II.2.3 Harmonijne łączenie walorów zabytków z ich współczesnymi funkcjami	<ul style="list-style-type: none"> • Inwestujemy w zabytki – wprowadzenie przez jednostki samorządu terytorialnego systemu zachęt oraz ulg dla przedsiębiorców remontujących i adaptujących obiekty zabytkowe (karty sanacyjne, ulgi remontowe, podatkowe itp.) • Zabytek zadbany – systemowe wsparcie dla inwestorów obiektów zabytkowych w zakresie wymogów formalnych, doradztwa eksperckiego i alokacji finansowych • Partnerstwa dla dziedzictwa – inspirowanie i wspieranie zawiązywania partnerstw publiczno-prywatnych w działaniach związanych z ochroną, zagospodarowaniem i użytkowaniem zabytków • Dobre wzory – stymulowanie i promocja partnerstwa publiczno-prywatnego oraz pozarządowego jako skutecznego mechanizmu wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego • Interesariusze dziedzictwa – wspieranie interesariuszy dziedzictwa kulturowego przez promocję lokalnych zasobów dziedzictwa, inspirowanie i animowanie wydarzeń z niego wywodzonych • Dobra kultury współczesnej – zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystywania obiektom stanowiącym dobra kultury współczesnej • Reprywatyzacja – stopniowe rozstrzygnięcie kwestii własnościowych obiektów zabytkowych wraz z zapewnieniem im ochrony i opieki
II.2.4 Rozwijanie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej oraz integracji regionalnej budowanej w oparciu o ideę sieci obszarów, miejsc i instytucji	<ul style="list-style-type: none"> • Sieci – tworzenie i utrzymanie sieci obszarów, miejsc i instytucji funkcjonujących jako zintegrowane systemy (fizycznie i wirtualnie) w celu zwiększenia potencjału ośrodków kulturowych (muzea, zamki, parki kulturowe, miejsca pamięci, dziedzictwo przemysłowe itp.) • Kreatywna Europa – udział w projektach partnerskich w ramach programu wspólnotowego

	<ul style="list-style-type: none"> • European Heritage Label / Znak Dziedzictwa Europejskiego – ubieganie się o prestiżowe wyróżnienie dla zabytkowych obiektów z regionu
II.2.5 Stworzenie modelowych porozumień kompetencyjnych służb konserwatorskich z samorządami i instytucjami ochrony zabytków	<ul style="list-style-type: none"> • Spójność i kompetencje – porozumienia o współpracy służb konserwatorskich z samorządami gminnymi oraz z instytucjami ochrony zabytków • Ewidencje zabytków – wsparcie dla tworzenia gminnych ewidencji zabytków oraz cyfrowego ich udostępniania

Cel operacyjny II
Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową

Priorytet II.3
Perspektywiczne wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w edukacji, turystyce, gospodarce wiedzy

Kierunki działań	Wybrane przedsięwzięcia
II.3.1 Unowocześnienie instytucji opieki nad zbiorami i zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> • Instytut dziedzictwa kulturowego Małopolski – wykreowanie i wspieranie regionalnego podmiotu kompleksowo zarządzającego i dokumentującego małopolskie dziedzictwo kulturowe • Instytucje i miejsca opieki i ochrony – programowy rozwój muzeów oraz instytucji kultury aktywnych w zadaniach z zakresu opieki, ochrony i popularyzacji walorów dziedzictwa kulturowego
II.3.2 Edukowanie do odbioru dziedzictwa kulturowego, jego interpretacji i reinterpretacji	<ul style="list-style-type: none"> • Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym – wspieranie działalności wydawniczej z zakresu dziedzictwa kulturowego dla różnych grup odbiorców • Scenariusze – zachęcanie nauczycieli, edukatorów, animatorów kultury do korzystania z gotowych scenariuszy zajęć edukacyjnych o dziedzictwie kulturowym • Doskonalenie nauczycieli – cykliczne szkolenia dla nauczycieli z zakresu edukacji regionalnej • Na rzecz i o dziedzictwie – inicjowanie konkursów dla dzieci i młodzieży popularyzujących dziedzictwo kulturowe • Edukacja interaktywna – popularyzacja form interaktywnych w edukacji (questy, gry terenowe itp.)
II.3.3 Sprzyjanie rozwojowi oferty przemysłów czasu wolnego opartych na wartościach krajobrazu kulturowego oraz miejscowych tradycjach i autentyczności lokalnego dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> • Marketing kultury – tworzenie, profesjonalizacja i promocja markowych produktów turystycznych i wydarzeń kulturalnych • Turystyka kulturowa – rozwijanie segmentu turystyki i oferty czasu wolnego opartego na dziedzictwie (zabytki, szlaki kulturowe, tradycje i obyczaje lokalne, rzemiosło, gospodarka lokalna itp.) • Adaptacje i modernizacje obiektów i miejsc sektora turystyki i wypoczynku – zapewnienie możliwości aktywnego i atrakcyjnego spędzania czasu (w tym dostosowanie obiektów i miejsc turystycznych dla osób podróżujących z dziećmi, osób z niepełnosprawnością oraz seniorów) • Turystyka i wypoczynek na obszarach wiejskich – rozwijanie oferty o charakterze usług turystycznych na obszarach wiejskich o walorach krajobrazowych z atrakcjami lokalnego dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej • Kurorty – miejscowości uzdrowiskowe jako atrakcyjne centra odnowy i wypoczynku z zadbaną zabytkową infrastrukturą • Parki tematyczne – tworzenie miejsc wypoczynkowych o charakterze parków tematycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego w ofercie miejsca i programu

<p>II.3.4 Prowadzenie aktywnego marketingu i systemowej promocji walorów i aspektów regionalnego dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Małopolski System Informacji Turystycznej – utrzymywanie i rozwijanie Małopolskiego Systemu Informacji Turystycznej jako formuły zintegrowanej informacji i promocji oferty turystycznej i kulturalnej • Małopolska to go – rozwijanie kompleksowej oferty odkrywania osobliwości i walorów kulturowych i naturalnych regionu • Komunikacja i marketing – podtrzymywanie i kreowanie pozytywnego wizerunku regionu jako najważniejszego obszaru wysokiej jakości dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej z wykorzystaniem wszelkich narzędzi i form skutecznego komunikowania i marketingu • Dziedzictwo i kreatywność – dziedzictwo kulturowe, tak materialne, jak i niematerialne, jako źródło i baza niezbędna do zaistnienia kreatywnego myślenia i innowacyjnych rozwiązań
<p>II.3.5 Prowadzenie aktywnej polityki rynku pracy – tworzenie miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym i wspieranie tradycyjnych form działalności gospodarczej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kadry kultury – cykle projektów szkoleniowych służących profesjonalizacji osób pracujących i zaangażowanych w sektorze kultury • Konserwator – program aktywizacji zawodowej osób pozostających bez zatrudnienia dla wspierania działań w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym • Pracuj w kulturze – tworzenie warunków do zwiększenia zatrudniania w sektorze kultury i przemysłów czasu wolnego oraz dla podejmowania własnej działalności gospodarczej w obszarze dziedzictwa kulturowego • Rzemiosło i rzemieślnicy – tworzenie warunków do realizacji projektów pobudzających zainteresowanie młodzieży rzemiosłem i ginącymi zawodami (realizacja idei „szkoła do rzemieślnika, rzemieślnik do szkoły”)
<p>II.3.6 Optymalizacja procesów cyfryzacji zasobów dziedzictwa materialnego i niematerialnego i ich udostępnianie wraz z definiowaniem treści edukacyjnych i promocyjnych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Infrastruktura dla digitalizacji zasobów dziedzictwa – tworzenie i rozbudowa infrastruktury służącej digitalizacji zbiorów dziedzictwa (muzea, instytucje kultury, archiwa, uczelnie, biblioteki itp.) • Standard digitalizacji – podejmowanie procesu systematyzacji i standaryzacji oraz samej digitalizacji zasobów • Dostęp do treści – zapewnienie powszechnego dostępu do elektronicznych baz informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego • Dziedzictwo w przestrzeni cyfrowej – rozwijanie multimedialnych form udostępniania oraz promocji dziedzictwa (portale tematyczne, muzea wirtualne, technologie gier terenowych, wirtualne spacerunki po zabytkach, elektroniczne inwentarze zbiorów i repozytoria cyfrowe) • Chmura edukacyjna – zapewnienie możliwości korzystania z cyfrowych zasobów dziedzictwa dla korzystających z edukacji poprzez <i>Chmurę edukacyjną</i> wraz z prezentowaniem dziedzictwa kulturowego w sposób holistyczny i sensoryczny • System informacji przestrzennej – rozwijanie baz danych o zabytkach w ramach cyfrowej informacji przestrzennej
<p>II. 3.7 Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej i rekreacyjnej wraz z rozwojem infrastruktury turystycznej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Turystyka kulturowa – bardziej efektywne wykorzystanie obiektów dziedzictwa kulturowego oraz wsparcie działalności programowej instytucji kultury dla rozszerzenia oferty turystycznej i kulturalnej regionu • Świątynie konsumpcji – powstrzymywanie niekorzystnych trendów komercjalizacji walorów autentycznego dziedzictwa na potrzeby masowej turystyki • Turystyka walorów naturalnych – konsekwentne rozwijanie oferty

	<p>wypoczynkowej i turystyki aktywnej na obszarach wiejskich wraz z tworzeniem oferty komplementarnej opartej na zasobach dziedzictwa materialnego i niematerialnego</p> <ul style="list-style-type: none"> • Atrakcyjne dziedzictwo – wykorzystanie materialnych zasobów kulturowego dziedzictwa na potrzeby infrastruktury turystycznej jako szanse na ich rewaloryzację poprzez dbałość o zachowanie nie tylko formy, ale też ich kulturowej istoty • Visitmalopolska – rozwijanie portalu informacji o ofercie turystycznej regionu
II. 3.8 Ochrona przed utratą unikatowości i walorów krajobrazu, będącego głównym nośnikiem konkurencyjności i atrakcyjności regionu	<ul style="list-style-type: none"> • Wobec zaniechań i żywołów – przeciwstawianie się zaniechaniom w ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmianom uderzającym w harmonię krajobrazu, często następującym żywołowo i bez planów, nastawionym na chwilowy zysk sektora rynkowych usług

Tabela 10

Wybranych 14 przedsięwzięć, które powinny stanowić priorytet działań w zakresie aktywnej ochrony dziedzictwa kulturowego Małopolski w kolejnych latach, wraz ze wskazaniem odpowiedzialnych za ich realizację										
Wybrane przedsięwzięcia	właściciele i użytkownicy zabytków	służby ochrony zabytków	konserwatorzy dzieł sztuki	samorząd województwa	samorządy lokalne	placówki muzealne	instytucje kultury	środowiska naukowe	kościół i związki wznaniowe	organizacje pozarządowe
Autentyzm – podejmowanie działań na rzecz ochrony autentyczności krajobrazu kulturowego w regionie i trwałego zachowania zabytków w miejscu ich pierwotnej lokalizacji	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Rewitalizacja – prowadzenie zintegrowanych projektów rewitalizacji obszarów zdegradowanych, położonych na terenach zabytkowych założeń urbanistycznych i ruralistycznych, z uwzględnieniem aspektów społecznych i ekonomicznych, technicznych, funkcjonalno-przestrzennych i środowiskowych, zgodnie z regionalnymi dokumentami planistycznymi i wymogami ustawowymi	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Parki kulturowe – utworzenie parków kulturowych czołowych zabytkowych zespołów urbanistycznych, szczególnie w miejscowościach: Kalwaria Zebrzydowska, Czerna z Doliną Eliaszków, Szczyrzyc (klasztor i otoczenie), Nidzica, Frydman, Chochołów, Krynica-Zdrój, Ojców (Dolina Prądnika), Nowy Wiśnicz wraz z zamkiem, Sękowa, Stary Sącz, Biecz, Krościenko nad Dunajcem, Szczawnica, Zakliczyn, Ciężkowice, Lanckorona, Wieliczka		✓			✓			✓		✓
Uchwały krajobrazowe – konsekwentne przyjmowanie przez gminy w formie uchwał – wyrazu polityki ładu przestrzennego w sprawie zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń		✓			✓					✓
Projekt „Montevideo” (widzę góry) – usunięcie reklam i billboardów przesłaniających krajobraz oraz	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

wprowadzenie przepisów regulujących zasady montowania obiektów małej architektury w paśmie drogowym Kraków-Zakopane											
Fundusze remontowe i konserwatorskie – wzmocnienie systemu finansowania przez samorzady prac remontowych i konserwatorskich obiektów i zespołów zabytkowych		✓		✓	✓						
Przestrzenie i obiekty publiczne – porządkowanie i waloryzacja przestrzeni publicznych (placze, parki, ciągi komunikacyjne itp.) oraz modernizacje zabytkowych obiektów użyteczności publicznej (szkoły, szpitale, instytucje kultury, sądy, dworce, siedziby instytucji publicznych itp.)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Dwory i pałace – odnowa zespołów dworskich i pałacowych (rezydencje, mała architektura i zielen komponowana)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Obiekty mieszkalne – remonty i modernizacje zachowanych w miastach i na wsiach zabytkowych obiektów mieszkaniowych oraz użytkowych ujętych w rejestrze zabytków, ewidencji zabytków lub wartych ochrony	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Muzea Małopolski – kreowanie oferty turystycznej opartej na jakości muzealnictwa w regionie	✓			✓	✓	✓					✓
Instytut dziedzictwa kulturowego Małopolski – wykreowanie i wspieranie regionalnego podmiotu kompleksowo zarządzającego i dokumentującego małopolskie dziedzictwo kulturowe				✓			✓	✓			✓
Ośrodek Dziedzictwa Kultury Niematerialnej – stworzenie i programowe działanie instytucji dokumentującej i interpretującej regionalne dziedzictwo kultury niematerialnej				✓				✓			✓
Turystka kulturowa – rozwijanie segmentu turystyki i oferty czasu wolnego opartego na dziedzictwie (zabytki, szlaki kulturowe, tradycje i obyczaje lokalne, rzemiosło, gospodarka lokalna itp.)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Dziedzictwo w przestrzeni cyfrowej – rozwijanie multimedialnych form udostępniania oraz promocji dziedzictwa (portale tematyczne, muzea wirtualne, technologie gier terenowych, wirtualne spacerunki po zabytkach, elektroniczne inwentarze zbiorów i repozytoria cyfrowe)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Cel strategiczny
Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan

W nawiązaniu do zapisów strategii regionalnej, która wskazuje na *przejęcie od pasywnej i biernej ochrony, polegającej głównie na działaniach konserwatorskich, do efektywnego i racjonalnego zarządzania kulturą, zasobami dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego*⁹⁹, cel strategiczny określony w *Wojewódzkim programie opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* odzwierciedla potrzebę dbania o zasoby regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zrównoważonego ich wykorzystania. Dążeniem jest kompleksowa ochrona bogatych tradycji dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz zachowanie unikalnych cech i zasobów, ale również generowanie impulsów do

⁹⁹ *Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020*, s. 96.

dalszego rozwoju. Z założeniem, że wszyscy mieszkańcy oraz goście Małopolski mają być świadomymi współtwórcami i uczestnikami tego rozwoju. W ten sposób utrzymana jest ciągłość polityki regionalnej, której wizja określona została przed prawie dwudziestoma laty w pierwszej strategii rozwoju Małopolski i jest powtarzana w kolejnych deklaracjach samorządu województwa: *Chcemy, aby Małopolska była regionem szans. W zmieniającym się świecie pragniemy zachować własną odrębność i dziedzictwo, ale – jednocześnie – jak najlepiej przystosować się do gwałtownie następujących zmian w otoczeniu*¹⁰⁰.

Zachowane w dziedzictwie, akceptowane wzory historyczne, kulturowe, duchowe, patriotyczne, mają ogromne znaczenie dla ciągłości rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego regionu. Ochrona piękna i kultywowanie poczucia wspólnoty opartej na wspólnych wartościach jest podstawą rozwoju kapitału społecznego Małopolski, którego wartość opiera się na wzajemnych relacjach i zaufaniu, dzięki czemu społeczność może osiągać więcej korzyści społecznych i ekonomicznych oraz podnosić jakość swojego życia. Odkrywanie, docenianie małopolskiego dziedzictwa oraz wzmocnienie poczucia przynależności do wspólnej przestrzeni małopolskiej przyczynia się do rozwoju personalnego pojedynczych osób. Natomiast wspólne uczestnictwo w kulturze i historii regionu mieszkańców Małopolski przekłada się na rozwój zbiorowy, społeczny, który charakteryzuje: solidarność z dziedzictwem kulturowym i wspólnotą, otwartość i ciekawość, nowatorstwo i przedsiębiorczość, poszanowanie dobra wspólnego. Tak rozumiany rozwój ma charakter trwały i zrównoważony, gdyż udział w nim mają kompetentne, dumne ze swojego dziedzictwa, silne kulturą i poziomem wykształcenia jednostki, które w działaniach zbiorowych potrafią w sposób mądry, oszczędny i nowatorski wykorzystywać lokalne zasoby, aby kreować usługi i produkty społeczne czy gospodarcze, zaspokajające potrzeby wspólnoty regionalnej, przy zachowaniu tych zasobów dla przyszłych pokoleń.

Cel strategiczny odzwierciedla tym samym potrzebę realizacji takich założeń rozwoju, jak m.in.:

- zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa, które oznacza troskę, opiekę i ochronę dziedzictwa kulturowego Małopolski, w którym zapisane są wzory kultury niezbędnej do rozwoju regionu i jego mieszkańców,
- troska o krajobraz kulturowy Małopolski,
- rozwój kapitału społecznego,
- rozwój kluczowych kompetencji mieszkańców Małopolski, poprzez uczestnictwo w kulturze i solidarność z dziedzictwem kulturowym,
- rozwój społeczno-gospodarczy oparty na poczuciu wspólnoty, szacunku dla historii, wartości i wzorów kultury,
- wielowymiarowe traktowanie dziedzictwa, zapewniające mu żywą obecność w dynamicznie rozwijającym się społeczeństwie,
- dziedzictwo służące celom współczesnym oraz rozwojowym, czynnie wykorzystywane,
- zapewnienie wysokiej jakości życia w Małopolsce, poprzez rozwój usług społecznych i gospodarczych opartych na wspólnym dziedzictwie kulturowym.

Cel operacyjny I

Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu

Ten cel operacyjny wiąże się z wdrażaniem przedsięwzięć związanych z kompleksową ochroną oraz zachowaniem zasobów dziedzictwa kulturowego i wartości kulturowych w regionie, zarówno w odniesieniu do zasobu materialnego – obiektów zabytkowych i krajobrazu kulturowego, jak i niematerialnego – tradycji, tożsamości regionalnej i lokalnej.

Oznacza m.in. podejmowanie i priorytetowe wspieranie działań koniecznych dla zachowania i zabezpieczenia przed zagrożeniem obiektów zabytkowych oraz dóbr kultury współczesnej – wraz z ich otoczeniem. Niezbędne jest przyjęcie pojęcia autentyczności za naczelną wartość dziedzictwa kulturowego i uznanie dominacji zabytku. Bezwzględnie muszą być egzekwowane wytyczne konserwatorskie oraz stosowane zasady ochrony zabytków *in situ*. Stale należy badać, dokumentować oraz monitorować stan zachowania i potrzeb konserwatorskich dla różnych typów i rodzajów zabytków, krajobrazów kulturowych i dóbr kultury współczesnej, w tym procesy ich przemian. Istotne jest pogłębienie wiedzy o regionie, tożsamości i historii, promowanie

¹⁰⁰ Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2000-2006.

i upowszechnianie efektów tych prac, wykorzystywanie ich do skutecznych interwencji na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków i obszarów zabytkowych, w szczególności najcenniejszych i najbardziej zdegradowanych.

Działania w zakresie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych powinny być prowadzone planowo, systematycznie, kompleksowo i celowo. Rezultatem winno być zachowanie i utwalenie substancji zabytkowej, jak i wyeksponowanie wartości kulturowych, artystycznych i estetycznych. Zgodnie z prawidłowością, że nieużywane budynki stopniowo niszczą, jedną z zasad pozostaje adaptowanie zabytków do współczesnego wykorzystania, dostosowywanie do rozwoju funkcji istniejących lub wprowadzenia nowych funkcji kulturalnych i / lub gospodarczych. Aspekty ochrony dziedzictwa kulturowego powinny być połączone z systemową opieką nad krajobrazem kulturowym (przejście od ochrony obiektu do ochrony krajobrazu kulturowego jako całości).

Kluczowe jest wspieranie rozwoju przestrzennego regionu, przywracanie wartości użytkowych oraz ekspozycja wartościowych krajobrazów kulturowych powiązana z ochroną specyfik kształtowania przestrzennego. Podejmowanie nieodzownych działań wobec obecnego stanu dziedzictwa kulturowego, na rzecz uporządkowania przestrzeni publicznej i wewnątrz krajobrazowych, wspierania harmonijnej organizacji komunikacji wizualnej oraz przywracania do życia zdegradowanych obszarów i zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez działania rewitalizacyjne i związane z odnową wsi.

Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa regionu odnosi się również do wartości niematerialnych. Oznacza zachowanie historycznej wielokulturowości regionu, tradycji i tożsamości regionalnej i lokalnej, które stanowią podstawę twórczego rozwoju społeczno-gospodarczego, a każde kolejne pokolenie przekształca je i rozwija, dostosowując do aktualnych potrzeb i warunków historycznych i środowiskowych. Podejmowanie działań na rzecz pielęgnowania wartości wspólnotowych, poczucia zakorzenienia jednostki, przynależności do kultury lokalnej, jednocześnie wspieranie i czerpanie z różnorodności kulturowej oraz upowszechnianie wartości dziedzictwa i kultury grup etnicznych i mniejszości narodowych zamieszkujących dawną i współczesną Małopolskę. Aktywne działania w zakresie zachowania, przetrwania i utwalenia przejawów żywego dziedzictwa niematerialnego regionu, w tym wspieranie twórców ludowych, rzemiosła i tworzenie rynku produktów tradycyjnych i regionalnych. Kreowanie placówek muzealnych jako ogniw lokalnej tożsamości, edukacji i regionalnej turystyki kulturowej, inicjowanie i angażowanie inicjatyw społecznych oraz prywatnych, w szczególności w zakresie eksponowania i udostępniania zbiorów.

Kontynuowane będą działania nastawione na prowadzenie adekwatnej edukacji o wartościach i różnorodności dziedzictwa kulturowego Małopolski. Podjęte zostaną aktywności służące rozwojowi regionalnego systemu kształcenia kulturowego i o dziedzictwie kulturowym. Zakłada się promowanie dobrych praktyk z zakresu użytkowania obiektów zabytkowych i kształtowania przestrzeni na obszarach cennych krajobrazowo. W kontekście postępujących zmian, ważne będzie wsparcie otwarcia na wielokulturowość i umiejętne czerpanie z dorobku kulturalnego grup etnicznych, mniejszości narodowych i innych narodów, w tym edukacja wielokulturowa, promowanie postaw otwartości i tolerancji.

Dziedzictwo kulturowe stanowi nie tylko przedmiot ochrony, ale i potencjał, który winien być wykorzystywany dla rozwoju. *Rozwój wynika z efektywnego wykorzystania różnych kapitałów – twardych i miękkich. Współcześnie wzrasta rola tych drugich, czyli kapitału ludzkiego, intelektualnego, społecznego i kulturowego (...). Dziedzictwo jest zakumulowanym przez wcześniejsze pokolenia zasobem kapitałów¹⁰¹.* Znaczenie dziedzictwa jako czynnika rozwoju widoczne jest przede wszystkim na poziomie lokalnym. Dziedzictwo jest bowiem silnie związane z konkretnym miejscem. Dotyczy to również jego niematerialnego wymiaru. Tym samym skuteczna ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym staje się coraz bardziej kluczowym i złożonym wyzwaniem (związanym m.in. z potrzebą tworzenia nowych form partnerstwa, co podkreśla się w ramach niniejszego programu).

Priorytet I.1

Zachowanie optymalnej jakości krajobrazu kulturowego i funkcjonalne wykorzystanie miejsc i obiektów dziedzictwa

Priorytet ten wymaga realizacji przedsięwzięć, które ukierunkowane są na ochronę niepowtarzalności krajobrazu kulturowego Małopolski oraz właściwe zagospodarowanie i użytkowanie obiektów zabytkowych. Oznacza m.in. prowadzenie i upowszechnianie działań konserwatorskich

¹⁰¹ J. Hausner, *Kultura i polityka rozwoju*, [w:] *Kultura a rozwój*, red.: J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Narodowe Centrum Kultury, 2013, s. 102.

i restauratorskich o charakterze kompleksowym i interdyscyplinarnym, realizowanych w oparciu o fundamentalne zasady konserwatorskie oraz podejmowanie działań na rzecz ochrony autentyczności krajobrazu kulturowego w regionie i trwałego zachowania zabytków w miejscu ich pierwotnej lokalizacji. Jednocześnie prowadzenie akcji uświadamiania i uznawania starej zabudowy za wartościową. Koniecznym jest zespolenie zadań z zakresu ochrony zabytków z procesem planowania przestrzennego. Skutecznymi instrumentami interwencji powinny być m.in. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz programy opieki nad zabytkami opracowywane przez samorządy. Zachowanie krajobrazu kulturowego wymaga również działań w obszarze jego badań, dokumentowania i upowszechniania. Przysługują temu m.in. działania inwentaryzacyjne, diagnostyczne, tworzenie rejestrów, ewidencji i baz wiedzy. Istotne jest zwiększenie roli środowisk akademickich i naukowych w zakresie badania i dokumentowania dziedzictwa kulturowego regionu oraz działań związanych z jego ochroną, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych metod archiwizacji i cyfryzacji zasobów. Wyzwaniem jest bowiem podniesienie poziomu udostępniania zabytków społeczeństwu, w szczególności poprzez współczesne środki komunikacji i przekazu. Dobre rozpoznanie stanu zachowania oraz potrzeb konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych w regionie, w szczególności najbardziej unikatowych oraz tych, których istnienie jest zagrożone, pozwoli na stosowanie optymalnych form ochrony strategicznych dla regionu zabytków i obszarów dziedzictwa kulturowego, zaktywizowanie w tym zakresie samorządów lokalnych oraz właścicieli i użytkowników zabytków. Priorytet ukierunkowany jest także na ochronę regionalnej przestrzeni kulturowej i specyfik ukształtowania przestrzennego, zapobieganie rozproszeniu osadnictwa oraz przekształceniom układów urbanistycznych, ruralistycznych i tradycyjnej zabudowy historycznych miast, miasteczek i wsi, rewaloryzację cennych krajobrazów kulturowych połączoną z rozwojem przestrzennym, uwzględniającym wartości estetyczne, historyczne i tradycje miejsca, wraz z uczytelnieniem walorów estetyczno-widokowych krajobrazu. Zasadniczym wyzwaniem pozostaje rozszerzenie i pogłębienie procesów rewitalizacji miast i odnowy wsi, wykorzystanie już dostępnych oraz nowych instrumentów ochrony i kształtowania krajobrazu, m.in. ochrona i wyznaczenie nowych obszarów chronionego krajobrazu, przeprowadzenie audytu krajobrazowego w regionie, ustanawianie nowych parków kulturowych, przyjmowanie uchwał krajobrazowych przez gminy czy działania ukierunkowane na utrzymanie tradycyjnego charakteru wsi.

Tabela 11

Odpowiedzialni¹⁰² za realizację Celu operacyjnego I, Priorytetu I.1. Zachowanie optymalnej jakości krajobrazu kulturowego i funkcjonalne wykorzystanie miejsc i obiektów dziedzictwa										
Kierunek działania	właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy)¹⁰³	służby ochrony zabytków	konserwatorzy dzieł sztuki	samorząd województwa	samorządy lokalne	placówki muzealne	instytucje kultury	środowiska naukowe	kościół i związki wyznaniowe	organizacje pozarządowe
Kierunek działań 1	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	
Kierunek działań 2	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Kierunek działań 3	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 4	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 5	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓	✓
Kierunek działań 6	✓	✓		✓	✓			✓		✓
Kierunek działań 7	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓	✓

¹⁰² Określone obszary i kierunki działań są na tyle szerokie, że można właściwie uznać, że wszystkie wymienione podmioty procesu zarządzania dziedzictwem są odpowiedzialne – choć w różnym stopniu i w różnych wymiarach (prawnym, organizacyjnym, społecznym, intelektualnym) – za realizację wskazanych celów. Skuteczność i efektywność działań zależy od umiejętności współdziałania podmiotów realizujących zadania, w ramach swoich kompetencji.

¹⁰³ Właścicielami i użytkownikami zabytków mogą być także inne podmioty wymienione w tabeli: samorząd województwa, samorządy lokalne, placówki muzealne, instytucje kultury, środowiska naukowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz organizacje pozarządowe.

Priorytet I.2

Zachowanie historycznej wielokulturowości regionu, tradycji i tożsamości regionalnej i lokalnej

Historyczna wielokulturowość regionu, tradycje i tożsamość to wyzwanie, które wiąże się z ukierunkowaniem działań na eliminowanie zagrożeń utraty wyjątkowego charakteru krajobrazu kulturowego Małopolski oraz zniszczenia wartości, miejsc i obiektów będących świadectwem wielokulturowości i wielowyznaniowości oraz bogatej historii regionu, jak również wykorzystania tych przewag w promocji województwa małopolskiego i w rozwoju turystyki. Oznacza to zapobieganie procesowi degradacji i zagospodarowanie zabytków stanowiących pozostałość po kulturach i narodach zamieszkujących dawną i współczesną Małopolskę, jak również podejmowanie działań na rzecz zachowania, przetrwania i utrwalenia przejawów żywego dziedzictwa niematerialnego regionu, obejmującego praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i tradycyjne umiejętności (np. wspieranie aktywnych twórców i depozytariuszy, dokumentowanie, badanie i promocja dziedzictwa niematerialnego). Niezbędne jest kreowanie systemu wspierania, rozwijania i podtrzymania tradycyjnych form działalności gospodarczej, rzemiosła artystycznego i ginących zawodów (np. realizowanie projektów utrwalających i popularyzujących rzemieślnicze umiejętności, wspieranie twórców, stymulowanie do odkrywania na nowo zapomnianych tradycji i produktów w celu ich społecznego i ekonomicznego wykorzystania np. we współczesnym projektowaniu i wzornictwie). Priorytet w szczególności dotyczy placówek muzealnych, stanowiących wyjątkowy zasób i potencjał Małopolski na tle całego kraju. Dzięki doskonaleniu kadr, rozwojowi bazy oraz doposażeniu, a także wdrożeniu nowych rozwiązań i sposobów działania, staną się one ogniwami lokalnej tożsamości, edukacji i regionalnej turystyki kulturowej. Ważne będzie także tworzenie nowych i modernizacja istniejących muzeów lokalnych oraz izb tradycji z wykorzystaniem inicjatyw społecznych oraz realizacja działań zachęcających właścicieli zabytków, zbiorów prywatnych i kolekcji do publicznego ich eksponowania i udostępniania. Kluczowe dla powodzenia całej polityki w tym zakresie będzie wprowadzenie adekwatnej oferty edukacyjnej o wartościach i różnorodności dziedzictwa kulturowego Małopolski. Planuje się, we współpracy z organami prowadzącymi szkoły, opracowanie podręcznika i pomocy służących edukacji oraz popularyzacji wiedzy z zakresu dziedzictwa regionalnego. Oferta edukacyjna będzie uwzględniała również takie instrumenty jak boni kultury, imprezy programowe (np. dni dziedzictwa kulturowego), dedykowane konkursy i nagrody. Zakłada się też promowanie dobrych praktyk z zakresu użytkowania obiektów zabytkowych i kształtowania przestrzeni na obszarach cennych krajobrazowo, m.in. dotyczących adaptacji obiektów zabytkowych do nowych funkcji społecznych i gospodarczych, oraz społeczny i branżowy marketing dobrych rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych oraz konserwacji i restauracji zabytków.

Tabela 12

Odpowiedzialni za realizację Celu operacyjnego I, Priorytetu I.2. Zachowanie historycznej wielokulturowości regionu, tradycji i tożsamości regionalnej i lokalnej										
Kierunek działania	właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy)	służby ochrony zabytków	konserwatorzy dzieł sztuki	samorząd województwa	samorządy lokalne	placówki muzealne	instytucje kultury	środowiska naukowe	kościół i związki wyznaniowe	organizacje pozarządowe
Kierunek działań 1	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 2	✓			✓	✓	✓	✓	✓		✓
Kierunek działań 3	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓
Kierunek działań 4	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 5	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Cel operacyjny II

Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową

Ten cel operacyjny wiąże się z wdrażaniem przedsięwzięć związanych z budowaniem wspólnotowej odpowiedzialności i efektywnym zarządzaniem regionalną przestrzenią kulturową. Efektem ma być urzeczywistnienie takiej polityki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, dzięki której większość obiektów dziedzictwa kulturowego, choć nie podlega ochronie prawnej, jest chroniona, ponieważ ich właściciele i użytkownicy doceniają ich wartość i chcą je zachować w dobrym stanie. Dziedzictwo stanowi bowiem nieodtwarzalne, ważne źródło wiedzy oraz zasób służący rozwojowi regionalnemu.

Ambicją i wyzwaniem jest zwiększenie roli partnerstwa społecznego i emocjonalnego zaangażowania w opiekę nad regionalnym dziedzictwem oraz na rzecz budowania tożsamości kulturowej, świadomości wartości lokalnego i regionalnego dziedzictwa kulturowego, a w konsekwencji zaktywizowanie mieszkańców i inicjatyw oddolnych oraz procesów współpracy wewnątrz- i międzysektorowej. Oznacza to m.in. podjęcie działań w celu wzmocnienia poczucia odpowiedzialności za dziedzictwo, kreatywności i aktywności środowisk czerpiących z walorów dziedzictwa kulturowego i twórczo je interpretujących, wdrażanie systemu wysokiej jakości oferty edukacyjnej i kulturalnej, która aktywizuje i wzmacnia kompetencje Małopolan, wrażliwość estetyczną i przestrzenną, efektywne zarządzanie najcenniejszymi miejscami i obiektami dziedzictwa (np. z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, pomnikami historii i szlakami kulturowymi w wymiarze świadomości międzynarodowej i lokalnej), budowanie i wspieranie silnej identyfikacji mieszkańców województwa z regionalnym dziedzictwem kulturowym.

Niezbędna będzie intensyfikacja współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego, szczególnie w zakresie wdrażania skutecznych programów ochrony oraz zachowania zasobów i wartości kulturowych w regionie, edukacji, promocji oraz kształtowania nawyków i potrzeb związanych z dziedzictwem regionalnym, estetyką otoczenia oraz ładem przestrzennym. Oznacza to m.in. efektywne zarządzanie dziedzictwem kulturowym poprzez powiązanie działań na rzecz jego ochrony ze strategią zrównoważonego zagospodarowania i rozwoju regionu oraz prowadzenie kompleksowej, zintegrowanej ochrony dziedzictwa, krajobrazu kulturowego i środowiska przyrodniczego. Dodatkowo konieczne jest wspieranie integracji, budowanie partnerstw i aktywnej współpracy administracji publicznej ze środowiskami naukowymi w obszarze dziedzictwa kulturowego, w szczególności w zakresie kształcenia kadr i definiowania metod ochrony i opieki nad tym dziedzictwem. Niezbędne będzie aktywizowanie użytkowników i właścicieli zabytkowych obiektów do inwestowania we własne nieruchomości i adaptowania zabytków do nowych funkcji oraz do tworzenia szerokich partnerstw działających na rzecz dziedzictwa. Warunkiem koniecznym jest też promowanie aktywnej współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej oraz integracji regionalnej budowanej w oparciu o idee sieci obszarów, miejsc i instytucji związanych z dziedzictwem. Zakłada się również stworzenie modelowych porozumień kompetencyjnych służb konserwatorskich z samorządami i instytucjami ochrony zabytków.

Regionalne dziedzictwo ma być inspiracją dla współczesnych wyzwań w obszarach: edukacyjnym, ekonomicznym, technologicznym i przemyśle czasu wolnego. Walory kulturowe, przestrzenno-krajobrazowe i środowiskowe regionu powinny być aktywnie chronione i waloryzowane, ale jednocześnie wykorzystywane w edukacji, turystyce, gospodarce wiedzy itp. Oznacza to konieczność m.in. unowocześnienia instytucji opieki nad zbiorami i zabytkami oraz szerokie edukowanie do odbioru dziedzictwa kulturowego, jego interpretacji i reinterpretacji. Istotne będzie ekonomiczne zorientowanie i wykorzystanie potencjału regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz umiejętne połączenie zasad ochrony zabytków z wymogami życia i prawami ekonomii. Celem musi być wypracowanie mechanizmów włączających dziedzictwo kulturowe w obieg gospodarczy, które zapewnią harmonijne połączenie walorów zabytkowych zasobów z współczesnymi funkcjami społecznymi i wymogami cywilizacyjnymi. Efektem będzie utrzymanie atrakcyjności turystycznej i kulturowej regionu, promowanie i aktywny marketing walorów turystycznych i kulturowych regionalnego dziedzictwa, rozwijanie i promowanie produktów turystycznych opartych na unikalnych wartościach regionu, w tym – krajobrazie kulturowym. Wartością jest tworzenie miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym, stymulowanie odkrywania na nowo zapomnianych tradycji w celu ich ekonomicznego wykorzystania. Istotna jest także optymalizacja procesów cyfryzacji zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego i zwiększanie ich dostępności, wykorzystanie potencjału cyfrowych zasobów kulturowych, np. dla badań, edukacji, nowej interpretacji dziedzictwa, promocji, udostępniania w atrakcyjnej formie, projektowania, współpracy z biznesem, zarządzania kulturą i dziedzictwem itp. Perspektywiczne wykorzystanie walorów dziedzictwa będzie możliwe tylko dzięki

efektywnej ochronie przed utratą unikatowości i walorów krajobrazu, będącego głównym nośnikiem konkurencyjności i atrakcyjności regionu.

Priorytet II.1

Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalną przestrzenią kulturową

Wyzwaniem jest doprowadzenie do szerokiej społecznej akceptacji ochrony dziedzictwa kulturowego, co jest podstawowym warunkiem jej skuteczności, zaktywizowanie osób, instytucji i środowisk, zaangażowanie ich w opiekę nad regionalną przestrzenią kulturową oraz zbudowanie społecznej tożsamości, w której kluczową rolę odgrywa dziedzictwo kulturowe. Wymaga to z jednej strony pobudzania i wspierania inicjatyw oddolnych, projektów obywatelskich wzmacniających kompetencje kulturowe i kreatywne Małopolan, wrażliwość estetyczną oraz poczucie odpowiedzialności za przestrzeń publiczną, wspieranie, poszerzanie i wzmacnianie roli oraz udziału partycypacji społecznej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami (np. wdrażanie i promocja budżetów partycypacyjnych, idei społecznych opiekunów zabytków, czy wolontariatu na rzecz dziedzictwa, wspieranie i organizacja forów i spotkań branżowych, stosowanie systemu nagród i wyróżnień dla animatorów kultury i działaczy lokalnych) – w celu wzmocnienia poczucia odpowiedzialności za dziedzictwo i przyczynienia się do podniesienia jakości zarządzania i lepszego wykorzystania obiektów zabytkowych, a z drugiej zorientowania podmiotów działających w obszarze kultury, w tym muzeów, na społeczne potrzeby mieszkańców Małopolski, zwiększania ich dostępności, ciągłego poszerzania i uatrakcyjniania oferty, w tym z wykorzystaniem najnowszych technologii (placówki „żywe”, otwarte na dialog i interakcję, dostosowanie obiektów do potrzeb i możliwości osób z niepełnosprawnościami, kształcenie kadr dla nowoczesnienia instytucji kultury). Podejmowanie działań w celu wyznaczenia dziedzictwu kulturowemu istotnej funkcji w życiu zbiorowym poprzez stymulowanie kreatywności mieszkańców regionu, budowanie emocjonalnej więzi i silnej identyfikacji z regionalnym i lokalnym dziedzictwem, wzbudzanie szacunku dla spuścizny kulturowej, tradycji i historii, w tym z wykorzystaniem marki „Małopolska”, czy sieci szlaków kulturowych w regionie. Istotnym będzie spójne i adekwatne zarządzanie potencjałem najcenniejszych miejsc i obiektów dziedzictwa, w tym z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO i pomników historii, uwzględniające również nowe wpisy i uznania, a jednocześnie przygotowanie wniosków o wpis na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości przejawów regionalnych tradycji, zwyczajów, praktyk itp.

Tabela 13

Odpowiedzialni za realizację Celu operacyjnego II, Priorytetu II.1 Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalną przestrzenią kulturową										
Kierunek działania	właściele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy)	służby ochrony zabytków	konserwatorzy dzieł sztuki	samorząd województwa	samorządy lokalne	placówki muzealne	instytucje kultury	środowiska naukowe	kościóły i związki wyznaniowe	organizacje pozarządowe
Kierunek działań 1	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 2	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 3	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
Kierunek działań 4	✓			✓	✓	✓	✓		✓	✓

Priorytet II.2

Systemowa i projektowa współpraca podmiotów zaangażowanych w ochronę i opiekę nad dziedzictwem kulturowym

Budowanie sieci współpracy na rzecz dziedzictwa oznacza stymulowanie zaangażowania władz samorządowych, instytucji publicznych, szkół, środowisk naukowych, organizacji pozarządowych,

przedsiębiorców oraz mieszkańców w ochronę, opiekę i tworzenie inicjatyw na rzecz dziedzictwa kulturowego, ciągłe wzmacnianie integracji podmiotów oraz koordynacji działań w obszarze dziedzictwa kulturowego. Współpraca i spójność przejawiać się będą m.in. poprzez wspólne wspieranie rozwoju projektowania urbanistycznego, chroniącego i wzbogacającego przestrzeń kulturową i dziedzictwo, w połączeniu z ochroną przyrody. Oznacza to ustanowienie i wdrożenie polityki krajobrazowej – ukierunkowanej na ochronę, planowanie i gospodarkę – spójnej z działaniami w zakresie planowania regionalnego i urbanistycznego, polityką kulturalną, środowiskową, rolną, społeczną i gospodarczą, uznanie krajobrazu jako istotnego komponentu otoczenia ludzi, podniesienie poziomu skuteczności ochrony obszarowej środowiska kulturowego i środowiska przyrodniczego. Będzie to możliwe m.in. dzięki propagowaniu idei planowania przestrzennego i zarządzania krajobrazem jako skutecznego instrumentu ochrony, jak i rozwoju, w tym przy udziale mieszkańców i interesariuszy regionalnych, zainteresowanych kwestiami jakości przestrzeni. Kluczowa będzie współpraca administracji publicznej ze środowiskami naukowymi, obejmująca w szczególności wymianę wiedzy, umiejętności i doświadczeń, kształcenie kadr i definiowanie metod ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym. Podejmowane będą również działania w zakresie wspomaganie i promowania lokalnych pasjonatów dziedzictwa, aktywizowania użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych do realizacji prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, zgodnych z zasadami zachowania wysokiego standardu konserwacji i restauracji, oraz – gdy istnieje taka konieczność – adaptowania własności do nowych funkcji, do tworzenia partnerstw dla dziedzictwa, w tym w ramach współpracy publiczno-prywatnej i partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego, do wymiany doświadczeń i promocji dobrych praktyk w zakresie harmonijnego łączenia walorów zabytków z ich współczesnymi funkcjami, wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego. Kooperacja będzie miał wymiar nie tylko lokalny, ale będzie przybierała postać aktywnej i rzeczywistej współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej w dziedzinie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego. Sprawnej i efektywnej współpracy przysłuży się stworzenie modelowych porozumień kompetencyjnych służb konserwatorskich z samorządami i instytucjami ochrony zabytków, np. w zakresie tworzenia gminnych ewidencji zabytków oraz cyfrowego ich udostępniania.

Tabela 14

Odpowiedzialni za realizację Celu operacyjnego II, Priorytetu II.2 Systemowa i projektowa współpraca podmiotów zaangażowanych w ochronę i opiekę nad dziedzictwem kulturowym										
Kierunek działania	właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy)	służby ochrony zabytków	konserwatorzy dzieł sztuki	samorząd województwa	samorządy lokalne	placówki muzealne	instytucje kultury	środowiska naukowe	kościóły i związki wyznaniowe	organizacje pozarządowe
Kierunek działań 1	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 2	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 3	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 4	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 5	✓	✓		✓	✓	✓		✓	✓	

Priorytet II.3

Perspektywiczne wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w edukacji, turystyce, gospodarce wiedzy

Rozwój kapitału społecznego i rozwój społeczno-gospodarczy regionu wymagają wdrożenia skutecznego systemu ochrony i zwiększenia dostępności obiektów zabytkowych, poszukiwania nowych form opieki nad zabytkami, ale także mechanizmów pozwalających na nadawanie zabytkom nowych funkcji, włączających dziedzictwo kulturowe (i przyrodnicze) w obieg gospodarczy, w szczególności dla rozwoju turystyki i sektora przemysłów czasu wolnego. Oznacza to m.in. potrzebę ciągłego dostosowywania instytucji opieki nad zabytkami i zabytkami, w szczególności muzeów i innych instytucji kultury, do współczesnych trendów, nowych i zróżnicowanych potrzeb oraz oczekiwań

klientów. Wyzwaniem jest wykreowanie regionalnego podmiotu kompleksowo zarządzającego i dokumentującego małopolskie dziedzictwo kulturowe. Kluczowym pozostaje zachowanie ciągłości edukacyjnej dotyczącej dziedzictwa, edukowanie mieszkańców i innych interesariuszy do odbioru dziedzictwa kulturowego, jego interpretacji i reinterpretacji, w tym wspieranie działalności wydawniczej, doskonalenie nauczycieli, dbanie o upowszechnianie w środowisku oświatowym scenariuszy zajęć z zakresu edukacji regionalnej, która sprzyja budowaniu poczucia przynależności społecznej, obywatelskiej i terytorialnej, inicjowanie i wspieranie inicjatyw aktywizujących mieszkańców, w tym dzieci i młodzież. Edukacja obywatelska ma na celu wzmacnianie świadomości i budowanie właściwych postaw społecznych wobec dziedzictwa kulturowego, ze względu na jego znaczenie dla przyszłych pokoleń, ale również aspekt ekonomiczny. Kontynuowane będą działania związane z wdrażaniem efektywnych metod zarządzania dziedzictwem kulturowym stymulujących wymianę dóbr kultury oraz wspierających przedsięwzięcia wykorzystujące ekonomiczny potencjał krajobrazu kulturowego. Ciągłe poszukiwanie rozwiązań kompetencyjnych, projektowych, technologicznych, które pomogą włączyć dziedzictwo kulturowe w obieg społeczno-gospodarczy, rozwijać działalność gospodarczą i kreować dochody w sferze usług i produkcji, generować dodatkowe zatrudnienie. *Dziedzictwo regionalne odnoszone do wyjątkowego potencjału kultury, historii i tożsamości regionalnej, ale również walorów przyrodniczych – powinno być traktowane jako podstawowy element regionalnej szansy, warunkujący rozwój działalności opartej na przemysłach czasu wolnego*¹⁰⁴. Stąd szerokie działania w zakresie rozwoju turystyki kulturowej, rekreacyjnej, czy agroturystyki, kompleksowej i atrakcyjnej oferty przemysłów czasu wolnego, promocji i aktywnego marketingu dziedzictwa Małopolski, ale również tworzenie miejsc pracy w sektorze kultury i przemysłów czasu wolnego, związanych z dziedzictwem kulturowym i wspieranie tradycyjnych form działalności gospodarczej (np. interesowanie młodzieży rzemiosłem i ginącymi zawodami).

Dziedzictwo stanowi istotny zasób (czynnik i mechanizm) rozwoju społecznego, ale i ekonomicznego. W obszarze kultury i dziedzictwa trzeba szukać inspiracji, możliwości i sposobów innowacyjnego działania, poszerzają one bowiem perspektywy poznawcze, wzmacniają kreatywność, zaangażowanie, ułatwiają komunikowanie się i wspólne definiowanie sytuacji, a tym samym sprawne i efektywne współdziałanie¹⁰⁵. Jednocześnie związek dziedzictwa z gospodarką nie powinien ograniczać się do postrzegania go tylko w takich kategoriach jak rynek, obrót, zysk, popyt czy wzrost gospodarczy, ale być definiowany znacznie szerzej, m.in. poprzez odniesienie do rozwoju i ładu gospodarczego¹⁰⁶. Nie chodzi bowiem jedynie o bezpośrednie efekty ekonomiczne, jak kreowanie PKB w sferze usług i produkcji czy generowanie dodatkowego zatrudnienia. Rola i znaczenie dziedzictwa powinny uwzględniać jego wkład w kształtowanie wizerunku miejsca, tworzenie i wzmacnianie kapitału ludzkiego i kapitału społecznego, jego oddziaływanie na jakość życia i procesy rewitalizacji¹⁰⁷.

Dla edukacji, jak i wykorzystania regionalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w rozwoju społeczno-gospodarczym, kluczowe znaczenie będą miały procesy cyfryzacji zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa oraz ich udostępniania. Wymogiem jest tworzenie i rozbudowa stosownej infrastruktury, wspieranie opracowania jednolitych standardów metadanych oraz standardów technologicznych dla wszystkich typów dokumentów gromadzonych w instytucjach uprawnionych do ich przechowywania, zapewnienie powszechnego i wolnego dostępu do zbiorów, ciągłe rozwijanie multimedialnych form udostępniania i promocji oraz inicjowanie nowatorskich form obcowania z dziedzictwem kulturowym.

Zainteresowanie dziedzictwem stanowi powód do dumy dla mieszkańców regionu, ale również czynnik przyciągający turystów i gości, dodatkowe źródło dochodu dla rzemieślników, twórców i innych usługodawców czerpiących z walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego). Wzmożony ruch turystyczny może jednak pociągać za sobą pewne zagrożenia dla istnienia dziedzictwa, jego autentyczności i kultywowania (dziedzictwo jako towar na sprzedaż, nastawienie na chwilowy zysk sektora rynkowych usług). Stąd konieczność jego ochrony przed komercjalizacją i konsumpcją, zaniechaniami wobec niego i zagrożeniem żywiołów naturalnych, przed utratą unikatowości i walorów krajobrazu kulturowego, będącego głównym nośnikiem konkurencyjności i atrakcyjności regionu.

¹⁰⁴ *Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020*, s. 44.

¹⁰⁵ Wstęp, [w:] *Kultura a rozwój*, red.: J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Narodowe Centrum Kultury, 2013, s. 17.

¹⁰⁶ Zob. *Kultura a rozwój*, red.: J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Narodowe Centrum Kultury, 2013.

¹⁰⁷ M. Murzyn-Kupisz, *Dziedzictwo kulturowe w kontekście rozwoju lokalnego*, [w:] *Kultura a rozwój*, red.: J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Narodowe Centrum Kultury, 2013, s. 262.

Tabela 15

Odpowiedzialni za realizację Celu operacyjnego II, Priorytetu II.3 Perspektywiczne wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w edukacji, turystyce, gospodarce wiedzy										
Kierunek działania	właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy)	służby ochrony zabytków	konserwatorzy dzieł sztuki	samorząd województwa	samorządy lokalne	placówki muzealne	instytucje kultury	środowiska naukowe	kościół i związki wyznaniowe	organizacje pozarządowe
Kierunek działań 1	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓		
Kierunek działań 2	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 3	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 4	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 5	✓			✓	✓	✓	✓			✓
Kierunek działań 6	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kierunek działań 7	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓	✓
Kierunek działań 8	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

VII. Działania wspierające ochronę regionalnego dziedzictwa kulturowego

1.1 Obiekty, które zasługują na wpisanie na Listę UNESCO i uznanie za pomniki historii¹⁰⁸

Wyróżniające się w skali regionu, kraju i świata obiekty warte są ochrony i promocji na poziomie międzynarodowym. Z ważnych i niepospolitych obiektów oraz zespołów zabytków, o dużych wartościach artystycznych i historycznych, lokowanych na terenie województwa małopolskiego, następujące obiekty zasługują na wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO: Twierdza Kraków, centrum urbanistyczne Nowej Huty, galicyjskie cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej, przełom Dunajca w Pieninach.

Obiektami proponowanymi do uznania za pomniki historii – czyli za zabytki nieruchome o szczególnym znaczeniu dla kultury regionu i kraju, utrwalone w świadomości społecznej i stanowiące źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń – są: Biecz – zespół kościoła farnego, Chochołów – tradycyjna zabudowa drewniana, Staniątki – opactwo św. Wojciecha Mniszek Benedyktynek, Wiśnicz Nowy – krajobraz doby baroku, Kraków Bielany – klasztor kamedułów, Tarnów – zespół urbanistyczny, Binarowa – kościół pw. św. Michała Archanioła, Dębno Podhalańskie – kościół pw. św. Michała Archanioła, Lipnica Murowana – kościół pw. św. Leonarda, Sękowa – kościół pw. św. Filipa i Jakuba, Rudno – ruiny zamku Tenczyn.

Za realizację działań w tym zakresie odpowiadają: Wojewódzki Konserwator Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa, właściciele wymienionych zabytków.

Tabela 16

Obiekty, które zasługują na wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO ¹⁰⁹	
Lp.	Obiekty
1	Twierdza Kraków
2	Centrum urbanistyczne Nowej Huty
3	Galicyjskie cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej
4	Przełom Dunajca w Pieninach

Tabela 17

Obiekty proponowane do uznania za pomniki historii ¹¹⁰	
Lp.	Obiekty
1	Biecz – zespół kościoła farnego
2	Chochołów – tradycyjna zabudowa drewniana
3	Staniątki – opactwo św. Wojciecha Mniszek Benedyktynek
4	Wiśnicz Nowy – krajobraz doby baroku
5	Kraków Bielany – klasztor kamedułów
6	Tarnów – zespół urbanistyczny
7	Binarowa – kościół pw. św. Michała Archanioła
8	Dębno Podhalańskie – kościół pw. św. Michała Archanioła
9	Lipnica Murowana – kościół pw. św. Leonarda
10	Sękowa – kościół pw. św. św. Filipa i Jakuba
11	Rudno – ruiny zamku Tenczyn

¹⁰⁸ Stan na 19 czerwca 2018 r., propozycje Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Oddziału Terenowego w Krakowie.

¹⁰⁹ Jw.

¹¹⁰ Jw.

1.2 Propozycje obiektów do objęcia podstawową formą ochrony – wpisaniem do rejestru zabytków

Wpis do rejestru zabytków jest formą ochrony zabytków – powinien zapewnić skuteczną ochronę materialnego dziedzictwa przeszłości. Do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego wpisanych jest 5 101 obiektów¹¹¹. W celu zapewnienia właściwej opieki nad nieruchomościami, które posiadają wartości artystyczne, historyczne lub naukowe, wytypowanych zostało¹¹² 220 obiektów, głównie zespołów sakralnych, wartych ujęcia przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpisem do rejestru zabytków nieruchomych i tym samym zachowania dla przyszłych pokoleń.

Tabela 18

Obiekty zasługujące na wpis do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego – w podziale na powiaty ¹¹³			
Lp.	Miejscowość	Gmina	Typ zabytku
Powiat bocheński			
1.	Bochnia	Bochnia	Budynek nadszybia <i>Sutoris</i> – kopalnia soli
2.	Bochnia	Bochnia	Dworzec kolejowy
3.	Bochnia	Bochnia	Urząd Miejski
4.	Drwinia	Drwinia	Kaplica pw. św. Jana
5.	Kamionna	Trzciana	Kościół pw. NMP Królowej Polski
6.	Królówka	Nowy Wiśnicz	Kościół pw. Przemienienia Pańskiego
7.	Leszczyna	Trzciana	Kaplica pw. MB Częstochowskiej
8.	Lipnica Murowana	Lipnica Murowana	Dwór Ledóchowskich, park
Powiat chrzanowski			
9.	Chrzanów	Chrzanów	Kościół pw. MB Ostrobramskiej
10.	Kościelec	Chrzanów	Kościół pw. św. Jana Chrzyciela
11.	Libiąż	Libiąż	Kościół pw. Przemienienia Pańskiego
12.	Trzebinia	Trzebinia	Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła
13.	Trzebinia	Trzebinia	Kościół pw. św. Barbary i klasztor SS. Felicjanek
Powiat dąbrowski			
14.	Delastowice	Szczucin	Kapliczka
15.	Mędrzechów	Mędrzechów	Kościół pw. NMP Królowej Polski
Powiat gorlicki			
16.	Bystra	Gorlice	Kościół pw. św. Józefa
17.	Gorlice	Gorlice	Kościół pw. Narodzenia NMP
18.	Gładyszów	Uście Gorlickie	Cerkiew pw. św. Michała Archanioła
19.	Głęboka	Biecz	Dwór
20.	Grudna Kępska	Biecz	Dwór
21.	Kryg	Lipinki	Kościół pw. MB Królowej Polski
22.	Ropa	Ropa	Kościół pw. św. Michała Archanioła
23.	Rozdziele	Lipinki	Cerkiew pw. Opieki NP Marii
24.	Staszkówka	Moszczenica	Kościół pw. św. Wojciecha
25.	Zagórzany	Gorlice	Kościół pw. św. Wawrzyńca
Powiat krakowski			
26.	Dubie	Krzeszowice	Zespół pstrągarni
27.	Igołomia	Igołomia-Wawrzeńczyce	Komora celna nr 32
28.	Krzeszowice	Krzeszowice	Dworzec kolejowy
29.	Liszki	Liszki	Kościół pw. św. Mikołaja
30.	Maszyce	Skąta	Zespół dworski

¹¹¹ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

¹¹² Wskazania Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Oddziału Terenowego w Krakowie.

¹¹³ Stan na 6 lipca 2018 r., propozycje Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Oddziału Terenowego w Krakowie. Tabela ma wyłącznie charakter informacyjny o potencjalnych możliwościach zwiększenia zasobu zabytków rejestrowych, ponieważ działania te pozostają w kompetencji i zależą od woli Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz właścicieli wskazanych obiektów.

31.	Nowa Wieś Szlachecka	Czernichów	Kościół pw. MB Wspomożenia Wiernych
32.	Przegonia	Jerzmanowice-Przegonia	Kościół pw. Zbawiciela i św. Jana Nepomucena
33.	Świątyni Górne	Świątyni Górne	Zespół szkoły ślusarskiej
34.	Zabierzów	Zabierzów	Kościół pw. św. Franciszka z Asyżu
35.	Zalas	Krzyszowice	Kościół pw. św. św. Marii Magdaleny i Andrzeja
Powiat limanowski			
36.	Góra św. Jana	Jodłownik	Kościół pw. św. Jana
37.	Kanina	Limanowa	Kościół pw. św. Marii Magdaleny
38.	Kasina Mała	Mszana Dolna	Kościół pw. Nawiedzenia NMP
39.	Lubomierz	Mszana Dolna	Kościół pw. św. Józefa Oblubieńca
40.	Mszana Dolna	Mszana Dolna	Kościół p w. św. Michała Archanioła
41.	Tymbark	Tymbark	Kościół pw. Narodzenia NMP
42.	Wilkowisko	Jodłownik	Kościół pw. św. Katarzyny
Powiat miechowski			
43.	Chodów	Charsznica	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela
44.	Kalina Wielka	Słaboszów	Kościół pw. Imienia NMP
45.	Kozłów	Kozłów	Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego
46.	Nasiechowice	Miechów	Kościół pw. św. św. Wita, Modesta i Krescencji
47.	Sławice	Miechów	Kościół pw. św. Wojciecha
48.	Tczyca	Charsznica	Kościół pw. św. Idziego
Powiat myślenicki			
49.	Łyczanka	Siepraw	Kaplica dworska
50.	Niezdów	Dobczyce	Dwór
51.	Węglówka	Wiśniowa	Kościół pw. MB Nieustającej Pomocy
Powiat nowosądecki			
52.	Gródek	Grybów	Kościół pw. NSPJ
53.	Kamionka Wielka	Kamionka Wielka	Kościół pw. św. Bartłomieja
54.	Kąclowa	Grybów	Kościół pw. św. Wojciecha
55.	Lipnica Wielka	Korzenna	Kościół pw. Nawiedzenia NMP
56.	Łabowa	Łabowa	Kościół pw. św. Stanisława
57.	Łomnica-Zdrój	Piwniczna-Zdrój	Kościół pw. NSPJ
58.	Piwniczna-Zdrój	Piwniczna-Zdrój	Kościół pw. Narodzenia NMP
59.	Rożnów	Gródek n/Dunajcem	Kościół pw. św. Wojciecha
60.	Siedlce	Korzenna	Kościół pw. św. św. Tekli i Andrzeja
61.	Stróże	Grybów	Kościół pw. NMP Królowej Polski
62.	Trzetrzewina	Chełmiec	Kościół pw. MB Pocieszenia
63.	Wawrzka	Grybów	Cerkiew, ob. kościół pw. MB Szkaplerznej
64.	Żegiestów	Muszyna	Kościół pw. św. Kingi
65.	Żegiestów	Muszyna	Cerkiew pw. św. św. Anny i Michała Archanioła
66.	Żeleźnikowa Wielka	Nawojowa	Kościół pw. św. Michała Archanioła
Powiat nowotarski			
67.	Chyżne	Jabłonka	Kościół pw. św. Anny
68.	Czarny Dunajec	Czarny Dunajec	Kościół pw. św. Trójcy
69.	Klikuszowa	Nowy Targ	Kościół pw. św. Marcina
70.	Lipnica Mała	Jabłonka	Kościół pw. św. Stefana
71.	Nowy Targ	Nowy Targ	Kościół pw. św. Jadwigi
72.	Ochotnica Dolna	Ochotnica Dolna	Kościół pw. Znalezienia Krzyża Świętego
73.	Ochotnica Dolna	Ochotnica Dolna	Kościół pw. NPM
74.	Odroważ	Czarny Dunajec	Kościół pw. św. Marii Magdaleny
75.	Piekielnik	Czarny Dunajec	Kościół pw. św. Jakuba Apostoła
76.	Pieniążkowice	Czarny Dunajec	Kościół pw. MB Bolesnej
77.	Pyżówka	Nowy Targ	Kościół pw. św. Jana
78.	Sromowce Wyżne	Czorsztyn	Kościół pw. św. Stanisława Kostki
79.	Szczawnica	Szczawnica	Kościół pw. św. Wojciecha Biskupa

80.	Trybsz	Łąpsze Niżne	Kościół pw. św. Elżbiety (murowany)
81.	Tylmanowa	Ochotnica Dolna	Kościół pw. św. Mikołaja
82.	Waksmund	Nowy Targ	Kościół pw. św. Jadwigi
83.	Zubrzyca Górna	Jabłonka	Kościół pw. św. Michała Archanioła
Powiat olkuski			
84.	Bolesław	Bolesław	Kościół pw. św. Michała
85.	Bydlin	Klucze	Kościół pw. św. Małgorzaty
86.	Jaroszowiec	Klucze	Kościół pw. MB Wspomożenia Wiernych
87.	Klucze	Klucze	Kościół pw. MB Nieustającej Pomocy
88.	Klucze	Klucze	Zespół pałacowy
89.	Zadroże	Trzyciąż	Kościół pw. św. Marcina
Powiat oświęcimski			
90.	Bielany	Kęty	Kościół pw. św. Macieja
91.	Chełmek	Chełmek	Kościół pw. NMP
92.	Piotrowice	Przeciszów	Kościół pw. NMP
93.	Włosienica	Oświęcim	Kościół pw. św. Michała Archanioła
Powiat proszowicki			
94.	Koszyce	Koszyce	Kościół pw. św. Marii Magdaleny
95.	Łętkowice	Radziemice	Kościół pw. św. Trójcy
Powiat suski			
96.	Budzów	Budzów	Kościół pw. MB Pocieszenia
97.	Jachówka	Budzów	Kościół pw. NSPJ
98.	Krzyszów	Stryszawa	Kościół pw. MB Nieustającej Pomocy
99.	Maków Podhalański	Maków Podhalański	Kościół pw. MB Opiekunki i Królowej Rodzin
100.	Osielec	Jordanów	Kościół pw. św. św. Filipa i Jakuba
101.	Palcza	Budzów	Kościół pw. MB Wspomożenia Wiernych
102.	Stryszawa	Stryszawa	Kościół pw. Anny
103.	Tarnawa Dolna	Zembrzyce	Kościół pw. św. Jana Kantego
104.	Zembrzyce	Zembrzyce	Kościół pw. św. Jana Chrzyciela
Powiat tarnowski			
105.	Dzierżaniny	Zakliczyn	Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego
106.	Gwoździec	Zakliczyn	Kościół pw. św. Katarzyny
107.	Ilkowice	Żabno	Kościół pw. św. Sebastiana
108.	Lubcza	Ryglice	Kościół pw. NSPJ
109.	Łęg Tarnowski	Żabno	Kościół pw. św. Mikołaja
110.	Łukowa	Lisia Góra	Kościół pw. MB Bolesnej
111.	Nowa Jarzábka	Lisia Góra	Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa
112.	Paleśnica	Zakliczyn	Kościół pw. św. Justyny
113.	Szerzyny	Szerzyny	Kościół pw. MB Różańcowej
114.	Turza	Rzepiennik Strzyżewski	Kościół pw. św. Katarzyny
115.	Zabawa	Radłów	Kościół pw. św. Trójcy
116.	Zdrochec	Radłów	Kościół pw. św. Stanisława
Powiat tatrzański			
117.	Białka Tatrzańska	Bukowina Tatrzańska	Kościół pw. św. św. Szymona i Judy Tadeusza
118.	Biały Dunajec	Biały Dunajce	Kościół pw. NMP
119.	Bukowina-Podszkle	Bukowina Tatrzańska	Kościół pw. św. Rozalii
120.	Dzianisz	Kościelisko	Kościół pw. MB Częstochowskiej
121.	Kościelisko	Kościelisko	Kościół pw. św. Kazimierza
122.	Poronin	Poronin	Kościół pw. św. Marii Magdaleny
123.	Witów	Kościelisko	Kościół pw. MB Szkaplerznej
124.	Ząb	Poronin	Kościół pw. św. Anny
125.	Zakopane	Zakopane	Kościół pw. NMP Nieustającej Pomocy <i>Na Górcie</i>
126.	Zakopane	Zakopane	Kapliczka na Olczy
127.	Zakopane	Zakopane	Kapliczka Hawiarska w Starych Kościeliskach

128.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Śmigło</i> , ul. Antałówka 7
129.	Zakopane	Zakopane	Willa, ul. Balzera Oswalda 2
130.	Zakopane	Zakopane	Sanatorium, ul. Balzera Oswalda 15
131.	Zakopane	Zakopane	Hotel <i>Bristol</i> , ul. Bulwary Słowackiego 9
132.	Zakopane	Zakopane	<i>Chata Tea</i> , ul. Bulwary Słowackiego 39
133.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Bezimienna</i> , ul. Chałubińskiego 3
134.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Niezapominajka</i> , ul. Chałubińskiego 3a
135.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Zbyszko</i> , ob. <i>Janina</i> , ul. Chałubińskiego 21
136.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Polonia</i> , ul. Chramcówki 14
137.	Zakopane	Zakopane	Dawny Zakład Wodolecznicy dr. Chramca, ul. Chramcówki 15
138.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Pod Matką Boską</i> , ul. Chramcówki 15b
139.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Krzemień</i> , ul. Chramcówki 20b
140.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Grażyna</i> , ul. Ciągłówka 7
141.	Zakopane	Zakopane	Zespół Sanatorium Akademickiego, ul. Ciągłówka 9
142.	Zakopane	Zakopane	Zespół Sanatorium Nauczycielskiego, ul. Ciągłówka 11
143.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Wantule</i> , Droga do Wantuli 7
144.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Krzesanica</i> , Droga na Bystre 7a
145.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Rawa</i> , Droga na Wierch 4
146.	Zakopane	Zakopane	Kamienica, dawny <i>Hotel Centralny</i> , ul. Galicy 1
147.	Zakopane	Zakopane	Pensjonat <i>Kresy</i> , ul. Galicy 8
148.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Litwania</i> , ul. Gładkie 1
149.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Słoneczna</i> , ul. Gładkie 3a
150.	Zakopane	Zakopane	Zagroda Gąsieniców Byrcynów, ul. Gładkie 10
151.	Zakopane	Zakopane	Pensjonat <i>Carlton</i> , ul. Grunwaldzka 13
152.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Boryna</i> , ul. Grunwaldzka 14
153.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Ela</i> , ul. Grunwaldzka 16
154.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Ukrainka</i> , ul. Jagiellońska 4
155.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Borek</i> , ul. Jagiellońska 6
156.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Helena</i> , ul. Jagiellońska 8
157.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Stefa</i> , ul. Jagiellońska 10
158.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Konstantynówka</i> , ul. Jagiellońska 18
159.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Jerzewo</i> , ul. Jagiellońska 40
160.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Łomnica</i> , ul. Jagiellońska 42
161.	Zakopane	Zakopane	Pensjonat <i>Zawrat</i> , ul. Kasprusie 12a
162.	Zakopane	Zakopane	Pensjonat <i>Szałas</i> , ul. Kasprusie 14
163.	Zakopane	Zakopane	Chałupa, ul. Kasprusie 15
164.	Zakopane	Zakopane	Willa Nowotnego, os. Kotelnica 2
165.	Zakopane	Zakopane	Kamienica Liestena, ul. Krupówki 28
166.	Zakopane	Zakopane	Kamienica Zwolińskich, ul. Krupówki 37
167.	Zakopane	Zakopane	Kamienica Mangła, ul. Krupówki 39
168.	Zakopane	Zakopane	Kamienica Cukrów, ul. Krupówki 43
169.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Szarotka</i> , ul. Nowotarska 45c
170.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Limba</i> , ul. Ogrodowa 8
171.	Zakopane	Zakopane	Pensjonat <i>U Brzechwy</i> , ul. Piłsudskiego 26
172.	Zakopane	Zakopane	<i>Księżówka I</i> , ul. Przewodników Tatrzańskich 2
173.	Zakopane	Zakopane	<i>Księżówka II</i> , ul. Przewodników Tatrzańskich 2
174.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Strążyska</i> , ul. Strążyska 8
175.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Pod Sosrębem</i> , ul. Strążyska 17
176.	Zakopane	Zakopane	Pensjonat <i>Jasny Pałac</i> , ul. Tetmajera 24
177.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Schodnica</i> , ul. Ubocz 1
178.	Zakopane	Zakopane	Zespół willi <i>Budrysówka</i> , ul. Ubocz 5
179.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Goplana</i> , ul. Zamojskiego 26

180.	Zakopane	Zakopane	Willa <i>Snopków</i> , ul. Za Strugiem 38
Powiat wadowicki			
181.	Gierałtówce	Wieprz	Kościół pw. św. Michała Archanioła
182.	Izdebnik	Lanckorona	Kościół pw. św. Małgorzaty
183.	Jaroszowice	Wadowice	Kościół pw. św. Izydora
184.	Klecza Dolna	Wadowice	Kościół pw. św. Wawrzyńca
185.	Łękawica	Stryśzów	Kościół pw. św. Józefa
186.	Ponikiew	Wadowice	Kościół pw. św. Aleksego
187.	Radocza	Tomice	Kościół pw. Przemienienia Pańskiego
188.	Stryśzów	Stryśzów	Kościół pw. św. Jana Kantego
189.	Wieprz	Wieprz	Kościół pw. Wszystkich Świętych
190.	Zagórnik	Andrychów	Kościół pw. św. Bartłomieja
191.	Zakrzów	Stryśzów	Kościół pw. św. Anny
Powiat wielicki			
192.	Brzezcie	Kłaj	Kościół pw. Przemienienia Pańskiego
193.	Byszyce	Wieliczka	Kościół pw. MB Różańcowej
194.	Łęczkowice	Kłaj	Kościół pw. NSPJ
195.	Niepołomice	Niepołomice	Cmentarz żydowski
196.	Wieliczka	Wieliczka	Cmentarz żydowski
197.	Wola Batorska	Niepołomice	Kościół pw. MB Nieustającej Pomocy
198.	Zabierzów Bocheński	Niepołomice	Kościół pw. Opieki NMP
Powiat Kraków			
199.	Kraków	Kraków	Kościół pw. św. Kazimierza, ul. Grzegórzecka 78
200.	Kraków	Kraków	Kościół pw. św. Marii Magdaleny w Kosocicach
201.	Kraków	Kraków	Kościół pw. MB Częstochowskiej w Olszanicy
202.	Kraków	Kraków	Kościół pw. MB Dobrej Rady i św. Józefa Oblubieńca
203.	Kraków	Kraków	Kościół pw. MB Różańcowej w Skotnikach
204.	Kraków	Kraków	Kościół pw. NSPJ
205.	Kraków	Kraków	Kościół pw. Przemienienia Pańskiego we Wróblowicach
206.	Kraków	Kraków	Zespół klasztorny OO. Pijarów na Olszy – budynek liceum
207.	Kraków	Kraków	Zespół klasztorny OO. Salezjanów
208.	Kraków	Kraków	Zespół klasztorny Zmartwychwstańców
209.	Kraków	Kraków	Kaplica św. św. Piotra i Pawła
210.	Kraków	Kraków	Seminarium Duchowne <i>Częstochowskie</i> , ul. Bernardyńska 3-6
211.	Kraków	Kraków	Seminarium <i>Śląskie</i> , al. Mickiewicza 3
212.	Kraków	Kraków	Zakład Wychowawczy Sierot Żydowskich – internat dla uczniów rzemieślniczych, ul. Bonerowska 10
213.	Kraków	Kraków	Akademia Górniczo-Hutnicza, al. Mickiewicza 30
214.	Kraków	Kraków	Szkoła Przemysłowa Żeńska, ul. Syrokomli 21
215.	Kraków	Kraków	Szkoła św. Jadwigi, ul. Loretańska 16/19
216.	Kraków	Kraków	Bursa Akademicka, ul. Garbarska 7a
217.	Kraków	Kraków	Dom Celny, ul. Stradomska 17
218.	Kraków	Kraków	Hala turbin elektrowni miejskiej, ul. św. Wawrzyńca 19
219.	Kraków	Kraków	Pierwsza Małopolska Fabryka Naczyń Emaliowanych i Wyrobów Blaszanych <i>Rekord</i> , ul. Lipowa 4
220.	Kraków	Kraków	Kuźnia, ul. Pod Strzechą 2

1.3 Planowane parki krajobrazowe

Prawną formą ochrony krajobrazu jest m.in. utworzenie parku krajobrazowego. Wyrazem wzmocnienia kompleksowej ochrony dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego w regionie jest objęcie jeszcze większych obszarów, poza już istniejącymi, zwiększonym zakresem ochrony. To tereny, które w skali województwa wyróżniają się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi, które zachowały się w stanie naturalnym lub mało zmienionym.

Inicjatywa i odpowiedzialność w zakresie utworzenia parku krajobrazowego należy do sejmiku województwa działającego we współpracy z właściwymi miejscowo radami gmin, na terenie których planowane jest wprowadzenie takiej formy ochrony przyrody oraz z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego* przewiduje utworzenie siedmiu nowych parków krajobrazowych, nie przewiduje natomiast tworzenia nowych rezerwatów przyrody i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych.

Tabela 19

Obszary o potencjale do wyznaczenia parku krajobrazowego ¹¹⁴			
Lp.	Obszar	Szacunkowa powierzchnia parku w tys. ha	Gminy
1	Beskid Niski	26,1	Uście Gorlickie, Sękowa
2	Beskid Wyspowy	22,1	Kamienica, Słopnice, Tymbark, Dobra, Mszana Dolna
3	Lasów Radłowskich	11,5	Radłów, Borzęcin, Szczurowa, Wierzchosławice, Wietrzychowice, Wojnicz
4	Stawów Zatorskich	3,8	Zator, Spytkowice, Przeciszów
5	Łososińsko-Żegociński	14,4	Laskowa, Łososina Dolna, Żegocina, Limanowa, Trzciana
6	Spisz	9,6	Łąpsze Niżne, Bukowina Tatrzańska
7	Małych Pienin	0,9	Szczawnica

1.4 Proponowane parki kulturowe

Wiele obszarów w Małopolsce, wyróżniających się krajobrazowo i pod względem ilości i jakości istniejących zabytków nieruchomych, charakterystycznych dla lokalnej tradycji budowlanej i osadniczej, zasługuje na objęcie kompleksową ochroną krajobrazu kulturowego w formie zintegrowanej – parku kulturowego.

Utworzenie parku kulturowego jest jedną z form prawnej ochrony zabytków, które usytuowane są w jego granicach. W Małopolsce utworzono 3 parki kulturowe: *Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej*, *Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki* oraz *Park Kulturowy Stare Miasto w Krakowie*. W aktualnym *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego* rekomenduje się utworzenie dodatkowych 24 parków kulturowych. W poprzedniej wersji *Planu* z 2003 roku wskazywano i zalecano ustanowienie 224 takich form ochrony obszarowej, jednak propozycje te nie znalazły odzwierciedlenia w działaniach jednostek samorządu terytorialnego. Inicjatywa i odpowiedzialność w tym zakresie przynależy bowiem do gmin i związków gmin, na terenie których park kulturowy ma być utworzony, podejmujących działania we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Tabela 20

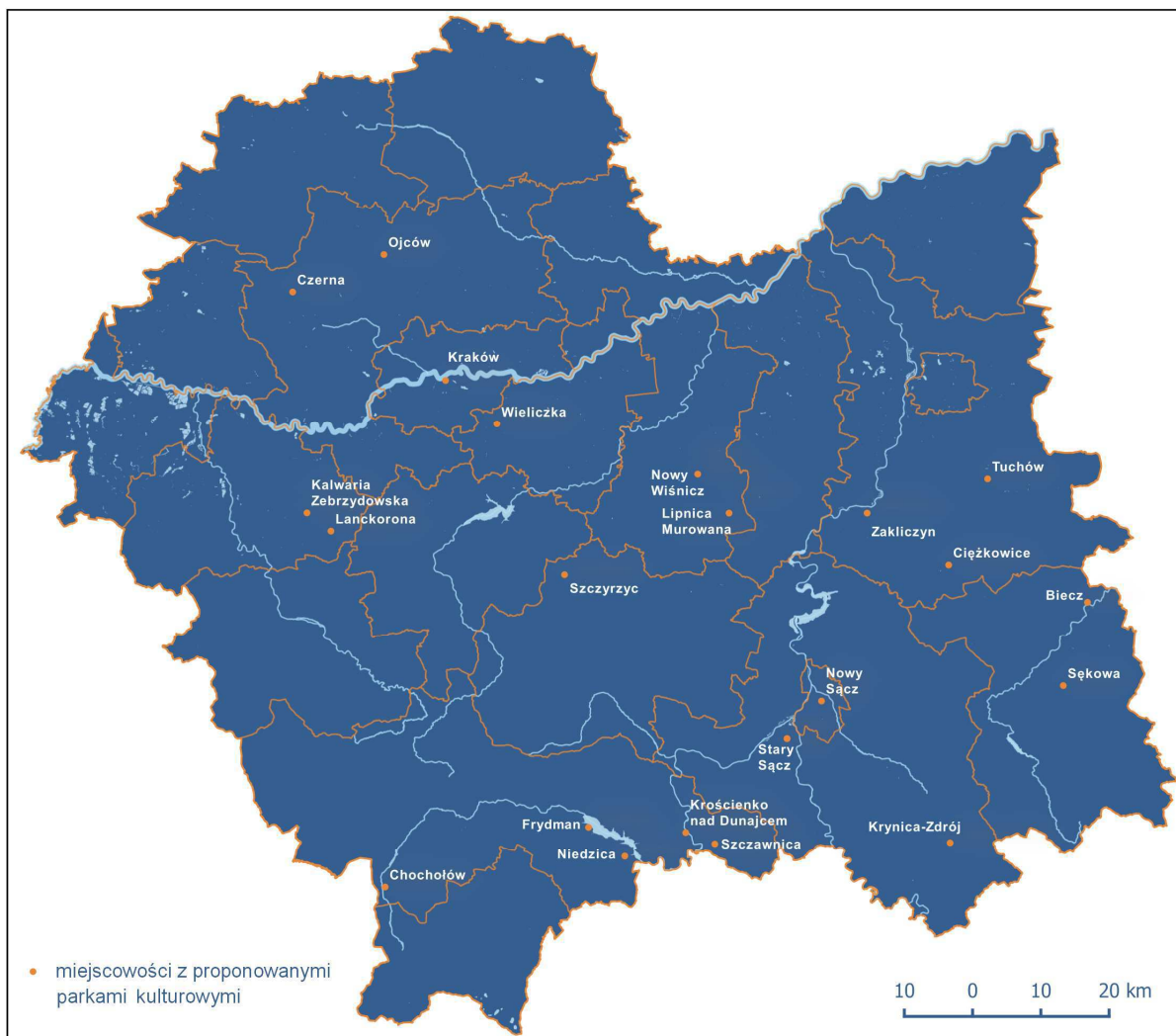
Parki kulturowe rekomendowane do utworzenia ¹¹⁵	
Lp.	Miejscowość / Miejsce / Obszar
1	Biecz ¹¹⁶

¹¹⁴ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, Tom 2*, s. 53-54., załącznik nr 1 do uchwały nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r.

¹¹⁵ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, Tom 2*, s. 54-55., Załącznik nr 1 do uchwały nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r.

¹¹⁶ Park kulturowy nie musi obejmować całej powierzchni gminy, ale jej część. Obszar parku określa uchwała rady gminy, tworząca park kulturowy. Powinna ona wskazywać dokładne granice parku, sposób jego ochrony, a także zakazy i ograniczenia, ale tylko takie, które zostały enumeratywnie przewidziane w ustawie (art. 16 ust. 2.). Brak jednoznacznie określonych granic

Mapa 1 – Miejscowości z proponowanymi parkami kulturowymi

2	Chochółów
3	Ciężkowice
4	Czarna z Doliną Eliaszkówki
5	Frydman
6	Kalwaria Zebrzydowska
7	Kraków – Kazimierz – Stradom z Bulwarami Wisły
8	Kraków – Stara Nowa Huta
9	Kraków – Stare Podgórze z Krzemionkami
10	Krościenko nad Dunajcem
11	Krynica-Zdrój
12	Lanckorona
13	Lipnica Murowana
14	Niedzica
15	Nowy Sącz
16	Nowy Wiśnicz wraz z zamkiem
17	Ojców – Dolina Prądnika
18	Sękowa
19	Stary Sącz
20	Szczawnica

parku jest istotną wadą prawną uchwały, uniemożliwiająca jej funkcjonowanie w obrocie prawnym (por. wyrok WSA w Szczecinie z 5 sierpnia 2010 r., sygn. II SA/Sz 166/10, LEX nr 666918).

21	Szczyrzyc – klasztor i otoczenie
22	Tuchów z Klasztorem
23	Wieliczka
24	Zakliczyn

1.5 Planowane szlaki kulturowe i turystyczne

W Małopolsce wytyczonych jest już wiele szlaków kulturowych, turystycznych, tras tematycznych oraz miejskich. Każdy z nich ma swojego operatora. W kolejnych latach planowana jest aktywizacja i aktualizacja istniejących szlaków oraz utworzenie kilku kolejnych, które mogą przyczynić się do dalszego rozwoju aktywnej turystyki kulturowej w regionie. W grupie projektowanych tras zwiedzania Małopolski – przeznaczonych dla turystów i mieszkańców województwa – dominują trasy rowerowe, prowadzące dolinami głównych rzek, dolin i zboczami gór. Województwo małopolskie realizuje obecnie największy w Polsce projekt budowy tras rowerowych, w tym m.in.: Wiślanej Trasy Rowerowej, VeloDunajec, VeloNatura, VeloRaba, VeloPrądnik. Za kilka lat rowerzyści będą mogli skorzystać z prawie 1000 kilometrów dobrze oznakowanych ścieżek, które połączą najciekawsze turystycznie i przyrodniczo miejsca w regionie. Planowany termin zakończenia projektu to 2020 rok. Do tej pory do dyspozycji użytkowników oddanych zostało ponad 300 km tras o najwyższym europejskim standardzie. Za rozbudowę tych dróg odpowiedzialny jest Zarząd Dróg Wojewódzkich w Krakowie, Zespół Rozwoju Sieci Tras Rowerowych.

Organizacje pozarządowe podejmują inicjatywy służące promocji dziedzictwa kulturowego Małopolski, angażujące społeczności na szczeblu lokalnym, związane z aktywizacją istniejących szlaków i tworzeniu nowych tras, np. dotyczące Szlaku Oscypkowego, Małopolskiego Szlaku Kalwarii, Mistrzejowickiego Szlaku Kulturowego, Szlaku Konfederatów Barskich w Lanckoronie i okolicach¹¹⁷.

Tabela 21

Planowane turystyczne trasy rowerowe ¹¹⁸		
Lp.	Nazwa szlaku	Przykładowe obiekty i miejsca na trasie
1	Wiślane Trasa Rowerowa	Dolina rzeki Wisły i jej dopływy w Małopolsce, Zamek Królewski w Niepołomicach, Muzeum Drogownictwa w Szczucinie, Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu
2	VeloDunajec (doliną rzeki Dunajec)	Dolina Dunajca z widokami na Beskidy, Pieniny i Tatry, kościół pw. św. Michała w Dębnie, Zamek w Niedzicy, Pieniński Park Narodowy z przełomem Dunajca, kładka pieszo-rowerowa na Dunajcu (przejście na stronę słowacką), uzdrowisko w Szczawnicy, Sądecki Park Etnograficzny w Nowym Sączu, Pomnik Bohaterów Września 1939 r. w Biskupicach Radłowskich
3	VeloMetropolis (małopolski odcinek trasy EuroVelo 4)	Dolina rzeki Wisły i jej dopływ, Puszcza Niepołomska, Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu i Brzezince, Muzeum Wincentego Witosa w Wierzchosławicach
4	VeloNatura (małopolski odcinek trasy EuroVelo 11)	Dolina Popradu i Dunajca w otoczeniu Beskidu Sądeckiego i Pogórza, ważne historycznie ośrodki Małopolski: Kraków, Tarnów, Nowy Sącz i Stary Sącz, uzdrowiska w dolinie Popradu: Żegiestów-Zdrój, Piwniczna-Zdrój, Muszyna. Sądecki Park Etnograficzny w Nowym Sączu, Jezioro Rożnowskie, Europejskie Centrum Muzyki w Lusławicach, Puszcza Niepołomska z ośrodkiem hodowli żubrów
5	VeloSkawa	Dolina rzeki Skawy m.in. w pobliżu zbiornika w Świnnej Porębie, Sucha Beskidzka, Wadowice, Sanktuarium O. Bernardynów w Alwerni
6	VeloRaba	Dolina rzeki Raby, Bochnia, Gdów, Dobczyce, Myślenice, Mszana Dolna i Rabka, Skansen Taboru Kolejowego w Chabówce, uzdrowisko w Rabce, Jezioro Dobczyckie wraz z zamkiem w Dobczycach, Kopalnia Soli w Bochni

¹¹⁷ Inicjatorem tych działań są odpowiednio: Towarzystwo Ratowania Kultury w Nowej Hucie – Mistrzejowicki szlak kulturowy, Towarzystwo Przyjaciół Lanckoronie – Szlak Konfederatów Barskich w Lanckoronie i okolicach, Stowarzyszenie Szlak Oscypkowy – Szlak Oscypkowy, Fundacja Instytut Myśli Innowacyjnej – Małopolski Szlak Kalwarii. Informacje dotyczą konkursu „Małopolska gościnnie” i złożonych ofert.

¹¹⁸ Dane Departamentu Turystyki i Sportu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego. Zob. <https://www.malopolska.pl/narowery/trasyrowerowe/velomalopolska>.

7	VeloPrądnik	Tereny Jury Krakowsko-Częstochowskiej, Ojcowski Park Narodowy, Zamek w Korzkwi, Fort w Pękowicach, Wzgórze Dąbrówka (punkt widokowy), z którego można podziwiać Pustynię Błędną
8	VeloRudawa	Dolinki Jurajskie, zamek Tenczyn w Rudnie, Pałac Potockich w Krzeszowicach, Muzeum Ziemi Krzeszowickiej

VIII. Źródła finansowania Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021

Tabela 22

Źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w regionie w latach 2018-2021		
Lp.	Źródło finansowania	Przedmiot finansowania
I. Budżet państwa		
1.	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	<ul style="list-style-type: none"> • Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – których celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej: <ul style="list-style-type: none"> • <u>Ochrona zabytków</u> – celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomości i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne; o dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie (o dofinansowanie w ramach priorytetu nie mogą ubiegać się państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami); • <u>Wspieranie działań muzealnych</u> – celem priorytetu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych; o dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne; • <u>Kultura ludowa i tradycyjna</u> – celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania; o dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; podmioty prowadzące działalność gospodarczą; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne; • <u>Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą</u> – celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat; o dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: państwowe instytucje kultury; samorządowe instytucje kultury; archiwa państwowe; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne; • <u>Ochrona zabytków archeologicznych</u> – celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych; o dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą; • <u>Kultura cyfrowa</u> – celem programu jest udostępnianie i umożliwianie

ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniając opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego; o dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; podmioty prowadzące działalność gospodarczą; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne;

- Kolekcje muzealne – celem programu jest wspieranie działalności muzeów poprzez tworzenie oraz systematyczne wzbogacanie zbiorów i kolekcji o randze narodowej i regionalnej; o dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się państwowe i samorządowe instytucje kultury, będące muzeami wpisanymi do Państwowego Rejestru Muzeów.
- Infrastruktura kultury – celem programu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze; o dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem domów kultury, centrów kultury oraz ośrodków kultury, państwowe instytucje kultury, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne;
- Infrastruktura szkolnictwa artystycznego – celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla procesu kształcenia artystycznego poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury szkół, placówek i uczelni artystycznych; o dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: uczelnie artystyczne, publiczne szkoły artystyczne prowadzące samodzielną księgowość, niepubliczne szkoły artystyczne prowadzące samodzielną księgowość, jednostki samorządu terytorialnego – wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nie prowadzących samodzielnej księgowości, podmioty będące organami prowadzącymi niepubliczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nie prowadzących samodzielnej księgowości, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, wyłącznie jako organy prowadzące szkoły artystyczne, placówki zapewniające opiekę i wychowanie uczniom szkół artystycznych w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania, placówki doskonalenia nauczycieli szkół artystycznych;
- Infrastruktura domów kultury – celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury; o dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1. domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego), 2. jednostki samorządu terytorialnego – wyłącznie jako organy prowadzące dla podmiotów, o których mowa w punkcie 1;
- Wspieranie samorządowych instytucji kultury – opiekunów miejsc pamięci – celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnieniu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne dziedzictwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości; o dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się samorządowe instytucje kultury sprawujące opiekę nad miejscem pamięci, którego dotyczy wnioszek;
- Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju – celem programu jest zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów, w celu zwiększenia wiedzy o historii naszego kraju, zwłaszcza o jej najtrudniejszych i najbardziej skomplikowanych aspektach, i dzięki temu wzmocnienie świadomości obywatelskiej i postaw patriotycznych; o dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury niebędące muzeami, organizacje pozarządowe,

		<p>jednostki samorządu terytorialnego, uczelnie publiczne i uczelnie niepubliczne, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dotacje podmiotowe dla narodowych instytucji kultury.
2.	Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa	<p>Dysponentem środków NFRZK jest Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa. Dotacje celowe wspierają i uzupełniają działania właścicieli lub posiadaczy zabytków w zakresie konserwacji, restauracji i robót budowlanych prowadzonych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości, położonych w granicach administracyjnych miasta Krakowa, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru wpisanego w 1978 r. na Listę UNESCO i obszaru uznanego za pomnik historii w 1994 r. Dotacja może być przyznana każdemu, kto posiada tytuł prawny do obiektu wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego, stosunku zobowiązaniowego lub prawa do dysponowania grobem.</p>
3.	Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków	<p>Środki finansowe z budżetu państwa, z części której dysponentem jest wojewoda, przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach położonych na terenie województwa małopolskiego – z wyłączeniem administracyjnego obszaru miasta Krakowa – posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym. MWKZ udziela dotacji celowych tylko podmiotom niezaliczanym do sektora finansów publicznych, wyklucza jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, nie przekazuje też wsparcia na zadania finansowane z innych publicznych środków.</p>
4.	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny	<p>Dotacje z Funduszu Kościelnego udzielane są na remonty i konserwacje zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym, w zakresie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej). Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków są: osoby prawne Kościoła Katolickiego, osoby prawne innych kościołów i związków wyznaniowych działających na podstawie ustaw o stosunku Państwa do kościołów oraz związków wyznaniowych, osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych wpisanych do rejestru kościołów i związków wyznaniowych, o którym mowa w art. 30 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.</p>
5.	Ministerstwo Środowiska – państwowe osoby prawne – Parki Narodowe	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie Parków Narodowych. • Wydatki na ochronę krajobrazu kulturowego.

II. Województwo małopolskie

- 6.
- Wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytków wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego w ramach konkursów ofert.
 - Wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przydrożnych kapliczek, położonych na terenie województwa małopolskiego (w ramach konkursów dla jednostek samorządu terytorialnego z terenu województwa małopolskiego).
 - Utrzymanie i tworzenie infrastruktury szlaków turystycznych w regionie, aktywizacja Szlaku Architektury Drewnianej, budowa i rozwój produktów turystycznych Małopolski w ramach konkursów ofert.
 - Wspieranie przedsięwzięć obejmujących ochronę wartości małopolskiego (regionalnego i lokalnego) dziedzictwa kulturowego w ramach konkursów ofert.
 - Wydatki na działalność bieżącą i inwestycyjną regionalnych instytucji kultury, w szczególności muzeów, w tym przeznaczane na konserwację muzealiów.
 - Wydatki na działalność bieżącą i inwestycyjną innych regionalnych jednostek organizacyjnych (np. szpitali), w tym posiadających siedziby w obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.
 - Wydatki na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane kapliczek przydrożnych lokowanych w pasach drogowych dróg wojewódzkich (stanowiących majątek samorządu województwa).
 - Promocja walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez system Nagród Województwa Małopolskiego, promocja turystyczna, m.in. poprzez Małopolski System Informacji Turystycznej.

III. Jednostki samorządu terytorialnego (gminy i powiaty)

- 7.
- Wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytków wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze gminy / powiatu, w ramach systemu dotacji

	<p>i ogłaszanych konkursów.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wydatki na działalność bieżącą i inwestycyjną dla gminnych i powiatowych instytucji kultury, w tym muzeów. • Wydatki na działalność bieżącą i inwestycyjną innych gminnych i powiatowych jednostek organizacyjnych (np. szpitali), w tym posiadających siedziby w obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków. • Wydatki na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane kapliczek przydrożnych i innych obiektów stanowiących majątek gminy lub powiatu. • Promocja walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego, promocja turystyczna.
--	--

IV. Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej

8.	<p>Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Poddziałanie 6.1.1. <i>Ochrona i opieka nad zabytkami</i> – którego głównym celem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego i włączanie go w obieg gospodarczy, społeczny i kulturowy poprzez twórcze wykorzystywanie jego zasobów. W ramach tego poddziałania realizowane są projekty z zakresu ochrony, rozwoju, udostępnienia i promocji zasobów dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez: <ul style="list-style-type: none"> • realizację prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, prac zabezpieczających przed zniszczeniem, prowadzonych przy zabytkach (wraz z ich otoczeniem), a także podejmowanie działań zmierzających do ochrony krajobrazu kulturowego, w tym realizowanych na terenie parków kulturowych; • dostosowywanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji gospodarczych i społecznych (m.in. turystycznych, kulturalnych), z jednoczesnym wprowadzeniem działalności pozwalającej na utrzymanie obiektu (tam gdzie to jest zasadne i możliwe); • pielęgnację, konserwację oraz restaurację zabytkowych parków i ogrodów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości województwa małopolskiego, powiązane z rozwojem funkcji zabytkowych parków i ogrodów oraz wykorzystaniem ich potencjału dla rozwoju turystyki; • udostępnianie i promocja dziedzictwa kulturowego regionu oraz oferty turystycznej opartej na zasobach tego dziedzictwa, w szczególności poprzez realizację projektów kulturalnych, artystycznych i interdyscyplinarnych o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym oraz poprzez rozwój szlaków kulturowych. • Poddziałanie 2.1.2 <i>Cyfrowe zasoby regionalne</i> – wsparciem objęte są przedsięwzięcia polegające na przetwarzaniu na treści cyfrowe danych i informacji sektora publicznego, a także zasobów kultury i dziedzictwa regionalnego oraz zasobów wspierających rozwój turystyki – wraz z udostępnieniem w celu ponownego wykorzystania. Zakres wsparcia obejmuje w szczególności: <ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie prac digitalizacyjnych, z uwzględnieniem istniejących zaleceń i wytycznych dotyczących digitalizacji; • tworzenie i rozwijanie repozytoriów cyfrowych wraz z zapewnieniem warunków bezpiecznego przechowywania danych cyfrowych, udostępnianiem i scalaniem informacji o zdigitalizowanych zasobach w ramach regionalnych repozytoriów cyfrowych; • tworzenie i rozwijanie platform dystrybucji treści cyfrowych, służących udostępnianiu zasobów cyfrowych w sposób otwarty i zapewniający możliwość ich ponownego wykorzystania oraz wytworzenia na ich podstawie nowych usług cyfrowych, także przez podmioty spoza sektora publicznego; • tworzenie i rozwijanie systemów umożliwiających zdalny, jednolity dla wszystkich użytkowników dostęp do informacji, katalogów lub zasobów podmiotów udostępniających swoje zasoby publicznie (w tym bibliotek).
9.	<p>Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020</p>	<p>Działanie VIII.1. <i>Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury</i>, którego celem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz rozwój zasobów kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń. W ramach tego działania wsparciem objęte są kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ogólnopolskim i światowym, w tym znajdujących się na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO i liście obiektów uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii.</p>

		<p>W ramach tego działania realizowane są również następujące typy projektów:</p> <ul style="list-style-type: none"> • prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy obiektach i na obszarach zabytkowych i zespołach tych obiektów oraz w ich otoczeniu; • rozbudowa, przebudowa i remont niezabytkowej infrastruktury na cele działalności kulturalnej, edukacji artystycznej, archiwów; • zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym edukacji artystycznej oraz realizacji prac konserwatorskich; • tworzenie i modernizacja wystaw stałych; • ochrona i zachowanie zabytkowych ogrodów i parków; • konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i udostępnienie poprzez proces digitalizacji; • zabezpieczenie obiektów przed kradzieżą i zniszczeniem.
10.	Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014-2020	<p>Oś priorytetowa II. <i>E-Administracja i otwarty rząd</i>, Poddziałanie 2.3.1. <i>Cyfrowe udostępnienie informacji sektora publicznego ze źródeł administracyjnych i zasobów nauki</i>. Cel szczegółowy 4: Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego. W ramach tego celu finansowane są działania zwiększające dostępność informacji sektora publicznego. W ramach działania finansowane są projekty usprawniające podaż informacji sektora publicznego (ISP) poprzez: digitalizację informacji sektora publicznego, w szczególności zasobów kultury i nauki.</p>
11.	Program Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska – Słowacja 2014-2020	<p>W ramach Osi priorytetowej 1. Ochrona i rozwój dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru pogranicza przewidziano następujące typy działań/projektów:</p> <ul style="list-style-type: none"> • budowa lub modernizacja transgranicznej infrastruktury rekreacyjnej w pobliżu instytucji kultury, zabytków, parków krajobrazowych i narodowych stanowiących część transgranicznych szlaków turystycznych; • wspólne transgraniczne projekty w zakresie odnowy i prac konserwatorskich, modernizacji obiektów dziedzictwa kulturowego znajdujących się na transgranicznych szlakach turystycznych, w tym w zakresie efektywności energetycznej; • wspólne transgraniczne działania edukacyjne promujące dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze; • wspólne szkolenia dla przewodników, konserwatorów i przedstawicieli instytucji zaangażowanych w działania na rzecz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego pogranicza.
12.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020	<p>Działanie VII.11 <i>Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich</i> – którego celem jest odbudowa i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego wsi, poprzez tworzenie planów i wdrażanie ochrony zabytkowych układów ruralistycznych wraz z zabudową.</p>
V. Programy wspólnotowe		
13.	Kreatywna Europa 2014-2020	<p><i>Kreatywna Europa (Creative Europe)</i> to program Komisji Europejskiej na lata 2014-2020 wspierający europejskie sektory kultury, filmu i kreatywne. <i>Kreatywna Europa</i> opiera się na sukcesie programów <i>Kultura</i> i <i>MEDIA</i> oraz doświadczeniach z nich wyniesionych. Sektor kultury i sektor audiowizualny korzystały z dofinansowania z tych programów przez ponad 20 lat. Nowy program obejmuje podprogram <i>Kultura</i> i podprogram <i>MEDIA</i>. Pierwszy ma zapewniać dofinansowanie sztuk widowiskowych i wizualnych, dziedzictwa i innych dziedzin, a drugi – kin i sektora audiowizualnego. Nowy komponent międzysektorowy umożliwia wspieranie współpracy w zakresie polityki, środków przekrojowych oraz nowego instrumentu gwarancji finansowych.</p> <p>Zgodnie z założeniami strategii Europa 2020, program <i>Kreatywna Europa</i> ma inwestować w sektory kreatywne i kulturę, aby wzmocnić ich konkurencyjność i znacząco przyczynić się do wzrostu gospodarczego, zatrudnienia, innowacji i spójności społecznej.</p>
VI. Inne		
14.	Jednostki administracyjne kościołów i związków	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie zabytkowych siedzib i własności jednostek administracyjnych kościołów i związków wyznaniowych.

	wyznaniowych	<ul style="list-style-type: none"> Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów jednostek administracyjnych kościołów i związków wyznaniowych. Wydatki bieżące i inwestycyjne przeznaczane na konserwację muzealiów i zabytkowych kolekcji.
15.	Uczelnie wyższe	<ul style="list-style-type: none"> Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie zabytkowych siedzib i własności uczelni wyższych. Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów uczelnianych i bibliotek. Wydatki bieżące i inwestycyjne przeznaczane na konserwację muzealiów i zabytkowych kolekcji.
16.	Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze	<ul style="list-style-type: none"> Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie zabytkowych siedzib i własności PTTK. Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów PTTK. Wydatki bieżące i inwestycyjne przeznaczane na konserwację muzealiów i zabytkowych kolekcji. Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie szlaków turystycznych.
17.	Organizatorzy muzeów (osoby fizyczne i prawne, jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej)	<ul style="list-style-type: none"> Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów w/w organizatorów. Wydatki bieżące i inwestycyjne przeznaczane na konserwację muzealiów i zabytkowych kolekcji.
18.	Prywatni właściciele zabytków	Wydatki ze środków prywatnych na zabytkowe nieruchomości i ruchomości (na własne mienie).

Tabela 23

Finansowanie zadań z zakresu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym – prognozowane finansowanie w latach 2018-2021 dla województwa małopolskiego (w zł)				
Lp.	Źródło finansowania	Przeznaczenie	Orientacyjna prognoza na lata 2018-2021	Orientacyjna prognoza na jeden rok – na lata 2018-2021 (mediana)
1	Środki finansowe Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego przeznaczane dla województwa małopolskiego ¹¹⁹	Ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego; w ramach Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Priorytet pn. <i>Ochrona zabytków</i>	36 000 000	9 000 000
2	Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa ¹²⁰	Zabytki nieruchome lokowane na terenie administracyjnym Miasta Krakowa	120 000 000	30 000 000
3	Budżet Wojewody Małopolskiego – środki będące w dyspozycji Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków ¹²¹	Dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków województwa małopolskiego	20 000 000	5 000 000
4	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny ¹²²	Dotacje na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej	1 200 000	300 000
5	Ministerstwo Środowiska ¹²³	Utrzymanie Parków Narodowych wraz z muzeami przyrodniczymi	20 000 000	5 000 000

¹¹⁹ Stan na dzień 1 czerwca 2018 r., dane z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

¹²⁰ Dane ze Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, plany rzeczowo-finansowe na 2018 r. i sprawozdania z wykonania planów za lata 2014-2017.

¹²¹ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, według wykazu przyznanych dotacji z lat 2015-2017 oraz projektu planu dotacji na 2018 r.

¹²² Dane ustalone na podstawie analizy wykazów dotacji MSWiA z Funduszu kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej z lat 2016-2018.

6	Budżet województwa małopolskiego	Ochrona krajobrazu kulturowego i opieka nad regionalnym dziedzictwem kulturowym (konkurs pn. <i>Ochrona zabytków Małopolski i Kapliczki Małopolski</i>)	12 600 000	3 150 000
		Roczny plan współpracy z organizacjami pozarządowymi – konkursy ofert (<i>Mecenat Małopolski, Mecenat Małopolski Bis, Małopolska Gościnnna</i>)	16 000 000	4 000 000
7	Jednostki samorządu terytorialnego województwa małopolskiego (gminy z miastami na prawach powiatu) ¹²⁴	Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, ochrona dziedzictwa narodowego (dział 921, rozdział 92120 – <i>Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami</i>)	87 676 000	21 919 000
RAZEM			313 476 000	78 369 000

Tabela 24

Finansowanie zadań z zakresu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym z Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej i Programów wspólnotowych w latach 2014-2020					
Lp.	Źródło finansowania	Wysokość środków finansowych, które mogą być przeznaczone na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami dla województwa małopolskiego w latach 2014-2020 (w euro i zł)			Dostępność środków w latach 2018-2020 (w euro)
1	Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020 ¹²⁵	Działanie 6.1 <i>Rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Poddziałanie 6.1.1 Ochrona i opieka nad zabytkami</i>	36 mln euro	154,80 mln zł	Brak dostępnych środków do zakontraktowania ¹²⁶
		Działanie 2.1 <i>E-administracja i otwarte zasoby</i>	140 mln euro ¹²⁷	581 mln zł	Brak dostępnych środków do zakontraktowania
2	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (2014-2020) ¹²⁸	Oś priorytetowa VIII <i>Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury</i>	416,54 mln euro ¹²⁹	1 788 mln zł	Brak dostępnych środków do zakontraktowania
3	Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014-2020 ¹³⁰	Oś priorytetowa II. <i>E-administracja i otwarty rząd</i>	883 13 mln euro ¹³¹	3 796 mln zł	Stan zakontraktowania środków na koniec 2016 r. – 34% Brak dostępnych danych za wykonanie 2017 r.

¹²³ Wartość wyliczona dla Małopolski na podstawie danych z Ministerstwa Środowiska – przeciętna kwota wydatków poniesionych przez Ministra Środowiska w latach 2014-2017 na utrzymanie parków narodowych położonych w całości na terenie województwa małopolskiego, tj. Babiogórskiego PN, Gorczańskiego PN, Ojcowskiego PN, Pienińskiego PN i Tatrzańskiego PN, wyniosła ok. 20 000 000 zł.

¹²⁴ Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

¹²⁵ *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO WM 2014-2020*, Kraków, lipiec 2018 r.

¹²⁶ Ramowy plan realizacji działań na lata 2014-2020, Załącznik nr 1 do uchwały nr 1073/18 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 19 czerwca 2018 r., nie przewiduje kolejnych naborów wniosków w tym poddziałaniu.

¹²⁷ Alokacja uwzględniająca szeroki katalog interwencji, w tym dotyczących digitalizacji.

¹²⁸ *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych PO IŚ 2014-2020*, lipiec 2018 r.

¹²⁹ Alokacja dla 15 regionów słabiej rozwiniętych, w tym dla Małopolski.

¹³⁰ *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych PO PC 2014-2020*, czerwiec 2018 r.

¹³¹ Alokacja dla 15 regionów słabiej rozwiniętych, w tym dla Małopolski – uwzględniająca szeroki katalog interwencji, w tym dotyczących digitalizacji.

4	Program Współpracy Transgranicznej Polska – Słowacja 2014-2020 ¹³²	Oś priorytetowa 1. <i>Ochrona i rozwój dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru pogranicza</i>	77,50 mln euro	331,11 mln zł	19,10 mln euro ¹³³
5.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 ¹³⁴	Działanie VII <i>Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich</i>	4 600 euro	19 780 mln zł	Brak dostępnych danych wykonania programu ¹³⁵
6	Kreatywna Europa 2014-2020	<i>Kreatywna Europa</i>	1,46 mld euro ¹³⁶	6,06 mld zł	0,5 mln euro ¹³⁷
RAZEM			3 017 770 000	7 152 274 000	ok. 19 600 000

Według założeń, prognozowane finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w regionie w latach 2018-2021 ze środków i źródeł krajowych – budżetu państwa przeznaczanego dla Małopolski oraz budżetów regionalnych jednostek samorządu terytorialnego – będzie wynosiło **około 313 476 000 złotych**, mediana roczna – **78 369 000 złotych**.

Środki z Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej i Programów wspólnotowych, które zostały pozyskane dla Małopolski na lata 2014-2020 zostały w większości zakontraktowane i są już wydatkowane na przedsięwzięcia związane z opieką nad zabytkami i ochroną zasobów kultury Małopolski, które zostały ujęte w niniejszym programie. Na zakontraktowanie czekają jeszcze m.in. środki w ramach *Programu współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020* oraz *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020*. Ze względu na to, że małopolskie dziedzictwo jest częścią dziedzictwa europejskiego, podmioty działająca na rzecz dziedzictwa powinny również rozwijać działania we współpracy międzynarodowej, którą finansuje m.in. *Program Kreatywna Europa 2014-2020*, w którym dostępne jest jeszcze około 0,5 mln euro.

Strategia, cele i budżet Unii Europejskiej na nowy okres programowania, obejmujący lata 2021-2027, aktualnie są w trakcie opracowywania przez Komisję Europejską wraz z Radą Unii Europejskiej i Parlamentem Europejskim. Dokumentem otwierającym debatę na temat celów i budżetu unii na dalszą perspektywę był wniosek Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego i Rady UE z dnia 2 maja 2018 roku dotyczący *Rozporządzenia ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu i Migracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu na rzecz Zarządzania Granicami i Wiz*¹³⁸. W tym rozporządzeniu zdefiniowano 5 celów polityki unii na kolejne lata:

- Cel polityki 1 (CP1): Bardziej inteligentna Europa dzięki wspieraniu innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej,
- Cel polityki 2 (CP2): Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetyki, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, przystosowania się do zmiany klimatu oraz zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem,
- Cel polityki 3 (CP3): Lepiej połączona Europa dzięki zwiększeniu mobilności i udoskonaleniu regionalnych połączeń teleinformatycznych,
- Cel polityki 4 (CP4): Europa o silniejszym wymiarze społecznym przez wdrażanie Europejskiego filaru praw socjalnych,

¹³² Program Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska-Słowacja.

¹³³ Stan na dzień 31 grudnia 2017 r., według Raportu z wykonania PWT Interreg V-A Polska-Słowacja.

¹³⁴ Stan na dzień 1 lipca 2018 r. PROW 2014-2020, dane z Urzędu Marszałkowskiego Województwa.

¹³⁵ Stan na dzień 1 lipca 2018 r. Trwa procedura oceny projektów złożonych w konkursie prowadzonym przez Urząd Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego.

¹³⁶ Budżet na całą Unię Europejską.

¹³⁷ *Mid-term evaluation of Creative Europe programme 2014-2020, Report from the Commission to the European Parliament and Council*, kwiecień 2018 r.

¹³⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu i Migracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu na rzecz Zarządzania Granicami i Wiz, COM(2018) 375 final, Strasburg, 29 maja 2018 r.

- Cel polityki 5 (CP5): Europa bliżej obywateli dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych.

Ochrona dziedzictwa i zasobów kultury, w takiej strukturze celów, została uwzględniona w Celu polityki 5, który ma być realizowany poprzez następujące przedsięwzięcia:

- wspieranie zintegrowanego rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, dziedzictwa kulturowego i bezpieczeństwa na obszarach miejskich;
- wspieranie zintegrowanego lokalnego rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, dziedzictwa kulturowego oraz bezpieczeństwa, w tym na obszarach wiejskich i przybrzeżnych, m.in. w ramach rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność.

Cele polityki Unii Europejskiej na lata 2021-2027 będą finansowane w ramach planowanych 7 funduszy: Fundusz Spójności (FS), Europejski Fundusz Morski i Rybacki (EFMR), Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+), Fundusz Azyłu i Migracji (FAM), Instrument na rzecz Zarządzania Granicami i Wiz (IZGW), Fundusz Bezpieczeństwa Wewnętrznego (FBW), na które wstępnie zaplanowano **330 mld euro**, w tym: EFRR – 200 mld euro, FS – 41 mld euro, EFS+ – 88 mld euro¹³⁹. Cel polityki 5, w ramach którego przewidziano przedsięwzięcia związane ze wspieraniem dziedzictwa kulturowego, będzie finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Harmonogram prac nad dokumentami ramowymi określającymi warunki dofinansowywania nowych programów operacyjnych, kwot i kopert finansowych dla poszczególnych krajów członkowskich i regionów, zakłada opracowanie Rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej dla każdego z funduszy, negocjacje krajów członkowskich na forum Rady Europejskiej i następnie składanie propozycji zapisów nowej Umowy Partnerstwa na lata 2021-2027 pomiędzy rządami krajów członkowskich i Komisją Europejską. Obecnie trwają prace nad dokumentami ramowymi w instytucjach unii i przewidywane kwoty dla Polski nie są jeszcze znane. Szacuje się, że Polska uzyska wsparcie rzędu 64,4 mld euro – to oznacza obniżkę o około 20% w porównaniu do obecnego budżetu, Polska pozostanie jednak największym beneficjentem eurofunduszy. Małopolska będzie mieć kolejną szansę w nowej perspektywie finansowej pozyskać środki na działania związane z ochroną, użytkowaniem i promocją dziedzictwa kulturowego regionu.

¹³⁹ Tamże.

IX. Wskaźniki oceny realizacji celów Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021

Tabela 25

Wskaźniki/ mierniki oceny realizacji celów Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021			
Lp.	Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu		
x	Wskaźnik	Miernik	Źródło danych
1	Wzrost liczby zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków	Liczba zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
2	Wzrost liczby zabytków nieruchomości wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków	Liczba zabytków nieruchomości wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
3	Zmniejszenie liczby zabytków nieruchomości skreślonych z wojewódzkiego rejestru zabytków	Liczba zabytków nieruchomości skreślonych z wojewódzkiego rejestru zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
4	Wzrost liczby zabytków ruchomych wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków	Liczba zabytków ruchomych wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
5	Wzrost liczby utworzonych parków kulturowych	Liczba utworzonych parków kulturowych	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego
6	Wzrost powierzchni regionu objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego	Powierzchnia regionu objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego	Główny Urząd Statystyczny, dane JST, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego
7	Wzrost liczby gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków	Liczba gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, dane JST
8	Wzrost liczby gmin / powiatów posiadających program opieki nad zabytkami	Liczba gmin / powiatów posiadających program opieki nad zabytkami	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa, dane JST, Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego
9	Wzrost liczby wydanych pozwoleń lub postanowień konserwatorskich	Liczba wydanych pozwoleń lub postanowień konserwatorskich	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
10	Wzrost liczby zespołów regionalnych oraz organizacji i stowarzyszeń podtrzymujących miejscowy folklor	Liczba zespołów regionalnych oraz organizacji i stowarzyszeń podtrzymujących miejscowy folklor	Bazy NGO
11	Wzrost liczby nowo utworzonych produktów regionalnych i tradycyjnych	Liczba nowo utworzonych produktów regionalnych i tradycyjnych	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
12	Wzrost liczby zjawisk i przejawów dziedzictwa niematerialnego z terenu Małopolski ujętych na <i>Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego</i>	Liczba zjawisk i przejawów dziedzictwa niematerialnego z terenu Małopolski ujętych na <i>Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego</i>	Narodowy Instytut Dziedzictwa
13	Wzrost liczby zarchiwizowanych cyfrowo zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utworzonych elektronicznych baz informacji o zabytkach	Liczba zarchiwizowanych cyfrowo zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utworzonych elektronicznych baz informacji o zabytkach	Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Krakowie, Instytucje kultury

Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową			
Lp.			
x	Wskaźnik	Miernik	Źródło danych
1	Wzrost liczby organizacji pozarządowych działających w obszarze ochrony zabytków i miejsc pamięci narodowej oraz podtrzymywania tradycji narodowych	Liczba organizacji pozarządowych działających w obszarze ochrony zabytków i miejsc pamięci narodowej oraz podtrzymywania tradycji narodowych	Bazy NGO
2	Wzrost liczby instytucji kultury w regionie	Liczba instytucji kultury w regionie	Główny Urząd Statystyczny
3	Wzrost liczby osób zwiedzających muzea	Liczba osób zwiedzających muzea	Główny Urząd Statystyczny
4	Wzrost liczby zorganizowanych wystaw czasowych	Liczba zorganizowanych wystaw czasowych	Główny Urząd Statystyczny
5	Wzrost liczby projektów i wartości udzielonych dotacji przez jednostki samorządu terytorialnego (województwo, powiaty, gminy) na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Liczba projektów i wartość udzielonych dotacji przez jednostki samorządu terytorialnego (województwo, powiaty, gminy) na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Główny Urząd Statystyczny, dane JST
6	Wzrost liczby projektów i wartości udzielonych dotacji z budżetu państwa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Liczba projektów i wartość udzielonych dotacji z budżetu państwa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
7	Wzrost liczby projektów i wartości udzielonych dotacji z funduszy unijnych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Liczba projektów i wartość udzielonych dotacji z funduszy unijnych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków	Unia Europejska, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
8	Wzrost liczby projektów i wartości przeprowadzonych rewitalizacji układów urbanistycznych i ruralistycznych	Liczba projektów i wartość przeprowadzonych rewitalizacji układów urbanistycznych i ruralistycznych	Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego
9	Wzrost wysokości środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego	Wysokość środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego	Główny Urząd Statystyczny, dane JST
10	Wzrost wysokości środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na muzea	Wysokość środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na muzea	Główny Urząd Statystyczny, dane JST
11	Wzrost wysokości środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na rozwój turystyki	Wysokość środków finansowych z budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na rozwój turystyki	Główny Urząd Statystyczny, dane JST
12	Wzrost liczby turystów i odwiedzających region	Liczba turystów i odwiedzających region	Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Krakowie
13	Wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych posiadających ofertę wykorzystującą elementy kultury ludowej	Liczba gospodarstw agroturystycznych posiadających ofertę wykorzystującą elementy kultury ludowej	Główny Urząd Statystyczny, Polska Federacja Turystyki Wiejskiej
14	Wzrost liczby szlaków kulturowych i turystycznych	Liczba szlaków kulturowych i turystycznych	Główny Urząd Statystyczny, Małopolski Instytut Kultury
15	Wzrost liczby podmiotów działających w sektorze kreatywnym	Liczba podmiotów działających w sektorze kreatywnym	Główny Urząd Statystyczny

X. Zakończenie

...nie idź w życie / bez obziyrania / się w downość / i sukaj tam nie popiołu / a ognia
Emil Kowalczyk, *Moja Orawa*

Wojewódzki programy opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021 jest czwartym tego typu dokumentem opracowanym przez samorząd wojewódzki, przy szerokim udziale ekspertów regionalnych i społeczeństwa. Podjęte prace i działania nie wynikały jedynie z obowiązku ustawowego, ale dyktowane były głębokim przekonaniem, że nasze dziedzictwo jest nie tylko czymś, do czego jesteśmy uprawnieni, ale przede wszystkim wobec czego pozostajemy zobowiązani i co winno być dla nas inspiracją w kontekście wyzwań współczesności.

Dziedzictwo wywodzi się od słowa *dziedziczyć*, czyli otrzymywać coś po kimś (w spadku albo być do tego uprawnionym), przejmować cechy przodka, przejmować dobra duchowe, kulturalne i inne zostawione przez przeszłe pokolenia. Dziedzictwo to inaczej scheda, spadek, spuścizna, ojcowizna, sukcesja. Właściwie sprawowana opieka i skuteczna ochrona dziedzictwa kulturowego ma na celu zapewnienie jego trwania – *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat), ale jednocześnie ciągłej reinterpretacji, uznania za ważne źródło wiedzy, budowania społecznej tożsamości, traktowania jako zasób służący regionalnemu rozwojowi, przynoszący kulturalne, społeczne i ekonomiczne korzyści. Zasoby dziedzictwa nie są odnawialne, jak zasoby naturalne. Odziedziczyliśmy je po poprzednich pokoleniach, bez gwarancji jednak, że na zawsze. Dziedzictwo kulturowe nie jest „stałą”, faktem, przeszłością, którą można utrzymać. Zapewnienie jego trwania to nieustanny wysiłek związany z procesem, „zmienną” i aktywnością, budowaniem świadomych relacji z dziedzictwem.

Celem sprawowanej w tym obszarze polityki, także tej realizowanej przez samorząd województwa, jest podejście dynamiczne, ujmujące dziedzictwo kulturowe jako zasób możliwości, potencjału dla świadomego bycia w świecie, kształtującego tożsamość, postawy ludzkie i obywatelskie. Cel strategiczny – *Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan* – określony w niniejszym dokumencie, może zostać osiągnięty tylko dzięki ogólnej zmianie stosunku do oddziedziczonych wartości, zainwestowaniu w budowanie i rozwijanie relacji oraz odczuwanie. Dzięki takiej polityce większość obiektów dziedzictwa kulturowego, choć nie podlega ochronie prawnej, jest chroniona, ponieważ ich właściciele i użytkownicy doceniają ich wartość i chcą je zachować w dobrym stanie.

Szacunek do przeszłości objawia się najgłębiej przez to, co zrozumią, przeżyte, odczute. „Zachowany” i „zabezpieczony” w przypadku obiektów zabytkowych nie oznacza „żywy”, czyli potrzebny, a tylko dziedzictwo wciąż interpretowane, a na nowo poznawane, czujące ciągle powiew zainteresowania, świeżej percepcji, może przetrwać¹⁴⁰. Chodzi o przeniesienie punktu ciężkości z przedmiotów na podmioty, nadając dziedzictwu tym samym wymiar społeczny, ale również ekonomiczny, edukacyjny, tożsamościowy i duchowy. Tylko wielowymiarowe traktowanie dziedzictwa zapewni mu żywą obecność w dynamicznie rozwijającym się społeczeństwie Małopolski.

Zatem rolą odpowiedzialnych za sprawowanie opieki nad krajobrazem kulturowym jest – jak to określił Freeman Tilden – interpretowanie dziedzictwa, czyli opowiadanie historii, inspirowanie, prowokowanie, odnoszenie się do osobistych doświadczeń i umożliwianie okrywania osobistych związków z dziedzictwem. Zasoby dziedzictwa będą pożądane i szanowane, a przy tym właściwie chronione, jeśli będą wzbudzać emocje, budować relacje, rozwijać wyobraźnię. Dziedzictwo odczuwane interesuje, inspiruje, pobudza i czyni bliskim. *Through interpretation, understanding; through understanding, appreciation; through appreciation, protection*¹⁴¹ /interpretowanie prowadzi do zrozumienia dziedzictwa, dzięki zrozumieniu możliwe jest jego docenienie, a docenienie dziedzictwa prowadzi do jego ochrony/. Zaangażowani użytkownicy przestrzeni kulturowej i dóbr kultury, którzy poprzez interpretację odkryją swój związek z dziedzictwem nie będą mu szkodzić, ale będą go cenić i wspierać jako „swoje” dziedzictwo.

Deklaracje zapisane w dokumencie opracowanym przez samorząd województwa bez działania, współdziałania i zaangażowania każdego z nas pozostaną słowami na papierze. Budujmy zatem relacje, interpretujmy dziedzictwo, odczuwajmy! W końcu nasze dziedzictwo kulturowe, to coś, do czego jesteśmy uprawnieni, ale jednocześnie wobec czego pozostajemy zobowiązani.

¹⁴⁰ *Szlaki dziedzictwa kulturowego. Teoria i praktyka zarządzania*, Gawel Ł., Wydawnictwo UJ, Kraków 2011, s. 43.

¹⁴¹ *Interpreting our Heritage / Interpretując nasze dziedzictwo*, Tilden F., 1957 r.

Tekst i opracowanie: **Krzysztof Markiel, Agnieszka Szpala**
Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego
Wojciech Odzimek, Dawid Hoinkis, Magdalena Miller,
Magdalena Szczudło, Anatol Władyka
FRDL Małopolski Instytut Samorządu Terytorialnego i Administracji
Współpraca przy opracowaniu diagnozy zasobów dziedzictwa kulturowego:
Radosław Kuś, Przemysław Piotrowski
Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego
Opracowanie map: **Ewelina Hnat, Jadwiga Trojak**
Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej
Departament Rolnictwa i Geodezji, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego

Skład Zespołu zadaniowego ds. przygotowania *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021:*

- dr **Antoni Bartosz** – Dyrektor Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie;
- dr hab. **Monika Bogdanowska** – pracownik Zakładu Rysunku, Malarstwa i Rzeźby, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej;
 - **Jerzy Fedorowicz** – Przewodniczący Komisji Kultury Sejmiku Województwa Małopolskiego;
 - dr hab. **Łukasz Gawel** – Zastępca Dyrektora ds. Strategii, Rozwoju i Komunikacji, Muzeum Narodowe w Krakowie;
 - dr hab. **Jacek Górski** – Dyrektor Muzeum Archeologicznego w Krakowie;
- dr inż. arch. **Jan Janczykowski** – Dyrektor Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- **Agnieszka Majkowska** – główny specjalista w Departamencie Polityki Regionalnej, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego;
 - **Antoni Malczak** – Dyrektor Małopolskiego Centrum Kultury „Sokół” w Nowym Sączu;
 - **Krzysztof Markiel** – Dyrektor Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego – *Przewodniczący Zespołu zadaniowego;*
- dr hab. **Zbigniew Moździerz** – główny specjalista ds. ochrony zabytków, Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem;
- **Przemysław Piotrowski** – inspektor w Departamencie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego – *Sekretarz Zespołu zadaniowego;*
 - **Janusz Sepioł** – Generalny Projektant Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego;
 - dr **Andrzej Siwek** – kierownik Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Krakowie;
 - dr **Józef Skrabski** – kierownik Pracowni Inwentaryzacji i Digitalizacji Zabytków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie;
 - **Liliana Sonik** – Prezes Stowarzyszenia „Instytut Dziedzictwa” w Krakowie;
- dr **Katarzyna Stępień** – Prodzikan Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki, Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie;
- **Agnieszka Szpala** – kierownik Zespołu ds. Dziedzictwa i aktywności kulturalnej, Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego – *Zastępca Przewodniczącego Zespołu zadaniowego;*
 - **Maciej Wilamowski** – Dyrektor Biura Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa;
 - dr **Michał Wiśniewski** – koordynator Akademii Dziedzictwa, Międzynarodowe Centrum Kultury;
 - **Leszek Zegzda** – Członek Zarządu Województwa Małopolskiego.

Sporządzono w Departamencie Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego

Kraków, 2018 r.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021

**Załącznik
do Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami
w Małopolsce na lata 2018-2021
Diagnoza zasobów dziedzictwa kulturowego
województwa małopolskiego**

Spis treści

Diagnoza zasobów dziedzictwa kulturowego województwa małopolskiego	4
1 Terytorium	4
2 Zasoby dziedzictwa kulturowego Małopolski	6
2.1 Dziedzictwo materialne	6
2.1.1 Zabytki nieruchome	6
2.1.1.1 Obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO i / lub uznane za pomniki historii	6
2.1.1.1.1 Historyczne centrum Krakowa	7
2.1.1.1.2 Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni	8
2.1.1.1.3 Auschwitz-Birkenau, niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940-1945)	11
2.1.1.1.4 Kalwaria Zebrzydowska: zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy	11
2.1.1.1.5 Kościoły drewniane południowej Małopolski	12
2.1.1.1.6 Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat	12
2.1.1.1.7 Raclawice – teren historycznej Bitwy Raclawickiej	13
2.1.1.1.8 Tyniec – zespół opactwa benedyktyńców	13
2.1.1.1.9 Szalowa – kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	13
2.1.1.1.10 Kraków – Kopiec Kościuszki z otoczeniem	14
2.1.1.2 Obiekty o znaczeniu regionalnym	14
2.1.1.3 Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego	19
2.1.1.4 Wojewódzka ewidencja zabytków	27
2.1.1.5 Gminne ewidencje zabytków	28
2.1.1.6 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	31
2.1.1.7 Programy rewitalizacji	36
2.1.2 Zabytki ruchome	39
2.1.2.1 Obiekty wpisane do rejestru zabytków ruchomych województwa małopolskiego	39
2.1.2.2 Obiekty chronione jako muzealia	42
2.1.3 Zabytki archeologiczne	49
2.1.4 Parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu i parki kulturowe	55
2.1.4.1 Parki narodowe	55
2.1.4.1.1 Tatrzański Park Narodowy	55
2.1.4.1.2 Gorczański Park Narodowy	55
2.1.4.1.3 Babogórski Park Narodowy	55
2.1.4.1.4 Pieniński Park Narodowy	55
2.1.4.1.5 Ojcowski Park Narodowy	56
2.1.4.1.6 Magurski Park Narodowy	56
2.1.4.2 Rezerваты przyrody	56
2.1.4.3 Parki krajobrazowe	57
2.1.4.4 Obszary chronionego krajobrazu	57
2.1.5 Formy ochrony zintegrowanej: obszary funkcjonalne, parki kulturowe	57
2.1.5.1 Obszary funkcjonalne ochrony krajobrazu kulturowego i dziedzictwa kulturowego	57
2.1.5.2 Parki kulturowe	59
2.1.5.2.1 <i>Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej w Zakopanem</i>	61
2.1.5.2.2 <i>Park Kulturowy Stare Miasto w Krakowie</i>	61
2.1.5.2.3 <i>Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki w Zakopanem</i>	63
2.1.6 Dobra kultury współczesnej	63
2.2 Niematerialne dziedzictwo kulturowe	68
2.2.1 Regiony etnograficzne w Małopolsce	69
2.2.1.1 Krakowiacy	69
2.2.1.1.1 Krakowiacy Zachodni	69
2.2.1.1.2 Krakowiacy Wschodni	69
2.2.1.2 Lachy	70
2.2.1.3 Pogórzanie	71
2.2.1.4 Kliszczacy	71
2.2.1.5 Górale	71
2.2.1.5.1 Górale Babogórscy	71
2.2.1.5.2 Górale Orawscy	71
2.2.1.5.3 Górale Pienińscy	72
2.2.1.5.4 Górale Podhalańscy	72

2.2.1.5.5 Górale Spisy	72
2.2.1.5.6 Górale Zagórzańscy	72
2.2.1.5.7 Górale Sądeccy	73
2.2.1.6 Łemkowie	73
2.2.2 Gwara	73
2.2.3 Zespoły regionalne	73
2.2.4 Organizacje i stowarzyszenia podtrzymujące miejscowy folklor	74
2.2.5 Instytucje kultury	75
2.2.6 Tradycyjne rzemiosło artystyczne	76
2.2.7 Produkty regionalne i tradycyjne	79
2.2.8 Szlaki kulturowe i turystyczne	80
2.2.9 Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego	83
2.3 Digitalizacja zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego	84
3 Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w regionie	88
3.1 Programy opieki nad zabytkami – gminne i powiatowe	88
3.2 Wydane pozwolenia i postanowienia konserwatorskie	92
3.3 Obiekty zabytkowe, których istnienie jest szczególnie zagrożone	93
3.4 Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w regionie	98
3.4.1 Wydatki jednostek samorządu terytorialnego na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami	98
3.4.1.1 Wydatki gmin wraz z miastami na prawach powiatów na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami	98
3.4.1.2 Wydatki powiatów, z wyłączeniem miast na prawach powiatów, na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami	105
3.4.1.3 Wydatki samorządu województwa na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami	106
3.4.2 Wydatki z budżetu państwa na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami	109
3.4.2.1 Środki finansowe Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa	109
3.4.2.2 Środki finansowe z Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego <i>Ochrona zabytków</i>	110
3.4.2.3 Środki finansowe Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków	110
3.4.3 Wydatki na dziedzictwo kulturowe w perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2014-2020	112
3.5 Wydatki na muzea	119
3.5.1 Wydatki jednostek samorządu terytorialnego na muzea	119
3.5.2 Wydatki samorządu województwa na regionalne muzea	120
3.5.3 Wydatki z budżetu państwa na państwowe muzea, które mają siedziby w Małopolsce	121
3.6 Wydatki samorządu województwa na wsparcie dziedzictwa niematerialnego	122

1. Terytorium

Małopolska (*Polonia Minor*) jako historyczna prowincja państwa polskiego zaczęła kształtować się w epoce wczesnopiastowskiej. W okresie plemiennym tereny te zajmowało kilkanaście skupisk osadniczych, w tym skupisko sandomierskie oraz dwa związki plemienne: Wiślan – na terenie ziemi krakowskiej i Łędzian – w dorzeczu górnego Bugu, Sanu i Wisłoka. Od początku X wieku ziemie te pozostawały pod wpływami państwa czeskiego. W latach 70. X wieku Mieszko I włączył do swego państwa Sandomierszczyznę i tereny Łędzian, a około 989 roku odebrał Czechom ziemię krakowską. Ziemie Łędzian zostały utracone na rzecz Rusi w 981 roku i od tamtego czasu stanowiły obszar pogranicza polsko-ruskiego do połowy XIV wieku (w XV wieku weszły one w skład województwa ruskiego). Na obszarach pozostałych w ramach państwa piastowskiego ukształtowały się dwa grody stołeczne: Kraków i Sandomierz, i dwie skupione wokół nich historyczne ziemie: krakowska i sandomierska.

W 1138 roku w ramach systemu senioralnego oraz podziału państwa na dzielnice, ziemia krakowska z Krakowem jako stolicą weszła w skład dzielnicę pryncypackiej (wielkoksiążęcej), natomiast ziemia sandomierska z Sandomierzem stanowiła oddzielną dzielnicę książęcą. Dopiero w wyniku walk o tron krakowski w XII wieku doszło do trwałego połączenia dwóch księstw: krakowskiego i sandomierskiego pod rządami jednego księcia. Nazwa *Małopolska* pojawiła się zapewne w XIV wieku, po ponownym zjednoczeniu państwa polskiego, w opozycji do używanej od XIII wieku nazwy *Wielkopolska* (*Polonia Maior*), choć w źródłach spotyka się ją dopiero w 1411 roku. W odrodzonym Królestwie Polskim ziemie krakowska i sandomierska przekształciły się w nowe jednostki administracyjne – województwa. W 1474 roku z zawiślańskiej (prawobrzeżnej) części województwa sandomierskiego utworzono województwo lubelskie. W XV wieku nabyto księstwa oświęcimskie i zatorskie, które w 1564 roku weszły w skład województwa krakowskiego. Księstwo siewierskie w tym czasie związane było nieformalnie z ziemią krakowską poprzez osobę biskupa krakowskiego.

W wyniku tych procesów historyczna Małopolska – obejmująca w przybliżeniu obszar między Białą, Przemszą i górną Wisłą na zachodzie, Wisłokiem na wschodzie, Karpatami na południu a Pilicą i Wieprzem na północy – aż do czasów rozbiorów składała się z trzech województw: krakowskiego, sandomierskiego oraz lubelskiego. W okresie staropolskim stosowano też podział Korony Polskiej na prowincje, czyli regiony wyższego rzędu. Do prowincji małopolskiej oprócz trzech wymienionych województw zaliczano też województwo ruskie, a od 1569 roku województwa ukraińskie.

Podział Małopolski pomiędzy dwa kraje zaborcze: Austrię i Rosję – który dokonał się w 2. połowie XVIII wieku – spowodował rozpad tego regionu historycznego na kilka różnych jednostek i w konsekwencji zapoczątkował zmiany w postrzeganiu Małopolski. Kluczowe znaczenie miało przejście całej Kielecczyny i Lubelszczyzny oraz wschodniej części Podola, Wołynia i Kijowszczyzny pod panowanie rosyjskie. Tak okrojona prowincja małopolska z dwoma kluczowymi ośrodkami – Krakowem i Lwowem pozostała pod panowaniem Austrii, gdzie nadano jej miano Galicji.

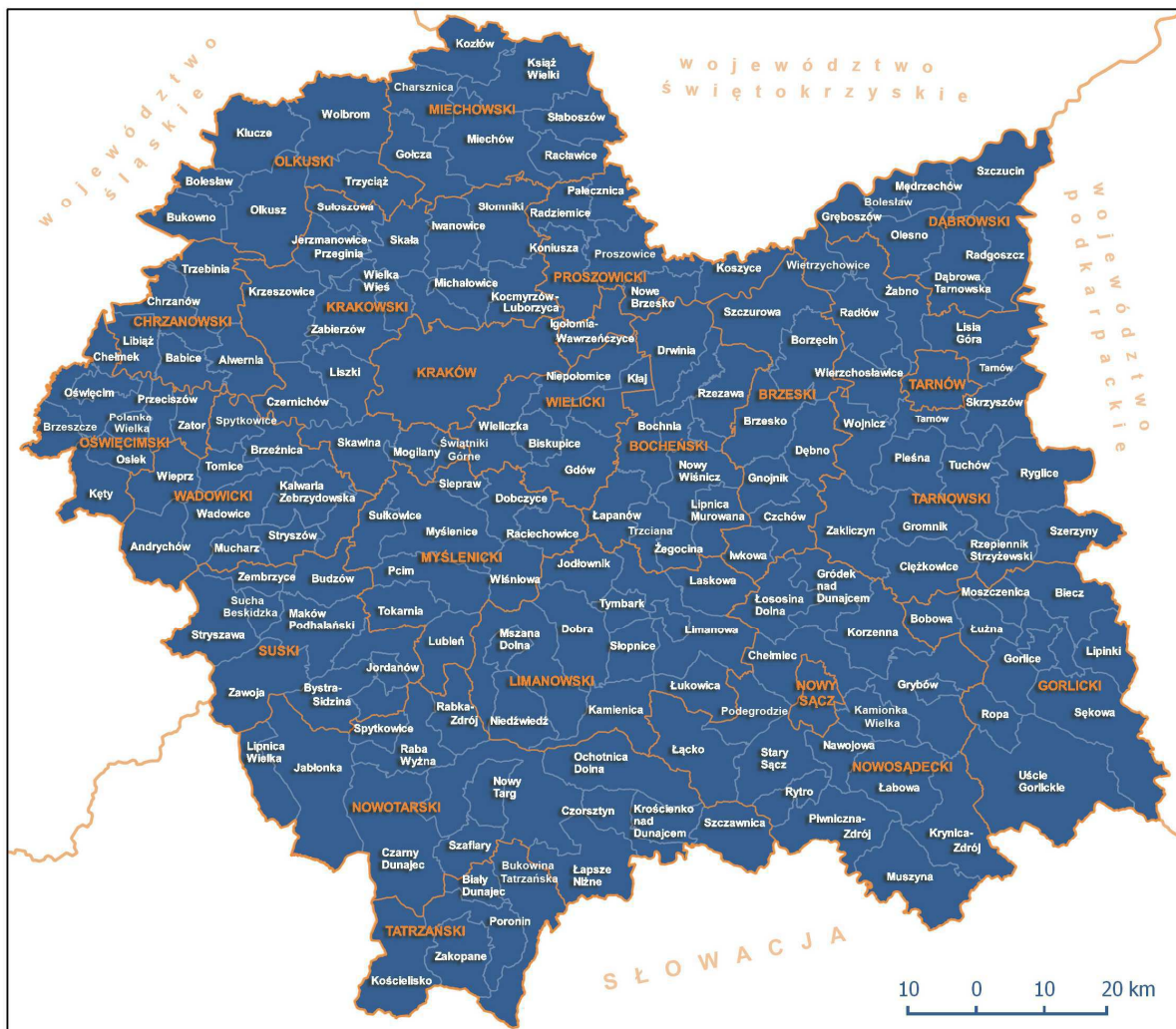
W latach 1918-1944 jako Małopolskę rozumiano województwo krakowskie (tzw. *Małopolska Zachodnia*) oraz województwo lwowskie, tarnopolskie i stanisławowskie (tzw. *Małopolska Wschodnia*), nie uwzględniając województwa kieleckiego i lubelskiego. Obszar określany jako Małopolska Wschodnia ze Lwowem odłączony został od Polski w wyniku II wojny światowej i stanowi obecnie zachodnie obszary państwa ukraińskiego. W granicach Polski pozostała część Małopolski nazywana w okresie międzywojennym Małopolską Zachodnią. Leżące nad Sanem zachodnie tereny dawnego województwa ruskiego, które do historycznej Małopolski właściwej nigdy nie należały, uchodzą dziś za część Małopolski. W wyniku nowego podziału administracyjnego kraju w 1975 roku Małopolska została podzielona pomiędzy osiem województw: krakowskie, sądeckie, tarnowskie, rzeszowskie, przemyskie, krośnieńskie oraz częściowo tarnobrzeskie i bielskie. Przeprowadzony podział administracyjny nie uwzględniał tradycji historycznych. Niektóre z województw obejmowały tereny, które w okresie międzywojennym nie wchodziły do Małopolski Zachodniej, np. województwo tarnobrzeskie. Wydzielone z województwa krakowskiego obszary włączono do terytoriów województw, z którymi nigdy nie miały one związku historycznego i kulturowego, np. powiaty chrzanowski i olkuski włączono do województwa katowickiego, a ziemię żywiecką do województwa bielskiego.

Określenie terytorium ziemi krakowskiej możliwe jest na podstawie danych pochodzących z przełomu XII i XIII wieku. Ziemia krakowska w okresie dzielnicowym obejmowała swym zasięgiem kasztelanie: bytomską, oświęcimską, krakowską, brzeską, wojnicką, biecką i sądecką. Do końca XIII wieku ziemia krakowska utraciła terytorium kasztelani bytomskiej, oświęcimskiej oraz tereny na zachód i południowy zachód od Tyńca i Krakowa, wyłączając enklawę trzebolską, a w XIV wieku – w wyniku nowego

podziału administracyjnego na powiaty sądowe i zaniku kasztelani – część obszaru dawnej kasztelani brzeskiej i wojnickiej (z Tarnowem i Pilzнем). Od tego czasu aż do rozbiorów utrwalone zostały północno-zachodnie, północne, wschodnie i południowo-wschodnie granice województwa krakowskiego. Terytorium historycznej ziemi krakowskiej ustalone granicą ówczesnego województwa krakowskiego do 1975 roku stanowiło spójny obszar i obejmowało zachodnią część Wyżyny Małopolskiej, w tym Wyżynę Śląsko-Krakowską i Wyżynę Środkowomałopolską oraz środkową część północnego Podkarpacia i północną część Zewnętrznych Karpat Zachodnich¹.

Obecne województwo małopolskie obejmuje zachodnią część krainy geograficzno-historycznej o tej samej nazwie. W jego skład weszły ustanowione w 1975 roku województwa krakowskie i nowosądeckie oraz części województw: bielskiego (wyłącznie gminy powiatów suskiego, wadowickiego i oświęcimskiego), kieleckiego (tylko gminy powiatu miechowskiego oraz gminy Pałecznicza i Koszyce z powiatu proszowickiego), katowickiego (wyłącznie gminy powiatów olkuskiego i chrzanowskiego oraz gmina Brzeszcze z powiatu oświęcimskiego), krośnieńskiego (tylko gminy Biecz i Lipinki z powiatu gorlickiego) i tarnowskiego (wyłączając gminy powiatu dębickiego i gminy Radomyśl Wielka i Wadowice Górne z powiatu mieleckiego). Gmina miejska Sławków znalazła się początkowo w powiecie olkuskim. W 2002 roku została przeniesiona do powiatu będzińskiego w województwie śląskim, natomiast gmina wiejska Szerzyny z województwa tarnowskiego znalazła się początkowo w powiecie jasielskim w województwie podkarpackim. W 2003 roku została przeniesiona do powiatu tarnowskiego w województwie małopolskim. Strukturę samorządową województwa małopolskiego tworzą obecnie 22 powiaty – w tym 3 grodzkie – oraz 182 gminy.

Mapa 1 – Obszar województwa małopolskiego wraz z podziałem administracyjnym

¹ Opracowanie: dr hab. Krzysztof Jan Stopka.

2. Zasoby dziedzictwa kulturowego Małopolski

2.1 Dziedzictwo materialne

2.1.1 Zabytki nieruchome

2.1.1.1 Obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO i / lub uznane za pomniki historii

Lista Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO powstała w konsekwencji realizacji zapisów artykułu 16 *Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji*². Jest międzynarodowym rejestrem obiektów lub zespołów obiektów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego: zabytków architektury i urbanistyki, pomników przyrody lub formacji geologicznych i ekosystemów oraz krajobrazów kulturowych. Została utworzona w 1978 roku, aby chronić światową spuściznę kulturalną i naturalną. Jako pierwsze na Listę UNESCO zostały wpisane dwa miejsca z Polski: Kraków i Wieliczka. Aktualnie znajduje się na niej 15 unikatowych miejsc lub grup obiektów z kraju, z czego aż **6 z terenu Małopolski**³: historyczne centrum Krakowa, Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni, Auschwitz-Birkenau, niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940-1945), Kalwaria Zebrzydowska: zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy, kościoły drewniane południowej Małopolski (Binarowa, Dębno Podhalańskie, Lipnica Murowana, Sękowa), drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim rejonie Karpat (Brunary Wyżne, Kwiatów, Owczary, Powroźnik)⁴.

Uznanie za pomnik historii jest jedną z czterech form ochrony zabytków wymienionych w artykule 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju, utrwalony w świadomości społecznej i stanowiący źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem (wcześniej były to zarządzenia) podejmowanym na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Pomniki historii ustanawiane są od 1994 roku. Do tej pory za pomniki historii uznano 91 polskich zabytków⁵, w tym **8 obiektów z terenu Małopolski**. Są to: Kraków – historyczny zespół miasta, Wieliczka – kopalnia soli, Bochnia – kopalnia soli, Kalwaria Zebrzydowska – krajobrazowy zespół manierystycznego parku pielgrzymkowego oraz Raławice – teren historycznej Bitwy Raławickiej, Tyniec – zespół opactwa benedyktynów, Szalowa – kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła oraz Kraków – Kopiec Kościuszki z otoczeniem⁶.

Tabela 1

Obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO i / lub uznane za pomniki historii ⁷			
Lp.	Obiekty	Data wpisu na Listę UNESCO	Data uznania za pomnik historii
1	Historyczne centrum Krakowa	1978	1994
2	Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni	1978 i 2013	1994 i 2000
3	Auschwitz-Birkenau, niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940-1945)	1979	---
4	Kalwaria Zebrzydowska: zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy	1999	2000
5	Kościół drewniany południowej Małopolski: Binarowa, Dębno Podhalańskie, Lipnica Murowana, Sękowa	2003	---

² *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji*, art. 16 – *Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości*.

³ Liczba polskich wpisów na Listę UNESCO (15) nie jest równa liczbie miejsc wpisanych na Listę, z terenu Małopolski w ramach 3 wpisów ujęto: 2 kopalnie i zamek, 4 kościoły drewniane, 4 cerkwie.

⁴ Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, www.nid.pl, nazwy podane zgodnie z wpisem na Listę UNESCO.

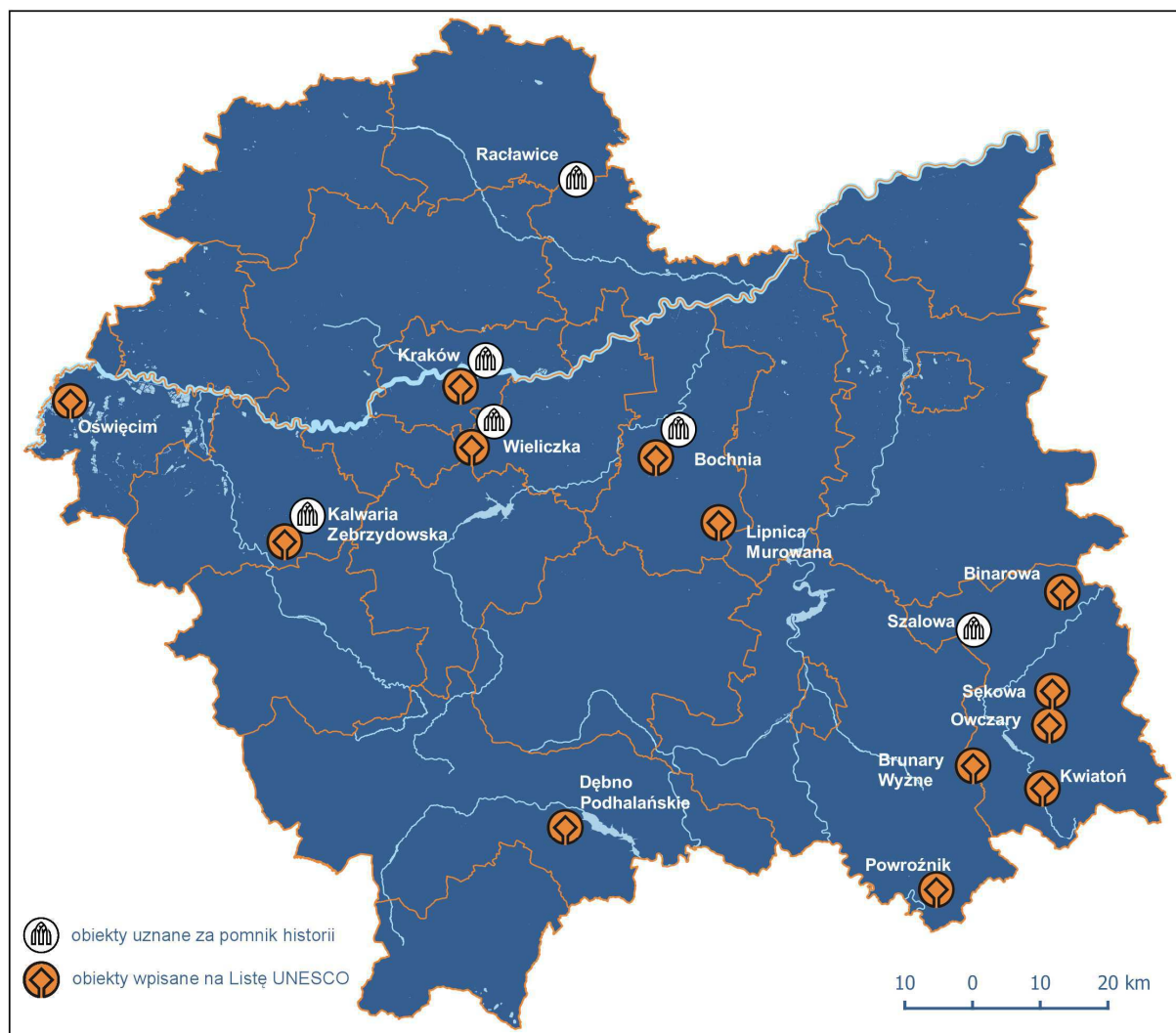
⁵ Stan na dzień 15 maja 2018 r. Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/.

⁶ Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, www.nid.pl, nazwy podane zgodnie z zarządzeniem / rozporządzeniem Prezydenta PR w sprawie uznania za pomnik historii.

⁷ Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, www.nid.pl.

6	Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat: Brunary Wyżne, Kwiatów, Owczary, Powroźnik	2013	---
7	Raławice – teren historycznej Bitwy Raławickiej	---	2004
8	Tyniec – zespół opactwa benedyktynów	---	2017
9	Szalowa – kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	---	2017
10	Kraków – Kopiec Kościuszki z otoczeniem	---	2017

Mapa 2 – Miejscowości, w których znajdują się zabytki wpisane na Listę UNESCO oraz uznane za pomniki historii

2.1.1.1.1 Historyczne centrum Krakowa

Stolica Małopolski wpisana została na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w 1978 roku⁸ – pod nazwą *Historyczne centrum Krakowa*⁹, natomiast za pomnik historii uznana została w 1994 roku – pod nazwą *Kraków – historyczny zespół miasta*. Kraków jest miejscem niezwykłym ze względu na tradycje historyczne. Do końca XVI wieku był stolicą Polski, miejscem

⁸ Wpisu na Listę UNESCO dokonano w przekonaniu o wyjątkowej, uniwersalnej wartości Krakowa. Kryteria, na podstawie których dokonano późniejszych wpisów obiektów na Listę nie były jeszcze wypracowane, z czasem miastu przyporządkowano kryterium IV – *wybitny przykład typu budowli, zespołu architektonicznego, zespołu obiektów techniki lub krajobrazu, który ilustruje znaczący(e) etap(y) w historii ludzkości*.

⁹ W 2013 r., podczas 37. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO, dokonano zmiany oficjalnej nazwy miejsca światowego dziedzictwa – z *Cracow's Historic Centre* na *Historic Centre of Kraków* (wersja angielska) i *Centre historique de Kraków* (wersja francuska).

koronacyjnym królów i nekropolią królewską. Pełnił ważne funkcje gospodarcze, społeczne, artystyczne i intelektualne. Takim znaczącym ośrodkiem pozostał do dzisiaj. Los oszczędził miastu zniszczeń, dzięki temu na przestrzeni tysiąclecia zdołał zachować ciągłość kulturową i wiele cennych zabytków.

Granica wpisu na Listę UNESCO obejmuje obszar Starego Miasta, ograniczony linią Plant, zespół zabudowań Wzgórza Wawelskiego z zamkiem królewskim i katedrą, obszar Kazimierza. Historyczny zespół starego miasta uznany jest za pomnik historii w obrębie dzielnic: Stare Miasto, Wawel, Stradom, Kazimierz, Podgórze, Nowy Świat, Piasek, Kleparz, Wesoła. Granica wpisu przebiega od Alei 29 Listopada, ulicą Warszawską, Ogrodową, obejmuje budynek Dworca Głównego i biegnie wzdłuż torów, dalej ulicą Lubicz, Bosacką, ścieżką osiedlową do ulicy Rakowickiej, ścieżką po północnej stronie budynku Akademii Ekonomicznej, dalej na wschód do ulicy Beliny-Prażmowskiego, Rondem Mogiłskim, Aleją Powstania Warszawskiego, granicą Ogrodu Botanicznego – obejmując Ogród Botaniczny i Obserwatorium Astronomiczne – do ulic Kopernika, Śniadeckich i Sołtyka, dalej ulicami: św. Łazarza, Grzegórzecką, do torów kolejowych, wzdłuż torów kolejowych, ulicą Miodową, z jej włączeniem, ulicami: Siedleckiego, Daszyńskiego (granicą Cmentarza Żydowskiego) i dalej do brzegu Wisły z wyłączeniem stacji benzynowej, ulicą Podgóorską z włączeniem ulicy, Mostem Powstańców Śląskich, z włączeniem mostu, ulicami: Na Zjeździe, Kącik, Traugutta, Dąbrowskiego, Hetmańską, Aleją Powstańców Wielkopolskich, Aleją Powstańców Śląskich, Kamińskiego, Konopnickiej, Ludwinowską, Bulwarem Wołyńskim i Bulwarem Poleskim, włączając Bulwary i brzeg Wisły, do Mostu Dębnickiego, włączając most, Alejami: Krasińskiego, Mickiewicza, Słowackiego, włączając całe aleje, do ulicy Warszawskiej¹⁰. Dla historycznego centrum Krakowa w 2013 roku została ustalona strefa buforowa, która umożliwia skuteczną ochronę panoramy Starego Miasta¹¹.

2.1.1.1.2 Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni

Kopalnia soli w Wieliczce została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w 1978 roku¹², natomiast uznana za pomnik historii, pod nazwą *Wieliczka – kopalnia soli*, w 1994 roku. Kopalnia soli w Bochni wpisana została na Listę UNESCO dopiero w 2013 roku¹³ (wraz z Zamkiem Żupnym w Wieliczce, jako rozszerzenie wpisu na listę z 1978 roku kopalni wielickiej), wcześniej, w 2000 roku, uznana została, pod nazwą *Bochnia – kopalnia soli*, za pomnik historii.

Kopalnie soli w Wieliczce i Bochni współtworzyły historyczne przedsiębiorstwo zwane *Żupy Krakowskie*, które funkcjonowało nieprzerwanie od połowy XIII wieku do końca XVIII wieku. Wydobycie soli z pokładów trwało do końca XX wieku. Dawną siedzibą zarządu obu kopalń był Zamek Żupny w Wieliczce. Specyficzną cechą podkrakowskich kopalń była dominacja suchej eksploatacji złóż soli kamiennej. Kopalnie odzwierciedlają wszystkie historyczne etapy rozwoju techniki górniczej od XIII wieku do XX wieku, a zachowane urządzenia i narzędzia dokumentują dawne systemy eksploatacji złóż, odwodnienia, oświetlenia i wentylacji kopalni w sposób unikatowy w skali świata.

W Wieliczce, pod poziomem miasta, w ciągu stuleci wydrążono około 300 km chodników i ponad 2000 komór. Znajdują się one na 9 poziomach eksploatacyjnych na głębokości od 57 do 327 m. Wyrobiska rozciągają się na długości około 5,5 km wzdłuż osi W-E i na szerokości około 1,5 km wzdłuż osi N-S, o łącznej objętości pustek poeksploatacyjnych wynoszącej około 7,5 mln m³. Jako pomnik historii uznano: poziom I-II – całość, poziom III – całość, z wyjątkiem obszaru na wschód od szybu *Buczek* – eksploatowanego metodą ługowania, poziom IV – na wschodzie pod filar *Buczka* włącznie, Poziom V – na wschodzie jak wyżej, na zachodzie pod szyb *Kościuszko* włącznie, poziom VI – całość, z wyjątkiem obszaru na zachód od szybu *Kościuszko*, poziom VII – jak wyżej, poziom VIII – całość jako ważna geologicznie i typowa dla współczesnej eksploatacji¹⁴. W podziemnych korytarzach kopalni występują malownicze jeziora, nacieki i kryształy solne.

¹⁰ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. w sprawie uznania za pomnik historii (M. P. 1994 Nr 50, poz. 418).

¹¹ W 2010 r., podczas 34. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO, przyjęto decyzję o ustanowieniu strefy buforowej dla Krakowa, w celu uzupełnienia zakresu, który podlega ochronie. To obszar pomiędzy między pierwszą a trzecią obwodnicą miasta, obejmuje m.in.: Podgórze, Zabłocie, Grzegórzki, Wesoła, Dębniki, Ludwinów, Piasek, Kleparz.

¹² Wpisu na Listę UNESCO dokonano bez wskazania kryterium – nie były jeszcze wypracowane – później kopalni przyporządkowano kryterium IV – *wybitny przykład typu budowli, zespołu architektonicznego, zespołu obiektów techniki lub krajobrazu, który ilustruje znaczący(e) etap(y) w historii ludzkości*.

¹³ Wpisu na Listę UNESCO dokonano na podstawie kryterium IV, jw.

¹⁴ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. w sprawie uznania za pomnik historii (M. P. 1994 Nr 50, poz. 424).

Mapa 3 – Kraków – granica obszaru wpisanego na Listę UNESCO

Mapa 4 – Kraków – granica obszaru uznanego za pomnik historii

Kopalnia w Bochni powstała w wyniku pogłębiania studni solankowej na terenie bocheńskiej warzelni czynnej od XII wieku. Niezwykle cenną spuścizną kultury duchowej bocheńskich górników stanowią podziemne kaplice i miejsca kultu religijnego. Strefę zabytkową kopalni w Bochni stanowią 3 szyby: *Sutoris* z połowy XIII wieku, *Campi* z połowy XVI wieku i *Trinitatis* z początku XX wieku oraz 9 poziomów, usytuowanych na głębokościach od 70 do około 289 m pod powierzchnią terenu. *Wyrobiska te, obejmują łącznie około 60 km chodników i komór, rozciągają się na długości 3,5 km wzdłuż osi W-E i na szerokości maksymalnej 250 m wzdłuż osi N-S i wchodzą w całości w skład następujących poziomów: poziom I – Danielowiec, poziom II – Sobieski, poziom III – Wernier, poziom IV – August, poziom V – Lobkowicz, poziom VI – Sienkiewicz, poziom VII – Błagaj-Stanetti, poziom VIII – Podmoście, poziom IX – Gołuchowski*¹⁵.

Zamek Żupny to kompleks budowli zamkowych, zlokalizowanych w północno-zachodniej części Wieliczki, których początki sięgają także, jak wielickiej kopalni, XIII wieku. Mury zamkowe obejmują Zamek Środkowy, Północny, Południowy, fragmenty kuchni żupnej oraz basztę. Poszerzenie wpisu na Listę UNESCO w 2013 roku kopalni wielickiej o kopalnię w Bochni oraz Zamek Żupny w Wieliczce było *niezbędnym dopełnieniem obrazu miejsca*¹⁶. Dopiero prezentacja obu kopalni i dawnej siedziby zarządu przedsiębiorstwa żupnego daje wyobrażenie o skali historycznego przedsięwzięcia technicznego, organizacyjnego i gospodarczego.

2.1.1.1.3 Auschwitz-Birkenau, niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940-1945)

Obóz koncentracyjny i zagłady Auschwitz-Birkenau wpisany został na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w 1979 roku jako symbol okrucieństwa ludzi wobec ludzi¹⁷. Chroniony jest dla zachowania pamięci i ku przestrodze. Wytwór nazistowskiej ideologii założony został na przedmieściach miasta Oświęcim w 1940 roku i stał się największym miejscem ludzkiej zagłady w czasie II wojny światowej. W wyniku planowej eksterminacji, wyniszczającej pracy i nieludzkich warunków bytowania zginęło w nim co najmniej 1,2 miliona ludzi, głównie żydowskiego pochodzenia. W styczniu 1945 roku hitlerowcy ewakuowali obóz, ale nie zdążyli go zniszczyć. Pozostały obozowe baraki, ruiny krematoriów, ogrodzenia z drutów kolczastych, bocznic kolejowa i bramy obozowe, z których jedna z napisem *Arbeit macht frei*, stała się jego symbolem¹⁸.

2.1.1.1.4 Kalwaria Zebrzydowska: zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy

Zespół architektoniczno-krajobrazowy w Kalwarii Zebrzydowskiej został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w 1999 roku¹⁹, natomiast uznany za pomnik historii, pod nazwą *Kalwaria Zebrzydowska – krajobrazowy zespół manierystycznego parku pielgrzymkowego*, w 2000 roku²⁰. Łączy w sobie piękno przyrody z wartościami duchowymi oraz artystycznymi walorami sztuki barokowej. *Granica zespołu obejmuje 44 obiekty architektoniczne położone na powierzchni 160 ha i przebiega od klasztoru OO. Bernardynów i kościoła głównego oraz terenu dawnego pałacu Czartoryskich, dalej w kierunku wschodnim kolejno do Brodów wraz z Górą Oliwną i zamku w Lanckoronie, następnie na zachód do mostu na Cedronie, dalej do Bugaju wraz z górą Synaj, aż do zamku w Barwałdzie i z powrotem w kierunku północno-wschodnim do Góry Oliwnej i klasztoru*²¹. Zespół pielgrzymkowy jest cennym przykładem wielkoprzestrzennego założenia kalwaryjnego, wzorowanego na Jerozolimie, powstałego z inicjatywy i fundacji wojewody krakowskiego Mikołaja Zebrzydowskiego. Autorami projektów architektonicznych budowli wchodzących w skład tego założenia byli znani architekci Jan Maria Bernardoni i Paweł Baudarth.

¹⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 września 2000 r. w sprawie uznania za pomnik historii (Dz. U. z 2000 r. Nr 83, poz. 938).

¹⁶ Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, www.nid.pl.

¹⁷ Wpisu na Listę UNESCO dokonano na podstawie kryterium VI – *dobro powiązane w sposób bezpośredni lub materialny z wydarzeniami lub żywymi tradycjami, ideami, wierzeniami, dziełami artystycznymi lub literackimi o wyjątkowym uniwersalnym znaczeniu*.

¹⁸ Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, www.nid.pl.

¹⁹ Wpisu na Listę UNESCO dokonano na podstawie kryterium II – *posiada znaczącą wymianę wartości, zachodzącą w danym okresie czasu lub na danym obszarze kulturowym świata w dziedzinie rozwoju architektury lub techniki, sztuk monumentalnych, urbanistyki lub projektowania krajobrazu, i kryterium IV – *wybitny przykład typu budowli, zespołu architektonicznego, zespołu obiektów techniki lub krajobrazu, który ilustruje znaczący(e) etap(y) w historii ludzkości**.

²⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 30 października 2000 r. w sprawie uznania za pomnik historii (Dz. U. z 2000 r. Nr 98, poz. 1062).

²¹ Tamże, § 3, ust. 1.

2.1.1.1.5 Kościoły drewniane południowej Małopolski

W 2003 roku na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO²² wpisano sześć drewnianych kościołów z południowej Małopolski, cztery lokowane na terenie województwa małopolskiego: w Binarowej, Dębnie Podhalańskim, Lipnicy Murowanej i Sękowej oraz dwa na terenie województwa podkarpackiego: w Bliznem (kościół pw. Wszystkich Świętych) i Haczowie (kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny). Te świątynie są jednymi z najlepiej zachowanych gotyckich kościołów zrębowych, posiadają charakterystyczne bryły, harmonijnie wkomponowane w naturalny krajobraz, łączą względy użytkowe z wymogami surowego, podgórskiego klimatu. Kryją wyjątkowo piękne, bogato wyposażone wnętrza²³.

Kościół pw. św. Michała Archanioła w Binarowej (powiat gorlicki, gmina Biecz) – wzniesiony został około 1500 roku. Jego wnętrze stanowi galerię sztuki zdobniczej: na stropach znajduje się późnogotycka dekoracja patronowa z początku XVI wieku, na ścianach barokowe cykle przedstawieniowe, które stanowią tło dla ołtarzy i rzeźb, wśród których wyróżnia się ołtarz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z rzeźbą z około 1430 roku.

Kościół pw. św. Michała Archanioła w Dębnie Podhalańskim (powiat nowotarski, gmina Nowy Targ) – został wzniesiony w 2. połowie XV wieku. Jest jedną z najlepiej zachowanych, wraz z pierwotną polichromią i wyposażeniem wnętrza, świątyń średniowiecznych. Na przełom XV i XVI wieku datowane są: wystrój malarski wnętrza, który stanowi piękna i charakterystyczna dekoracja patronowa, pokrywająca ściany i stropy, oraz ołtarz główny – malowany tryptyk. Krucyfiks z beki tęczowej pochodzi z końca XVI wieku.

Kościół pw. św. Leonarda w Lipnicy Murowanej (powiat bocheński, gmina Lipnica Murowana) – został wzniesiony w końcu XV wieku, w XVII wieku otoczono go sobotami. Wnętrze dekorowane jest malowidłami: na stropie polichromia patronowa z XV i XVI wieku, na ścianach prezbiterium figuralna z 1689 roku, na ścianie północnej nawy sceny *Męki Pańskiej* z 1711 roku, na parapecie chóru muzycznego ilustracje *Dziesięciu Przykazań* wykonane w stylu baroku ludowego.

Kościół pw. św. Filipa i Jakuba w Sękowej (powiat gorlicki, gmina Sękowa) – zbudowany został w 1516 roku, powiększony w XVII wieku, m.in. o soboty, po zniszczeniach z I wojny światowej odbudowany został w XX wieku. Wyróżnia się wyjątkową, malowniczą bryłą z zewnętrznymi zadaszeniami obiegającymi całą budowlę. Z historycznego wyposażenia wnętrza świątyni zachował się późnorenesansowy ołtarz główny pochodzący z początku XVII wieku.

2.1.1.1.6 Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat

W ramach seryjnego wpisu transgranicznego na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w 2013 roku²⁴ wpisanych zostało 16 drewnianych cerkwi leżących w polskim i ukraińskim regionie Karpat. Wśród ośmiu polskich świątyń – cztery lokowane są w Małopolsce (cerkwie w Brunarach Wyżnych, Kwiatoniu, Owczarach i Powroźniku), cztery położone są na terenie województwa podkarpackiego (cerkwie pw. Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu, pw. św. Paraskewy w Radrużu, pw. św. Michała Archanioła w Smolniku, pw. św. Michała Archanioła w Turzańsku). Na Liście UNESCO ujęto także osiem obiektów z terenów dzisiejszej Ukrainy (cerkwie pw. św. Jerzego w Drohobyczu, pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Jasinie, pw. św. Dymitra w Mat-kowie, pw. Zesłania Ducha Świętego w Potyliczu, pw. św. Ducha w Rohatyniu, pw. Narodzenia Theotokos w Werbiażu Niżnym, pw. św. Michała Archanioła w Użoku oraz pw. św. Trójcy w Żółkwi). Świątynie te prezentują tradycje budowlane i typy architektoniczne charakterystyczne dla kościoła wschodniego. Wszystkie małopolskie cerkwie, mimo przekształceń, reprezentują cechy budownictwa zachodniołemkowskiego, są trójdzielne, wzniesione w konstrukcji zrębowej, mają zachowane historyczne wyposażenie i podlegają obecnie głównie opiece kościoła rzymskokatolickiego.

Cerkiew pw. św. Michała Archanioła w Brunarach Wyżnych (powiat gorlicki, gmina Uście Gorlickie) – pochodzi z 1797 roku. Obecnie funkcjonuje jako kościół pw. Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej. Wnętrze zdobią polichromie o rokokowo-klasycystycznych motywach architektonicznych oraz roślinnych z 1898 roku, autorstwa Antoniego i Józefa Bogdańskich, ikonostas barokowy z XVIII wieku, trzy ołtarze boczne w nawie z 2. połowy XVIII wieku: dwa barokowe: z ikoną *Pieta* i z ikoną *Przemienienie Pańskie*, oraz rokokowy z ikoną *Matka Boska z Dzieciątkiem*.

²² Wpisu na Listę UNESCO dokonano na podstawie kryterium III – *unikalne lub co najmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej bądź już nieistniejącej*, i kryterium IV – *wybitny przykład typu budowli, zespołu architektonicznego, zespołu obiektów techniki lub krajobrazu, który ilustruje znaczący(e) etap(y) w historii ludzkości*.

²³ Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, www.nid.pl.

²⁴ Wpisu na Listę UNESCO dokonano na podstawie kryterium III i IV, jw.

Cerkiew pw. św. Paraskewy w Kwiatoniu (powiat gorlicki, gmina Uście Gorlickie) – datowana jest na 2. połowę w XVII wieku. Wystrój świątyni stanowi figuralno-ornamentalna polichromia z 1811 roku, ikonostas z 1904 roku, autorstwa Michała Bogdańskiego, dwa ołtarze boczne z ikonami *Matka Boska z Dzieciątkiem* oraz *Zdjęcie z Krzyża*, w prezbiterium ołtarz główny z XIX wieku.

Cerkiew pw. Opieki Bogurodzicy w Owczarach (powiat gorlicki, gmina Sękowa) – pochodzi z 1653 roku, przebudowana została w XVIII i XIX wieku. Dekorację wnętrza świątyni stanowią: barokowy ikonostas z XVIII wieku, barokowe ołtarze boczne z ikonami *Matki Boskiej z Dzieciątkiem* z XIX wieku i *św. Mikołaj* z pocz. XVIII wieku oraz polichromia ścian z 1938 roku.

Cerkiew pw. św. Jakuba Młodszego Apostoła w Powroźniku (powiat nowosądecki, gmina Muszyna) – wzniesiona została około 1600 roku, jest najstarszą zachowaną cerkwią łemkowską w polskich Karpatach, była wielokrotnie przebudowywana i remontowana, w latach 1813-1814 była translokowana. Jej wnętrze zdobi barokowy, częściowo rozmontowany, ikonostas z lat 1743-1744, ołtarz główny z ikoną *Matka Boża z Dzieciątkiem* z XVII wieku, barokowy ołtarz boczny, ikony z XVII-XVIII wieku oraz cenna polichromia figuralna w zakrystii, darowana na 1607 rok.

2.1.1.1.7 Raclawice – teren historycznej Bitwy Raclawickiej

Teren historycznej Bitwy Raclawickiej z 4 kwietnia 1794 roku został uznany za pomnik historii w 2004 roku. Granica zespołu zabytkowego obejmuje: rozłogi wsi Raclawice, Dziemierzycy i Janowiczki o powierzchni 520 ha – i przebiega zgodnie ze strefą ochrony konserwatorskiej „A” wyznaczonej uchwałą Rady Gminy Raclawice z dnia 18 czerwca 1998 roku w sprawie Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego gminy Raclawice – oraz położone na tym terenie obiekty: 1) Kopiec Kościuszki; 2) grodzisko; 3) dwór w Janowiczkach; 4) pomnik Bartosza Głowackiego; 5) willa Walerego Sławka; 6) dwór w Dziemierzycach; 7) cmentarz *Bratnie Mogiły*²⁵. Do dziś przetrwał oryginalny, historyczny krajobraz otoczenia pola bitwy, wyróżniający się zróżnicowaną, porośniętą zwartymi lasami rzeźbą terenu: stromymi stokami, wydłużonymi wąwozami i dominującym wzniesieniem Zamczysko z ruinami XIV-wiecznego zamku. To właśnie na tym terenie w 1934 roku usypano pamiątkowy kopiec, którego wysokość sięga 13,80 m²⁶. W okolicy terenu Bitwy Raclawickiej położone są cenne obiekty: kościół parafialny pw. św. św. Piotra i Pawła w Raclawicach, kościół parafialny pw. św. Andrzeja Apostoła we Wrocimowicach oraz zespół dworski w Dziemierzycach²⁷.

2.1.1.1.8 Tyniec – zespół opactwa benedyktynów

Zespół opactwa benedyktynów w Tyńcu został uznany za pomnik historii w 2017 roku. Obszar podlegający ochronie obejmuje historycznie ukształtowaną przestrzeń opactwa z kościołem pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła, skrzydłami klasztorными skupionymi wokół dwóch wirydarzy, południowym skrzydłem klasztorным – dawną biblioteką, tzw. opatówką, studnią, ogrodami, ogrodzeniami klasztornymi, murami obronnymi, bramą ogrodową, budynkami folwarcznymi, aleją lipową, a także otoczeniem²⁸. Tynieckie opactwo jest najstarszym istniejącym w Polsce klasztorem kontynuującym tradycję benedyktyńską, zajmującym poczesne miejsce w historii kraju niemal od zarania państwowości. Począwszy od 1 połowy XI wieku pełniło rolę ważnego ośrodka działalności misyjnej, życia liturgicznego i kulturalnego. Jest cennym dokumentem architektury romańskiej XI wieku oraz miejscem, z którym związane są najwyższej klasy dzieła rzemiosła artystycznego i sztuki iluminacji ksiąg. W architekturze założenia największe znaczenie ma faza romańska. Mimo, że zachowana fragmentarycznie, stanowi jedno z nielicznych znanych świadectw budownictwa sakralnego tego okresu i jest jednym z głównych dokumentów sztuki romańskiej doby wczesnopiastowskiej²⁹.

2.1.1.1.9 Szalowa – kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła

Drewniany kościół pw. św. Michała Archanioła został uznany za pomnik historii w 2017 roku. Obszar ochrony obejmuje historycznie ukształtowaną przestrzeń zespołu kościelnego z kościołem pw. św. Michała Archanioła, kaplicą pw. Miłosierdzia Bożego oraz murem z dzwonnica. Granica pomnika historii przebiega wzdłuż muru z dzwonnica i kaplicy znajdujących się na działkach ewidencyjnych nr

²⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 2004 r. w sprawie uznania za pomnik historii (Dz. U. z 2004 r. Nr 102, poz. 1060), § 3 ust. 1.

²⁶ *Pomniki historii. Najcenniejsze obiekty i zespoły zabytkowe w Polsce*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2011, s. 182-183.

²⁷ Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, www.nid.pl.

²⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 marca 2017 r. w sprawie uznania za pomnik historii *Tyniec – zespół opactwa benedyktynów* (Dz. U. z 2017 r., poz. 667), § 3 ust. 1.

²⁹ Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, www.nid.pl.

405 i nr 407/4³⁰. Świątynia jest dziełem – wzniesionym w konstrukcji zrębowej ok. połowy XVIII wieku – nieznanego z nazwiska architekta, najbardziej charakterystycznym i pięknym polskim reprezentantem barokowych tendencji architektonicznych – transpozycji w drewnie koncepcji sakralnej architektury murowanej, opartej o rozpowszechnione w Europie wzory i adaptacje jezuickiego, rzymskiego kościoła II Gesu. Wyróżnia się rozwiązaniami architektonicznymi, dużymi walorami estetycznymi i malowniczą, harmonijnie powiązaną z otoczeniem bryłą. Wystrój i jednolite stylowo wnętrze prezentuje bogactwo architektury, rzeźby, polichromii i wyposażenia o znacznej wartości artystycznej, stawiając świątynię w rzędzie najcenniejszych zabytków swojej epoki i to nie tylko w skali Polski³¹.

2.1.1.1.10 Kraków – Kopiec Kościuszki z otoczeniem

Kopiec Tadeusza Kościuszki wraz z kaplicą bł. Bronisławy, dawnymi koszarami fortecznymi i Aleją Jerzego Waszyngtona uznany został za pomnik historii w 2017 roku. Celem ochrony tego zabytkowego założenia jest zachowanie, ze względu na wybitne wartości historyczne (materialne i niematerialne), architektoniczne i krajobrazowe, pomnika-mogiły wzniesionego przez Naród Polski dla uczczenia wielkiego wodza i bohatera narodowego³². Obszar chroniony prawem obejmuje kopiec – usypany przez społeczeństwo na wzgórzu bł. Bronisławy w latach 1820-1823 – wraz z murem oporowym i neogotycką kaplicą bł. Bronisławy, dawnymi koszarami fortu nr 2 *Kościuszko*, Aleją Jerzego Waszyngtona oraz otoczenie z szańcem FS 3³³. Kopiec Kościuszki jest dokumentem polskiego patriotyzmu, symbolem dążeń niepodległościowych narodu polskiego pozbawionego państwowości, świadectwem kultu Naczelnika Insurekcji. Jest także wybitnym dziełem inżynierii i wyróżniającą się kompozycją krajobrazową, powiązaną z dziełem architektury militarnej, wpisaną w panoramę historycznego Krakowa.

2.1.1.2 Obiekty o znaczeniu regionalnym

Wśród zabytków nieruchomości wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków – oprócz tych wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO oraz uznanych za pomniki historii – wyróżnia się grupa obiektów o dużym znaczeniu artystycznym i historycznym, będących wybitnymi przykładami sztuki i architektury lub też zachowanego w niezmiennym kształcie krajobrazu kulturowego. Obiekty te wytypowano po przeprowadzonej waloryzacji krajobrazu kulturowego oraz na podstawie szczegółowych danych konserwatorskich dotyczących zasobów dziedzictwa kulturowego z zakresu m.in. historii, archeologii, etnografii, zabytkowych układów przestrzennych, założeń zieleni, obiektów architektury i budownictwa oraz zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej³⁴. Listę **obiektów o znaczeniu regionalnym** stanowią **174 zabytki** lub zespoły zabytków³⁵.

Tabela 2

Obiekty o znaczeniu regionalnym ³⁶			
Lp.	Miejscowość	Obiekt	Typ zabytku
1	Alwernia (powiat chrzanowski)	Zespół klasztorny OO. Bernardynów	sakralne
2	Babice (powiat chrzanowski)	Ruiny zamku biskupów krakowskich Lipowiec	zamek
3	Bartne (powiat gorlicki)	Cerkiew pw. św. św. Kosmy i Damiana	sakralne drewniane
4	Białka Tatrzańska (powiat tatrzański)	Kościół pw. św. św. Szymona i Judy	sakralne drewniane
5	Biecz (powiat gorlicki)	Dzielnica staromiejska i zespół kościoła farnego pw. Bożego Ciała	układ urbanistyczny

³⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2017 r. w sprawie uznania za pomnik historii *Szalowa – kościół parafialny pod wezwaniem św. Michała Archanioła* (Dz. U. z 2017 r., poz. 2251), § 3 ust. 1.

³¹ <https://zabytek.pl/pl/obiekty/kosciol-parafialny-pw-sw-michala-archaniola-878>.

³² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2017 r. w sprawie uznania za pomnik historii *Kraków – Kopiec Kościuszki z otoczeniem* (Dz. U. z 2017 r., poz. 2267), § 2.

³³ Tamże, § 3. 1. To działki ewidencyjne nr 535/1, nr 535/4, nr 290/6, nr 271, nr 290/7, nr 290/9, nr 401, nr 545/2, nr 545/3, nr 546 i nr 609.

³⁴ *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010-2013*, s. 20.

³⁵ Listę zaktualizowano – usunięto obiekty wpisane w 2013 r. na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO i uznane w 2017 r. za pomniki historii. Aktualność danych na styczeń 2018 r. potwierdził Narodowy Instytut Dziedzictwa – Oddział Terenowy w Krakowie.

³⁶ Lista ma charakter informacyjny, w świetle prawa wszystkie obiekty wpisane do rejestru zabytków podlegają tym samym rygorom ochrony i mają te same preferencje prawne.

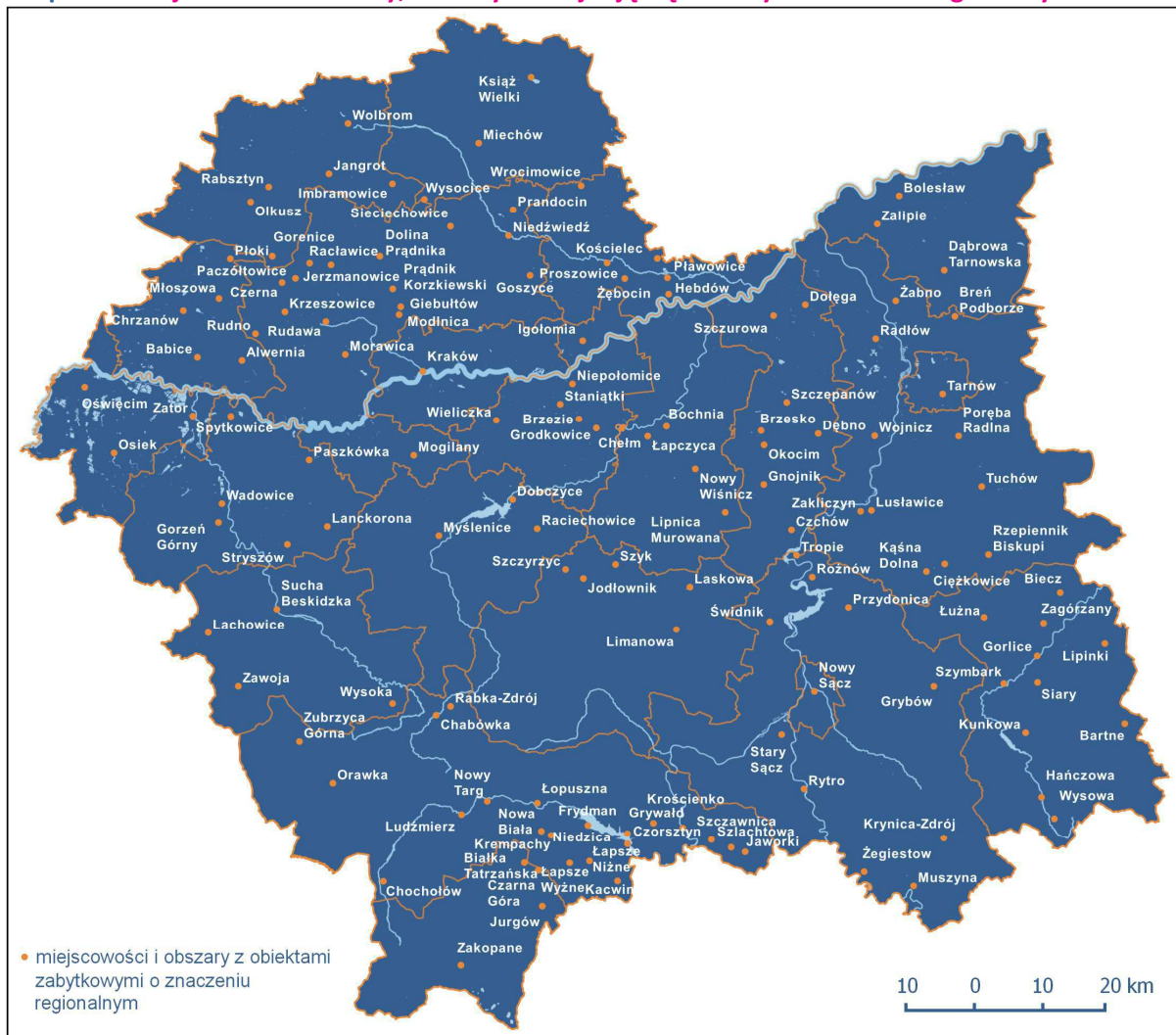
6	Bochnia (powiat bocheński)	Osiedle górnicze	zabytki techniki
7	Bolesław (powiat dąbrowski)	Kościół pw. św. Wojciecha	sakralne
8	Breń Podborze (powiat dąbrowski)	Założenie parkowo-krajobrazowe	rezydencja
9	Brzesko (powiat brzeski)	Budynek ratusza	użyteczność publiczna
10	Brzesko (powiat brzeski)	Kościół pw. św. Jakuba	sakralne
11	Brzezie (powiat wielicki)	Kościół pw. Przemienia Pańskiego z Mauzoleum Żeleńskich	sakralne
12	Chabówka (powiat nowotarski)	Tabor kolejowy	zabytki techniki
13	Chelm (powiat bocheński)	Zespół kościoła pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
14	Chochołów (powiat nowotarski)	Historyczna zabudowa wsi	układ ruralistyczny
15	Chrzanów (powiat chrzanowski)	Kościół pw. św. Mikołaja	sakralne
16	Ciężkowice (powiat tarnowski)	XVII i XIX-wieczna zabudowa oraz kościół pw. św. Andrzeja	układ urbanistyczny
17	Czarna Góra (powiat tatrzański)	Zagroda Korkoszów (obecnie filia Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem)	drewniane
18	Czchów (powiat brzeski)	Wzgórze zamkowe oraz historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i kościołem pw. Narodzenia NPM	układ urbanistyczny
19	Czerna (powiat krakowski)	Zespół klasztorny OO. Karmelitów	sakralne
20	Czorsztyn (powiat nowotarski)	Zamek	zamek
21	Dąbrowa Tarnowska (powiat dąbrowski)	Synagoga	sakralne
22	Dębno (powiat brzeski)	Kaplica grobowa rodziny Jastrzębskich	sakralne
23	Dębno (powiat brzeski)	Zamek	zamek
24	Dobczyce (powiat myślenicki)	Zamek oraz zespół urbanistyczno-krajobrazowy historycznego miasta	układ urbanistyczny
25	Dolina Prądnika (powiat krakowski)	Układ ruralistyczny (m.in. młyn i tartak Boronia, Grodzisko, Ojców, Pieskowa Skała, zabudowa uzdrowiskowa)	układ ruralistyczny
26	Dołęga (powiat brzeski)	Zespół dworsko-parkowy	rezydencja
27	Frydman (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Stanisława, dwór obronny	układ ruralistyczny
28	Giebułtów (powiat krakowski)	Kościół pw. św. Idziego	sakralne
29	Gnojnik (powiat brzeski)	Kościół pw. św. Marcina	sakralne
30	Gorenice (powiat olkuski)	Kościół pw. św. Mikołaja	sakralne
31	Gorlice (powiat gorlicki)	Cmentarze wojenne	miejsce pamięci
32	Gorlice (powiat gorlicki)	Kościół pw. Narodzenia NMP	sakralne
33	Gorzeń Górny (powiat wadowicki)	Dwór Emila Zegadłowicza wraz z otoczeniem parkowym i starodrzewem	rezydencja
34	Goszyce (powiat krakowski)	Zespół dworski – dwór drewniany z XVII w.	rezydencja
35	Grodkowice (powiat wielicki)	Zespół dworski	rezydencja
36	Grybów (powiat nowosądecki)	Kościół pw. św. Katarzyny	sakralne
37	Grywałd (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Marcina	sakralne drewniane
38	Hańczowa (powiat gorlicki)	Cerkiew pw. Opieki NMP	sakralne drewniane
39	Hebdów (powiat proszowicki)	Zespół klasztorny OO. Norbertanów	sakralne
40	Igołomia (powiat krakowski)	Pałac Wodzickich i kuźnia	rezydencja
41	Imbramowice (powiat olkuskim)	Zespół klasztorny SS. Norbertanek	sakralne
42	Jangrot (powiat olkuskim)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
43	Jaworki (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
44	Jerzmanowice (powiat krakowski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
45	Jodłownik (powiat limanowski)	Kościół pw. Narodzenia NMP	sakralne drewniane
46	Jurgów (powiat tatrzański)	Zespół szalasów pasterskich na Polanie Pod Okólnem	drewniane
47	Kacwin (powiat nowotarski)	Zabudowa wsi z kościołem pw. Wszystkich Świętych	układ ruralistyczny
48	Kąsna Dolna (powiat tarnowski)	Zespół dworski	rezydencja
49	Kościelec (powiat proszowicki)	Kościół pw. św. Wojciecha	sakralne

50	Kraków	Cmentarz Rakowicki	miejsce pamięci
51	Kraków	Kopce Krakusa, Wandy i Piłsudskiego	miejsce pamięci
52	Kraków	Branice – pałac	rezydencja
53	Kraków	Willa Decjusza z parkiem	rezydencja
54	Kraków	Dwór <i>Rydłówka</i>	rezydencja
55	Kraków	Zespół klasztorny OO. Kamedułów na Bielanach	sakralne
56	Kraków	Zespół klasztorny OO. Cystersów i kościół pw. św. Bartłomieja w Mogile	sakralne
57	Kraków	Nowa Huta – centrum z budynkami dyrekcji huty	układ urbanistyczny
58	Kraków	Zespół klasztorny SS. Norbertanek i Salwator	układ urbanistyczny
59	Kraków	Zespół szpitalno-parkowy w Kobierzynie	układ urbanistyczny
60	Kraków	Dawny zespół koszar austriackich przy Al. Modrzewiowej	układ urbanistyczny
61	Krempachy (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Marcina	sakralne
62	Krościenko (powiat nowotarski)	Zamek Pieniny	zamek
63	Krościenko (powiat nowotarski)	Kościół pw. Wszystkich Świętych	sakralne
64	Krynica-Zdrój (powiat nowosądecki)	Zespół uzdrowiska	układ urbanistyczny
65	Krzyszowice (powiat krakowski)	Pałac i zespół uzdrowiska z neogotyckim kościołem pw. św. Marcina	układ urbanistyczny
66	Książ Wielki (powiat miechowski)	Zespół pałacowy	rezydencja
67	Książ Wielki (powiat miechowski)	Zespół kościoła i dawnego klasztoru OO. Augustianów	sakralne
68	Kunkowa (powiat gorlicki)	Cerkiew pw. św. Łukasza	sakralne drewniane
69	Lachowice (powiat suski)	Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła	sakralne drewniane
70	Lanckorona (powiat wadowicki)	Drewniana zabudowa centrum	układ urbanistyczny
71	Lanckorona (powiat wadowicki)	Zamek	zamek
72	Laskowa (powiat limanowski)	Drewniany dwór	rezydencja
73	Limanowa (powiat limanowski)	Kościół pw. MB Bolesnej	sakralne
74	Lipinki (powiat gorlicki)	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	sakralne
75	Lipnica Murowana (powiat bocheński)	Zespół staromiejski z rynkiem i kościołem pw. św. Andrzeja	układ urbanistyczny
76	Ludźmierz (powiat nowotarski)	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	sakralne
77	Lusławice (powiat tarnowski)	Zespół dworsko-parkowy	rezydencja
78	Łapczyca (powiat bocheński)	Kościół pw. Narodzenia NMP	sakralne
79	Łapsze Niżne (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Kwirynta	sakralne
80	Łapsze Wyżne (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła	sakralne
81	Łopuszna (powiat nowotarski)	Dwór z zespołem zabudowy drewnianej	rezydencja
82	Łopuszna (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Trójcy	sakralne drewniane
83	Łużna (powiat gorlicki)	Cmentarze wojenne z I wojny światowej usytuowane na obszarze gminy	miejsce pamięci
84	Miechów (powiat miechowski)	Zespół klasztorny Bożogrobców	sakralne
85	Młoszowa (powiat chrzanowski)	Zespół pałacowo-parkowy	rezydencja
86	Modlnica (powiat krakowski)	Zespół dworski	rezydencja
87	Mogilany (powiat krakowski)	Zespół dworski	rezydencja
88	Morawica (powiat krakowski)	Zespół kościoła pw. św. Bartłomieja	sakralne
89	Muszyna (powiat nowosądecki)	Małomiasteczkowa zabudowa i kościół pw. św. Józefa	układ urbanistyczny
90	Myślenice (powiat myślenicki)	Młyn wodny przy ul. Daszyńskiego	zabytki techniki
91	Myślenice (powiat myślenicki)	Kościół pw. Narodzenia NMP	sakralne
92	Niedzica (powiat nowotarski)	Zamek	zamek
93	Niedźwiedz k. Słomnik (powiat krakowski)	Zespół pałacowy	rezydencja

94	Niepołomice (powiat wielicki)	Układ urbanistyczny z zamkiem	układ urbanistyczny
95	Nowa Biała (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Katarzyny	sakralne
96	Nowy Sącz	Układ urbanistyczny centrum	układ urbanistyczny
97	Nowy Targ	Kościóły pw. św. Katarzyny i pw. św. Anny	sakralne
98	Nowy Wiśnicz (powiat bocheński)	Zespół zamkowy	zamek
99	Nowy Wiśnicz (powiat bocheński)	Kościół pw. NMP Wniebowziętej	sakralne
100	Okocim (powiat brzeski)	Miasteczko fabryczne i zespół browaru	zabytki techniki
101	Olkusz (powiat olkuski)	Zespół kościoła pw. św. Andrzeja	sakralne
102	Orawka (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne drewniane
103	Orawka (powiat nowotarski)	Farbiarnia (nr 61)	zabytki techniki
104	Osiek (powiat oświęcimski)	Kościół pw. św. Andrzeja	sakralne drewniane
105	Osiek (powiat oświęcimski)	Pałac i założenie parkowe	rezydencja
106	Oświęcim (powiat oświęcimski)	Ruiny zamku	zamek
107	Oświęcim (powiat oświęcimski)	Układ urbanistyczny	układ urbanistyczny
108	Oświęcim (powiat oświęcimski)	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, zespół klasztorny Salezjanów, zespół klasztorny SS. Serafitek, synagoga	sakralne
109	Paczątkowice (powiat krakowski)	Kościół pw. Nawiedzenia NMP	sakralne drewniane
110	Paszkówka (powiat wadowicki)	Pałac	rezydencja
111	Pławowice (powiat proszowicki)	Pałac	rezydencja
112	Płoki (powiat chrzanowski)	Huta żelaza	zabytki techniki
113	Poreba Radlna (powiat tarnowski)	Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła	sakralne
114	Prandocin (powiat krakowski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
115	Prądnik Korzkiewski (powiat krakowski)	Zespół hamerni	zabytki techniki
116	Proszowice (powiat proszowicki)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela i Wniebowzięcia NMP	sakralne
117	Przydonica (powiat nowosądecki)	Kościół pw. MB Różańcowej	sakralne drewniane
118	Rabka-Zdrój (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Anny	sakralne drewniane
119	Rabsztyn (powiat olkuski)	Zamek	zamek
120	Raciechowice (powiat myślenicki)	Zespół dworski w parku typu krajobrazowego	rezydencja
121	Raśławice (powiat krakowski)	Kościół pw. Narodzenia NMP	sakralne drewniane
122	Radłów (powiat tarnowski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
123	Rożnów (powiat nowosądecki)	Tereny wzgórza zamkowego i twierdzy bastionowej oraz zespołu pałacowego wraz z parkiem	rezydencja
124	Rudawa (powiat krakowski)	Kościół pw. Wszystkich Świętych	sakralne
125	Rudno (powiat krakowski)	Ruiny zamku Tenczyn	zamek
126	Rytro (powiat nowosądecki)	Zamek	zamek
127	Rzepiennik Biskupi (powiat tarnowski)	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	sakralne
128	Siary (powiat gorlicki)	Zespół pałacowo-parkowy	rezydencja
129	Sieciechowice (powiat krakowski)	Kościół pw. św. Andrzeja	sakralne
130	Spytkowice (powiat wadowicki)	Obszar zabudowy wiejskiej z placem centralnym i dominantą kościoła parafialnego oraz zespół zamku	układ ruralistyczny
131	Spytkowice (powiat wadowicki)	Kościół pw. św. Katarzyny	sakralne
132	Staniątki (powiat wielicki)	Zespół klasztorny SS. Benedyktynek	sakralne
133	Stary Sącz (powiat nowosądecki)	Układ urbanistyczny i zespół klasztorny SS. Klarysek	układ urbanistyczny
134	Stryszów (powiat wadowicki)	Dwór	rezydencja
135	Sucha Beskidzka (powiat suski)	Karczma	drewniane
136	Sucha Beskidzka (powiat suski)	Zamek	zamek
137	Szczawnica (powiat nowotarski)	Centrum uzdrowiska (pl. Dietla)	układ urbanistyczny

138	Szczepanów (powiat brzeski)	Kościół pw. św. św. Marii Magdaleny i Stanisława	sakralne
139	Szczurowa (powiat brzeski)	Historyczny układ zabudowy o średnio-wiecznej genezie lokacyjnej oraz związany z nią łąnowy rozłóg pól	układ ruralistyczny
140	Szczyrzyc (powiat limanowski)	Opactwo OO. Cystersów	sakralne
141	Szlachtowa (powiat nowotarski)	Cerkiew pw. MB Pokrownej (ob. kościół pw. NMP Pośredniczki Łask)	sakralne
142	Szyk (powiat limanowski)	Kościół pw. św. Barbary	sakralne drewniane
143	Szymbark (powiat gorlicki)	Kasztel obronny renesansowy	rezydencja
144	Świdnik (powiat limanowski)	Dwór alkierzowy	rezydencja
145	Tarnów	Pałac Sanguszków w Gumniskach	rezydencja
146	Tarnów	Zespół Starego Miasta	układ urbanistyczny
147	Tropie (powiat nowosądecki)	Zespół pustelni św. św. Andrzeja Świerada i Benedykta Pustelnika	sakralne
148	Tuchów (powiat tarnowski)	Kościół pw. św. Jakuba oraz kościół klasztorny pw. Nawiedzenia NMP	sakralne
149	Wadowice (powiat wadowicki)	Układ urbanistyczny średniowiecznego centrum wraz z rozplanowaniem owalnicy z siecią ulic i działek oraz kościołem parafialnym – ob. Bazylika pw. Ofiarowania NMP	układ urbanistyczny
150	Wadowice (powiat wadowicki)	Cmentarz żydowski i cmentarz wojskowy	miejsce pamięci
151	Wieliczka (powiat wielicki)	Zespół klasztorny OO. Reformatów	sakralne
152	Wieliczka (powiat wielicki)	Kościół pw. św. Klemensa	sakralne
153	Wojnicz (powiat tarnowski)	Historyczny układ urbanistyczny o średnio-wiecznej genezie, obejmujący rynek wraz z zabudową, kościoły, pałac i cmentarze wojenne	układ urbanistyczny
154	Wolbrom (powiat olkuski)	Kościół pw. św. Katarzyny	sakralne
155	Wrocimowice (powiat proszowicki)	Kościół pw. św. Andrzeja	sakralne
156	Wysocice (powiat miechowski)	Kościół pw. św. Mikołaja	sakralne
157	Wysoka (powiat suski)	Dwór obronny	rezydencja
158	Wysowa (powiat gorlicki)	Cerkiew pw. św. Michała Archanioła	sakralne drewniane
159	Zagórzany (powiat gorlicki)	Zespół pałacowo-parkowy	rezydencja
160	Zakliczyn (powiat tarnowski)	Zabudowa małomiasteczkowa z zespołem klasztornym OO. Reformatów	układ urbanistyczny
161	Zakopane (powiat tatrzański)	Cmentarz Na Pęksowym Brzyzku z kaplicą i kościołem pw. MB Częstochowskiej	miejsce pamięci
162	Zakopane (powiat tatrzański)	Willa <i>Pod Jedłami</i> na Koziańcu	rezydencja
163	Zakopane (powiat tatrzański)	Zespół klasztorny SS. Albertynek na Kalatówkach	sakralne drewniane
164	Zakopane (powiat tatrzański)	Zabudowa tradycyjna przy ul. Kościeliskiej	układ ruralistyczny
165	Zakopane (powiat tatrzański)	Krzyż na Giewoncie	zabytek techniki
166	Zakopane – Jaszczurówka (powiat tatrzański)	Kaplica NSPJ (wg projektu S. Witkiewicza)	sakralne drewniane
167	Zalipie (powiat dąbrowski)	Ośrodek kultury ludowej	niematerialne
168	Zator (powiat oświęcimski)	Zamek	zamek
169	Zator (powiat oświęcimski)	Kościół pw. św. św. Wojciecha i Jerzego	sakralne
170	Zawoja (powiat suski)	Kościół pw. św. Klemensa	sakralne
171	Zubrzyca Górna (powiat nowotarski)	Dwór Moniaków	rezydencja
172	Żabno (powiat tarnowski)	Układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową, zabudową przy ulicach wychodzących z rynku, wraz z farą, cmentarzem i krajobrazem nadrzecznym	układ urbanistyczny
173	Żegiestów (powiat nowosądecki)	Budynki sanatoryjne z okresu międzywojennego	układ urbanistyczny
174	Żębocin (powiat proszowicki)	Kościół pw. św. św. Małgorzaty i Stanisława	sakralne

Mapa 5 – Miejscowości i obszary, w których znajdują się obiekty o znaczeniu regionalnym

2.1.1.3 Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomości województwa małopolskiego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – artykuł 22, ust. 2 i artykuł 8 – zobowiązuje wojewódzkiego konserwatora zabytków do prowadzenia ewidencji zabytków znajdujących się na terenie województwa oraz do prowadzenia rejestru zabytków objętych ochroną prawną. Wpis do rejestru zabytków jest podstawową formą ochrony dziedzictwa kulturowego (obok wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznania za pomnik historii, utworzenia parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub innych decyzji i zezwoleń dotyczących m.in. lokalizacji inwestycji celu publicznego i inwestycji drogowej), zgodnie z zapisami artykułu 7 ustawy.

Z liczby około 48 000 obiektów wpisanych do małopolskiej, wojewódzkiej ewidencji zabytków, do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomości wpisanych jest **5 101 obiektów**, w wyniku wydania **3 420 decyzji administracyjnych**³⁷. Liczba decyzji o wpisaniu do rejestru zabytków nieruchomości nie jest tożsama z liczbą obiektów podlegających ochronie. W wielu przypadkach większa liczba obiektów zabytkowych wpisywana jest do rejestru na podstawie pojedynczej decyzji (m.in. zabudowa Wzgórza Wawelskiego to jeden wpis)³⁸. Z ogólnej liczby zabytków wpisanych do małopolskiego wojewódzkiego rejestru zabytków znaczną część stanowią zespoły i obiekty położone na terenie administracyjnym miasta Krakowa. Spis zabytkowych nieruchomości lokowanych w stolicy Małopolski liczy 1 207 pozycji (to 1 427 obiektów), w tym 68 kościołów i zespołów klasztornych, 5 kościołów drewnianych, 8 synagog wraz z dawną mykwą, 5 cmentarzy, 9 układów urbanistycznych, 34 fortyfikacje. Z ogólnej liczby

³⁷ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

³⁸ Dodatkowo, zgodnie z obowiązującym prawem, objęcie budynku ochroną o charakterze przestrzennym (układ urbanistyczny lub zespół zabudowy) nie wyklucza możliwości wpisania do rejestru zabytków osobno jego pojedynczych elementów o wyjątkowej wartości. Zakres i formy ochrony niejednokrotnie powielają się.

krakowskich nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych największą grupę obiektów objętych ochroną prawa stanowią budynki i kamienice³⁹.

Widoczne jest skupienie zabytków nieruchomych wpisanych do wojewódzkiego rejestru w Krakowie i okolicach, a także w południowej części regionu – powiatach: sądeckim i gorlickim (subregion sądecki), nowotarskim (subregion podhalański) oraz tarnowskim (subregion tarnowski). Najmniej zabytków nieruchomych znajduje się na północy województwa: w powiecie miechowskim (subregion Krakowski Obszar Metropolitalny), dąbrowskim (subregion tarnowski) i chrzanowskim (Małopolska Zachodnia).

Tabela 3

Liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego ⁴⁰		
Rok	Liczba obiektów	Liczba decyzji
½ 2017	5 101	3 420
2016	5 076	3 396
2015	5 060	3 376
2014	5 124	3 338
2013	5 079	3 274

Tabela 4

Liczba decyzji o wpisie do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego – w podziale na powiaty ⁴¹		
Nazwa powiatu	Liczba decyzji	% wydanych decyzji
Bocheński	110	3,24
Brzeski	72	2,12
Chrzanowski	35	1,03
Dąbrowski	34	1,00
Gorlicki	230	6,77
Krakowski	1 398	41,17
Limanowski	77	2,27
Miechowski	28	0,82
Myślenicki	79	2,33
Nowosądecki	317	9,33
Nowotarski	251	7,39
Olkuski	41	1,21
Oświęcimski	63	1,86
Proszowicki	46	1,35
Suski	37	1,09
Tarnowski	273	8,04
Tatrzański	118	3,47
Wadowicki	95	2,80
Wielicki	92	2,71
RAZEM	3 396	100

Wpis do rejestru zabytków powinien zapewnić skuteczną ochronę konserwatorską materialnego dziedzictwa przeszłości, zobowiązując właścicieli i opiekunów obiektów zabytkowych m.in. do zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości⁴². Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, poza obowiązkami, które nakłada na właścicieli zabytkowego mienia, daje im możliwość skorzystania z pomocy finansowej udzielanej ze środków publicznych na wykonanie prac

³⁹ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., http://www.wuoz.malopolska.pl/images/file/2017/rejestr_zabytkow/Rejestr-krakowski_aktualne.pdf.

⁴⁰ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie. WUOZ dokonał korekty danych z ubiegłych lat. Rejestr zabytków nieustannie ulega zmianom. Od przyjętych (liczonych) decyzji bywają odwołania, dodatkowo wydawane są decyzje o skreśleniu nieruchomości z rejestru, które wpływają na zmiany liczbowe.

⁴¹ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

⁴² Art. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

przy zabytku. Jak mówią zapisy prawa: *osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa*⁴³. Wiele obiektów o wyróżniających się walorach artystycznych, historycznych lub naukowych – położonych na terenie województwa małopolskiego – nadal jednak jest pozbawionych ochrony prawnej⁴⁴, stąd konieczność podejmowania nowych decyzji administracyjnych wpisujących obiekty do wojewódzkiego rejestru zabytków.

W ostatnich latach obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości województwa małopolskiego sukcesywnie przybywa. W okresie od 2005 roku do 2008 roku do takiego rejestru zabytków wpisano 200 obiektów, w latach 2009-2012 – 202, natomiast w okresie 2013-2016 – już 225. W pierwszej połowie 2017 roku ochroną prawną objęto kolejnych 25 zabytków nieruchomości położonych w granicach administracyjnych Małopolski⁴⁵.

Tabela 5

Liczba wydanych decyzji wraz z liczbą zabytków nieruchomości wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków w latach 2005-2017 ⁴⁶		
Rok	Liczba obiektów	Liczba decyzji
½ 2017	25	24
2016	23	17
2015	48	38
2014	70	64
2013	84	54
2012	43	37
2011	52	43
2010	54	47
2009	53	44
2008	55	47
2007	71	59
2006	49	39
2005	25	19

Zgodnie z zapisami artykułu 9, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Ustawa umożliwia służbom konserwatorskim objęcie ochroną prawną obiektów (budynków lub zespołów budynków) o znacznych wartościach artystycznych, historycznych lub naukowych z urzędu, bez wstępnej zgody ich właściciela. W 2010 roku dokonano 22 takich wpisów, w 2011 roku – 20, w 2012 roku – 13, w 2013 roku – 46, w 2014 roku – 21, w 2015 roku – 15, a w 2016 roku – 7. W ostatnich latach w ten sposób do rejestru zabytków nieruchomości wpisano m.in.: zespół budowlany dawnego hotelu „Cracovia” i kina „Kijów”⁴⁷, zespół zabudowy Pl. Centralnego im. R. Regana w Nowej Hucie⁴⁸, układ urbanistyczny oraz zespoły zabudowy dawnej IV dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – „Piasek”⁴⁹ oraz dawnej III dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – „Nowy Świat”⁵⁰.

⁴³ Art. 73 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

⁴⁴ Narodowy Instytut Dziedzictwa – Oddział Terenowy w Krakowie w 2013 r. wytypował 332 obiekty nieruchome konieczne do ujęcia w rejestrze (to głównie zespoły sakralne i dworsko-parkowe). NID nie jest w stanie określić aktualnej sytuacji w tym zakresie – ilości obiektów pozostających nadal (na przełomie 2017/2018 r.) poza ochroną prawną.

⁴⁵ Dla porównania danych wybrano jednakowe przedziały czasowe – 4 lata. Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

⁴⁶ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

⁴⁷ Wpis nr A-1461/M z 04.11.2016 r.

⁴⁸ Wpis nr A-1431/M z 27.04.2015 r.

⁴⁹ Wpis nr A-1446/M z 15.10.2015 r.

⁵⁰ Wpis nr A-1438/M z 09.06.2015 r.

Spośród obiektów nieruchomości wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków w latach 2014-2017 na uwagę zasługują wpisy budynków i objęcia obszarową ochroną terenów położonych w granicach administracyjnych Miasta Krakowa: Nowy Cmentarz Podgórski z zespołem nagrobków⁵¹, zespół zabudowy dawnej Cesarsko-Królewskiej Fabryki Tytoniu i Cygar⁵², zespół zabudowy zbiornika Miejskiego Wodociągu⁵³, budynek kinoteatru „Związkowiec”⁵⁴, budynek dawnego kina „Światowid”⁵⁵, rogatka „Wolska”⁵⁶, schron amunicyjny Fortu 49a Dłubnia⁵⁷, kaplica pw. św. św. Piotra i Pawła na Dębnikach⁵⁸ oraz Bursy Związku Młodzieży Przemysłowej i Rękodzielnej pw. św. Stanisława Kostki⁵⁹. Z terenu Małopolski nowymi pozycjami w wojewódzkim rejestrze zabytków są m.in.: cmentarze wojenne z I wojny światowej – nr 297 w Czchowie⁶⁰ (gmina Czchów), nr 363 w Mszanie Dolnej⁶¹ (gm. Mszana Dolna), nr 176 w Piotrkowicach⁶² (gmina Tuchów), nr 267 w Warysiu⁶³ (gmina Borzęcin), nr 270 w Bielczy⁶⁴ (gmina Borzęcin), nr 273 w Szczepanowie⁶⁵ (gmina Brzesko), nr 284 w Zakrzowie⁶⁶ (gmina Wojnicz), cmentarz partyzantów w Rzepienniku Strzyżewskim⁶⁷ (gmina Rzepiennik Strzyżewski), nr 300 w Rajbrocie⁶⁸ (gmina Lipnica Murowana), nr 322 w Grobli⁶⁹ (gmina Drwinia) oraz nr 323 w Mikuszowicach⁷⁰ (gmina Drwinia) – budynek strażnicy kolejowej w Tarnowie⁷¹, pozostałość ważnego zabytku kultury żydowskiej – bimy starej tarnowskiej synagogi, „Zamek Żupny” w Bochni⁷², budynek dawnego Ratusza i Sądu Grodzkiego w Jordanowie⁷³, a także obiekty małej architektury – 2 kapliczki pw. św. Jana Nepomucena: w Turzy⁷⁴ i w Drwini⁷⁵.

W wyniku prowadzonej od kilku lat – przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, a wcześniej przez Regionalne Ośrodki Badań i Dokumentacji Zabytków – weryfikacji i aktualizacji wojewódzkich rejestrów zabytków nieruchomości w kraju, w tym także rejestru obejmującego zabytki położone na terenie województwa małopolskiego, po 2009 roku zwiększyła się liczba decyzji wydanych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w sprawie skreślenia nieruchomości z małopolskiego rejestru zabytków. Procedurę skreślenia obiektów z rejestru zabytków określa ustawa. Zgodnie z zapisami artykułu 13 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obiekt, który uległ zniszczeniu, w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje usunięty z rejestru.

W latach 2014-2017⁷⁶, w konsekwencji weryfikacji w terenie liczby i stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków, w Małopolsce wydano 27 decyzji w sprawie skreślenia zabytków nieruchomości z tego spisu (w 2014 roku – 8 decyzji, w 2015 roku – 5, w 2016 roku – 12, w pierwszym półroczu 2017 roku – 2). Dla porównania w latach 2005-2009 wydane zostały w sumie tylko 2 decyzje w tym zakresie⁷⁷.

Głównie z powodów utraty wartości historycznej albo zniszczenia zabytku, w ostatnich latach z wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomości skreślono m.in.: dwory w Chełmcu, Łososinie Górnej i Klimontowie, stajnie dworskie w Kopytówce i oborę w zespole dworskim w Polance Hallera, starą plebanię w Przeciszowie, budynek dawnego klasztoru augustiańskiego w Książu Wielkim, willę „Anna” w Nowym Targu, część parku wraz z częścią strefy ochrony widokowej w Mstowie. W skali kraju

⁵¹ Kraków, ul. Wapienna 13, wpis nr A-1429/M z 29.12.2014 r.

⁵² Kraków, ul. Dolnych Młynów 10, wpis nr A-1437/M z 3.07.2015 r.

⁵³ Kraków, ul. Wodociągowa 21-23, wpis nr A-1464/M z 15.XII.2016 r.

⁵⁴ Kraków, ul. Grzegórzecka 71, wpis nr A-1359/M z 21.01.2014 r.

⁵⁵ Kraków Nowa Huta, os. Centrum E1, wpis nr A-1430/M z 29.05.2015 r.

⁵⁶ Kraków, ul. Piłsudskiego 29, wpis nr A-1324/M z 29.10.2014 r.

⁵⁷ Wpis nr A-1460/M z 13.10.2016 r.

⁵⁸ Kraków, ul. Madalińskiego 13, wpis nr A-1459/M z 12.10.2016 r.

⁵⁹ Kraków, ul. Skarbowa 2-4, wpis nr A-1466/M z 17.02.2017 r.

⁶⁰ Wpis nr A-1390/M z 21.01.2014 r.

⁶¹ Wpis nr A-1386/M z 20.01.2014 r.

⁶² Wpis nr A-1405/M z 16.07.2014 r.

⁶³ Wpis nr A-1410/M z 27.03.2014 r.

⁶⁴ Wpis nr A-1452/M z 28.12.2015 r.

⁶⁵ Wpis nr A-1441/M z 05.08.2015 r.

⁶⁶ Wpis nr A-1439/M z 15.07.2015 r.

⁶⁷ Wpis nr A-1419/M z 27.10.2014 r.

⁶⁸ Wpis nr A-1469/M z 08.03.2017 r.

⁶⁹ Wpis nr A-1474/M z 25.05.2017 r.

⁷⁰ Wpis nr A-1475/M z 25.05.2017 r.

⁷¹ Tarnów, ul. S. Kassali 5, wpis nr A-1415/M z 28.08.2014 r.

⁷² Wpis nr A-1470/M z 8.03.2017 r.

⁷³ Wpis nr A-1457/M z 28.09.2016 r.

⁷⁴ Wpis nr A-1350/M z 20.03.2015 r.

⁷⁵ Wpis nr A-1463/M z 14.12.2016 r.

⁷⁶ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r.

⁷⁷ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

największą grupę zabytków skreślonych z rejestru – w latach 2005-2016 – stanowiły obiekty o funkcjach mieszkalnych (ponad 30%), przy czym były to głównie domy drewniane na wsiach i w małych miejscowościach, znacznie rzadziej obiekty murowane. Wynik ten wskazuje na to, że drewniane budownictwo mieszkalne jest szczególnie zagrożoną grupą polskich zabytków⁷⁸.

Tabela 6

Liczba zabytków nieruchomości skreślonych z wojewódzkiego rejestru zabytków w latach 2005-2017 ⁷⁹	
Rok	Liczba obiektów
½ 2017	2
2016	12
2015	5
2014	8
2013	4
2012	8
2011	14
2010	6
2009	0
2008	1
2007	0
2006	0
2005	1

Rejestr zabytków ulega ciągłym zmianom, np. tylko w 2016 roku – w skali kraju – Narodowy Instytut Dziedzictwa opracował: 329 nowych decyzji o wpisie nieruchomości do rejestru zabytków, 71 decyzji o skreśleniu obiektu z rejestru zabytków, 113 decyzji odmawiających skreśleń, 354 postanowienia zmieniające lub wyjaśniające treść wcześniej wydanych decyzji oraz informacje urzędowe dotyczące przenoszenia wpisów do nowych ksiąg rejestru⁸⁰.

Narodowy Instytut Dziedzictwa zbiera informacje i gromadzi dokumentację dotyczące krajowych zasobów dziedzictwa, w tym także obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości. W Pracowni Rejestru i Ewidencji Zabytków przechowywane są decyzje o wpisie do rejestru zabytków z terenu całego kraju. Na podstawie posiadanych egzemplarzy decyzji, wydanych przez Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków⁸¹, Narodowy Instytut Dziedzictwa publikuje zestawienia i raporty.

Województwo małopolskie plasuje się w czołówce – na drugim miejscu w Polsce, za województwem dolnośląskim – pod względem „zagęszczenia” obszarowego zabytków, liczby obiektów nieruchomości przypadających na 1000 km². Na taki obszar w Małopolsce przypada 349 zabytków, znacznie powyżej średniej krajowej (235). W regionie lokowanych jest także stosunkowo dużo obiektów (trzecia pozycja w kraju) powstałych w średniowieczu, od połowy XIII wieku do schyłku XV wieku (11,10% takiego zasobu ogółem)⁸². Dodatkowo Małopolskę wyróżnia jako region liczba zachowanych zabytków o drewnianej konstrukcji (1 059 obiektów, to 16,83% wszystkich tego typu nieruchomości w kraju), dominuje tu konstrukcja wieńcowa i jej pochodne. Duża liczba obiektów posiadających konstrukcję wykonaną z drewna zlokalizowana jest też w województwach: wielkopolskim (10,17% zasobu krajowego), podkarpackim (9,44%) oraz pomorskim (8,96%), najmniej ich jest w województwach: świętokrzyskim (1,97%) oraz opolskim (1,94%)⁸³.

W raporcie Narodowego Instytutu Dziedzictwa, dotyczącym stanu zachowania zabytków w Polsce (na podstawie analizy i oceny stanu zachowania wybranej losowo grupy zabudowań) odnotowano, iż tylko prawie 1/3 obiektów figurujących w rejestrze zabytków nie wykazuje objawów zniszczenia i nie wymaga przeprowadzenia prac remontowych, pozostałe 2/3 obiektów wymaga podjęcia takich prac, w części pilnych i kompleksowych⁸⁴. Obiekty zagrożone, które zachowały wartości zabytkowe, odnotowano we

⁷⁸ Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), s. 96.

⁷⁹ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

⁸⁰ Raport roczny Narodowego Instytutu Dziedzictwa 2016, Warszawa 2017 r., s. 12.

⁸¹ NID ma braki w dokumentacji, nie posiada wszystkich decyzji WKZ o wpisie do rejestru zabytków nieruchomości.

⁸² Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), s. 76, 79.

⁸³ Tamże, s. 83-84.

⁸⁴ Tamże, s. 99-100.

wszystkich regionach w kraju. Najwięcej obiektów zabytkowych, których wartości lub istnienie jest zagrożone w stosunku do całego zasobu regionu wskazano w: województwie zachodniopomorskim (15,42% zasobu), dolnośląskim (9,05%), opolskim (8,22%), śląskim (7,86%), małopolskim (7,79%), pomorskim (6,61%) oraz warmińsko-mazurskim (6,13%). Najmniejszy udział procentowy zagrożonych zabytków odnotowano w województwach lubelskim (1,75%), lubuskim (2,02%) i mazowieckim (2,62%)⁸⁵. W skali kraju zabytkami w najgorszym stanie zachowania są obiekty o funkcjach gospodarczych i rezydencjonalnych⁸⁶.

Najlepiej zachowanymi małopolskimi zabytkami⁸⁷ są zamki, budynki sakralne oraz obiekty użyteczności publicznej. W dalszej kolejności: zabytkowe cmentarze, obiekty mieszkalne (ale nie rezydencjonalne, kamienice, wille, domy) i zabytkowa zieleń. Największe problemy, związane ze złym stanem zachowania i zagrożeniem utratą wartości zabytkowych, dotyczą obiektów obronnych, przemysłowych, folwarcznych i zaliczanych do kategorii „inne”⁸⁸ (w tej grupie ujęto m.in. ok. 60 szałasów pasterskich w Tatrach i Gorcach). W Małopolsce wśród zabytków zagrożonych jest aż 25% regionalnego zasobu obiektów przemysłowych, 20,36% zespołów folwarcznych oraz 17,24% zabytków ujętych w statystykach jako „inne”⁸⁹.

Dokonana przez Narodowy Instytut Dziedzictwa weryfikacja zabytkowych nieruchomości ujętych w rejestrze zabytków ujawniła istnienie w regionie 378 obiektów szczególnie zagrożonych (to 7,79% całego regionalnego zasobu) – na 3 871 w kraju – które nie utraciły wartości zabytkowych. W takiej grupie odnotowano: 80 obiektów z kategorii „inne” (głównie szałasów pasterskich), 56 folwarcznych, 45 mieszkalnych, 44 rezydencje, 40 przestrzeni obsadzonych zabytkową zielenią oraz 25 obiektów sakralnych. Wśród wymienionych jest 1 obiekt, który powstał przed połową XIII wieku⁹⁰ (ruiny średniowiecznego zamku na Panieńskiej Górze w Wielkiej Wsi, gmina Wojnicz). W skali kraju Małopolska ma duży zasób obiektów architektury obronnej, która zagrożona jest utratą wartości zabytkowych (to 32% polskich przykładów takiej architektury). Większość z nich (19 obiektów na 20 ogółem w regionie) stanowią XIX-wieczne ziemno-murowane forty Twierdzy Kraków⁹¹. W regionalnym rejestrze zabytków ujawniono także istnienie zabytków, które utraciły wartości zabytkowe (46 zabytków) oraz obiektów nieistniejących (aż 180). Wśród, tych które utraciły wartość warto wymienić: 14 obiektów mieszkalnych (m.in. 5 drewnianych domów w Chochołowie), 17 folwarcznych (m.in. budynek dawnych stajni pałacowych, angielskich, w Krzeszowicach), 3 sakralne (kościół w Libuszy, cerkiew w Klimkówce, kapliczka w Sękowej) oraz 3 rezydencje (m.in. dwory w Hucisku i Zagórzanach, gmina Gdów). W grupie obiektów nieistniejących ujawniono: 81 z kategorii „inne” (większość to szałas pasterskie w Tatrach i Gorcach), 29 gospodarczych (m.in. wozownia i stodoła oraz chlew i spichlerz w Sułoszowej nr 216 oraz nr 375), 28 mieszkalnych (m.in. willa „Wawel” w Krynicy, domy nr 28 i 32 w Gołkowicach) oraz 8 rezydencjonalnych (m.in. dwory w Dąbrówce, Tomicach i Morsku), 6 sakralnych (m.in. drewniane kościoły w Naramie, Olszówce i Niedźwiedziu) i 6 przemysłowych (m.in. młyny wodne w Podłężu i Lachowicach)⁹². 1 z obiektów nieistniejących pochodził z okresu pomiędzy połową XIII wieku a końcem XV wieku (ogrodzenie dawnego zespołu klasztorne Augustianów w Książu Wielkim)⁹³.

Tabela 7

Liczba zabytków nieruchomych w poszczególnych województwach w przeliczeniu na 1000 km ² ⁹⁴	
Województwo	Liczba obiektów
Dolnośląskie	423

⁸⁵ Tamże, s. 139-140.

⁸⁶ Tamże, s. 107. Zły stan zachowania obiektów gospodarczych wynika głównie z niższych standardów ich wykonania, a rezydencji – z powodów historycznych i problemów własnościowych.

⁸⁷ Stosunek stanu zachowania zabytków do całości zasobu danego rodzaju zabytków.

⁸⁸ *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, s. 118-119.

⁸⁹ Tamże, s. 142-143.

⁹⁰ Weryfikacja dokonana przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, s. 138-139.

⁹¹ Weryfikacja dokonana przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, s. 144. Zagrożone jest także istnienie fortalicji polowej Wały Szwedzkie w Ćwikowie.

⁹² Tamże, s. 168-169, 188-189.

⁹³ Przykłady zabytków wskazane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa Oddział Terenowy w Krakowie.

⁹⁴ *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, s. 76. Średnia została wyliczona matematycznie.

Kujawsko-Pomorskie	170
Lubelskie	152
Lubuskie	307
Łódzkie	149
Małopolskie	349
Mazowieckie	202
Opolskie	335
Podkarpackie	267
Podlaskie	113
Pomorskie	192
Śląskie	319
Świętokrzyskie	141
Warmińsko-Mazurskie	245
Wielkopolskie	240
Zachodniopomorskie	161
ŚREDNIA	235

Tabela 8

Obiekty zabytkowe, których istnienie i wartości nie są zagrożone – nieruchomości nie zaliczone do grupy obiektów nieistniejących, o utraconych wartościach zabytkowych lub zagrożonych ich utratą ⁹⁵		
Rodzaj zabytku	Liczba obiektów	% zasobu
Zamki	30	96,77
Sakralne	908	95,78
Użyteczności publicznej	292	94,81
Cmentarze	322	93,06
Mieszkalne	1 336	92,97
Zieleń	370	88,94
Rezydencjonalne	227	80,50
Gospodarcze	174	75,65
Folwarczne	179	65,09
Inne	296	63,79
Przemysłowe	38	63,33
Obronne	33	62,26
RAZEM	4 205	86,70

Tabela 9

Weryfikacja zabytkowych nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków – obiekty zagrożone i nieistniejące ⁹⁶			
Rodzaj zabytku	Liczba obiektów zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych	Liczba obiektów, które utraciły wartości zabytkowe lub ich nie posiadały	Liczba obiektów nieistniejących
Zamki	1 ⁹⁷	0	0
Sakralne	25	3	6
Użyteczności publicznej	15	0	1
Cmentarze	23	0	1
Mieszkalne	45	14	28

⁹⁵ Weryfikacja dokonana przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, s. 118-119.

⁹⁶ Weryfikacja dokonana przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, s. 138-139, 168-169, 188-189.

⁹⁷ To ruiny średniowiecznego zamku na Panieńskiej Górze w Wielkiej Wsi, gmina Wojnicz.

Zieleń	40	2	4
Rezydencjonalne	44	3	8
Gospodarcze	14	2	29
Folwarczne	56	17	16
Inne	80	4	81
Przemysłowe	15	1	6
Obronne	20	0	0
RAZEM	378	46	180

Tabela 10

Dane o obiektach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – zestawienie krajowe w podziale na województwa, dotyczy tylko zabytków, których dokumentacje (decyzje o wpisie) posiada Narodowy Instytut Dziedzictwa⁹⁸

Województwo	urbanistyka	sakralne	obronne	publiczne	zamki	rezydencje	zieleń	folwarczne	gospodarcze	mieszkalne	przemysłowe	cmentarze	inne	RAZEM
Dolnośląskie	143	1477	118	669	93	682	871	836	216	2206	373	340	428	8452
Kujawsko-Pomorskie	22	522	104	189	25	330	410	379	113	512	109	163	172	3050
Lubelskie	51	854	74	178	13	268	464	308	106	544	72	533	366	3831
Lubuskie	35	547	106	171	23	216	205	319	79	2300	106	78	123	4308
Łódzkie	33	570	15	159	19	272	397	122	99	600	139	154	137	2716
Małopolskie	58	1035	65	343	31	288	430	281	237	1462	76	468	518	5292
Mazowieckie	129	1072	68	632	14	504	976	383	175	2180	294	400	383	7210
Opolskie	40	680	57	157	26	160	232	200	87	1057	146	146	175	3163
Podkarpackie	52	1103	128	296	19	204	350	292	129	1443	76	392	328	4812
Podlaskie	67	529	8	198	4	72	119	86	110	546	76	351	123	2289
Pomorskie	61	534	96	249	14	229	306	252	208	1068	125	165	205	3512
Śląskie	68	611	18	352	32	177	214	177	222	1618	213	110	136	3948
Świętokrzyskie	42	450	19	57	19	101	230	90	18	228	72	195	131	1652
Warmińsko-Mazurskie	68	905	90	301	28	287	457	524	236	2061	222	593	151	5923
Wielkopolskie	140	1144	38	495	22	790	1040	917	196	1456	269	388	287	7182
Zachodnio-pomorskie	57	887	77	292	23	269	758	169	114	368	132	348	207	3701
RAZEM	1066	12920	1081	4738	405	4849	7459	5335	2345	19649	2500	4824	3870	71041

Rejestr zabytków nieruchomych z jednej strony obrazuje statystyczny rozkład zachowania obiektów pochodzących z poszczególnych epok (uogólniając, można stwierdzić, że znaczna większość zachowanych zabytków pochodzących od średniowiecza do połowy XIX wieku wpisana została do rejestru zabytków), z drugiej zaś obrazuje proces waloryzacji oraz oceny wartości zabytkowych architektury i budownictwa w kontekście wzrostu wiedzy i badań specjalistycznych (w ostatnich latach np. znacznie rośnie liczba wpisów dotyczących architektury modernizmu, a spada architektury przełomu XIX i XX wieku)⁹⁹.

⁹⁸ Stan na 28 września 2016 r., publikowany wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków sporządzono w NID na podstawie posiadanych egzemplarzy decyzji WKZ (NID nie posiada wszystkich wydanych decyzji WKZ, stąd różnice w danych pozyskanych od WKZ), https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/.

⁹⁹ *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, s. 77.

2.1.1.4 Wojewódzka ewidencja zabytków

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy¹⁰⁰. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa¹⁰¹.

Sposób prowadzenia wojewódzkich ewidencji zabytków i rejestru zabytków został określony w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego¹⁰². Ewidencja zabytków – sporządzana w formie zbioru kart ewidencyjnych – obejmuje pojedyncze obiekty architektoniczne, zespoły budowlane, zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, stanowiska archeologiczne oraz zabytkowe parki i cmentarze. Celem ewidencji zabytków jest rozpoznanie obiektów zabytkowych na terenie i ich udokumentowanie, zebranie i opracowanie podstawowych informacji merytorycznych o nich, danych administracyjno-adresowych, tworzenie opracowań dla obiektów zagrożonych rozbiórką, destrukcją lub gruntowną przebudową, monitoring zasobu zabytkowego.

W wojewódzkiej ewidencji zabytków figuruje około **48 000 obiektów** (nieruchomości) lokowanych w granicach administracyjnych Małopolski¹⁰³. Na ilość obiektów ujętych w ewidencji zabytków ma wpływ ciągle proces weryfikacji skutkujący wpisami i skreśleniami obiektów. W okresie od 2003 roku do 2018 roku z ewidencji wojewódzkiej zostało wykreślonych około 7 000 obiektów (tj. 14,58% zasobu). Głównymi przyczynami skreśleń były: zły stan techniczny obiektów lub błędnie realizowane modernizacje, które doprowadziły do utraty walorów zabytkowych. W tym samym okresie do wojewódzkiej ewidencji zabytków zostało włączonych około 1 600 nieruchomości (3,33% zasobu). Liczba wpisów do ewidencji jest jednak znacznie mniejsza niż liczba skreśleń obiektów z tego wojewódzkiego spisu zabytków. W ocenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „stan ten będzie się pogłębiał z uwagi na naturalny proces starzenia się obiektów zabytkowych oraz brak skutecznego systemu pomocy finansowej przy ich remontach”¹⁰⁴. Ta tendencja utrzymuje się także w stosunku do zabytków nieruchomych objętych ustawową formą ochrony – wpisem do rejestru zabytków.

Wojewódzka ewidencja zabytków z zasady jest zbiorem gminnych ewidencji zabytków. Aktualnie na terenie województwa małopolskiego gminną ewidencję zabytków posiada 135 gmin (na 182). W dokumentach tych ujęto około 38 400 obiektów¹⁰⁵. Różnica pomiędzy ilością obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków a sumą obiektów wpisanych do gminnych ewidencji zabytków wynika z faktu, że nie wszystkie gminy mają już utworzone swoje ewidencje zabytków. Głównym powodem braku gminnych ewidencji zabytków są koszty jej wykonania¹⁰⁶ oraz brak specjalistów na szczeblu lokalnym.

Dla porównania stanów zasobów regionalnych z krajowymi, w *Krajowej ewidencji zabytków* prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków – według danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa – znajduje się 189 170 opracowanych dokumentacji dotyczących zabytków architektury i budownictwa, parków i cmentarzy, uwzględniając także teki urbanistyczne oraz spis adresowy daje to 839 548 dokumentacji¹⁰⁷. Zatem w małopolskiej wojewódzkiej ewidencji zabytków, pomimo wielu skreśleń dokonanych w ostatnich latach, nadal ujęta jest bardzo duża grupa obiektów o charakterze zabytkowym, które stanowią istotną część zasobów wpisanych do ewidencji krajowej.

Analizując dokumentacje zabytków ujęte w *Krajowej ewidencji zabytków*, najwięcej z nich dotyczy obiektów z województwa wielkopolskiego – 24 302 opracowane karty ewidencyjne, kolejno województwa dolnośląskiego – 15 937 karty i województwa mazowieckiego – 14 682. Najmniej dokumentacji opracowano dla zabytków znajdujących się na terenie województwa świętokrzyskiego – 4 118 kart ewidencyjnych oraz województwa opolskiego – 6 049 sztuk. Uwzględniając także teki urbanistyczne oraz spis adresowy, największą liczbę dokumentacji opracowano w województwie wielkopolskim – 101 453 dokumenty, województwie dolnośląskim – 92 455 dokumentacji oraz

¹⁰⁰ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz.1568 ze zmianami), art. 21.

¹⁰¹ Tamże, art. 22 ust. 2.

¹⁰² Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661).

¹⁰³ Dane z pisma Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie z dnia 5 maja 2018 r., znak: OZKr.5133.15.2018.DW.

¹⁰⁴ Tamże.

¹⁰⁵ Tamże.

¹⁰⁶ Tamże.

¹⁰⁷ Stan na dzień 31 grudnia 2017 r. Dane NID, na podstawie pisma z dnia 18 kwietnia 2018 r., znak: NID-ZN/3293/449/18/AK. Dane dotyczące *Krajowej Ewidencji Zabytków* w zasobach NID odnoszą się do liczby opracowanych dokumentacji, a nie opisanych w nich obiektów. Jedna dokumentacja może dotyczyć kilku zabytków. Opracowane w ramach Ośrodka Dokumentacji Zabytków te czki urbanistyczne oraz prowadzony do ok. 2005 r. spis adresowy nie należą do *Krajowej Ewidencji Zabytków* w ścisłym znaczeniu tego terminu. Obecnie są one traktowane jako materiały pomocnicze.

województwie podkarpackim – 75 613 egzemplarzy. Najmniej ewidencji opracowano dla obiektów położonych na terenie województwa świętokrzyskiego – 18 852 opracowania oraz województwa śląskiego – 20 328. Liczba kart ewidencyjnych ujętych w *Krajowej Ewidencji Zabytków*, które dotyczą województwa małopolskiego wynosi 13 081 kart, a przy uwzględnieniu także tek urbanistycznych i spisu adresowego – to łącznie 73 407 dokumentacji¹⁰⁸ (to prawie 9% zasobu krajowego).

Tabela 11

Krajowa ewidencja zabytków – zabytki nieruchome – dane Narodowego Instytutu Dziedzictwa ¹⁰⁹									
Województwo	Architektura i budownictwo			Parki	Cmentarze	Łącznie	Urbanistyka	Spis adresowy	RAZEM
	Karty "białe"	Karty "zielone"	Karty woj. ewidencji zabytków						
Dolnośląskie	8 441	3 705	444	1 298	2 049	15 937	109	76 409	92 455
Kujawsko-pomorskie	4 274	1 379	6 061	514	1 893	14 121	66	23 033	37 220
Lubelskie	10 986	883	13	600	1 701	14 183	86	39 161	53 430
Lubuskie	4 786	2 625	1 443	263	1 578	10 695	37	38 374	49 106
Łódzkie	4 326	976	795	524	1 031	7 652	90	27 093	34 835
Małopolskie	6 994	4 284	0	556	1 247	13 081	80	60 246	73 407
Mazowieckie	9 349	2 785	13	1 026	1 509	14 682	145	31 148	45 975
Opolskie	1 762	2 803	592	228	664	6 049	48	22 827	28 924
Podkarpackie	5 484	3 464	112	338	1 396	10 794	86	64 733	75 613
Podlaskie	6 001	234	15	337	1 072	7 659	56	15 001	22 716
Pomorskie	6 918	1 361	102	367	1 865	10 613	34	37 259	47 906
Śląskie	4 304	2 174	545	230	849	8 102	82	12 144	20 328
Świętokrzyskie	2 768	682	0	155	513	4 118	64	14 670	18 852
Warmińsko-mazurskie	7 785	1 676	1 716	472	2 774	14 423	50	57 560	72 033
Wielkopolskie	16 279	3 205	1 123	1 193	2 502	24 302	154	76 997	101 453
Zachodnio-pomorskie	7 370	959	485	1 019	2 926	12 759	64	52 472	65 295
RAZEM	107 827	33 195	13 459	9 120	25 569	189 170	1 251	649 127	839 548

2.1.1.5 Gminne ewidencje zabytków

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy¹¹⁰. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: zabytki nieruchomości wpisane do rejestru; inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków¹¹¹.

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹¹² określiła na nowo charakter prawny i znaczenie gminnej ewidencji zabytków, która dotychczas pojmowana była jako dokument informacyjno-dokumentacyjny. W nowelizacji rozszerzono zakres form ochrony zabytków, określony w art. 7, ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, o ustalenie ochrony między innymi w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Artykuł 19 został poszerzony o ust. 1a określający zabytki, których ochrona musi być bezwzględnie uwzględniona w decyzjach, m.in. o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, czy też o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej. Dotyczy to zarówno zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, jak i innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

¹⁰⁸ Stan na dzień 31 grudnia 2017 r. Tamże.

¹⁰⁹ Stan na dzień 31 grudnia 2017 r. Tamże.

¹¹⁰ Art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

¹¹¹ Tamże, art. 22 ust. 4 i 5.

¹¹² Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r. Nr 75 poz. 474).

Zmiany dotknęły także przepisów dotyczących samej ewidencji zabytków. W terminie 2 lat od dnia przekazania przez wojewódzkiego konserwatora zabytków wykazu zabytków, wójt (burmistrz, prezydent miasta) powinien założyć gminną ewidencję zabytków¹¹³. Gminne ewidencje z terenu województwa powinny ujmować wszystkie pozycje ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Zatem pełna lista zabytków w ewidencji wojewódzkiej powinna stanowić sumę zabytków ujętych w gminnych ewidencjach zabytków.

Spośród 182 gmin w regionie **135 tego rodzaju jednostek samorządu terytorialnego (74,18%) prowadzi gminne ewidencje zabytków**¹¹⁴. Zdaniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, głównym powodem istniejących braków w tym zakresie są: koszty wykonania dokumentu, powielanie się w tym zakresie zadań gminy i służb konserwatorskich oraz opinia o małej celowości realizacji nałożonego ustawą obowiązku. Założenie i aktualizacja ewidencji powinny być powiązane z planowaniem przestrzennym jako obligatoryjny element procesu opracowania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy. Prowadzenie ewidencji powinno być zadaniem wspólnym samorządów i wojewódzkiego konserwatora zabytków¹¹⁵.

Zgodnie z deklaracjami małopolskich gmin, wyrażonymi w ramach badania ankietowego¹¹⁶, 86% badanych jednostek prowadzi i / lub aktualizuje gminną ewidencję zabytków. W znacznej części przypadków (40%) ten dokument nie jest jednak poddawany aktualizacji. Spośród gmin, które aktualizują ewidencję, 26% zrobiło to przed 2014 rokiem, 52% w latach 2015-2017, natomiast w 2018 roku – 22%. W tej ostatniej grupie zostały ujęte samorządy gminne, które zadeklarowały, że zamierzają to w danym roku zrealizować.

W istniejących gminnych ewidencjach zabytków ujętych jest szacunkowo **38 400** zabytków nieruchomości¹¹⁷. Najwyższa liczba zabytków nieruchomości wprowadzona została do ewidencji gminnej w mieście Kraków (ponad 6 300 pozycji) oraz w subregionie podhalańskim: Mieście Zakopane (prawie 1 630 wpisów), Czarnym Dunajcu (ponad 1 030), Nowym Targu (Gmina i Miasto łącznie ponad 1 100 pozycji obejmujących zabytkowe nieruchomości)¹¹⁸. Brak wielu gminnych ewidencji zabytków wskazuje na nadal istniejące luki w systemowej ochronie regionalnego dziedzictwa na poziomie lokalnym.

Według statystyki prowadzonej w latach 2003-2018 przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, około 7 000 (14,58%)¹¹⁹ obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków zostało z niej wykreślonych. Powodem skreślenia zabytków z tych spisów był głównie zły stan techniczny obiektów lub przeprowadzone modernizacje, które doprowadziły do utraty ich wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Problem dotyczy w szczególności budynków drewnianych. Istnieje obawa, że obserwowana od kilkunastu lat tendencja spadkowa, w przypadku ilości obiektów zabytkowych figurujących w ewidencji zabytków, nie tylko będzie się utrzymywać, ale znacznie pogłębiać. Przyczyną jest wiek zachowanych obiektów, które przeważnie mają około 100 lat. Ze względu na trwałość drewna szacowaną na około 60 lat takie obiekty kwalifikują się do generalnych, kosztownych remontów i nie zaspakajają już współczesnych wymogów inwestorów oraz norm budowlanych. Ratunkiem dla budownictwa drewnianego, głównie zagrodowego, są skanseny, jednak te, z uwagi na ograniczone środki finansowe, którymi dysponują, nie są zainteresowane przejmowaniem kolejnych obiektów¹²⁰.

¹¹³ Tamże, art. 6 ust. 2. Nowy wzór karty ewidencyjnej określiło rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Do końca 2012 r. powinny zostać opracowane wszystkie ewidencje gminne w regionie, jeśli wszystkie gminy otrzymały od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wykaz zabytków, o którym mowa w ustawie.

¹¹⁴ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, pismo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie z dnia 5 marca 2018 r., znak: OZKr.5133.15. 2018.DW.

¹¹⁵ Tamże.

¹¹⁶ Badanie ankietowe przeprowadzone wśród małopolskich gmin i powiatów zostało realizowane na potrzeby opracowania *Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* w dniach 22.02-15.03.2018 r. W badaniu uczestniczyły 122 z 182 gmin w regionie (67% ogółu) oraz 15 z 19 małopolskich powiatów (78,95%).

¹¹⁷ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, pismo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie z dnia 5 marca 2018 r., znak: OZKr.5133.15. 2018.DW.

¹¹⁸ Stan na dzień 19 kwietnia 2018 r., dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

¹¹⁹ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, pismo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie z dnia 5 maja 2018 r., znak: OZKr.5133.15. 2018.DW. Zgodnie z informacją WKZ w wojewódzkiej ewidencji zabytków figuruje ok. 48 000 obiektów. Wojewódzka ewidencja zabytków zostanie zweryfikowana – w tym ilościowo – w oparciu o nową ewidencję gminną, dotyczącą Nowego Sącza, w momencie kiedy dokument zostanie przekazany do WUOZ (informacja z dnia 7 maja 2018 r.).

¹²⁰ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, powtórzone za: *Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2014-2017*, s. 42.

Tabela 12

Gminy z terenu województwa małopolskiego, które założyły gminne ewidencje zabytków¹²¹

Lp.	Gmina	Lp.	Gmina	Lp.	Gmina
1.	Alwernia	46.	Koniusza	91.	Rabka-Zdrój
2.	Andrychów	47.	Korzenna	92.	Raclawice
3.	Babice	48.	Kościelisko	93.	Raciechowice
4.	Biały Dunajec	49.	Kraków	94.	Radłów
5.	Biecz	50.	Krościenko nad Dunajcem	95.	Radziemice
6.	Biskupice	51.	Krzeszowice	96.	Ryglice
7.	Bobowa	52.	Książ Wielki	97.	Rzezawa
8.	Bochnia miasto	53.	Libiąż	98.	Sękowa
9.	Bolesław (olkuski)	54.	Limanowa miasto	99.	Siepraw
10.	Borzęcin	55.	Lipnica Wielka	100.	Skała
11.	Brzesko	56.	Liszki	101.	Skawina
12.	Brzeszcze	57.	Lubień	102.	Skrzyszów
13.	Brzeźnica	58.	Łapanów	103.	Słomniki
14.	Budzów	59.	Łapsze Niżne	104.	Spytkowice (nowotarskie)
15.	Bukowina Tatrzańska	60.	Maków Podhalański	105.	Stryżawa
16.	Bystra – Sidzina	61.	Mędrzechów	106.	Stryżów
17.	Charsznica	62.	Michałowice	107.	Sucha Beskidzka
18.	Chelmek	63.	Miechów	108.	Sułkowice
19.	Chrzanów	64.	Moszczenica	109.	Sułszowa
20.	Ciężkowice	65.	Mszana Dolna	110.	Szaflary
21.	Czarny Dunajec	66.	Mucharz	111.	Szczawnica
22.	Czchów	67.	Muszyna	112.	Szczurowa
23.	Czorsztyn	68.	Myślenice	113.	Świątniki Górne
24.	Czernichów	69.	Nawojowa	114.	Tarnów gmina
25.	Dąbrowa Tarnowska	70.	Niepołomice	115.	Tarnów miasto
26.	Dębno	71.	Nowe Brzesko	116.	Tokarnia
27.	Dobczyce	72.	Nowy Sącz	117.	Tomice
28.	Drwina	73.	Nowy Targ gmina	118.	Trzebinia
29.	Gdów	74.	Nowy Targ miasto	119.	Tuchów
30.	Gnojnik	75.	Nowy Wiśnicz	120.	Tymbark
31.	Gołcza	76.	Ochotnica Dolna	121.	Wadowice
32.	Gromnik	77.	Olkusz	122.	Wieliczka
33.	Igołomia-Wawrzeńczyce	78.	Osiek	123.	Wielka Wieś
34.	Iwanowice	79.	Oświęcim gmina	124.	Wierzchosławice
35.	Iwłkowa	80.	Oświęcim miasto	125.	Wiśniowa
36.	Jabłonka	81.	Pałecznicza	126.	Wojnicz
37.	Jerzmanowice-Przegonia	82.	Pcim	127.	Wolbrom
38.	Jordanów gmina	83.	Piwniczna-Zdrój	128.	Zabierzów
39.	Jordanów miasto	84.	Pleśna	129.	Zakliczyn
40.	Kalwaria Zebrzydowska	85.	Podegrodzie	130.	Zakopane
41.	Kamionka Wielka	86.	Polanka Wielka	131.	Zator
42.	Kęty	87.	Poronin	132.	Zawoja

¹²¹ Dane Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie na podstawie: pisma z dnia 5 maja 2018 r., znak: OZKr.5133.15.2018.DW, pisma Delegatury w Nowym Sączu z 20 lutego 2018 r., znak: OZNS.044.3.2018.WJ.1, pisma Delegatury w Tarnowie z 8 marca 2018 r., znak: OZT.021.27.2018.MWo, pisma Delegatury w Nowym Targu z 1 marca 2018 r., znak: OZNT.021.23.2018.AP wraz z informacjami uzupełniającymi. Miasto Tarnów posiadało karty ewidencyjne zabytków i to traktowane było jako ewidencja. Karty nie spełniały jednak wymogów, gdyż zostały opracowane przed 2011 r., ponadto ta ewidencja nie została nigdy zaopiniowana przez służby konserwatorskie. W trakcie uzgadniania jest nowoopracowana ewidencja (stan na 30 kwietnia 2018 r.). Według informacji WKZ, w gminach: Muszyna, Korzenna, Podegrodzie, Raclawice i mieście Limanowa nie sporządzono ewidencji zabytków, jednak weryfikacja informacji u źródeł wykazała, że jednostki te utworzyły gminną ewidencję zabytków. Miasto Nowy Sącz sporządziło i wprowadziło zarządzeniem prezydenta gminną ewidencję zabytków, jednak do 7 maja 2018 r. dokument ten nie został przekazany WUOZ.

43.	Klucze	88.	Proszowice	133.	Zembrzyce
44.	Kłaj	89.	Przeciszów	134.	Zielonki
45.	Kocmyrzów-Luborzycza	90.	Raba Wyżna	135.	Żabno

Tabela 13

Gminy z terenu województwa małopolskiego, które nie założyły gminnych ewidencji zabytków ¹²²					
Lp.	Gmina	Lp.	Gmina	Lp.	Gmina
1.	Bochnia	17.	Lanckorona	33.	Ropa
2.	Bolesław (dąbrowski)	18.	Laskowa	34.	Rytko
3.	Bukowno	19.	Limanowa	35.	Rzepiennik Strzyżewski
4.	Chelmiec	20.	Lipinki	36.	Słaboszów
5.	Dobra	21.	Lipnica Murowana	37.	Słopnice
6.	Gorlice	22.	Lisia Góra	38.	Spytkowice (wadowickie)
7.	Gorlice miasto	23.	Łabowa	39.	Stary Sącz
8.	Gręboszów	24.	Łącko	40.	Szczucin
9.	Gródek nad Dunajcem	25.	Łososina Dolna	41.	Szerzyny
10.	Grybów	26.	Łukowica	42.	Trzciana
11.	Grybów miasto	27.	Łużna	43.	Trzyciąż
12.	Jodłownik	28.	Mogilany	44.	Uście Gorlickie
13.	Kamienica	29.	Mszana Dolna miasto	45.	Więprz
14.	Koszyce	30.	Niedźwiedź	46.	Wietrzychowice
15.	Kozłów	31.	Olesno	47.	Żegocina
16.	Krynica-Zdrój	32.	Radgoszcz		

Pod względem podziału regionu na teren działania delegatur Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, w rejonie, który podlega nadzorowi głównej siedziby Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków 76 gmin ma sporządzone ewidencje gminne. W obrębie działania Delegatury w Nowym Targu – 19 gmin ma opracowane takie rejestry, na terenie, którym opiekuje się Delegatura w Nowym Sączu – tylko 14 gmin ma założone ewidencje, natomiast w rejonie, za który odpowiada Delegatura w Tarnowie – 26 gmin prowadzi gminne ewidencje zabytków.

2.1.1.6 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego stanowi podstawę planowania przestrzennego w gminie. Ustanawia przepisy powszechnie obowiązujące na danym terenie, będące podstawą wydawania decyzji administracyjnych. W planie miejscowym obowiązkowo – jak mówią zapisy ustawy z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym¹²³ – określa się zasady, w szczególności: ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ponadto plan zagospodarowania przestrzennego ustala, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmując obszary, na których obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków¹²⁴.

Na podstawie zapisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami formy ochrony zabytków zostały poszerzone o ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Ponadto katalog obiektów, których ochrona winna być uwzględniana w decyzjach lokalizacyjnych (przede wszystkim w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i w decyzji o warunkach zabudowy) został poszerzony o obiekty niewpisane do rejestru zabytków, a ujęte wyłącznie w wojewódzkiej lub w gminnej ewidencji zabytków, które zostały objęte także nadzorem konserwatorskim. Odpowiednie ustalenia planu miejscowego mogą zatem stanowić podstawę władczych rozstrzygnięć z zakresu ochrony konserwatorskiej.

¹²² Tamże.

¹²³ Dz. U. z 2017 r. Nr 1073, poz. 1566.

¹²⁴ Art. 19 ust. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ogólna powierzchnia województwa małopolskiego wynosi 15 182,79 km². Na koniec 2017 roku **miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego pokryte było 68,28% powierzchni województwa** (10 367,14 km²)¹²⁵. W 2015 roku odsetek ten wynosił 67,90%. W przeciągu dwóch lat nastąpił niewielki wzrost w tym zakresie (o 0,38 punktu procentowego). Największy przyrost dokumentów planistycznych odnotowano w gminach: miasto Bochnia (z 48% do 61,59%), Miechów (z 0,08% do 10,40%), Gdów (z 92% na 98,25%), gmina wiejska Oświęcim (z 18% do 22,23%), miasto Tarnów (z 36,41% do 40,33%) oraz Brzesko (z 2,76% do 5,20%). Wiele najmniejszych małopolskich jednostek samorządu terytorialnego wykazuje się 100% objęciem powierzchni miejscowymi planami (to m.in. gminy: Lipnica Murowana, Dębno, Alwernia, Biecz, Bobowa, Słomniki, Dobra, Łukowica, Rytro, Wolbrom, Tuchów, Kalwaria Zebrzydowska). Nadal jednak w regionie odnotowuje się przypadki braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (0% pokrycia planami), są to sytuacje gmin: Borzęcin, Czchów, Bolesław, Gręboszów, Mędrzechów, Kozłów, Raclawice, Raciechowice, Proszowice, Ciężkowice. Publikowane dane pokrycia planistycznego nie są jednak w każdym przypadku wiarygodne – są obszary, dla których nie sporządza się planów, zwyczajowo dla terenów będących w zarządzie Lasów Państwowych, parków narodowych itp. Dlatego wskazywane wartości (% pokrycia planistycznego obszaru gminy) są czasem nieadekwatne. Na przykład dla miasta Zakopane przypisywana wartość 40% jest wartością zaniżaną, ponieważ ta jednostka samorządu terytorialnego nie sporządza miejscowego planu zagospodarowania dla Tatrzańskiego Parku Narodowego, który zajmuje znaczny obszar gminy i ma – odliczając powierzchnię parku – 96% powierzchni gminy objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

W Małopolsce odnotowuje się **istnienie 2 445 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego**, na 49 360 planów uchwalonych przez gminy w Polsce¹²⁶. Udział dokumentów planistycznych dotyczących województwa małopolskiego w zasobie krajowym wynosi 4,95%. Małopolska wśród województw w kraju plasuje się na 9. miejscu w posiadanej liczbie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, za Wielkopolską (w której opracowano i przyjęto 7 739 planów), województwami dolnośląskim, pomorskim, mazowieckim, podkarpackim, kujawsko-pomorskim, śląskim i warmińsko-mazurskim¹²⁷. Ilość planów nie decyduje jednak o pokryciu planistycznym obszaru województwa. Małopolskę wyróżnia wskaźnik pokrycia planistycznego obowiązującymi planami miejscowymi – pod tym względem region zajmuje 2. miejsce w kraju, za województwem śląskim (68,5% powierzchni objętej planami). Jednocześnie procent powierzchni objętej ochroną planistyczną w Małopolsce jest ponad dwa razy większy niż średnia w kraju (30,2%)¹²⁸.

Tabela 14

Powierzchnia regionu objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w latach 2015-2017 ¹²⁹			
Powiat	Gmina	Objęcie powierzchni mpzp – w % w 2015 r. ¹³⁰	Objęcie powierzchni mpzp – w % w 2017 r. ¹³¹
Bocheński	Bochnia – am. w.	99.90%	99.90%
	Bochnia – m.	48.00%	61.59%
	Drwinia	100.00%	100.00%
	Lipnica Murowana	100.00%	100.00%
	Łapanów	100.00%	100.00%
	Nowy Wiśnicz	99.98%	99.98%
	Rzezawa	100.00%	100.00%
	Trzciana	100.00%	100.00%
Brzeski	Żeqocina	100.00%	100.00%
	Borzecin	0.00%	0.00%

¹²⁵ Dane z Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego.

¹²⁶ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r. Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS. Dane dostępne na dzień 3 czerwca 2018 r.

¹²⁷ Tamże.

¹²⁸ Tamże.

¹²⁹ Dane z Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego.

¹³⁰ Dane z Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, pozyskane od gmin w regionie. Za: *Sprawozdanie z realizacji w latach 2014-2015 Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Małopolsce na lata 2014-2017*, s. 30-34. Dokonano weryfikacji w przypadku gminy Krzeszowice.

¹³¹ Dane z Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego. Dokonano weryfikacji w przypadku gmin: Myślenice, Sułkowice, Maków Podhalański, Zakopane.

	Brzesko	2,76%	5,20%
	Czchów	0,00%	0,00%
	Debno	100,00%	100,00%
	Gnoinik	100,00%	100,00%
	Iwkowa	0,24%	0,24%
	Szczurowa	34,56%	34,56% ¹³²
Chrzanowski	Alwernia	100,00%	100,00%
	Babice	1,00%	2,00%
	Chrzanów	15,41%	17,25%
	Libiąż	2,78%	3,00%
	Trzebinia	12,52%	13,00%
Dąbrowski	Bolesław	0,00%	0,00%
	Dąbrowa Tarnowska	1,55%	1,55%
	Greboszów	0,00%	0,00%
	Medrzechów	0,00%	0,00%
	Olesno	2,00%	2,00%
	Radaoszcz	0,40%	0,40%
	Szczucin	0,68%	0,68%
Gorlicki	Biecz	100,00%	100,00%
	Bobowa	100,00%	100,00%
	Gorlice – am. w.	96,00%	96,00%
	Gorlice – m.	99,40%	99,40%
	Lipinki	100,00%	100,00%
	Łużna	100,00%	100,00%
	Moszczenica	100,00%	100,00%
	Ropa	100,00%	100,00%
	Sekowa	100,00%	99,60%
Uście Gorlickie	46,10%	46,10%	
Krakowski	Czernichów	3,70%	3,80%
	Igołomia-Wawrzeńczyce	100,00%	100,00%
	Iwanowice	100,00%	100,00%
	Jerzmanowice-Przegonia	100,00%	100,00%
	Kocmyrzów-Luborzycza	100,00%	100,00%
	Krzeszowice	88,46% ¹³³	88,61%
	Liszki	54,00%	54,00%
	Michałowice	100,00%	100,00%
	Močilany	98,68%	98,68%
	Skała	51,00%	51,00%
	Skawina	100,00%	100,00%
	Słomniki	100,00%	100,00%
	Sułozowa	98,00%	98,00%
	Światniki Górne	100,00%	100,00%
	Wielka Wieś	97,00%	97,00%
Zabierzów	99,90%	99,90%	
Zielonki	95,40%	95,40%	
Kraków	Powiat m. Kraków	48,20%	50,70%
Limanowski	Dobra	100,00%	100,00%
	Jodłownik	100,00%	100,00%
	Kamienica	50,70%	50,70%
	Laskowa	100,00%	100,00%
	Limanowa – am. w.	1,33%	1,33%
	Limanowa – m.	99,00%	99,00%
	Łukowica	100,00%	100,00%
	Mszana Dolna – m.	100,00%	100,00%
	Mszana Dolna – am. w.	100,00%	100,00%
	Niedźwiedź	100,00%	100,00%
	Słopnice	100,00%	100,00%

¹³² Informacja zweryfikowana m.in. z wykorzystaniem <https://ongeo.pl/dane-lokalne/gmina-szczurowa/plany-miejscowe>.

¹³³ Dane zweryfikowane przez gminę Krzeszowice.

	Tymbark	100,00%	100,00%
Miechowski	Charsznica	98,30%	98,30%
	Gołcza	100,00%	100,00%
	Kozłów	00,0%	00,0%
	Ksiaż Wielki	0,33%	0,33%
	Miechów	0,08%	10,40%
	Raławice	0,00%	0,00%
	Słaboszów	100,00%	100,00%
	Myślenicki	Dobczyce	100,00%
Lubień		100,00%	100,00%
Mvślenice		80,00%	78,00% ¹³⁴
Pcim		100,00%	100,00%
Raciechowice		0,00%	0,00%
Siepraw		100,00%	100,00%
Sułkowice		100,00%	99,99% ¹³⁵
Tokarnia		100,00%	100,00%
Wiśniowa		99,90%	100,00%
Nowosądecki		Chelmiec	96,11%
	Gródek nad Dunaicem	100,00%	100,00%
	Grybów – am. w.	100,00%	100,00%
	Grybów – m.	100,00%	100,00%
	Kamionka Wielka	100,00%	100,00%
	Korzenna	64,42%	64,42%
	Krvnica-Zdrój	28,00%	28,00%
	Łabowa	100,00%	100,00%
	Łącko	100,00%	100,00%
	Łososina Dolna	100,00%	100,00%
	Muszyna	25,17%	25,17%
	Nawoiowa	78,00%	78,00%
	Piwniczna Zdrój	37,00%	37,00%
	Podearodzie	100,00%	100,00%
	Rvtro	100,00%	100,00%
Nowy Sacz	Stary Sacz	80,60%	80,60%
	Powiat m. Nowy Sacz	45,81%	46,80%
Nowotarski	Czarny Dunaiec	99,70%	99,70%
	Czorsztvn	81,00%	81,00%
	Jablonka	100,00%	100,00%
	Krościenko nad Dunaicem	32,10%	32,10%
	Lipnica Wielka	100,00%	100,00%
	Łapsze Niżne	99,90%	99,90%
	Nowy Tara – am. w.	17,37%	16,22%
	Nowy Tara – m.	70,85%	69,70%
	Ochotnica Dolna	100,00%	100,00%
	Raba Wvżna	98,00%	98,00%
	Rabka-Zdrój	2,50%	2,50%
	Svptkowice	100,00%	100,00%
	Szaflary	0,74%	1,24%
Szczawnica	12,20%	12,20%	
Olkuski	Bolesław	100,00%	100,00%
	Bukowno	97,70%	97,70%
	Klucze	98,40%	98,40%
	Olkusz	99,95%	99,95%
	Trzyciaż	100,00%	100,00%
	Wolbrom	99,00%	100,00%
Oświęcimski	Brzeszcze	100,00%	100,00%
	Chelmek	6,39%	12,18%
	Keiv	100,00%	100,00%
	Osiek	100,00%	100,00%

¹³⁴ Dane zweryfikowane przez gminę Myślenice.

¹³⁵ Dane zweryfikowane przez gminę Sułkowice.

	Oświęcim – gm. w.	18,00%	22,23%
	Oświęcim – m.	88,50%	88,84%
	Polanka Wielka	100,00%	100,00%
	Przeciszów	100,00%	100,00%
	Zator	100,00%	100,00%
Proszowicki	Koniusza	100,00%	100,00%
	Koszyce	3,88%	3,88%
	Nowe Brzesko	0,72%	0,72%
	Pałacznica	0,35%	0,35%
	Proszowice	0,00%	0,00%
	Radziemice	7,07%	7,50%
Suski	Budzów	100,00%	100,00%
	Bvstra-Sidzina	100,00%	100,00%
	Jordanów – gm. w.	100,00%	100,00%
	Jordanów - m.	100,00%	100,00%
	Maków Podhalański	99,80%	99,80% ¹³⁶
	Stryszawa	100,00%	100,00%
	Sucha Beskidzka	100,00%	100,00%
	Zawoja	100,00%	100,00%
	Zembrzyce	99,00%	99,00%
Tarnowski	Ciezkowice	0,00%	0,00%
	Gromnik	100,00%	100,00%
	Lisia Góra	3,59%	3,59%
	Pleśna	100,00%	100,00%
	Radłów	6,20%	6,20%
	Ryglice	4,36%	4,36%
	Rzepiennik Strzyżewski	100,00%	100,00%
	Skrzyszów	100,00%	100,00%
	Szerzyny	100,00%	100,00%
	Tarnów– gm. w.	68,71%	69,49%
	Tuchów	100,00%	100,00%
	Wierzchosławice	2,70%	2,70%
	Wietrzychowice	46,00%	46,00%
	Wojnicz	3,72%	4,20%
	Zakliczyn	0,07%	0,20%
Żabno	0,00%	0,30%	
Tarnów	Powiat m. Tarnów	36,41%	40,33%
Tatrzański	Biały Dunajec	0,00%	0,28%
	Bukowina Tatrzańska	16,00%	16,20%
	Kościelisko	31,60%	31,60%
	Poronin	59,33%	59,30%
	Zakopane	41,00%	40,00% ¹³⁷
Wadowicki	Andrychów	100,00%	100,00%
	Brzeźnica	98,70%	98,70%
	Kalwaria Zebrzydowska	100,00%	100,00%
	Lanckorona	100,00%	100,00%
	Mucharz	99,80%	99,80%
	Spytkowo	94,00%	92,00%
	Stryszów	100,00%	100,00%
	Tomice	100,00%	100,00%
	Wadowice	100,00%	100,00%
Wieprz	100,00%	100,00%	
Wielicki	Biskupice	100,00%	100,00%
	Gdów	92,00%	98,25%
	Kłaj	100,00%	100,00%
	Niepołomice	97,00%	97,00%
	Wieliczka	99,90%	99,90%
WOJEWÓDZTWO	RAZEM	67,90%	68,28%

¹³⁶ Dane zweryfikowane przez gminę Maków Podhalański.

¹³⁷ Spadek odsetka wynika z wyroków WSA w Krakowie (informacja pozyskana bezpośrednio z gminy Zakopane).

Tabela 15

Wskaźniki pokrycia planistycznego obowiązującymi planami miejscowymi w województwach w 2016 r. ¹³⁸									
Województwo	Liczba planów zagospodarowania przestrzennego ogółem			Powierzchnia objęta obowiązującymi planami ogółem [ha]			% powierzchni (pokrycie planistyczne)		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Dolnośląskie	5 370	5 689	5 895	1 181 144	1 202 889	1 239 068	59,2	60,3	62,1
Kujawsko-Pomorskie	3 267	3 358	3 471	97 050	105 195	112 587	5,4	5,9	6,3
Lubelskie	1 252	1 344	1 402	1 446 369	1 448 325	1 451 630	57,6	57,7	57,8
Lubuskie	1 439	1 485	1 553	116 045	117 742	124 163	8,3	8,4	8,9
Łódzkie	1 809	1 953	2 069	576 689	583 757	590 815	31,7	32,0	32,4
Małopolskie	2 278	2 352	2 445	1 007 147	1 008 263	1 008 432	66,3	66,4	66,4
Mazowieckie	4 110	4 307	4 562	1 101 254	1 112 147	1 136 778	31,0	31,3	32,0
Opolskie	1 111	1 136	1 193	376 148	375 675	381 618	40,0	39,9	40,5
Podkarpackie	3 803	3 859	3 906	152 403	154 697	155 763	8,5	8,7	8,7
Podlaskie	1 173	1 182	1 196	337 165	336 188	337 256	16,7	16,7	16,7
Pomorskie	5 206	5 254	5 409	348 447	363 651	370 433	19,0	19,9	20,2
Śląskie	2 869	2 985	3 141	809 939	818 739	844 947	65,7	66,4	68,5
Świętokrzyskie	676	713	730	330 408	348 717	352 349	28,2	29,8	30,1
Warmińsko-Mazurskie	2 254	2 377	2 485	292 848	301 785	310 889	12,1	12,5	12,9
Wielkopolskie	7 139	7 412	7 739	546 811	570 150	595 415	18,3	19,1	20,0
Zachodniopomorskie	1 947	2 072	2 164	420 933	434 759	437 863	18,4	19,0	19,1
RAZEM	45 703	47 478	49 360	9 140 800	9 282 679	9 450 006	29,2	29,7	30,2

2.1.1.7 Programy rewitalizacji

Od 18 listopada 2015 roku obowiązuje ustawa o rewitalizacji¹³⁹, która tworzy ramy formalno-prawne dla działań naprawczych na terenach zdegradowanych. Rewitalizacja stała się zadaniem własnym gmin, choć nieobowiązkowym. Zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy, *rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji*. Rewitalizacja nie oznacza zatem wyłącznie poprawy estetyki przestrzeni i nie sprowadza się do pojedynczych interwencji podejmowanych w wybranych obiektach (w tym działań konserwatorskich w obiektach zabytkowych), ale łączy cele społeczne, przestrzenne, gospodarcze i środowiskowe. Jest to długofalowy proces „przywracania do życia” obszaru, który z powodu utralonych, nawarstwiających się problemów (przede wszystkim społecznych) znajduje się w kryzysie, z którego nie jest w stanie samodzielnie się wydobyć. Aby wyjść z tego zamkniętego kręgu potrzebuje pomocy, impulsu, który uruchomi procesy rozwojowe. Warunkiem sukcesu jest współpraca ze społecznością lokalną i jej zaangażowanie na każdym etapie procesu rewitalizacji: począwszy od diagnozy problemów i potencjałów obszaru znajdującego się w kryzysie, poprzez formułowanie wizji, celów i kierunków działania, identyfikację projektów rewitalizacyjnych i ich wdrażanie, aż po ocenę efektów działań rewitalizacyjnych. W tym kontekście wartością jest już sam proces przygotowania programu rewitalizacji, przy założeniu, iż odbywa się on w rzeczywistym dialogu z mieszkańcami, nie ograniczającym się jedynie do informowania czy konsultowania działań władz lokalnych, ale dążącym

¹³⁸ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r. Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS. Dane dostępne na dzień 3 czerwca 2018 r.

¹³⁹ Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r., Dz.U. z 2017 r. poz. 1023 z późn. zm.

do aktywnego angażowania mieszkańców w przygotowanie programu rewitalizacji i umożliwiającym im realne współdecydowanie o tym procesie.

Mimo, że ustawa nie reguluje wprost kwestii odnoszących się do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w oczywisty sposób oddziałuje ona także na tę problematykę, zarówno w sposób bezpośredni, poprzez ujmowanie w programach rewitalizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych na obszarach i / lub w obiektach zabytkowych, jak i pośrednio – poprzez promowanie podejścia partycypacyjnego w przygotowaniu, a następnie wdrażaniu i monitorowaniu programu rewitalizacji, co wzmacnia poczucie własności i odpowiedzialności za podejmowane interwencje i ich trwałość oraz buduje poczucie sprawczości, tak ważne dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego.

Ramy dla prowadzenia procesów rewitalizacji stanowi nie tylko wspomniana ustawa o rewitalizacji, ale także *Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020*¹⁴⁰, istotne dla dofinansowywania projektów rewitalizacyjnych w obecnej perspektywie Unii Europejskiej. Zgodnie z zapisami *Wytycznych*, zarządy poszczególnych województw (jako instytucje zarządzające regionalnymi programami operacyjnymi) prowadzą *wykaz programów rewitalizacji (...), dla których przeprowadzono z wynikiem pozytywnym weryfikację spełnienia wymogów dotyczących cech i elementów programów*. Innymi słowy – wpis programu do wykazu potwierdza, iż spełnia on standardy jakości określone zapisami *Wytycznych* (w znacznej mierze pokrywające się z wymogami ustawowymi).

Województwo małopolskie rozwija instrumenty motywujące samorządy lokalne do nowego myślenia o procesach rewitalizacji oraz wspiera gminy w opracowywaniu programów rewitalizacji. W Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020, tylko w ramach 11. osi priorytetowej *Rewitalizacja przestrzeni regionalnej*, na wsparcie projektów rewitalizacyjnych przeznaczono 170 mln euro¹⁴¹. Aby móc ubiegać się o to wsparcie, gminy muszą posiadać program rewitalizacji (który został pozytywnie zweryfikowany i wpisany do wykazu programów rewitalizacji) i dopiero wtedy mogą starać się o dofinansowanie na realizację zapisanych w tych programach projektów.

Na koniec 2017 roku, na 182 gminy w Małopolsce, aż **135** tego typu **jednostek samorządu terytorialnego (74,18%) miało programy rewitalizacji** wpisane do *Wykazu programów rewitalizacji gmin województwa małopolskiego*¹⁴², i jest to – według opracowanego przez firmę Grant Thornton raportu na temat stanu przygotowania programów rewitalizacji przez jednostki samorządu terytorialnego¹⁴³ – najlepszy wynik w kraju.

Aby pomóc gminom w przygotowaniu programów rewitalizacji, województwo małopolskie przeprowadziło dwie edycje konkursu, współfinansowanego w 85% ze środków Funduszu Spójności w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020 oraz w 15% z budżetu państwa. Dofinansowanie, w łącznej wysokości 6,52 mln zł, przyznano w sumie 131 gminom¹⁴⁴. Co istotne, pomoc polegała nie tylko na udzieleniu dotacji na przygotowanie programu, ale obejmowała także wsparcie merytoryczne dla gmin (10 spotkań informacyjno-szkoleniowych oraz liczne konsultacje indywidualne z przedstawicielami gmin).

Małopolskie samorządy mogą korzystać z różnych form wsparcia realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych. W ramach rozstrzygniętych już naborów w konkursach dedykowanych projektom rewitalizacyjnym (11. oś priorytetowa RPO WM 2014-2020) dofinansowanie w łącznej wysokości blisko 595,5 mln zł otrzymało 135 wniosków.

¹⁴⁰ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/wytyczne-w-zakresie-rewitalizacji-w-programach-operacyjnych-na-lata-2014-2020/>.

¹⁴¹ <http://www.rpo.malopolska.pl/o-programie/rewitalizacja>.

¹⁴² <http://www.rpo.malopolska.pl/download/program-regionalny/rewitalizacja/wykaz/Wykaz-programow-rewitalizacji-gmin-województwa-malopolskiego-29032018.pdf>.

¹⁴³ *Analiza przygotowania programów rewitalizacji w jednostkach samorządu terytorialnego w latach 2016-2017*, Grant Thornton, 2018, <http://granthornton.pl/wp-content/uploads/2018/03/Samorzady-spoznaja-sie-z-rewitalizacja-RAPORT-Grant-Thornton-28-03-2018.pdf>.

¹⁴⁴ Pierwsza edycja konkursu, ogłoszona 31 marca 2016 r., z alokacją blisko 6,8 mln zł, rozstrzygnięta została 9 sierpnia 2016 r. Wnioski złożyło 137 gmin na łączną kwotę oczekiwanego dofinansowania ponad 7,6 mln zł. Wsparcie otrzymały 122 gminy w ogólnej kwocie dofinansowania ponad 6,3 mln zł. Dane: <http://www.rpo.malopolska.pl/skorzystaj/nabory/wsparcie-przygotowania-programow-rewitalizacji--konkurs-dotacji#wyniki-141>. Drugą edycję konkursu, którą ogłoszono 19 grudnia 2017 r., z alokacją blisko 2,5 mln zł, rozstrzygnięto 24 kwietnia 2018 r. Wnioski złożyło 19 gmin. Dotację przyznano 9 projektom na łączną kwotę dofinansowania 0,22 mln zł. Dane: <http://www.rpo.malopolska.pl/skorzystaj/nabory/wsparcie-przygotowania-programow-rewitalizacji---edycja-druga--konkurs-dotacji#wyniki-497>.

Tabela 16

RPO WM 2014-2020, Oś priorytetowa 11. Rewitalizacja przestrzeni regionalnej – wyniki konkursów ¹⁴⁵			
Nr i nazwa konkursu	Czas trwania naboru wniosków	Liczba dofinansowanych projektów	Ogółem kwota dofinansowania projektów
Poddziałanie 11.1.1. Rewitalizacja głównych ośrodków miejskich w regionie RPMP.11.01.01-IZ.00-12-032/17	31.03.2017- 01.06.2017	35 ¹⁴⁶	178 596 421,67 ¹⁴⁷
Działanie 11.2 Odnowa obszarów wiejskich RPMP.11.02.00-IZ.00-12-034/17	31.03.2017- 30.06.2017	59 ¹⁴⁸	189 374 153,03 ¹⁴⁹
Poddziałanie 11.1.2. Rewitalizacja miast średnich i małych RPMP.11.01.02-IZ.00-12-033/17	31.03.2017- 07.07.2017	41 ¹⁵⁰	227 522 424,77 ¹⁵¹
RAZEM		135	595 492 999,47¹⁵²

Oprócz wsparcia dotacyjnego uruchomiono również instrument finansowy pn. *Pożyczka na rewitalizację*. Pożyczki, na preferencyjnych warunkach, udzielane są na podstawie umowy z Małopolską Agencją Rozwoju Regionalnego S.A. przez Bank Gospodarstwa Krajowego, w ramach

¹⁴⁵ Stan na dzień 30 kwietnia 2018 r. Rozstrzygnięcie naboru w ramach Działania 11.4 *Rewitalizacja terenów przemysłowych* planowane jest na sierpień 2018 r. (<http://www.rpo.malopolska.pl/skorzystaj/nabory/dzialanie-11-4--rewitalizacja-terenow-poprzemyslowych---rmp-11-04-00-iz-00-12-115-17#wyniki-473>).

¹⁴⁶ Przykładowe projekty współfinansowane w ramach tego konkursu: *Rewitalizacja Parku Strzeleckiego w Nowym Sączu* (wartość projektu 53 092 480,95 zł, kwota dofinansowania 29 901 527,30 zł), *Design, kultura, nowe media – odnawianie dawnej szkoły rzemiosł na krakowskim Kazimierzu* (wartość projektu 10 045 147,41 zł, kwota dofinansowania 7 385 118,91 zł), *Modernizacja i adaptacja budynku pokoszarowego na cele Regionalnego Centrum Edukacji o Pamięci* (wartość projektu 2 562 995,38 zł, kwota dofinansowania 1 552 766,07 zł), *Spotkajmy się na podwórku – Rewitalizacja wnętrz kwartałów zabudowy na terenie Nowej Huty* (wartość projektu 12 303 158,23 zł, kwota dofinansowania 9 182 166,15 zł), *Rewitalizacja zespołu zabudowy i przestrzeni publicznej wokół Bazyliki św. Małgorzaty* (wartość projektu 18 219 645,00 zł, kwota dofinansowania 13 664 733,71 zł), *Modernizacja budynków Teatru Ludowego wraz z budową niezbędnej infrastruktury do prowadzenia działań kulturalnych oraz zagospodarowaniem przestrzeni wokół budynków z przeznaczeniem na cele publiczne i społeczne* (wartość projektu 23 911 037,09 zł, kwota dofinansowania 5 187 377,16 zł), *Klaster Innowacji Społeczno-Gospodarczych Zabłocie 20-22* (wartość projektu 34 582 347,14 zł, kwota dofinansowania 15 631 921,14 zł).

¹⁴⁷ <http://www.rpo.malopolska.pl/skorzystaj/nabory/poddzialanie-11-1-1--rewitalizacja-glownych-osrodkow-miejskich-w-regionie--rmp-11-01-01-iz-00-12-032-17#wyniki-445>.

¹⁴⁸ Przykładowe projekty współfinansowane w ramach tego konkursu: *Adaptacja dworku Dietla do nowych funkcji społecznych w Kluczach* (wartość projektu 5 780 420,88 zł, kwota dofinansowania 3 741 023,53 zł), *Rewitalizacja XIX wiecznego ratusza wraz z odtworzeniem historycznych funkcji rynku w Krościenku nad Dunajcem* (wartość projektu 8 484 666,48 zł, kwota dofinansowania 4 156 978,73 zł), *Rozbudowa, nadbudowa i przebudowa istniejącego budynku synagogi wraz ze zmianą sposobu użytkowania na Miejskie Centrum Kultury z niezbędną infrastrukturą techniczną* (wartość projektu 5 420 908,88 zł, kwota dofinansowania 2 866 934,65 zł), *Rewitalizacja przestrzeni uzdrowskiej centrum Muszyny* (wartość projektu 19 275 774,63 zł, kwota dofinansowania 13 357 432,08 zł), *Rewitalizacja obiektów społeczno-kulturalnych i przestrzeni publicznych na terenie gminy Szczurowa* (wartość projektu 4 096 141,86 zł, kwota dofinansowania 2 949 007,37 zł).

¹⁴⁹ <http://www.rpo.malopolska.pl/skorzystaj/nabory/dzialanie-11-2-odnawa-obszarow-wiejskich---rmp-11-02-00-iz-00-12-034-17#wyniki-476>. Ponadto 46 projektów, które spełniły kryteria oceny i uzyskały minimum punktowe, o łącznej kwocie wnioskowanego dofinansowania 101 711 019,98 zł, zostało umieszczonych na liście rezerwowej; kwota dostępnej alokacji jest niewystarczająca do wybrania ich do dofinansowania.

¹⁵⁰ Przykładowe projekty współfinansowane w ramach tego konkursu: *Modernizacja i rozbudowa Centrum Kultury i Sztuki im. Ady Sari w Starym Sączu na potrzeby działalności i edukacji kulturalnej oraz aktywności społecznej mieszkańców* (wartość projektu 9 180 060,28 zł, kwota dofinansowania 5 199 736,09 zł), *Przebudowa myślenickiego Rynku wraz z otoczeniem starówki oraz budowa Muzeum przy ul. Traugutta w Myślenicach na działce nr 974 Myślenice obręb 2* (wartość projektu 33 211 798,20 zł, kwota dofinansowania 24 908 848,61 zł), *Rewitalizacja centrum miasta – Rynek OD-NOWA* (wartość projektu 22 442 538,17 zł, kwota dofinansowania 14 622 131,35 zł), *Jordanowskie Centrum Aktywizacji i Integracji Mieszkańców – modernizacja i adaptacja budynku przy Rynku 2 wraz z renowacją plant jordanowskich* (wartość projektu 10 666 757,59 zł, kwota dofinansowania 7 422 127,34 zł).

¹⁵¹ <http://www.rpo.malopolska.pl/skorzystaj/nabory/poddzialanie-11-1-2--rewitalizacja-miast-srednich-i-malych---rmp-11-01-02-iz-00-12-033-17#wyniki-461>.

¹⁵² Ponadto, w terminie 29.12.2017 r. – 15.03.2018 r. realizowany był konkurs w ramach Działania 11.4. *Rewitalizacja terenów przemysłowych* o numerze RPMP.11.04.00-IZ.00-12-115/17. Złożono 33 wnioski o dofinansowanie projektów na łączną oczekiwaną kwotę 232 749 690,14 zł, co stanowi około 327,2% dostępnej w ramach konkursu alokacji. Konkurs nie został jeszcze rozstrzygnięty, <http://www.rpo.malopolska.pl/skorzystaj/nabory/dzialanie-11-4--rewitalizacja-terenow-poprzemyslowych---rmp-11-04-00-iz-00-12-115-17#wyniki-473>.

Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020 (Działanie 11.3 *Fundusz rewitalizacji i odnowy Małopolski*)¹⁵³.

Dostępność funduszy europejskich przeznaczonych na rewitalizację stwarza szansę na zintensyfikowanie interwencji na obszarach zdegradowanych na terenie województwa małopolskiego, w tym działań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami. Należy jednak pamiętać, że to od zrozumienia i przyjęcia odpowiedniej „filozofii” myślenia o rewitalizacji zależy, czy podejmowane działania będą przyczyniać się do rzeczywistej odnowy obszarów zdegradowanych, uruchamiając mechanizmy samopodtrzymującego się, zrównoważonego rozwoju, czy będą jedynie kolejnymi, punktowymi działaniami ograniczającymi się głównie do remontów i modernizacji obiektów.

2.1.2 Zabytki ruchome

2.1.2.1 Obiekty wpisane do rejestru zabytków ruchomych województwa małopolskiego

Ochronie i opiece – zgodnie z zapisami artykułu 6, ust. 1 pkt 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – podlegają, bez względu na stan zachowania, także zabytki ruchome, będące w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami, numizmatami, pamiątkami historycznymi, wytworami techniki, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne. Do rejestru zabytków ruchomych wpisywane są również, nie wymieniane w ustawie obiekty, których „ruchomość” jest problematyczna, takie jak: detal architektoniczny, dekoracja architektoniczna (polichromie, sztukaterie), a nawet elementy tzw. małej architektury (obiekty o charakterze czysto dekoracyjnym, np. rzeźby ogrodowe, obiekty niekubaturowe, np. nagrobki cmentarne, kapliczki przydrożne, a nawet stale połączone z podłożem elementy wyposażenia wnętrza, jak różnego rodzaju struktury ołtarzowe, epitafia itp.)¹⁵⁴.

Do rejestru zabytków ruchomych województwa małopolskiego wpisanych jest **32 689 obiektów** – w wyniku wydania **1 469 decyzji** administracyjnych¹⁵⁵. Liczba decyzji o wpisaniu kolejnych zabytków ruchomych do rejestru od kilku lat utrzymuje się, z niewielkimi wahaniami, na zbliżonym poziomie. W 2007 roku nastąpił wzrost liczby wydawanych decyzji wraz z liczbą obiektów objętych tymi decyzjami. W 2005 roku wydano tylko 9 decyzji obejmujących 63 ruchomości, natomiast w 2007 roku sporządzono już 33 decyzje obejmujące ochroną prawną aż 986 zabytków. W kolejnych latach 2008-2017¹⁵⁶ średnio rocznie sporządzane były 34 decyzje, których wykazy ujmowały średnio 564 obiekty ruchome. Jednostkowe decyzje o wpisach zabytków ruchomych do wojewódzkiego rejestru często obejmują bogate wyposażenie zabytków nieruchomych, dlatego dokumenty zawierają długie listy obiektów, które uznaje się za godne ujęciem ochroną prawną (obrazy, rzeźby, ołtarze, meble, polichromie, feretrony, ornaty, naczynia liturgiczne, świeczniki) – przykładowo wyposażenie cerkwi prawosławnej pw. św. Apostoła Łukasza w Kunkowej stanowi 95 obiektów, (m.in. ikony: *Aaron*, *św. Mikołaj*, *św. Łukasz*), a spis wyposażenia kościoła i klasztoru Karmelitów Bosych w Krakowie zawiera 127 pozycji.

W ostatnich latach przeważały decyzje wydawane na wniosek związków wyznaniowych, głównie parafii rzymskokatolickich, rzadziej osób prywatnych i jednostek samorządu terytorialnego, w szczególności gmin, które działały w imieniu własnym bądź osób prywatnych, wnioskując o wpisanie do rejestru zabytków kapliczek przydrożnych. W odróżnieniu od uprawnień, jakie na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami posiada wojewódzki konserwator zabytków, w odniesieniu do obiektów nieruchomych, które z urzędu może objąć opieką ochroną prawną, ruchomości bez zgody właściciela mienia można wpisać do rejestru zabytków (artykuł 10, ust. 2) *w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej*. W regionie mają miejsce przypadki wpisu do rejestru zabytków ruchomych po przeprowadzeniu postępowania z urzędu, w ten sposób m.in. w ostatnich latach objęto ochroną prawną kapliczkę św. Tekli w Siedliskach oraz pomnik (studnię) upamiętniający budowę drogi przez przełęcz Sanguszki w Harbutowicach (stanowiące własność województwa małopolskiego), kapliczkę z figurą św. Jana Nepomucena w Krzeczowie, kapliczkę św. Klemensa w Pawlikowicach, figurę Matki Boskiej w Bochni (z 1860 roku), ikonę *Matki Boskiej z Dzieciątkiem* w typie *Hodegetrii* (z trzeciej tercji XVII wieku) wraz z architektoniczno-snycerskim obramieniem z kaplicy przydrożnej w Nowej Wsi¹⁵⁷.

¹⁵³ <http://www.marr.pl/pozyczki-z-marr/pozyczka-na-rewitalizacje/>.

¹⁵⁴ http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-ruchomych/.

¹⁵⁵ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

¹⁵⁶ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r.

¹⁵⁷ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

Odnutowany w ostatnich latach¹⁵⁸ wzrost liczby wpisów obiektów ruchomych do wojewódzkiego rejestru zabytków jest w dużej mierze wynikiem ubiegania się zaradnych właścicieli i konserwatorów zabytków o finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich zabytków z publicznych funduszy, w programach, w których koniecznym do spełnienia wymogiem formalnym jest wpis obiektu do rejestru zabytków. W ostatnich latach do wojewódzkiego rejestru zabytków ruchomych wpisano m.in.: wyposażenie kościoła i klasztoru OO. Cystersów w Krakowie Mogile, wystrój kościoła pw. św. Kwiryna w Łapszach Niżnych oraz świątyni pw. Wszystkich Świętych w Bobowej, wyposażenie wnętrza dawnego pałacu Lubomirskich przy ul. św. Jana w Krakowie, drewnianą figurkę z XVIII wieku *Chrystus przy kolumnie biczowania* z kaplicy w Nawojowej Górze, kamienną kapliczkę w typie *Boża Męka* z 1638 roku w Przesławicach, pomniki nagrobne (Ignacego Treutler de Traubenberg, rodziny Strzeleckich oraz Bolesława Łubkowskiego) na cmentarzu parafialnym w Dobranowicach, obraz dwustronny z chorągwi procesyjnej z przedstawieniami *Mały Jezus z św. Joachimem i św. Józefem* (awers) oraz *św. Barbara i św. Katarzyna* (rewers) z kościoła pw. św. Michała Archanioła w Binarowej oraz zespół starodruków cerkiewnych z XVII-XVIII wieku (20 obiektów) ze zbiorów Diecezjalnego Ośrodka Kultury Prawosławnej *ELPIS* w Gorlicach¹⁵⁹.

Tabela 17

Liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków ruchomych województwa małopolskiego ¹⁶⁰		
Rok	Liczba obiektów	Liczba decyzji
½ 2017	32 689	1 469
2016	32 417	1 450
2015	32 113	1 420
2014	31 710	1 398
2013	31 479	1 376

Tabela 18

Liczba wydanych decyzji wraz z liczbą zabytków ruchomych wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków w latach 2005-2017 ¹⁶¹		
Rok	Liczba obiektów	Liczba decyzji
½ 2017	272	19
2016	304	30
2015	403	22
2014	231	22
2013	299	35
2012	531	38
2011	926	49
2010	785	51
2009	1 165	51
2008	728	28
2007	986	33
2006	237	12
2005	63	9

Z danych publikowanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa wynika, iż najwięcej zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym obiektów sztuki i rzemiosła artystycznego oraz ruchomych zabytków techniki (dla których NID posiada dokumentacje o wpisie), przechowywanych

¹⁵⁸ Od 2007 r.

¹⁵⁹ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

¹⁶⁰ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie. WUOZ dokonał korekty danych z ubiegłych lat. Różnice w liczbach mogą wynikać z odmiennego sposobu liczenia ruchomości (czasem obiekty liczone są na sztuki lub ujmowane jako jeden zespół).

¹⁶¹ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie. Uwaga – jw.

jest na terenie województwa podkarpackiego (52 237 obiektów), następnie dolnośląskiego (39 348), małopolskiego (25 812) i wielkopolskiego (23 489). Najwięcej decyzji o wpisie do rejestru zabytków wydały dolnośląskie służby konserwatorskie. Dolnośląski rejestr ujmuje najwięcej obiektów ruchomych będących wyposażeniem świątyń, natomiast największą grupę obiektów stanowiących kolekcje obejmuje rejestr zabytków ruchomych na Podkarpaciu¹⁶².

Tabela 19

Dane o obiektach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków – zestawienie krajowe w podziale na województwa, dotyczy tylko zabytków, których dokumentacje (decyzje o wpisie) posiada Narodowy Instytut Dziedzictwa ¹⁶³						
Województwo	Liczba decyzji	Liczba obiektów stanowiących wyposażenie świątyń	Liczba obiektów w kolekcjach	Inne obiekty ruchome	Liczba ruchomych zabytków techniki	Liczba wszystkich obiektów ruchomych
Dolnośląskie	2 627	34 195	392	4 408	353	39 348
Kujawsko-Pomorskie	454	9 684	88	453	81	10 306
Lubelskie	851	17 020	779	1 375	75	19 249
Lubuskie	403	5 705	0	692	171	6 568
Łódzkie	801	12 783	602	928	80	14 393
Małopolskie	1 430	21 227	1 087	3 453	45	25 812
Mazowieckie	2 077	14 090	3 538	3 099	1 564	22 291
Opolskie	1 064	7 124	744	436	56	8 360
Podkarpackie	1 182	14 431	36 345	1 352	109	52 237
Podlaskie	648	3 955	65	502	21	4 543
Pomorskie	638	5 790	65	139	44	6 038
Śląskie	1 053	4 897	2 193	667	98	7 855
Świętokrzyskie	555	11 331	1 251	1 084	90	13 756
Warmińsko-Mazurskie	357	4 810	265	78	87	5 240
Wielkopolskie	1 310	21 284	1 036	915	254	23 489
Zachodniopomorskie	575	1 990	4	112	126	2 232
RAZEM	16 025	19 0316	48 454	19 693	3 254	258 463

Poza wpisami obiektów do wojewódzkiego rejestru zabytków ruchomych, zdarzają się skreślenia ruchomości z tego spisu zabytków. W odróżnieniu od zabytków nieruchomości – które usuwane są z rejestru z powodu zniszczeń, w stopniu powodującym utratę ich wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo w wyniku ustalenia iż wartość zabytku, będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru, nie została potwierdzona w nowych badaniach naukowych – ruchomości skreślane są z rejestru zabytków głównie z powodu wpisania obiektów do muzealnych ksiąg inwentarzowych¹⁶⁴. W ostatnich latach z wojewódzkiego rejestru zabytków ruchomych, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, skreślono m.in.: elementy wyposażenia krakowskiej apteki „Pod Złotym Słoniem” (zakupione przez Muzeum Farmacji Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie), pamiątki po Kornelu Makuszyńskim (wpisane do inwentarza Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem), części elementów wyposażenia drewnianych kościołów w Ryczowie (przeniesione do skansenu w Wygiełzowie) oraz Tokarni (przeniesione do skansenu w Zubrzycy) oraz część obiektów z tzw. *Kolekcji Książąt Czartoryskich* (zakupione przez Muzeum Narodowe w Krakowie).

W *Krajowej ewidencji zabytków*, prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków, ujmowane są nieruchomości i odrębnie także zabytki ruchome – sztuki i rzemiosła artystycznego oraz zabytkowe obiekty techniki. Najwięcej zabytków ruchomych wpisanych do ewidencji krajowej znajduje się na terenie województwa dolnośląskiego – 67 604 obiektów, najmniejsza liczba ruchomości ujęta jest z terenu województwa lubuskiego – 10 948 zabytków. Województwo małopolskie – według danych

¹⁶² Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

¹⁶³ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., publikowany wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków sporządzono w NID na podstawie posiadanych egzemplarzy decyzji WKZ (NID nie posiada wszystkich wydanych decyzji WKZ, stąd różnice w danych pozyskanych od WKZ), https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-ruchomych/.

¹⁶⁴ Zabytek może być objęty ochroną prawną na skutek wpisania go do rejestru zabytków albo do inwentarza muzeum. Nie może figurować jednocześnie w rejestrze i w inwentarzu.

Narodowego Instytutu Dziedzictwa – plasuje się na czwartej pozycji z liczbą 35 902 zabytków¹⁶⁵. Łącznie w skali kraju do krajowej ewidencji wpisanych jest 426 816 obiektów ruchomych. Zasób małopolskich ruchomości stanowi prawie 8,41% zbioru wszystkich zabytków ruchomych w Polsce¹⁶⁶.

Tabela 20

Krajowa ewidencja zabytków – zabytki ruchome ¹⁶⁷			
Województwo	Liczba zabytków sztuki i rzemiosła artystycznego	Liczba ruchomych zabytków techniki	Liczba zabytków ruchomych ogółem
Dolnośląskie	65 508	2 096	67 604
Kujawsko-Pomorskie	21 844	1 078	22 922
Lubelskie	26 969	1 325	28 294
Lubuskie	10 139	809	10 948
Łódzkie	23 748	1 116	24 864
Małopolskie	33 852	2 050	35 902
Mazowieckie	39 686	4 728	44 414
Opolskie	13 102	876	13 978
Podkarpackie	24 990	1 373	26 363
Podlaskie	12 547	533	13 080
Pomorskie	15 059	2 366	17 425
Śląskie	18 417	3 474	21 891
Świętokrzyskie	17 071	752	17 823
Warmińsko-Mazurskie	12 053	750	12 803
Wielkopolskie	52 867	1 433	54 300
Zachodniopomorskie	13 400	805	14 205
RAZEM	401 252	25 564	426 816

Grupę zabytków wpisanych do rejestru zabytków ruchomych stanowią obiekty będące wytworami techniki – urządzeniami, środkami transportu, maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego¹⁶⁸. Najwięcej obiektów wpisanych do rejestru zabytków techniki (w tym ruchomych) znajduje się w województwie mazowieckim – 1 564 obiekty, a najmniej w województwie podlaskim – 21. Z terenu województwa małopolskiego w tym spisie ujętych jest 45 zabytków. Łącznie w skali kraju do rejestru zabytków ruchomych wpisane są 3 254 obiekty techniki¹⁶⁹. Więcej pozycji niż rejestr zabytków ujmuje *Krajowa ewidencja zabytków*. W takiej ewidencji odnotowano 2 050 małopolskich zabytków techniki, z tej grupy tylko 45 obiektów wpisanych zostało do rejestru zabytków ruchomych województwa małopolskiego.

2.1.2.2 Obiekty chronione jako muzealia

Do rejestru zabytków ruchomych nie wpisuje się obiektów muzealnych wpisanych do inwentarzy muzealnych, materiałów bibliotecznych wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego, zabytków wpisanych na Listę Skarbów Dziedzictwa¹⁷⁰, materiałów archiwalnych wchodzących w skład narodowego zasobu archiwalnego oraz zabytków legalnie na stałe wywiezionych za granicę. Zasady ochrony tych obiektów określone są w ustawach: z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach¹⁷¹, z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach¹⁷² oraz z dnia 14 lipca 1983 roku o narodowym zasobie

¹⁶⁵ Różnice w liczbach obiektów w danych przekazywanych z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie i Narodowego Instytutu Dziedzictwa mogą wynikać z odmiennego sposobu liczenia ruchomości (czasem obiekty liczone są na sztuki lub ujmowane jako jeden zespół).

¹⁶⁶ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Prace nad opracowaniem ewidencji zabytków ruchomych województwa małopolskiego trwają, spis zabytków jest sukcesywnie uzupełniany, liczba obiektów ujętych w ewidencji będzie wzrastać.

¹⁶⁷ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r., dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

¹⁶⁸ Art. 6, ust. 2, pkt d) ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

¹⁶⁹ Stan na dzień 30 czerwca 2017 r. Zgodnie z informacją Narodowego Instytutu Dziedzictwa – dane te nie obrazują w sposób obiektywny skali zasobu, są wypadkową środków przeznaczanych na ewidencję tej specyficznej grupy zabytków oraz aktywności środowisk badawczych specjalizujących się w dokumentowaniu zabytków techniki.

¹⁷⁰ Art. 11 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

¹⁷¹ Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24, z późn. zm.

¹⁷² Dz. U. z 1997 r. Nr 85, poz. 539, z późn. zm.

archiwalnym i archiwach¹⁷³, a także w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie wywozu zabytków za granicę z dnia 18 kwietnia 2011 roku¹⁷⁴.

Jednym z najważniejszych elementów systemu opieki nad zabytkami są placówki o charakterze muzealnym. Zgodnie z zapisami artykułu 1 ustawy o muzeach – *muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów*. Muzea realizują powyższe cele w szczególności poprzez: gromadzenie zabytków, katalogowanie i naukowe opracowywanie zbiorów, przechowywanie gromadzonych zabytków – w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, zabezpieczanie i konserwację zbiorów, urządzanie wystaw, organizowanie badań, prowadzenie działalności edukacyjnej, wydawniczej, artystycznej i upowszechniającej kulturę, udostępnianie zbiorów oraz zapewnianie właściwych warunków zwiedzania¹⁷⁵.

Małopolska znajduje się w czołówce województw pod względem liczby placówek muzealnych, poziomu ich merytorycznej działalności, znaczenia zbiorów oraz popularności i oglądalności prezentowanych wystaw. Liczba placówek muzealnych lokuje województwo małopolskie na drugim miejscu w kraju, po województwie mazowieckim (138 placówek), a przed województwem wielkopolskim (92 placówki). W kraju działają łącznie 944 **muzea i oddziały muzealne**, natomiast w **regionie małopolskim 128**¹⁷⁶ (45 jednostek to oddziały muzealne)¹⁷⁷, w tym takie jak: Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki, Muzeum Narodowe w Krakowie, Muzeum Archeologiczne w Krakowie, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Muzeum im. prof. Stanisława Fischera w Bochni, Muzeum Przyrodnicze im. Krystyny i Włodzimierza Tomków w Ciężkowicach, Muzeum im. Aleksandra Kłosińskiego w Kętach.

Małopolskie jednostki muzealne stanowią 13,56% wszystkich muzeów w Polsce. Pod względem rodzaju i typu placówek najliczniejszą grupę w regionie stanowią muzea historyczne – co czwarta instytucja prowadzi działalność o takim profilu (25% ogółu muzeów, 32 jednostki), o charakterze regionalnym – 15,6% ogółu placówek (20), artystyczne – 14,1% (18), najmniej liczną natomiast muzea martyrologiczne (0,78%, 1 jednostka). Poza wymienionymi rodzajami muzeów na terenie województwa małopolskiego działają także: placówki biograficzne (13), etnograficzne i skansenowskie (10), techniki i nauki (7), interdyscyplinarne (6), przyrodnicze (5), geologiczne (3), archeologiczne (2) oraz jednostki zaliczane do kategorii GUS „inne” (11). Miastem zdecydowanie wyróżniającym się pod względem liczby instytucji muzealnych jest stolica regionu, w której zlokalizowanych jest 60 muzeów, a więc 46,88% wszystkich tego typu małopolskich placówek. Spośród 128 muzeów i oddziałów muzealnych działających w regionie 78,9% należy do sektora publicznego, a 21,1% do sektora prywatnego¹⁷⁸.

Tabela 21

Muzea i oddziały muzealne – zestawienie krajowe ¹⁷⁹	
Województwo	Liczba muzeów
Dolnośląskie	72
Kujawsko-Pomorskie	40
Lubelskie	57
Lubuskie	18
Łódzkie	49
Małopolskie	128
Mazowieckie	138
Opolskie	17

¹⁷³ Dz. U. z 1983 r. Nr 38, poz. 173.

¹⁷⁴ Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510.

¹⁷⁵ Art. 2 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach.

¹⁷⁶ Na koniec 2014 r. było ich 116. W ciągu 2 lat w regionie przybyło 12 muzeów.

¹⁷⁷ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

¹⁷⁸ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r. Dane z: *Działalność instytucji kultury w województwie małopolskim w 2016 r.*, Opracowanie sygnałne Urzędu Statystycznego w Krakowie, lipiec 2017, s. 2 oraz tab. 5 (194) – załącznik z tabelami do *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017.

¹⁷⁹ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

Podkarpackie	60
Podlaskie	30
Pomorskie	78
Śląskie	67
Świętokrzyskie	34
Warmińsko-Mazurskie	33
Wielkopolskie	92
Zachodniopomorskie	31
RAZEM	944

Warto w tym miejscu określić liczbę regionalnych muzealiów, stanowiących wyposażenie muzeów działających na terenie Małopolski. *Muzealiami* – zgodnie z zapisami artykułu 21, ust. 1 ustawy o muzeach – są rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność muzeum i wpisane do inwentarza muzealiów. *Muzealia stanowią dobro narodowe*. Liczba muzealiów, którymi dysponują i za które odpowiadają małopolskie muzea, wynosi **4,69 mln jednostek inwentarzowych** (wzrost o 4,3% w porównaniu z 2015 rokiem), z czego największy udział – prawie 4,30 mln znajduje się w wyposażeniu krakowskich muzeów¹⁸⁰. Łączna liczba zbiorów muzealnych w kraju wynosi niemal 16 mln¹⁸¹, jednostki inwentarzowe małopolskich kolekcji stanowią aż 29,31% polskiego ogółu. W ujęciu krajowym, w inwentarzach dominują muzealia z dziedziny archeologii (20,4%) oraz przyrody (15,4%), natomiast najmniej liczną dziedzinę stanowi kartografia (0,2%)¹⁸². Małopolskie zbiory muzealne (jednostki inwentarzowe) to największa grupa muzealiów – przypadająca na województwo (4,69 mln jednostek), w dalszej kolejności dużymi zbiorami dysponuje region Mazowsza (3,1 mln) oraz – ale już ze znacznie mniejszymi kolekcjami – województwo dolnośląskie (prawie 1,6 mln jednostek) i województwo podkarpackie (1,0 mln)¹⁸³. Jednostki muzealne ujmowane są we wpisach w księgach inwentarzowych muzeum. Liczba jednostek muzealnych nie jest równa liczbie wpisów (bardzo często jeden wpis do księgi obejmuje wiele pozycji, czyli jednostek). Pod względem liczby wpisów w księgach inwentarzowych przoduje województwo mazowieckie (70 793), następnie śląskie (27 328) i małopolskie (25 599)¹⁸⁴. Statystycznie – w ujęciu krajowym – na jeden wpis do księgi inwentarzowej przypadają średnio prawie 72 jednostki inwentarzowe, dla małopolski ta średnia jest większa – 183 (regionalne wpisy zawierają zdecydowanie więcej pozycji). O wielkości zasobów muzealnych świadczy ogólna liczba jednostek muzealnych, a nie liczba wpisów w księgach.

Tabela 22

Muzealia – zbiory muzealne (jednostki) – zestawienie krajowe¹⁸⁵	
Województwo	Liczba wpisów
Dolnośląskie	1 572 575
Kujawsko-Pomorskie	812 639
Lubelskie	442 940
Lubuskie	134 943
Łódzkie	808 571
Małopolskie	4 688 237
Mazowieckie	3 114 383
Opolskie	122 668
Podkarpackie	1 010 278
Podlaskie	256 149
Pomorskie	631 438
Śląskie	978 272
Świętokrzyskie	161 929
Warmińsko-Mazurskie	183 623

¹⁸⁰ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

¹⁸¹ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, s. 95.

¹⁸² *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, s. 95.

¹⁸³ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

¹⁸⁴ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, załącznik z tabelami, tab. 7 (196).

¹⁸⁵ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

Wielkopolskie	801 677
Zachodniopomorskie	258 379
RAZEM	15 978 701

Tabela 23

Muzealia – wpisy w księgach inwentarzowych – zestawienie krajowe¹⁸⁶	
Województwo	Liczba wpisów
Dolnośląskie	8 422
Kujawsko-Pomorskie	5 444
Lubelskie	3 722
Lubuskie	1 804
Łódzkie	7 575
Małopolskie	25 599
Mazowieckie	70 793
Opolskie	4 624
Podkarpackie	7 060
Podlaskie	16 699
Pomorskie	17 697
Śląskie	27 328
Świętokrzyskie	4 899
Warmińsko-Mazurskie	4 170
Wielkopolskie	11 971
Zachodniopomorskie	4 641
RAZEM	222 448

Muzea prowadzą również własną działalność badawczą. W 2016 roku – w skali całego kraju – rozpoczęto realizację 351 programów badawczych wewnętrznych oraz przystąpiono do 181 programów badawczych zewnętrznych (w 2015 roku odpowiednio – 412 i 173). Najwięcej programów badawczych wewnętrznych podjęto w muzeach województwa małopolskiego (21,7% wszystkich programów tego rodzaju) i mazowieckiego (14,8%), natomiast najwięcej programów badawczych zewnętrznych zainicjowano w muzeach w województwie wielkopolskim (19,3%) i śląskim (18,8%)¹⁸⁷.

W 2016 roku liczba zwiedzających muzea w regionie wyniosła prawie 9,9 mln osób – był to (kolejny) wzrost (o 11,34% w porównaniu z 2015 rokiem) – i stanowiła aż 27,26% ogółu zwiedzających muzea w Polsce. Małopolska z województwem mazowieckim zdecydowanie przodują i wyróżniają się w skali kraju pod względem oglądalności zbiorów muzealnych. Najmniej zwiedzających odnotowują placówki z terenu województwa opolskiego i województwa lubuskiego¹⁸⁸. Najwięcej odwiedzających w regionie przyciągnęły muzea artystyczne (26,1% zwiedzających w Małopolsce), martyrologiczne (21,3%) i historyczne (19,0%). Najrzadziej odwiedzane były muzea geologiczne (0,1%) i przyrodnicze (0,4%). W tym okresie z możliwości nieodpłatnego zwiedzania placówek skorzystało 2,0 mln osób, tj. 20,8% ogółu zwiedzających. Małopolskie muzea były także chętnie odwiedzane przez młodzież szkolną, która stanowiła 13,3% ogółu zwiedzających. Przeciętnie jedno muzeum w regionie w ciągu roku odwiedziło 75,5 tys. osób (66,3 tys. w 2015 roku)¹⁸⁹.

Największym zainteresowaniem wśród zwiedzających cieszyły się muzea wraz z oddziałami w Krakowie, które odwiedziło 4 565 802 osoby (ponad 46% wszystkich odwiedzających muzea w regionie), oraz placówki w powiecie oświęcimskim, które odwiedziło 2 072 882 osoby (prawie 21%), a także w powiecie wielickim – 1 501 875 osób (ponad 15%), najmniej zwiedzających było w instytucjach lokowanych na obszarach powiatów: proszowickiego (1 819 widzów), miechowskiego

¹⁸⁶ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, załącznik z tabelami, tab. 7 (196).

¹⁸⁷ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, s. 95.

¹⁸⁸ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, załącznik z tabelami, tab. 9 (198). Dane GUS za 2016 r. w tematyce muzealnej obarczone są błędem – nie ujęły sprawozdawczości Muzeum Tatrańskiego im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. W celu zweryfikowania pomyłki dodano liczby istotne dla działalności muzeum, dla którego WM jest organizatorem (informacje w rocznym sprawozdaniu z działalności muzeum pn. *Realizacja planu rzeczowo-finansowego (IK) za rok 2016*).

¹⁸⁹ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r. Dane z: *Działalność instytucji kultury w województwie małopolskim w 2016 r.*, Opracowanie sygnałne Urzędu Statystycznego w Krakowie, lipiec 2017, s. 3.

(6 825), olkuskiego (8 486) i limanowskiego (9 297)¹⁹⁰. Najwięcej zwiedzających odnotowały znane – w skali kraju i świata – muzea lokowane na obszarach wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau – były niemiecki, nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady w Oświęcimiu (w 2016 roku – 2 053 650 zwiedzających), Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki w Krakowie (1 566 757 zwiedzających) oraz Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce (1 474 383 zwiedzających). W pierwszej dziesiątce instytucji muzealnych w kraju o najwyższej rocznej frekwencji – w 2016 roku – jest aż 5 małopolskich muzeów, poza wyżej wymienionymi także: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa oraz Muzeum Narodowe w Krakowie¹⁹¹.

Zauważalny jest stały, rokroczny wzrost liczby osób zwiedzających małopolskie muzea. To bardzo pozytywna i korzystna dla regionu tendencja. Na wzrost liczby osób zwiedzających placówki muzealne w województwie wpłynęły ukończone inwestycje prowadzone przez instytucje kultury, a także dokonane, znaczące zmiany w jakości i atrakcyjności oferowanych propozycji muzealnych (wystaw, warsztatów, pokazów). Muzea w świecie przechodzą zasadniczą zmianę wymagającą nowej definicji tych instytucji. Stają się miejscem budowania relacji społecznych, alternatywnym (wobec centrów handlowych) miejscem spędzania czasu. Stają się też poligonami w wykorzystaniu nowych technologii. Wystawy muzealne są przestrzenią prezentacji sztuki, ale również sztuk audiowizualnych o poziomie technologicznym daleko bardziej skomplikowanym i atrakcyjnym niż kino. Wystawy muzealne, aby przyciągnąć odbiorców, stają się nowym medium XXI wieku i niezwykle trafionym obszarem inwestowania środków.

Tabela 24

Zwiedzający muzea – zestawienie krajowe¹⁹²	
Województwo	Liczba zwiedzających
Dolnośląskie	2 007 667
Kujawsko-Pomorskie	1 222 815
Lubelskie	1 284 950
Lubuskie	258 042
Łódzkie	996 860
Małopolskie	9 664 155 + 234 385¹⁹³
Mazowieckie	10 518 290
Opolskie	239 892
Podkarpackie	1 407 676
Podlaskie	538 298
Pomorskie	2 907 370
Śląskie	1 444 276
Świętokrzyskie	716 668
Warmińsko-Mazurskie	725 060
Wielkopolskie	1 406 139
Zachodniopomorskie	743 397
RAZEM	36 315 940¹⁹⁴

¹⁹⁰ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r. Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS. Dane GUS za 2016 r. w tematyce muzealnej obarczone są błędem – nie ujęły sprawozdawczości Muzeum Tatrzańskiego im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. W celu zweryfikowania pomyłki dodano liczby istotne dla działalności muzeum, dla którego WM jest organizatorem (informacje w rocznym sprawozdaniu z działalności muzeum pn. *Realizacja planu rzeczowo-finansowego (IK) za rok 2016*).

¹⁹¹ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, s.132.

¹⁹² Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, załącznik z tabelami, tab. 9 (198). Dane GUS za 2016 r. w tematyce muzealnej obarczone są błędem – nie ujęły sprawozdawczości Muzeum Tatrzańskiego im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. W celu zweryfikowania pomyłki dodano liczby istotne dla działalności muzeum, dla którego WM jest organizatorem (informacje w rocznym sprawozdaniu z działalności muzeum pn. *Realizacja planu rzeczowo-finansowego (IK) za rok 2016*).

¹⁹³ Jw. Dana z GUS + dana z Muzeum Tatrzańskiego im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem.

¹⁹⁴ Jw. Suma ujmując korektę danych GUS.

Tabela 25

Liczba osób zwiedzających muzea w regionie w latach 2014-2016 ¹⁹⁵			
Nazwa powiatu	2014	2015	2016
Bocheński	46 999	54 338	50 056
Brzeski	10 690	8 758	17 756
Chrzanowski	83 402	84 738	96 489
Dąbrowski	41 548	38 531	43 747
Gorlicki	67 091	76 040	76 675
Krakowski	4 924	6 850	173 922
Miasto Kraków	3 947 355	4 433 352	4 565 802
Miasto Nowy Sącz	143 481	135 552	115 999
Miasto Tarnów	65 334	61 557	173 049
Limanowski	11 703	9 151	9 297
Miechowski	4 000	5 900	6 825
Myślenicki	22 883	21 853	28 222
Nowosądecki	26 769	27 810	24 116
Nowotarski	307 411	336 256	324 093
Olkuski	8 676	5 669	8 486
Oświęcimski	1 552 188	1 745 623	2 072 882
Proszowicki	2 058	1 690	1 819
Suski	20 598	20 025	21 004
Tarnowski	14 845	23 095	30 933
Tatrzański	170 470	234 351	23 942 + 234 385 ¹⁹⁶
Wadowicki	265 661	250 155	297 166
Wielicki	1 220 072	1 309 341	1 501 875
RAZEM	8 038 158	8 890 635	9 898 540 ¹⁹⁷

Tabela 26

Muzea w kraju o najwyższej frekwencji w 2016 roku ¹⁹⁸		
Lp.	Nazwa muzeum	Liczba zwiedzających ¹⁹⁹
1	Muzeum Pałac w Wilanowie w Warszawie	3 098 985
2	Muzeum Łazienki Królewskie – Zespół Pałacowo-Ogrodowy w Warszawie	2 100 000
3	Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu	2 053 650
4	Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki w Krakowie	1 566 757
5	Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce	1 474 383
6	Muzeum Historyczne Miasta Krakowa	1 187 783
7	Muzeum Narodowe w Krakowie	753 000
8	Muzeum Narodowe w Warszawie	689 065

¹⁹⁵ Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS. Dane GUS za 2016 r. w tematyce muzealnej obarczone są błędem – nie ujęły sprawozdawczości Muzeum Tatrzańskiego im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. W celu zweryfikowania pomyłki dodano liczby istotne dla działalności muzeum, dla którego WM jest organizatorem (informacje w rocznym sprawozdaniu z działalności muzeum pn. *Realizacja planu rzeczowo-finansowego (IK) za rok 2016*).

¹⁹⁶ Jw. Dana z GUS + dana z Muzeum Tatrzańskiego im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem.

¹⁹⁷ Jw. Suma ujmując korektę danych GUS.

¹⁹⁸ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, s.132.

¹⁹⁹ Muzea łącznie z oddziałami.

9	Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum. Rezydencja Królów i Rzeczypospolitej	668 130
10	Muzeum Zamkowe w Malborku	633 882

Wyrazem uznania wysokiego poziomu merytorycznej działalności muzeów w regionie oraz znaczenia ich zbiorów jest fakt wpisania 16 muzeów z obszaru województwa małopolskiego, w tym 8 muzeów dla których organizatorem jest województwo małopolskie, do *Państwowego Rejestru Muzeów*. Ten państwowy rejestr prowadzony jest przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego²⁰⁰. Aktualnie obejmuje on 125²⁰¹ placówek muzealnych z kraju. Muzea małopolskie stanowią 12,80% wszystkich instytucji ujętych w rejestrze państwowym. Pod tym względem województwo małopolskie znajduje się na drugim miejscu w kraju, po województwie mazowieckim (24 muzea rejestrowane), a przed województwem pomorskim (13 takich muzeów) i wielkopolskim (10 muzeów).

Tabela 27

Wykaz muzeów z terenu województwa małopolskiego wpisanych do Państwowego Rejestru Muzeów ²⁰²	
Lp.	Nazwa muzeum
1	Muzeum Narodowe w Krakowie
2	Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka
3	Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki w Krakowie
4	Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu
5	Muzeum Okręgowe w Tarnowie
6	Muzeum Historyczne Miasta Krakowa
7	Muzeum Archeologiczne w Krakowie
8	Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie
9	Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu
10	Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem
11	Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie
12	Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygietłowie i Zamek Lipowiec
13	Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej
14	Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego
15	Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha
16	Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie

Placówki muzealne z województwa małopolskiego wyróżniane są cyklicznie w ramach *Konkursu na Wydarzenie Muzealne Roku „Sybilla”*, organizowanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego. Głównym celem konkursu jest wyłonienie i promocja najlepszych przedsięwzięć organizowanych przez polskie muzea, poprzez wybór najwybitniejszych osiągnięć z wszystkich dziedzin działalności muzealnej oraz wyrażenie uznania dla autorów wyróżniających się dokonań muzealnych. Konkurs ten jest najbardziej prestiżowym wydarzeniem w polskim muzealnictwie, a wyróżnienie w nim jest podkreśleniem najwyższej rangi instytucji muzealnej na kulturalnej mapie kraju. Dla przykładu *Sybillę 2015* – w kategorii wystawy etnograficzne otrzymało Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie za wystawę pn. *Izba przyjęć rzeczy biednych. RE_KOLEKCJE z Kantora*. W 2014 roku Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie otrzymało tę prestiżową nagrodę za wystawę pn. *Spotkanie. Drzeworyty ludowe z kolekcji Józefa Gwalberta Pawlikowskiego zachowanej we Lwowie*, Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie – za projekt pn. *Poszerzenie oferty Ogródu Doświadczeń im. Stanisława Lema o nowe przestrzenie edukacji przyrodniczej*, natomiast Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha – w kategorii publikacje muzealne – za wydawnictwo pn. *Arcydzieła sztuki japońskiej w kolekcjach polskich / Masterpieces of Japanese Art In Polish Collections*. W 2013 roku w *Konkursie na Wydarzenie Muzealne Roku „Sybilla”* nagrody otrzymały: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa za wydawnictwo pn. *Krakowscy artyści i ich sztuka w latach 1939-1945*, Muzeum Narodowe w Krakowie za inwestycję pn. *Rewitalizacja Oddziałów Muzeum Narodowego w Krakowie*²⁰³.

²⁰⁰ Art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach.

²⁰¹ Stan na 5 kwietnia 2017 r., dane z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

²⁰² Stan na dzień 30 listopada 2017 r., dane z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

²⁰³ <http://konkurssybilla.nimoz.pl>.

Wiele muzeów w regionie skorzystało z szansy dofinansowania budowy lub modernizacji infrastruktury w postaci obiektów i wyposażenia z dostępnych środków unijnych, szczególnie w nowoczesne technologie. W ostatnich latach oddano do użytku m.in.: nową siedzibę Muzeum Przyrodniczego im. Krystyny i Włodzimierza Tomków w Ciężkowicach, amfiteatr z zapleczem w Muzeum – Nadwiślańskim Parku Etnograficznym w Wygiełzowie i Zamku Lipowiec, wyremontowaną i zaadaptowaną na Galerię Sztuki XX wieku Willę *Oksza* w Zakopanem – oddział Muzeum Tatrzańskiego, budynek gmachu głównego Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie, sale ekspozycyjne w wyremontowanym przez Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach renesansowym dworze obronnym w Szymbaraku, nowe siedziby w zrewitalizowanych, historycznych przestrzeniach: Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAR w Krakowie i Muzeum Armii Krajowej w Krakowie, nowe oddziały Muzeum Narodowego w Krakowie – *Europeum* – Ośrodek Kultury Europejskiej oraz Pawilon Józefa Czapskiego, a także przeprowadzono modernizację Pałacu pod Krzysztofory – głównej siedziby Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Ukończone inwestycje to zmiany w jakości i atrakcyjności oferowanych propozycji muzealnych.

Uzupełnieniem oferty muzeów są galerie i salony sztuki, które prezentują publiczności także obiekty dawnej sztuki i wypożyczone z placówek muzealia. W 2016 roku na terenie województwa małopolskiego działało 61 galerii i salonów sztuki organizujących wystawy, z których większość zlokalizowana była na terenie Krakowa (68,9%). 50,8% galerii i salonów sztuki należała do sektora publicznego, w ramach którego dla większości podmiotów organizatorem były jednostki samorządu terytorialnego. Pozostałe galerie i salony sztuki były własnością sektora prywatnego – należały głównie do osób fizycznych i organizacji społecznych. Galerie i salony sztuki w ciągu roku zorganizowały 654 wystawy w kraju, które na 671 ekspozycjach zgromadziły łącznie 1,7 mln zwiedzających (w tym 1,4 mln w Krakowie). Największą popularnością cieszyły się wystawy plenerowe, które zgromadziły 74,7% ogółu zwiedzających, mimo iż ten rodzaj publicznych pokazów stanowił zaledwie 3,6% ogółu wszystkich ekspozycji zaprezentowanych w województwie małopolskim. W 2016 roku przeciętnie na 1 galerię i salon sztuki przypadało 24,5 tys. zwiedzających, a 1 wystawę obejrzało średnio 1,9 tys. osób. Oprócz wystaw krajowych, galerie i salony sztuki zorganizowały 32 prezentacje za granicą i brały udział w 33 wystawach międzynarodowych. Organizatorem 65,9% ogółu ekspozycji, zarówno w Polsce jak i za granicą, były państwowe i samorządowe galerie i salony sztuki. Publiczne galerie i salony sztuki posiadały 39,6 tys. eksponatów, wśród których najliczniejsze były zbiory elektroniczne, tzw. „nowe media” (62,0%) oraz fotografie (32,5%)²⁰⁴.

2.1.3 Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem²⁰⁵. Zabytki ruchome to przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, wytwory pracy ludzkiej, np. naczynia, narzędzia, ozdoby, broń. Zabytki nieruchome to tzw. stanowiska archeologiczne, czyli miejsca (przestrzenie), w obrębie których występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem, czyli bezpośrednim otoczeniem, układem warstw naturalnych i antropogenicznych oraz zespołem danych, określających ich położenie. Mogą to być np. grodziska, cmentarzyska, pozostałości dawnych osad, nawarstwienia miast²⁰⁶. Ustawowa definicja zabytku archeologicznego nie zawiera cezurę czasowej.

Na obszarze województwa małopolskiego odkryto dotąd **prawie 19 000 stanowisk archeologicznych**. Stan ilościowy w ostatnich latach nie uległ zmianom²⁰⁷. Teren województwa małopolskiego wyróżnia wielka ilość stanowisk archeologicznych ze wszystkich epok prahistorycznych i czasów średniowiecznych. Stanowiska te, wraz z zabytkami ruchomymi na nich odkrytymi, odzwierciedlają wszystkie najważniejsze procesy i wydarzenia oraz ludzkie dokonania zachodzące w historii Środkowej Europy w czasie ostatnich 200 000 lat. Atutami regionu były z pewnością: położenie nad dużą rzeką, mające znaczenie komunikacyjne, możliwość eksploatacji złóż, bardzo dobrej jakości krzemienia jurajskiego, dostęp do soli, a także obecność bardzo dobrej jakości gleb na pewnej części terytorium.

Najstarsze stanowiska znajdują się głównie w „jurajskiej” części regionu. Częściowo było to związane z istnieniem jaskiń i zasobności w surowiec krzemienisty. Na największą uwagę zasługuje badana od

²⁰⁴ *Działalność instytucji kultury w województwie małopolskim w 2016 r.*, Opracowanie sygnałne Urzędu Statystycznego w Krakowie, lipiec 2017, s. 3-4.

²⁰⁵ Art. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

²⁰⁶ http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-archeologicznych/.

²⁰⁷ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, na podstawie pisma OZKr.5133.32.2018.DW z 23.04.2018 r.

lat jaskinia Ciemne, w której natrafiono m.in. na kości człowieka neandertalskiego. Unikatowe są obozowiska łowców mamutów w Krakowie (ul. Hofmana), liczące ponad 20 000 lat, i pochodzące z tego samego okresu, unikatowe odkrycie z jaskini Obłazowej (m.in. najstarszy na świecie bumerang). Od 6 000 p.n.e. w Małopolsce osiedliły się grupy pierwszych rolników i od tego czasu teren jest zasiedlony właściwie nieprzerwanie, zwłaszcza obszary o żyznych glebach: Wyżyna Miechowska, Działy Proszowskie, Pogórze Wielickie i Bocheńskie oraz – z mniejszym natężeniem – Kotlina Sądecka. Znajdują się tam kluczowe stanowiska dla prehistorii Europy Środkowej, np.: Kraków-Olszanica (osiedle pierwszych rolników), kompleks osiedli w Krakowie-Nowej Hucie i na odcinku autostrady z Krakowa do Tarnowa (środkowy neolit – 4000-3000 p.n.e.) i jurajskie kopalnie krzemienia z tego samego okresu, ufortyfikowane kamiennym murem osiedle w Maszkowicach z epoki brązu (ok. 1700-1500 p.n.e.) i starsza osada w Iwanowicach (2300-1600 p.n.e.), celtyckie osiedla (300-100 p.n.e.) w Nowej Hucie i Tyńcu, warsztaty garncarskie z okresu rzymskiego (200-500 n.e.) z Igołomi i Nowej Huty oraz średniowieczne grody z Wawelem na pierwszym miejscu i wiele innych. Na wielką uwagę zasługują też stanowiska, które ze względu na własną formę terenową (grodziska, jaskinie, kurhany), wyróżniają się w terenie wpisując się trwale w krajobraz kulturowy²⁰⁸.

W latach 2009-2017 Narodowy Instytut Dziedzictwa dokonał terenowej weryfikacji zabytków nieruchomych w Polsce (księgi A i C) oraz badań terenowych reprezentatywnej grupy zabytków. Na obszarze województwa małopolskiego zinwentaryzowano 17 401 stanowisk archeologicznych²⁰⁹. Większość z nich (blisko 11 000) to nieokreślone ślady pobytu ludzi w różnych okresach pradziejów. Pozostałe stanowiska obejmują przede wszystkim pozostałości po osadach otwartych z różnych okresów pradziejów, od neolitu aż po wczesne średniowiecze (6 056) i pozostałości po cmentarzyskach ciałopalnych i szkieletowych (210). Wśród stanowisk o własnej formie krajobrazowej wymienić należy: grodziska, osady obronne (74), pozostałości po fortyfikacjach ziemnych (7), cmentarzyska kurhanowe, względnie pojedyncze kurhany (69). Zbiór tworzą ponadto stanowiska będące śladami miast wczesnośredniowiecznych (25), jaskinie ze stwierdzonymi śladami osadnictwa (97) i stanowiska produkcyjne, jak np. kopalnie (12)²¹⁰.

Tylko 488²¹¹ obiektów z ogólnej liczby stanowisk archeologicznych z terenu województwa małopolskiego wpisanych jest do wojewódzkiego rejestru zabytków²¹² (niecałe 3% ogółu). Za szczególnie cenne uznano 56 obiektów. Najwięcej w powiecie krakowskim – 12 i w Krakowie – 10²¹³. W rejestrze zabytków – w skali kraju – figuruje obecnie 7 672 stanowisk archeologicznych²¹⁴. Z terenu Małopolski do rejestru zabytków archeologicznych wpisanych jest zatem około 6,36% tego zasobu w kraju²¹⁵. Województwo małopolskie znajduje się na 6. miejscu pośród innych województw pod względem ogólnej liczby nieruchomości zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. W skali kraju wyróżniają się przede wszystkim dwa regiony: województwo dolnośląskie z liczbą 1 472 (około 19,19%) tego typu zabytków i województwo opolskie z liczbą 1 186 zabytków (około 15,46%)²¹⁶. Z terenu województwa małopolskiego najwięcej wpisów odnotowano w odniesieniu do zabytków zlokalizowanych na obszarze powiatu krakowskiego – 175, powiatu proszowickiego – 74 oraz miasta Kraków – 71. Najmniej – po 1 obiekcie – w powiecie dąbrowskim, nowotarskim, suskim i w mieście Tarnowie²¹⁷.

²⁰⁸ *Raport wojewódzki województwa małopolskiego o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków* (księga rejestru A i C), s. 23.

²⁰⁹ Tamże, s. 23. Różnice danych o liczbie stanowisk archeologicznych (WUOZ: prawie 19 000 i NID: 17 401) wynikają z odmiennego sposobu liczenia artefaktów i sporządzania spisów. Badania NID, przede wszystkim terenowe, przeprowadzone na reprezentatywnej grupie zabytków, wskazują na istnienie 17 401 stanowisk na obszarze województwa. W trakcie badań udało się także ustalić, że czasem decyzje odnoszące się do zabytków o różnych nazwach w rzeczywistości dotyczą tych samych obiektów i określają ten sam przedmiot wpisu i odwrotnie, kilka decyzji odnosi się do poszczególnych składowych jednego zabytku, które należy traktować łącznie, zgodnie ze stanem faktycznym oraz stanem prawnym. Stąd m.in. rozbieżności w statystykach.

²¹⁰ Tamże, s. 23-24.

²¹¹ Tamże, s. 24. Także: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>. *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce, Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2017, s. 218, wskazuje liczbę 487 obiektów wpisanych do rejestru zabytków (księga C).

²¹² Warto zaznaczyć, że w przypadku podejmowania działań inwestycyjnych wszystkie stanowiska archeologiczne badane są w trybie ratowniczym, bez względu na to czy są wpisane do rejestru zabytków, czy nie.

²¹³ *Raport wojewódzki województwa małopolskiego o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków* (księga rejestru A i C), s. 24.

²¹⁴ Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa uwzględniają 487 (a nie 488) stanowisk archeologicznych z terenu województwa małopolskiego.

²¹⁵ *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce, Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2017, s. 218.

²¹⁶ Tamże.

²¹⁷ Stan na dzień 30 kwietnia 2016 r. *Raport wojewódzki województwa małopolskiego o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księga rejestru A i C)*, s. 24.

Wśród małopolskich stanowisk archeologicznych w wojewódzkim rejestrze zabytków najwięcej zostało ujętych dawnych osad, obozowisk i zespołów osadniczych – 262 jednostek (pod tym względem województwo małopolskie zajmuje 4. pozycję w kraju, za województwami: dolnośląskim – 913 jednostki, opolskim – 802 jednostki oraz lubuskim – 352 jednostki), jaskiń – 47 (jest to zdecydowana większość zidentyfikowanego zasoby krajowego, który obejmuje łącznie 52 tego typu obiekty), grodzisk – 44 (jednocześnie liczba ta pozostaje jedną z mniejszych wielkości w skali kraju), miast – 32 (największa liczba w Polsce), schronisk skalnych – 27 (obok jaskiń, wyróżniają one Małopolskę w skali całego kraju, stanowiąc całość zinwentaryzowanego zasobu), grobów płaskich – 20, kopców – 14 (pod tym względem, razem z województwem lubelskim, Małopolska plasuje się na 2. miejscu w skali kraju, za województwem świętokrzyskim, gdzie wpisano do rejestru 35 kopców), obiektów gospodarczych (typu kopalnie, warsztaty, huty, groble) – 11 (zaraz za województwami: opolskim – 44 obiekty, dolnośląskim – 33 obiekty, pomorskim – 19 obiektów i mazowieckim – 12 obiektów)²¹⁸.

Województwo małopolskie wyróżnia liczne stanowiska jaskiniowe rozmieszczone na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej, szczególnie występujące na obszarze Ojcowskiego Parku Narodowego. Charakterystyczne są również grodziska lokowane zarówno w południowej, jak i północnej części Małopolski. Są to zarazem zabytki najlepiej postrzegane przez ogół społeczeństwa, gdyż ze względu na własne formy terenowe, dają się zauważyć bez specjalistycznego przygotowania²¹⁹.

Słabością małopolskiego zasobu zabytków archeologicznych jest jego odzwierciedlenie w dokumentach prawno-administracyjnych – problemem jest znaczna liczba uchybień formalnych w decyzjach (braki załączników, załączniki dodane po czasie wydania decyzji), czy brak dokładności w określaniu granic (w 73,51% wpisów brak określonych granic – jest to najgorsza sytuacja w całym kraju ²²⁰). Zwraca również uwagę dysproporcja rozpoznanych zabytków archeologicznych w dokumentacjach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski i ilość obiektów w rejestrze zabytków²²¹.

Archeologiczne Zdjęcie Polski to ogólnopolski program badawczo-konserwatorski, prowadzony od 1978 roku. Jego celem jest zarejestrowanie wszystkich stanowisk archeologicznych ujawniających się na powierzchni gruntu lub znanych z materiałów archiwalnych oraz stworzenie jednolitego archiwum dokumentacji dla całego kraju. Dotychczas przebadano około 94% powierzchni kraju²²². W ramach badania zarejestrowano 480 429 stanowisk w ewidencji oraz 7 655 poza ewidencją. W Małopolsce przebadano około 86% powierzchni województwa i zarejestrowano 18 560 stanowisk w ewidencji oraz 100 poza ewidencją²²³. W największym zakresie rozpoznano obszary w centralnej i w północnej części regionu, w najmniejszym zakresie na południu – na terenach górskich i całkowicie zalesionych. Stopień rozpoznania archeologicznego AZP obszarów województwa małopolskiego wynika też z konieczności przebadania, pod względem archeologicznym, obszarów inwestycyjnych. Brak aktywności inwestorów i ich ingerencji w krajobraz przyrodniczy i kulturowy (szczególnie na terenach górskich) powoduje słabsze rozpoznanie zasobów archeologicznych²²⁴. Jednocześnie województwo małopolskie charakteryzuje się jedną z najniższych w kraju wartości w odniesieniu do liczby zabytków, na których przeprowadzono badania wykopaliskowe lub inne inwazyjne – 10,06%, co świadczyć może o wciąż słabym rozpoznaniu tego zasobu²²⁵.

²¹⁸ *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce, Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2017, s. 226-227. *Raport wojewódzki województwa małopolskiego o stanie zachowania zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (księga rejestru A i C)*, s. 24, wskazuje, że najwięcej wpisano do rejestru osad, wsi – 235, grodzisk – 47, jaskiń – 45.

²¹⁹ *Raport wojewódzki województwa małopolskiego o stanie zachowania zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (księga rejestru A i C)*, s. 39.

²²⁰ *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce, Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2017, s. 233.

²²¹ *Raport wojewódzki województwa małopolskiego o stanie zachowania zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (księga rejestru A i C)*, s. 48.

²²² *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce, Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2017, s. 323. Często zabytki wpisane do rejestru, a znajdujące się na nieprzebadanym obszarze Archeologicznego Zdjęcia Polski, nie posiadają dokumentacji ewidencyjnej, co powodować może rozbieżności w statystykach.

²²³ Przebadany zasób wzrósł o 10% w ostatnich kilku latach. Stan na dzień 14 września 2017 r., dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

²²⁴ Rozpoznanie terenów górskich metodami właściwymi dla AZP, ze względu na zalesienie oraz brak obszarów uprawnych, jest niemożliwe, wiarygodne dane można pozyskać tylko dla 1-5% powierzchni takich obszarów – informacja z 2014 r. Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Oddziału Terenowego w Krakowie.

²²⁵ *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce, Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2017, s. 241.

Tabela 28

Zestawienie stanowisk archeologicznych w województwie małopolskim ²²⁶	
Kategoria danych	Liczba
Ogólna liczba stanowisk	18 959²²⁷
Grodziska, gródki, strażnice, osady obronne	74
Wały obronne	7
Cmentarzyska kurhanowe i pojedyncze kurhany	69
Cmentarzyska płaskie	214
Megality, kręgi kamienne	2
Osady, obozowiska	6 341
Stanowiska miejskie	25
Jaskinie	97
Kopalnie	12
Inne (w tym nieokreślone)	12 252

Tabela 29

Dane o zabytkach archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków – zestawienie krajowe w podziale na województwa, dotyczy tylko zabytków, których dokumentację (decyzje o wpisie) posiada Narodowy Instytut Dziedzictwa (z uwzględnieniem rodzajów stanowisk)²²⁸

Województwo	Obronne				Osadnicze/mieszkalne							Sepulkralne		Inne				RAZEM	
	Grodziska	Fortyfikacje	fortalicja	Obrzędowe ²²⁹	Osada, wieś	Obozowisko	Jaskinie i schroniska skalne	Ślady osadniczy	Miasto	Architektura ²³¹	Inne	Grób	Cmentarzysko	Gospodarcze ²³⁰	Kompleks osadniczy	Kopiec, kopce	Wały		Inne
Dolnośląskie	249	18	0	9	913	3	0	11	1	1	0	7	173	33	1	0	4	49	1472
Kujawsko-Pomorskie	155	0	1	0	8	1	0	0	0	5	0	4	7	0	3	0	0	7	191
Lubelskie	47	1	3	0	6	0	0	0	0	10	0	35	50	2	0	14	1	0	169
Lubuskie	43	1	0	0	352	3	0	20	0	0	26	3	88	6	0	0	2	0	544
Łódzkie	70	0	0	1	15	0	0	0	1	7	2	8	30	0	2	1	0	6	143
Małopolskie	44	2	1	4	262	2	74	0	32	11	0	3	22	11	1	14	0	4	487
Mazowieckie	82	4	0	0	165	1	0	0	4	7	40	7	64	12	11	1	0	3	401
Opolskie	102	0	0	0	802	6	0	8	4	2	0	0	42	44	16	2	0	158	1186
Podkarpackie	59	9	0	1	229	1	0	4	3	11	0	3	68	3	14	8	1	64	478
Podlaskie	46	0	0	1	35	1	0	0	0	2	0	74	100	1	6	1	0	0	267
Pomorskie	113	0	0	2	180	0	0	1	2	4	0	8	217	19	19	0	0	1	566
Śląskie	42	0	0	2	96	0	4	0	0	14	56	0	24	0	0	2	0	0	240
Świętokrzyskie	20	0	15	7	75	5	1	0	0	8	0	15	8	11	0	35	0	6	206

²²⁶ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, na podstawie pisma OZKr.5133.32.2018.DW z 23 kwietnia 2018 r.

²²⁷ W ogólnej liczbie stanowisk archeologicznych (18 959) ujęte są stanowiska różnych typów. Niektóre stanowiska są wielofunkcyjne, prezentują kilka typów, stąd suma liczb typów przekracza liczbę ogólną stanowisk.

²²⁸ *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce, Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2017, s. 226-227.

²²⁹ Kościół, świątynia, kaplica, zespół klasztorny, eremicki, krąg kamienny, miejsce kultu, miejsce ofiarne, inne.

²³⁰ Infrastruktura, miejsce eksploatacji surowca, miejsce produkcji, inne.

²³¹ Dwór, pałac, zamek, relikty architektury.

Warmińsko-Mazurskie	164	1	0	1	26	2	0	1	29	2	1	31	16	1	1	5	5	0	286
Wielkopolskie	246	2	0	2	243	33	0	1	16	4	0	5	108	4	1	0	0	1	666
Zachodniopomorskie	235	0	0	2	62	2	0	2	1	0	1	19	34	3	9	0	0	0	370
RAZEM	1717	38	20	32	3469	60	79	48	93	88	126	222	1051	150	84	83	13	299	7672

Tabela 30

Stanowiska archeologiczne w Małopolsce – grupa uznanych za szczególnie cenne ²³²			
Lp.	Nazwa stanowiska (miejscowość, numer)	Przedmiot ochrony	Datowanie
1	Chełm, st. 1	Osada obronna ze śladami osadnictwa	Wczesne średniowiecze, neolit, epoka brązu – kultura łużycka
2	Łapczyca, st. 1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
3	Boczów, st. 1	Grodzisko stożkowate z fosami i stawem	Średniowiecze, XIII-XIV w.
4	Jadowniki, st. 1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
5	Biecz, st. 2	Grodzisko, mury obronne zamku i baszta	Średniowiecze, XIII w.
6	Niedźwiedź, st. 1	Osada neolityczna	Neolit, kultura pucharów lejkowatych i kultura lendzielska
7	Igołomia, st. 1	Osada oraz cmentarzysko	Neolit, okres wpływów rzymskich, okres wczesnośredniowieczny
8	Damice, st. 10	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
9	Ojców, st. 18	Jaskinia	Dolny i środkowy paleolit, neolit oraz epoki późniejsze, epoka kamienia
10	Brzoskwinia, st. 4	Pracownia krzemieniarska	Schyłkowy paleolit
11	Sąsław, st. 18	Pracownia i kopalnia krzemienia	Neolit
12	Mników, st. 9	Grodzisko	Kultura łużycka
13	Piekary, st. 2	Stanowisko	Paleolit
14	Piekary, st. 1	Stanowisko	Paleolit
15	Piekary, st. 8	Grodzisko	XII-XIII/XIV w.
16	Ojców, st. 1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
17	Kraków-Olszanica, st. 4	Osada	Neolit, kultura ceramiki wstęgowej rytej
18	Kraków-Zwierzyniec, st. 4	Stanowisko archeologiczne w rejonie ul. Spadzistej (obecnie ul. V. Hofmana)	Górny paleolit, kultura grawecka, oryniacka, nowożytność
19	Kraków-Stare Miasto, st. 1	Podgórze Okół, rejon fortyfikacji, ul. Kanoniczna nr 13 – budynek oraz dziedziniec	Wczesne i późne średniowiecze
20	Kraków-Stare Miasto, st. 2	Miasto lokacyjne, reliktury architektury (kramy, wagi), kościół, cmentarze, ratusz, teren (plac) całego Rynku Głównego	Wczesne i późne średniowiecze
21	Kraków-Stare Miasto, st. 2	Miasto lokacyjne, rejon fortyfikacji podgórzia Okół, kościół, teren klasztoru OO. Franciszkanów, rejon kościoła, zabudowań klasztornych, dziedzińców oraz ogrodów	Wczesne i późne średniowiecze
22	Kraków-Stare Miasto, st. 2	Miasto lokacyjne, cmentarz, świątynia, podziemia kościoła św. Wojciecha	Wczesne średniowiecze
23	Kraków-Stare Miasto, st. 2	Rejon fortyfikacji, gródek obronny, kościół, klasztor SS. Dominikanek na Gródku, teren kościoła (pw. Matki Boskiej Śnieżnej), zabudowań klasztornych oraz dziedzińce	Wczesne i późne średniowiecze
24	Kraków-Zakrzówek,	Cmentarzysko szkieletowe znajdujące się	Wczesne średniowiecze, okres

²³² Dane z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Oddziału Terenowego w Krakowie.

	st. 1	na terenach rolnych przylegających do ul. Wyłom	wpływów rzymskich, neolit, wczesny brąz, mezolit i schyłkowy paleolit (okres mazowszański)
25	Kraków-Kazimierz, st. 1	Klasztor OO. Paulinów na Skałce, teren klasztoru wraz z dziedzińcami, teren przyległy od południowej fasady kościoła z relikiami dawnego kościoła gotyckiego, średniowieczne fortyfikacje „Skałki”	Neolit, epoka brązu (kultura łużycka), wczesne i późne średniowiecze
26	Nowa Huta-Mogiła, st. 53, 55	Kopiec Wandy wraz z otoczeniem	Wczesne i późne średniowiecze
27	Poznachowice Górne, st. 1	Grodzisko	Okres halsztacki, okres lateński oraz wczesne średniowiecze
28	Kornatka, st. 1	Dwadzieścia kopców (mogił ciałopalnych)	Wczesne średniowiecze (VII-IX w.)
29	Kornatka, st. 2	Dziesięć kopców	Wczesne średniowiecze (VII-IX w.)
30	Dobczyce, st. 7	Zabytkowy zespół urbanistyczno-krajobrazowy historycznego miasta, położony na wzgórzu staromiejskim i sąsiadującym z nim wzgórzem zw. Placem Miejskowym wraz z leżącymi między wzgórzami ciągami ulic	XIII-XIX w.
31	Maszkowice, st. 1	Grodzisko	Epoka brązu, epoka żelaza
32	Chelmiec, st. 1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
33	Naszacowice, st. 1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
34	Podegrodzie, st. 1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze, okres lateński, okres rzymski
35	Podegrodzie, st. 2	Grodzisko	Wczesne średniowiecze i kultura łużycka
36	Nowy Sącz-Biegonice, st. 26	Grodzisko otoczone wałem	Wczesne średniowiecze
37	Krzykawka, st. 1	Gródek rycerski	Średniowiecze (XIII-XIV w.)
38	Stary Olkusz, st. 1	Grodzisko	wczesne średniowiecze (XII-XIII/XIV w.)
39	Zagórowa, st. 1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
40	Grodzisko, st. 1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
41	Łazy, st. 2	Gródek stożkowaty	Średniowiecze
42	Małec, st. 4	Gródek stożkowaty	Średniowiecze
43	Muniaczkowice, st. 1	Osada	Kultura łużycka
44	Pałecznicza, st. 31	Dwa kopce pradziejowe	Pradzieje
45	Pałecznicza, st. 32	Dwa kopce (C-D)	Pradzieje
46	Niegardów, st. 1	Osada	Neolit
47	Piotrkowice Małe, st. 4	Osada	Kultura łużycka oraz okres wpływów rzymskich
48	Zembrzyce, st. 1	Grodzisko	Okres halsztacki, kultura łużycka
49	Zawada Lanckorońska, st. 1	Grodzisko	Kultura łużycka, wczesne średniowiecze
50	Zagórze, st. 3	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
51	Zakrzów, st.13	Gródek stożkowaty	Wczesne średniowiecze
52	Marcyporęba, st. 1	Zamczysko	Średniowiecze
53	Zakrzów, st. 14	Ruiny zamku obronnego	Średniowiecze (XIV-XV w.)
54	Wieliczka, st. 17	Relikty kopalnictwa solnego (zachowane fragmentarycznie konstrukcje drewniane)	Średniowiecze
55	Biskupice, st. 2	Grodzisko	Kultura łużycka (okres halsztacki)

2.1.4 Parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu i parki kulturowe

2.1.4.1 Parki narodowe

Zgodnie z zapisami artykułu 6, ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody²³³, formami ochrony przyrody są przede wszystkim: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. *Park narodowy tworzy się w celu zachowania różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych, przywrócenia właściwego stanu zasobów i składników przyrody oraz odtworzenia zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt lub siedlisk grzybów*²³⁴.

Na obszarze województwa małopolskiego zlokalizowanych jest **6 parków narodowych**, z pośród 23 położonych na terytorium kraju. Do małopolskich rezerwatów biosfery wpisanych na listę rezerwatów biosfery UNESCO należą dwa obszary – również chronione jako parki narodowe: *Rezerwat Biosfery Babia Góra*²³⁵ oraz *Tatrzański Rezerwat Biosfery*²³⁶. Niezwykłe obszary przyrody i krajobrazu, czyli parki narodowe, położone na terenie Małopolski: Tatrzański Park Narodowy, Gorczański Park Narodowy, Babiogórski Park Narodowy, Pieniński Park Narodowy, Ojcowski Park Narodowy oraz Magurski Park Narodowy – zalicza się do strategicznych zasobów naturalnych Polski.

2.1.4.1.1 Tatrzański Park Narodowy jest największym obszarem chronionym w regionie (a piątym pod względem powierzchni w kraju), zajmuje obszar 21 164,0 ha²³⁷. Około 70% powierzchni parku stanowią lasy i zarośla kosodrzewiny, pozostałe 30% – murawy wysokogórskie, skały i wody. Ponad połowa powierzchni parku objęta jest ochroną ścisłą, w tym całe piętro hal i turni, kosodrzewiny oraz częściowo również lasy regła górnego i dolnego. Tatrzański Park Narodowy chroni przyrodę Tatr, które są jedynym w Polsce obszarem o charakterze wysokogórskim. Bogactwo fauny i flory stanowią m.in. kozica tatrzańska, świstak tatrzański, ryś, łasica, niedźwiedź brunatny, orzeł przedni oraz endemity roślinne (gatunki nigdzie indziej na świecie nie spotykane): warzucha tatrzańska, wiechlina tatrzańska i granitowa.

2.1.4.1.2 Gorczański Park Narodowy zajmuje powierzchnię 7 019,07 ha²³⁸, chroni centralną i północno-wschodnią część pasma Gorców. 95% obszaru chronionego stanowi puszcza karpacka, którą tworzą dolnoreglowe lasy mieszane oraz górnoreglowe bory świerkowe. Runo leśne tworzą mchy, głównie płonniki, stoki porastają paprocie – narecznica szerokolistna i wietlica alpejska, a grzbiety – borówka czarna. Świat zwierząt reprezentują duże drapieżniki – wilk i ryś oraz licznie występujące duże ssaki kopytne – jeleń i sarna. W lasach swoje gniazda posiada ponad 100 gatunków ptaków, w tym rzadkie i chronione, m.in. głuszec, orzeł przedni, bocian czarny. Szczególne znaczenie dla walorów przyrodniczych i kulturowych tego obszaru mają polany reglowe. Swoje istnienie zawdzięczają tradycyjnej gospodarce pasterskiej, której początki sięgają XIV wieku. W krajobraz polan wkomponowane są drewniane szałas pasterskie o konstrukcji zrębowej, które reprezentują regionalne budownictwo zagórzańskie i podhalańskie.

2.1.4.1.3 Babiogórski Park Narodowy zajmuje powierzchnię 3 391,55 ha²³⁹. Charakterystyczną rzeźbę terenu zawdzięcza budowie geologicznej, wyróżniającej się skośnym ułożeniem warstw skalnych fliszu karpackiego. Stoki północne są strome i pocięte dolinami potoków. Stoki południowe są połogie, na dużych obszarach są wypłaszczone, w dolnych partiach bardziej strome i rozczłonkowane. Najstarsze drzewostany w parku stanowią pozostałość pradawnej puszczy karpackiej, liczne są pomnikowe okazy buków i jodeł, o wieku sięgającym nawet 300 lat. Bogactwo flory babiogórskiej wyróżnione jest przez dwa gatunki występujące w Polsce tylko na obszarze parku. Są to rogownica alpejska oraz okrzyn jeleni. Najliczniejszą grupę ssaków stanowią drobne gryzonie. Obszar parku chroniony jest jako ostoja ptasia i siedliskowa.

2.1.4.1.4 Pieniński Park Narodowy zajmuje powierzchnię 2 346,16 ha²⁴⁰, obejmuje obszar Pienin, stanowiących część ciągnącego się na długości około 550 km pienińskiego pasa skałkowego,

²³³ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2004 r. Nr 92, poz. 880).

²³⁴ Art. 8, ust. 2 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

²³⁵ Na liście Rezerwatów Biosfery UNESCO od 1976 r., Babia Góra jako jeden z pierwszych obszarów na świecie uzyskała status Rezerwatu Biosfery. Jego rozszerzenie – o obszar całej otuliny – nastąpiło w 2001 r.

²³⁶ Na liście Rezerwatów Biosfery UNESCO od 1992 r.

²³⁷ Funkcjonuje na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 2003 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 599).

²³⁸ Funkcjonuje na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 9 stycznia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 26).

²³⁹ Funkcjonuje na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 8 sierpnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 99, poz. 608).

²⁴⁰ Funkcjonuje na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 maja 1996 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 64, poz. 307).

oddzielającego zewnętrzne Karpaty fliszowe od Karpat wewnętrznych, tzw. krystalicznych. Przepuszcza się, że całkowita liczba zwierząt żyjących w Pieninach wynosi około 13 tys. gatunków, co stanowi połowę wszystkich zwierząt znanych z terenu Polski. Na obszarze chronionym stwierdzono występowanie wielu gatunków: około 1,2 tys. grzybów, 1,1 tys. roślin naczyniowych, 470 porostów, 400 glonów, 320 mchów i wątrobowców. Na terenie parku rosną dwa endemity: mniszek pieniński, pszonak pieniński oraz odmiany endemiczne: chaber barwny, rozchodnik ostry odmiana wapienna, bylica piolun odmiana wapienna. Występują tu również relikty – rośliny, które przetrwały na swoich stanowiskach z wcześniejszych okresów geologicznych i żyją w izolowanych populacjach: chryzantema (złocień) Zawadzkiego, jałowiec sawina, dębik ośmiopłatkowy.

2.1.4.1.5 Ojcowski Park Narodowy jest najmniejszym pod względem powierzchni parkiem narodowym w regionie i w kraju. Po zmianach, jego obszar obecnie wynosi 2 145,62 ha²⁴¹. Pod względem administracyjnym cały teren parku stanowi jeden Obwód Ochronny *Groty*, w skład którego wchodzi 5 obchodów: Jamki, Korytania, Bukówki, Złota Góra i Pieskowa Skała. Florę parku tworzą głównie gatunki środkowoeuropejskie. Najczęściej są to pospolite składniki flory Doliny Prądnika, tworzące runo lasów liściastych lub wchodzące w skład typowych zbiorowisk leśnych (m.in. buk, grab, dąb szypułkowy). Przepuszczalnie teren parku oraz jego otulinę zamieszkuje około 11 tys. gatunków zwierząt. Najbardziej charakterystycznymi ssakami parku są nietoperze, które reprezentują 17 z spośród 21 żyjących w Polsce gatunków.

2.1.4.1.6 Magurski Park Narodowy zajmuje obszar 19 961,92 ha²⁴², jednak przeważająca jego część, 89,7% powierzchni, znajduje się na terenie województwa podkarpackiego (gminy Krempna, Dukla, Nowy Żmigród, Osiek Jasielski, Dębowiec), tylko 10,3% obejmuje obszar administracyjny województwa małopolskiego (gminy Sękowa i Lipinki). Krajobraz parku tworzą góry średnie i niskie. Geologicznie park kształtują skały fliszowe płaszczowiny magurskiej. Aż 95% powierzchni parku pokrywają lasy, pozostałe 5% łąki i pastwiska²⁴³.

2.1.4.2 Rezerваты przyrody

Rezerwat przyrody obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi²⁴⁴. Na terenie województwa małopolskiego położonych jest **85 obszarów uznanych za rezerваты przyrody**, które podlegają, podobnie jak parki narodowe, szczególnej ochronie prawnej. Grupę tę stanowią następujące rezerваты: Baniska, Barnowiec, Bembeńskie, Biała Góra, Biała Woda, Białowodzka Góra nad Dunajcem, Bielańskie Skałki, Bonarka, Bór na Czerwonem, Bukowica, Bukowiec, Cieszynianka, Cisy w Mogilnie, Dąbie, Debrza, Dębina, Diable Skały, Długosz Królewski, Dolina Eliaszkówki, Dolina Kluczwoły, Dolina Mnikowska, Dolina Potoku Rudno, Dolina Raclawki, Dolina Szklarki, Gibiel, Groty Kryształowe, Hajnik, Jelenia Góra, Kajasówka, Kamień-Grzyb, Kamionna, Kępie na Wyżynie Miechowskiej, Kłodne nad Dunajcem, Koło, Kornuty, Kostrza, Kozie Kąty, Kwiatówka, Lasek, Las Gościbia, Las Lipowy Obrożyska, Lasy Radłowskie, Lembarczek, Lipny Dół koło Książa Wielkiego, Lipowiec, Lipówka, Luboń Wielki, Łabowiec, Madohora, Michałowice, Modrzewie, Mogielica, Na Policy, rezerwat przyrody na Policy im. prof. Zenona Klemensiewicza, Nad Kotelnicznym Potokiem, Niebieska Dolina, Okopy Konfederackie, Opalonki, Ostra Góra, Panieńska Góra, Panieńskie Skały, Pazurek, Przeciszów, Przełom Białki pod Krempachami, Pusta Wielka, Skała Kmity, Skała Rogoźnicka, Skałki Przegorzalskie, Skamieniałe Miasto, Skołczanka, Sterczów-Ścianka, Styr, Śnieżnica, Uhryń, Wały, Wąwóz Bolechowicki, Wąwóz Homole, Wierchomla, Wiślicko Kobyłe, Wysokie Skałki, Zamczysko nad Rabą, Zaskalskie-Bodnarówka, Zimny Dół, Złota Góra, Żaki, Żebracze. W parkach narodowych oraz w rezerwach przyrody – zgodnie z nakazem ustawowym – zabrania się m.in. budowy lub przebudowy obiektów budowlanych i urządzeń technicznych, z wyjątkiem obiektów i urządzeń służących celom parku narodowego albo rezerwatu przyrody²⁴⁵.

²⁴¹ Funkcjonuje na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 8 sierpnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 99, poz. 607).

²⁴² Funkcjonuje na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 listopada 1994 r. (Dz. U. z 1994 r. Nr 126, poz. 618).

²⁴³ Informacje o parkach narodowych zaczerpnięto m.in. z www.parkinarodowe.edu.pl, powierzchnie obszarów podane zostały za publikacją *Ochrona Środowiska 2009*, opracowaną przez GUS, Departament Badań Regionalnych i Środowiska w 2009 r.

²⁴⁴ Art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

²⁴⁵ Art. 15, ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

2.1.4.3 Parki krajobrazowe

Park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju²⁴⁶. W Małopolsce – obok 6 parków narodowych i 85 rezerwatów przyrody – znajduje się **11 parków krajobrazowych** wchodzących w skład Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Małopolskiego powstałego w 2009 roku w wyniku połączenia Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych w Krakowie, Popradzkiego Parku Krajobrazowego w Starym Sączu i Zespołu Parków Krajobrazowych Pogórza w Tarnowie, tj.: Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd (większa część na terenie województwa śląskiego, z osobną dyrekcją), Bielańsko-Tynieckiego Parku Krajobrazowego, Dłubniańskiego Parku Krajobrazowego, Parku Krajobrazowego Dolinki Krakowskie, Rudniańskiego Parku Krajobrazowego, Tenczyńskiego Parku Krajobrazowego, Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego, Wiśnicko-Lipnickiego Parku Krajobrazowego, Parku Krajobrazowego Pasma Brzanki (mała część w województwie podkarpackim, z osobną dyrekcją), Popradzkiego Parku Krajobrazowego oraz Parku Krajobrazowego Beskidu Małego (większa część w województwie śląskim, z osobną dyrekcją). Parki krajobrazowe na terenie Małopolski zajmują około 179 269,77 ha (co stanowi 11,81 % powierzchni województwa)²⁴⁷. Zgodnie z zapisami artykułu 16, ust. 3 ustawy o ochronie przyrody, utworzenie parku krajobrazowego lub powiększenie jego obszaru następuje w drodze uchwały sejmiku województwa.

2.1.4.4 Obszary chronionego krajobrazu

Formą ochrony przyrody – o mniejszych rygorach ochronności – jest także wyznaczenie obszaru chronionego krajobrazu. Taki obszar obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych²⁴⁸. Na terenie województwa małopolskiego znajduje się **10 obszarów chronionego krajobrazu**, które zajmują około 572 900,45 ha (co stanowi 37,73% powierzchni Małopolski): Bratucicki Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Wisły, Jastrzębsko-Żdźarski Obszar Chronionego Krajobrazu (położony na terenie dwóch województw – małopolskiego i podkarpackiego), Koszycki Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Wyżyny Miechowskiej, Obszar Chronionego Krajobrazu Pogórza Ciężkowickiego (położony na terenie dwóch województw – małopolskiego i podkarpackiego), Południowomałopolski Obszar Chronionego Krajobrazu, Radłowski-Wierchosławicki Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Wschodniego Pogórza Wiśnickiego, Obszar Chronionego Krajobrazu Zachodniego Pogórza Wiśnickiego. Wyznaczenie obszaru chronionego krajobrazu następuje w drodze uchwały sejmiku województwa.

2.1.5 Formy ochrony zintegrowanej: obszary funkcjonalne, parki kulturowe

2.1.5.1 Obszary funkcjonalne ochrony krajobrazu kulturowego i dziedzictwa kulturowego

Typologia obszarów funkcjonalnych określona została w obowiązującej *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*²⁴⁹. Planowanie funkcjonalne – jest oddzielną przekrojową kategorią planistyczną wyznaczoną na poziomie krajowym, ze względu na konieczność zapewnienia ochrony obszarów o specyficznych cechach, niezwiązanych z ograniczeniami administracyjnymi. Obszar funkcjonalny to zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi, jednolitymi celami rozwoju²⁵⁰.

Zgodnie z zapisami *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, w celu stworzenia systemu zmierzającego do zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, nieodwracalnej utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca, w tym rozwiązania konfliktów społecznych związanych z degradacją przestrzeni przyrodniczej, zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków architektonicznych, konieczne jest wprowadzenie do dokumentów planistycznych wszystkich szczebli zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego, umożliwiającej gospodarowanie krajobrazem w celu podniesienia konkurencyjności regionów. Wymaga to opracowania metodologii dotyczącej identyfikacji równorzędnych wartości przyrodniczych,

²⁴⁶ Art. 16, ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

²⁴⁷ Informacje z Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Małopolskiego.

²⁴⁸ Art. 23, ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

²⁴⁹ Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* (M. P. z dnia 27 kwietnia 2012 r.).

²⁵⁰ Tamże, część VI.

krajobrazowych, niematerialnego dziedzictwa kulturowego związanego z regionem geograficznym i zabytkowych obiektów kultury materialnej, w tym potencjalnych obszarów stanowisk archeologicznych, oraz zarządzania nimi w celu stworzenia warunków do prowadzenia aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do tych zasobów. Zadanie obejmuje określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony (łącznie z poziomem ochrony gwarantowanym na podstawie list obiektów i obszarów) oraz prowadzenie monitoringu zachowania zasobów i zachowania materialnego dowodu do analiz archeologicznych, które wykonają następnego pokolenia²⁵¹.

Biorąc pod uwagę proponowane w *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* zasady wyznaczania obszarów funkcjonalnych, jak i specyfikę wymiaru przestrzennego – na poziomie regionu – zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski (które ma charakter zdecydowanie obiektów i zespołów, rzadziej struktur wielkoobszarowych, przy skali zdecydowanie wielkowymiarowej krajobrazu kulturowego), kierując się ideą ochrony zintegrowanej, przyjęto następujące kryteria wyznaczania granic obszarów funkcjonalnych na terenie województwa²⁵²:

- występowanie miejsc wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO oraz miejsc proponowanych jako polskie kandydaty do wpisu na Listę;
- występowanie obiektów uznanych za pomniki historii;
- istnienie zabytkowych obszarów i obiektów o wysokiej wartości artystycznej lub historycznej o znaczeniu regionalnym;
- funkcjonowanie utworzonych oraz planowanych do utworzenia parków kulturowych, jako narzędzia kompleksowej ochrony krajobrazu kulturowego;
- uwzględnienie waloryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego z punktu widzenia atrakcyjności dla przemysłów czasu wolnego w wymiarze regionalnym, przeprowadzonej dla poszczególnych gmin (m.in. według kryteriów: ranga, różnorodność i wielokulturowość zasobów, nasycenie zabytkami, udział terenów przyrodniczo chronionych);
- uwzględnienie obszarów koncentracji gmin dysponujących zasobami dziedzictwa kulturowego o podwyższonej atrakcyjności, powiązanych z gminami o walorach przyrodniczych wybitnych i wysokich – jako wytycznych do ochrony zintegrowanej;
- uwzględnienie waloryzacji krajobrazowej przeprowadzonej w oparciu o identyfikację szerokiego zakresu wartości kulturowych i przyrodniczych oraz specyficznych cech struktury, określającej gradację walorów krajobrazu w skali całego województwa;
- występowanie krajobrazów i obiektów typowanych do *Czerwonej Księgi Krajobrazu Polski* jako wskaźnika zasobów najcenniejszych w skali kraju.

Tabela 31

Obszary funkcjonalne ochrony krajobrazu kulturowego i dziedzictwa kulturowego w Małopolsce ²⁵³	
Część województwa	Skład obszaru
Centralna część województwa	Pasma Krzeszowice – Olkusz – Kraków z Wieliczką i Myślenicami – Bochnia po Tarnów i Ciężkowice, obejmujące gminy: Klucze, Olkusz, Trzyciąż, Sułoszowa, Skąpa, Jerzmanowice-Przegonia, Krzeszowice, Alwernia, Zabierzów, Wielka Wieś, Kraków, Wieliczka, Świątyni Górne, Dobczyce, Myślenice, Niepołomice, Kłaj, Drwinia, Bochnia, Nowy Wiśnicz, Brzesko, Gnojnik, Czchów, Lipnica Murowana, Zakliczyn, Gródek nad Dunajcem, Łososina Dolna, Ciężkowice, Wojnicz, Wierzchosławice, Tarnów; ponadto po zachodniej stronie województwa mniejsze obszary jak gminy: Andrychów, Wadowice, Kalwaria Zebrzydowska, Lanckorona oraz Oświęcim, Przeciszów, Zator, a po wschodniej: obszar gminy Tuchów
Teren wzdłuż południowej i wschodniej granicy województwa	Sucha Beskidzka – Zawoja – Nowy Targ i Zakopane – Szczawnica – Nowy Sącz – Krynica-Zdrój – Sękowa – Biecz, obejmujący gminy: Zawoja, Lipnica Wielka, Szybowice, Jabłonka, Nowy Targ, Czarny Dunajec, Kościelisko, Zakopane, Poronin, Bukowina Tatrzańska, Biały Dunajec, Łapsze Niżne, Czorsztyn, Krościenko nad Dunajcem, Ochotnica Dolna, Rabka-Zdrój, Niedźwiedź, Kamienica, Dobra, Szczawnica, Rytro, Stary Sącz, Nowy Sącz, Nawojowa, Łabowa, Piwniczna-Zdrój, Muszyna, Krynica-Zdrój, Uście Gorlickie, Ropa, Grybów, Gorlice, Sękowa i Biecz

²⁵¹ Tamże, część VI, 6.4.2 *Obszary ochrony krajobrazów kulturowych*.

²⁵² Arvay-Podhalańska E., Rozenau-Rybowicz A., Podhalański B., *Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego. Problematyka dziedzictwa kulturowego i jego ochrony*, 2012, s. 13-14.

²⁵³ Tamże, s. 14-15.

2.1.5.2 Parki kulturowe

Park kulturowy jest narzędziem kompleksowej ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Celem ustanowienia takiej formy ochrony jest zintegrowana ochrona i zachowanie wybitnych wartości kulturowych i krajobrazowych, powstrzymanie ich degradacji oraz zrównoważona aktywizacja gospodarcza, w tym racjonalne wykorzystanie dla potrzeb przemysłów czasu wolnego²⁵⁴.

Zgodnie z zapisami artykułu 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, utworzenie parku kulturowego jest jedną z form prawnej ochrony zabytków, poza głównymi: wpisem do rejestru zabytków, uznaniem za pomnik historii, wpisem na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz ustaleniem ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o: ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, warunkach zabudowy, zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. W 2003 roku w *Planie zagospodarowania przestrzennego Województwa Małopolskiego* wskazano i zalecono utworzenie 224 parków kulturowych, w tym 56 – do utworzenia w pierwszej kolejności, 168 – w drugiej²⁵⁵. W 2017 roku w *Projekcie zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego* odnotowano, iż wśród negatywnych zjawisk w sferze kulturowej jest nadal niewykorzystany potencjał narzędzia ochrony ładu przestrzennego w postaci parku kulturowego²⁵⁶ oraz wskazano rekomendację 24 miejsc i obszarów, które powinny być objęte tą formą ochrony²⁵⁷.

Do 2010 roku w regionie powstały tylko dwa parki kulturowe, oba utworzone w 2006 roku: *Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej* oraz *Zwierzyniecki Park Kulturowy* (uchwała²⁵⁸ o jego utworzeniu została zaskarżona przez mieszkańców, a następnie została uchylona w 2007 roku przez Najwyższy Sąd Administracyjny²⁵⁹). W 2010 roku Rada Miasta Krakowa, w celu zachowania i kształtowania krajobrazu kulturowego i historycznego charakteru przestrzeni publicznej Starego Miasta i Plant Krakowskich wraz ze Wzgórzem Wawelskim i jego otoczeniem, podjęła uchwałę w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą *Park Kulturowy Stare Miasto*²⁶⁰. Obserwując pozytywne efekty i skuteczność ochrony przestrzeni krakowskiej starówki, którą wprowadziła tego typu forma prawnej ochrony zabytków, zachęciła Radę Miasta Zakopanego do podjęcia działań w celu uporządkowania przestrzeni historycznego centrum zimowego kurortu i faktycznej ochrony tradycji budowlanej i osadniczej wzdłuż ciągu ulicy Krupówki, poprzez przyjęcie w 2015 roku nowego aktu prawa miejscowego – uchwały w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą *Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki*²⁶¹.

Obecnie na obszarze województwa małopolskiego funkcjonują **trzy parki kulturowe**. Dwa w Zakopanem: ***Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej*** i ***Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki*** oraz ***Park Kulturowy Stare Miasto w Krakowie***. Podjęto także działania zmierzające do utworzenia na obszarze Gminy Miejskiej Kraków dwóch kolejnych parków kulturowych: *Parku Kulturowego Nowa Huta* oraz *Parku Kulturowego Stare Podgórze z Krzemionkami*. W 2014 roku Rada Miasta Krakowa

²⁵⁴ Arvay-Podhalańska E., Rozenau-Rybowicz A., Podhalański B., *Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego. Problematyka dziedzictwa kulturowego i jego ochrony*, 2012, s. 23.

²⁵⁵ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, załącznik do uchwały nr XV/174/03 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 22 grudnia 2003 r., s. 140.

²⁵⁶ *Projekt zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego*, Kraków 2017, tom 1, s. 11-12.

²⁵⁷ Rekomendowane miejsca utworzenia parków kulturowych to: Kalwaria Zebrzydowska, Czerna z doliną Eliaszkówki, Szczyrzyc, Niedzica, Frydman, Chochołów, Krynica, Dolina Prądnika, Nowy Wiśnicz, Sękowa, Stary Sącz, Biecz, Zakopane – centrum, Zakopane – Harenda, Krościenko, Szczawnica, Zakliczyn, Ciężkowice, Lanckorona, Wieliczka, Lipnica Murowana, Tuchów wraz z klasztorem, Wojnicz i Bobowa, *Projekt zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego*, Kraków 2017, tom 2, s. 49, 55, 94.

²⁵⁸ Uchwała Rady Miasta Krakowa nr CXIV/1174/06 z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą *Zwierzyniecki Park Kulturowy*.

²⁵⁹ Dogłębna analiza przypadku w artykule: Zachariasz A., *Zwierzyniecki Park Kulturowy w Krakowie*, *Czasopismo Techniczne PK, Architektura*, z.1 – A/2008, s. 77-99.

²⁶⁰ Uchwała nr CXV/1547/10 Rady Miasta Krakowa z dnia 3 listopada 2010 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą *Park Kulturowy Stare Miasto*. Zgodnie z wymogami ustawowymi dla obszaru parku został sporządzony miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (uchwała nr XII/131/11 Rady Miasta Krakowa z dnia 13 kwietnia 2011 r.) oraz *przyjęto Plan Ochrony Parku* (uchwała nr XLII/544/12 Rady Miasta Krakowa z dnia 4 kwietnia 2012 r.).

²⁶¹ Uchwała nr XII/183/2015 Rady Miasta Zakopane z dnia 3 września 2015 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą *Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki*.

przyjęła uchwałę w sprawie zamiaru utworzenia wskazanych parków kulturowych²⁶². Akt ten wyraża troskę o przestrzeń publiczną, krajobraz i walory urbanistyczno-architektoniczne oraz historyczne tych ważnych dla miasta obszarów. Prace nad utworzeniem parku kulturowego w Nowej Hucie są już zaawansowane. Opracowany został projekt *Planu ochrony Parku Kulturowego Nowa Huta* – co jest spełnieniem wymagań ustawowych, obligatoryjnych dla każdego parku kulturowego – pozytywnie zaopiniowany przez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W 2017 roku przeprowadzono konsultacje społeczne z mieszkańcami terenów, na których planowane jest wprowadzenie ochrony ładu przestrzennego, związanych z tym zakazów i ograniczeń, sporządzono z nich raport²⁶³. Ta forma ochrony ma objąć zasięgiem 350 hektarów tzw. „starej” Nowej Huty, wraz z klasztorem cystersów w dawnej Mogile, dworem Jana Matejki w Krzesławicach oraz budynkami centrum administracyjnego kombinatu metalurgicznego²⁶⁴. Działania dotyczące ustanowienia parku kulturowego w południowej dzielnicy Krakowa, Starym Podgórzu wraz z Krzemionkami, podjęte zostaną po przeprowadzeniu procedur ustanawiających park kulturowy w Nowej Hucie²⁶⁵.

W skali kraju aktualnie istnieje 35 tego typu parków²⁶⁶, które – zgodnie z zapisami artykułu 16, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – utworzone zostały po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwał rad gmin, *w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej*. Plany ochrony parków kulturowych mogą ustanawiać zakazy i ograniczenia dotyczące m.in.: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury²⁶⁷. Najwięcej tego typu formy ochrony krajobrazu kulturowego obowiązuje na terenie województwa dolnośląskiego (6 parków kulturowych), w dalszej kolejności województwa kujawsko-pomorskiego (5) oraz województwa pomorskiego, łódzkiego i śląskiego (po 4 parki kulturowe), małopolskiego i mazowieckiego (po 3).

Tabela 32

Liczba parków kulturowych w kraju ²⁶⁸	
Województwo	Liczba parków kulturowych
Dolnośląskie	6
Kujawsko-Pomorskie	5
Lubelskie	0
Lubuskie	2
Łódzkie	4
Małopolskie	3
Mazowieckie	3
Opolskie	1
Podkarpackie	1
Podlaskie	0
Pomorskie	4
Śląskie	4
Świętokrzyskie	1
Warmińsko-Mazurskie	1
Wielkopolskie	1

²⁶² Uchwała nr CIX/1642/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 11 czerwca 2014 r. w sprawie zamiaru utworzenia parków kulturowych na obszarze Gminy Miejskiej Kraków pn.: *Park Kulturowy Nowa Huta* oraz *Park Kulturowy Stare Podgórze z Krzemionkami*.

²⁶³ <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/190122/karta>.

²⁶⁴ https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=81995.

²⁶⁵ Poza uchwałą nr CIX/1642/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 11 czerwca 2014 r. w sprawie zamiaru utworzenia parków kulturowych na obszarze Gminy Miejskiej Kraków pn.: *Park Kulturowy Nowa Huta* oraz *Park Kulturowy Stare Podgórze z Krzemionkami*, nie podjęto żadnych działań dotyczących ochrony Starego Podgórza.

²⁶⁶ Stan na 30 października 2017 r., https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/dla-samorzadow/parki-kulturowe/.

²⁶⁷ Art. 17, ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

²⁶⁸ Stan na 31 grudnia 2015 r., http://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/dla-samorzadow/parki-kulturowe/.

Zachodniopomorskie	0
RAZEM	35

2.1.5.2.1 Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej w Zakopanem

W celu ochrony wyjątkowych walorów krajobrazu kulturowego miasta Zakopane oraz wyróżniających się w nim krajobrazowo terenów, w tym historycznie ukształtowanej w wyniku działalności człowieka przestrzeni zawierającej wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze²⁶⁹, utworzony został park kulturowy, pod nazwą *Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej*²⁷⁰. Park ten obejmuje 2 strefy: tereny otwarte nazwane *pas podreglowy i polan* oraz tereny zainwestowane nazwane *pas zabudowany z elementami zabudowy rozproszonej*. Ochronie podlega historycznie ukształtowana forma, skala i funkcja miasta, osie i otwarcia widokowe oraz kompozycje zieleni urządzonej, w tym zadrzewienia i tereny otwarte, w tym tereny rolne.

W wyznaczonych strefach wprowadzono ograniczenia w zakresie realizacji zabudowy, z wyjątkiem takiej, która dopuszczona jest przez plan ochrony parku kulturowego lub miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego albo ostateczną decyzję o warunkach zabudowy wydaną przed 16 listopada 2006 roku. W pasie podreglowym i polan umożliwiono zagospodarowanie w zakresie rekreacji, turystyki pieszej, rowerowej lub konnej oraz narciarstwa, a także tradycyjny wypas. W pasie zabudowanym dopuszczono natomiast możliwość wykonywania robót budowlanych w zakresie, przebudowy bądź rozbudowy istniejących budynków związanych z poprawą ich standardu przy zachowaniu funkcji obiektów i intensywności zabudowy, prowadzonych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków²⁷¹. Na terenie tego parku kulturowego – obejmującego 18 obszarów (*Kuźnice, Pod Skocznia – Bystre, Regle, Nosał, Cyrhla, Koziniec i Antałówka, Jagiellońska – Antałówka, Rówień Krupowa, Lipki, Gubałówka I, Krzeptówki, Furmanowa i Kotelnica oraz Tatary, Rafaczówki i Króle oraz Harenda, Koziniec – Droga na Bystre, Bachledzki Wierch, Pardałówka i Balzera, Chłabówka, Wyskówki*) – zakazane jest umieszczanie reklam i tablic informacyjnych, z wyjątkiem oznaczeń związanych z działalnością obiektów sportowych, tras narciarskich i turystycznych, tablic lokalizowanych przez Tatrzański Park Narodowy oraz dopuszczonych przez plan ochrony parku kulturowego lub miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego²⁷².

Zgodnie z opinią Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z powodu braku planu ochrony tego parku kulturowego, ta forma ochrony przestrzeni kulturowej na obszarze Kotliny Zakopiańskiej nie jest ochroną w pełni skuteczną²⁷³.

2.1.5.2.2 Park Kulturowy Stare Miasto w Krakowie

Park Kulturowy Stare Miasto został utworzony²⁷⁴ w 2010 roku w trosce o należyty wizerunek Miasta²⁷⁵. Ma chronić przestrzeń zabytkowego centrum historycznego, królewskiego grodu, wpisanego w 1978 roku na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO oraz uznanego w 1994 roku za pomnik historii. Teren parku wyznaczają granice ulic: Straszewskiego, Podwale, Dunajewskiego, Basztowa, Westerplatte, św. Gertrudy, Bernardyńska, Podzamcze oraz fragment Bulwaru Wisły. Objęcie ochroną prawną krakowskiej starówki ma na celu przede wszystkim: ochronę historycznej linii zabudowy, gabarytów i form architektonicznych, ochronę funkcjonalną i kompozycyjną Plant Krakowskich oraz pozostałej zieleni, ochronę osi, ciągów i punktów widokowych umożliwiających bliskie i dalekie widoki na charakterystyczne elementy zagospodarowania obszaru, ochronę krajobrazu kulturowego poprzez przeciwdziałanie nadmiernej rozbudowie działalności handlowej i usługowej, ingerującej w formę architektoniczną obiektów zabytkowych bądź zakłócającej ich ekspozycję. Na terenie parku obowiązują ograniczenia i zakazy dotyczące prowadzenia robót budowlanych, prowadzenia działalności usługowej w ogródkach gastronomicznych (kawiarnianych), prowadzenia działalności usługowej, w tym polegającej na organizacji imprez, umieszczania nośników

²⁶⁹ §1 uchwały nr VII/78/2007 Rady Miasta Zakopane z dnia 1 marca 2007 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego.

²⁷⁰ Pierwsza uchwała o utworzeniu parku (nr XLIX/496/2006 Rady Miasta Zakopane z dnia 27 lipca 2006 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego) została uchylona 17 listopada 2006 r., następną – uchwała nr VII/78/2007 Rady Miasta Zakopane z dnia 1 marca 2007 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego jest aktem obowiązującym z późn. zm. (uchwała nr XII/128/07 Rady Miasta Zakopane z dnia 28 czerwca 2007 r., uchwała nr XVIII/216/2007 Rady Miasta Zakopane z dnia 20 grudnia 2007 r.).

²⁷¹ § 4, ust 1 i 2 uchwały nr VII/78/2007 Rady Miasta Zakopane z dnia 1 marca 2007 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego.

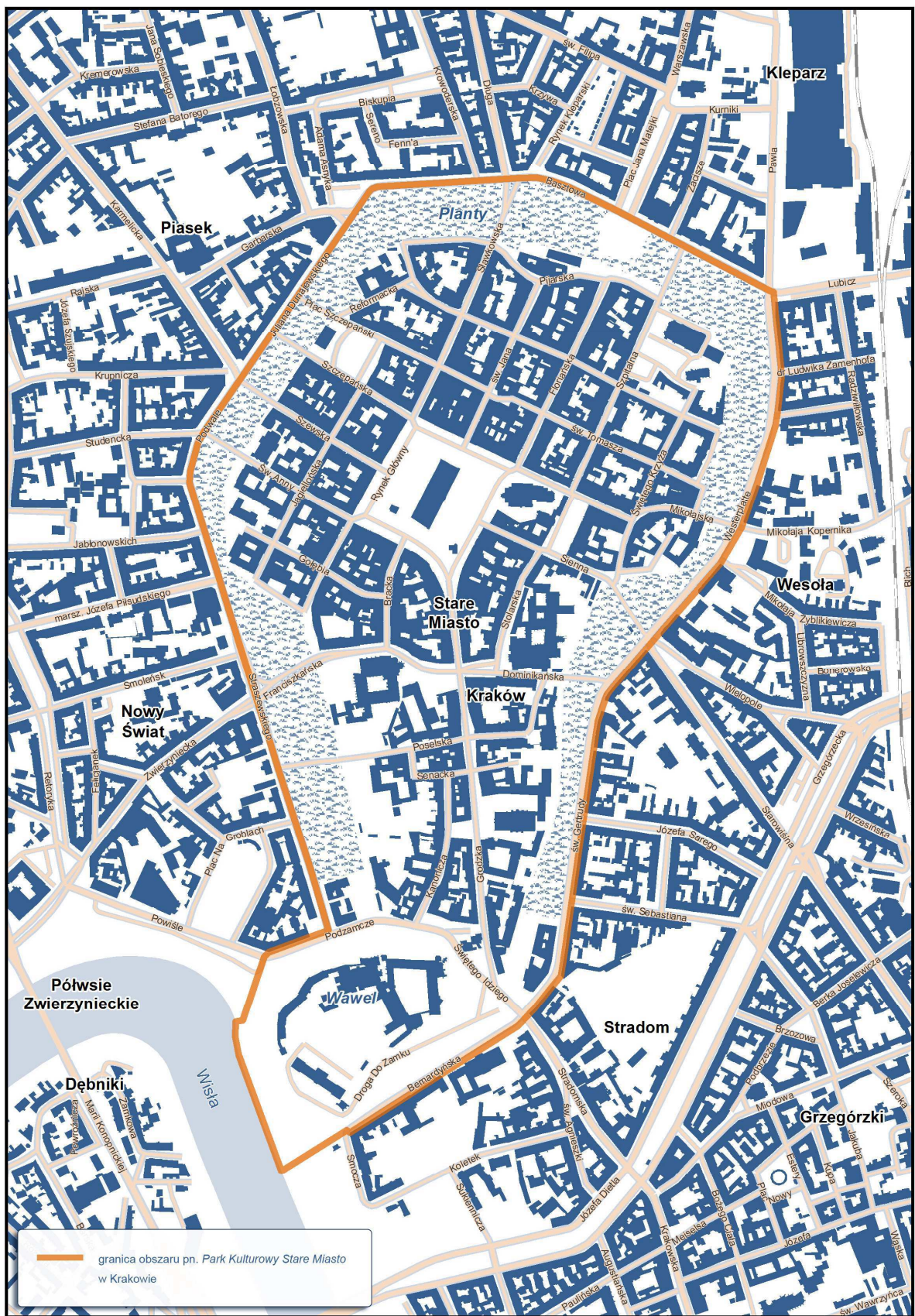
²⁷² Tamże, § 7.

²⁷³ Zdaniem przedstawicieli Gminy Zakopane ten park kulturowy spełnia swoją rolę, stanowiąc zabezpieczenie cennych terenów przyrodniczych przed niechcianą zabudową. Aktualnie na tym terenie obowiązują dodatkowo zapisy planu zagospodarowania przestrzennego.

²⁷⁴ Uchwała nr CXV/1547/10 Rady Miasta Krakowa z dnia 3 listopada 2010 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą *Park Kulturowy Stare Miasto*.

²⁷⁵ Tamże, preambula.

Mapa 6 – Kraków – granica obszaru Parku Kulturowego Stare Miasto²⁷⁶

²⁷⁶ Zgodnie z załącznikiem do uchwały nr CXV/1547/10 Rady Miasta Krakowa z dnia 3 listopada 2010 r.

reklamowych i nośników informacji wizualnej, a także zakazy dotyczące składowania i magazynowania odpadów. Zapisy uchwały Rady Miasta Krakowa obowiązują po 12 miesiącach od dnia opublikowania uchwały w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego, a więc od grudnia 2011 roku. Dla tego obszaru w 2012 roku opracowany został *Plan ochrony Parku Kulturowego Stare Miasto w Krakowie*²⁷⁷.

2.1.5.2.3 Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki w Zakopanem

Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki został utworzony²⁷⁸ w 2015 roku w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej wzdłuż ciągu ulicy Krupówki, będącego nośnikiem historycznego rozwoju ruralistycznego, urbanistycznego oraz architektonicznego i kulturowego miasta Zakopane²⁷⁹. Obszar Parku Kulturowego tworzy teren wzdłuż całej ulicy Krupówki z przyległymi do niej ciągami komunikacyjnymi i widokowymi. Obejmuje on: część ulicy Kościeliskiej – od skrzyżowania z ulicą Krupówki do Starego Cmentarza na Pęksowym Brzyzku wraz ze Starym Kościółkiem, część ulicy Nowotarskiej z najbliższą Krupówkom drewnianą zabudową; ulicę J. Zborowskiego; część ulicy Kościuszki – od skrzyżowania z ulicą Krupówki do skrzyżowania z Alejami 3 Maja; część ulic Ogrodowej i M. Zaruskiego z dawnym Domem Turysty; ulicę gen. A. Galicy; Plac Niepodległości oraz przyległe do niego zabudowania; fragment ulicy Weteranów Wojny, ulicę S. Staszica biegnącą od Parku Miejskiego, przez skrzyżowanie z ulicą Krupówki do Alei 3 Maja; część ulicy J. Piłsudskiego obejmującą najbliższe zabudowania od ulicy Krupówki; najbliższy obszar obejmujący budynki przy skrzyżowaniu ulic Krupówki, S. Witkiewicza, W. Zamoyskiego i K. Tetmajera. Ponadto, park kulturowy ujmuje również zabudowania i place, które znajdują się w najbliższym otoczeniu samej ulicy Krupówki, a których przestrzeń znacząco oddziałuje na jej walory widokowe i ekspozycję czynną²⁸⁰. Na terenie objętym ochroną obowiązują liczne zakazy i ograniczenia, w tym także te, które zabraniają wprowadzania na elewacjach kamienic obcych stylistycznie materiałów i elementów architektonicznych – imitujących drewniane chałupy góralskie – takich jak: drewniane płazy, daszki, płotki, rysie, słupki. Działalność handlowa, utożsamiana z historią, tradycją i kulturą regionu, może być prowadzona wyłącznie za stoisk wykonanych według ustanowionego wzoru, a przewóz dorożką konną może realizować woźnica ubrany strój regionalny²⁸¹. Zapisy uchwały Rady Miasta Zakopane obowiązują od lipca 2016 roku. Dla wzmocnienia ochrony obszaru ujętego w granicach tego parku kulturowego opracowano i przyjęto *Plan Ochrony Parku Kulturowego obszaru ulicy Krupówki*²⁸².

2.1.6 Dobra kultury współczesnej

Dobrami kultury współczesnej są – zgodnie z zapisami ustawowymi – *niebędące zabytkami dobra kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna*²⁸³. Dorobek współcześnie żyjących pokoleń należy rozumieć jako obiekty, które powstają do chwili obecnej.

Na podstawie wytycznych określonych w opracowaniu pn. *Dobra kultury współczesnej w Województwie Małopolskim i ich ochrona*, sporządzonym dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego przez Instytut Rozwoju Miast w 2009 roku przyjęto, że obiekty uznane za dobra kultury współczesnej powinny należeć do jednej z wyznaczonych kategorii: pomniki, miejsca pamięci, budynki, wnętrza budynków, detale architektoniczne, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe (w tym założenia parkowe), budowle inżynierskie, elementy małej architektury (np. rzeźby i fontanny). Powinny także mieścić się w ramach wyznaczonej cezury czasowej: dolna cezura – 1945 rok, górna cezura – 10 lat pomiędzy datą uznania za dobro kultury

²⁷⁷ Uchwała nr XLIII/544/12 Rady Miasta Krakowa z dnia 4 kwietnia 2012 r. w sprawie zatwierdzenia *Planu ochrony Parku Kulturowego Stare Miasto w Krakowie*.

²⁷⁸ Uchwała nr XII/183/2015 Rady Miasta Zakopane z dnia 3 września 2015 r. w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą *Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki*.

²⁷⁹ Tamże, § 1, ust. 1.

²⁸⁰ Tamże, § 1, ust. 2.

²⁸¹ Tamże, § 3, ust. 1, § 4, ust. 2 i 3. Wzór stoiska w formie wozu góralskiego (fasiągu) zmieniła uchwała nr XXIII/366/2016 Rady Miasta Zakopane z dnia 30 czerwca 2016 r. w sprawie zmiany uchwały o utworzeniu parku kulturowego pod nazwą *Park Kulturowy obszaru ulicy Krupówki*.

²⁸² Uchwała nr XXXVIII/563/2017 Rady Miasta Zakopane z dnia 31 lipca 2017 r. w sprawie zatwierdzenia *Planu Ochrony Parku Kulturowego obszaru ulicy Krupówki*.

²⁸³ Art. 2 pkt. 10 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

współczesnej a oddaniem obiektu do użytku²⁸⁴. Obiekty uznane za dobra kultury współczesnej powinny spełniać jeszcze, co najmniej jedno ze wskazanych poniżej kryteriów:

- wartość artystyczna lub historyczna – obiekty wyróżniające się kompozycją, reprezentują dany nurt artystyczny posiadający znaczenie dla historii sztuki, związany ze znaną postacią lub istotnym wydarzeniem;
- unikalność – obiekt niespotykany, zachowany jako jeden z niewielu albo jeden jedyny;
- nowatorstwo – artystyczne, przestrzenne, techniczne;
- symbol lub znak – obiekt uznawany za istotny, symboliczny, związany z miejscową tradycją, posiadający ponadczasowe wartości;
- tradycja miejsca – obiekt wpisany jest w miejsce lokalizacji, które jest kontynuacją dotychczasowych wartości a także twórczym nawarstwieniem się dziedzictwa pokoleń;
- kontekst – obiekt podnosi walory otaczającej przestrzeni, stanowi jej wyróżnik;
- uznanie współczesnych – obiekt został nagrodzony, wyróżniony w konkursie, plebiscycie, literaturze;
- próba czasu – obiekt zachował walory pomimo degradacji z powodu technicznego zużycia lub zaniedbania przez zarządcę; obiekt jest dobrze oceniany pomimo upływu czasu od jego realizacji lub też zaczął być dobrze oceniany z upływem czasu²⁸⁵.

Według zapisów ustawy o planowaniu przestrzennym, zasady ochrony dóbr kultury współczesnej mają być określone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, ramowych studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego związku metropolitalnego oraz w planach zagospodarowania przestrzennego województw. W województwie małopolskim **zasób dóbr kultury obejmuje** – po aktualizacji listy – **85 obiektów** spełniających omówione wyżej kryteria estetyczne i historyczne, w tym: 50 budynków, 25 pomników, 4 detale architektoniczne, 4 założenia urbanistyczne i krajobrazowe (w tym założenie cmentarne), 2 elementy małej architektury – fontanny. Funkcjonalność obiektów uznana została za cechę drugorzędą i nie stanowiła podstawy do identyfikacji i waloryzacji obiektów. Najwięcej obiektów uznanych za dobra kultury współczesnej – 35 znajduje się w Krakowie, 10 obiektów w Zakopanem, 3 dobra w Tarnowie, po 2 obiekty w: Bochni, Krynicy-Zdroju, Nowym Sączu oraz Hucisku, natomiast w kilku innych miejscowościach regionu jest po 1 takim obiekcie²⁸⁶.

Ze względu na wyróżniającą się formę architektoniczną lub wyjątkowy wystrój plastyczny w wojewódzkiej i gminnych ewidencjach do końca 2017 roku ujętych zostało 19 obiektów (czyli 18,27%) spośród tych, które uznane zostały w 2009 roku za dobra kultury współczesnej województwa małopolskiego, w tym w Krakowie m.in.: budynek Teatru Ludowego, pawilony sportowe przy stadionie Klubu Sportowego Korona, *Bunkier Sztuki*, *Dom stu balkonów* przy ulicy Retoryka, Dom Studentek Uniwersytetu Jagiellońskiego (obecnie Dom Studencki *Piast*), Hotel *Cracovia*, kościół Najświętszej Marii Panny Królowej Polski, zw. *Arką Pana*, oraz kościół pw. Świętej Królowej Jadwigi²⁸⁷. Konsekwencją wpisu obiektów lub obszarów do gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzyskania akceptacji organu ochrony zabytków dla planowanych przy nich działań inwestycyjnych. Przepisy określone w ustawach o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz Prawo budowlane²⁸⁸ w odniesieniu do obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków – także tych 19 obiektów niegdyś uznanych także za dobra kultury współczesnej – skutkują objęciem ich ochroną prawną, ograniczając prawa własności oraz inne prawa do nieruchomości. Po wydaniu okólnika Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego²⁸⁹, od końca 2012 roku do rejestru zabytków oraz ewidencji gminnych i wojewódzkiej nie powinny być wpisywane obiekty uznane za dobra kultury współczesnej. Dokonany wcześniej (lub później) wpis obiektu do rejestru zabytków lub ewidencji gminnej skutkuje usunięciem tegoż ze spisu dóbr kultury współczesnej.

²⁸⁴ Dla pierwszej listy dóbr kultury współczesnej w regionie sporządzonej w 2008 r. górną cęzurą był koniec 1998 r. Rozenau-Rybowicz A., Szlenk-Dziubek D., Białoskórski P., *Atlas dóbr kultury współczesnej województwa małopolskiego. Małopolskie Studia Regionalne*, Departament Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2009, s. 14-15.

²⁸⁵ Tamże, s. 15.

²⁸⁶ Tamże, s. 16.

²⁸⁷ Pełna lista tych obiektów została ujęta w Tabeli 34. Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

²⁸⁸ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 1994 r. nr 89, poz. 414).

²⁸⁹ Pismo MKiDN sygn. DOZ-OAiK-07/20/12 [KP-08/12] z 18 grudnia 2012 r.

Tabela 33

Zasoby dóbr kultury współczesnej zidentyfikowane w województwie małopolskim – podział według powiatów i gmin ²⁹⁰				
Lp.	Powiat	Gmina	Obiekt	Kategoria
1	Bocheński	Bochnia m.	Pomnik poległym za wolność 1914-1920	pomnik
2	Bocheński	Bochnia m.	Pomnik gen. L. Okulickiego	pomnik
3	Bocheński	Nowy Wiśnicz	Zespół pomników na Rynku	pomnik
4	Brzeski	Dębno	Kościół pw. Zesłania Ducha Świętego, Sufczyn	budynek sakralny
5	Brzeski	Szczurowa	Kościół pw. Dobrego Pasterza, Rudy Rysie	budynek sakralny
6	Krakowski	Kraków m.	Kolumna Przodowników Pracy, ul. Straszewskiego 28	detal architektoniczny
7	Krakowski	Kraków m.	Biurowiec <i>Miastoprojekt</i>	budynek usługowy
8	Krakowski	Kraków m.	Fontanna, tzw. <i>Pomnik Żaczka</i> , Pl. Mariacki	fontanna
9	Krakowski	Kraków m.	Szkoła Podstawowa im. L. Rydla	budynek oświaty
10	Krakowski	Kraków m.	Liceum Ogólnokształcące, ul. Wróblewskiego 9	budynek oświaty
11	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Ofiar Faszyzmu	pomnik
12	Krakowski	Kraków m.	Cmentarz Grębałów	założenie krajobrazowe – cmentarz
13	Krakowski	Kraków m.	Polsko-Amerykański Instytut Pediatrii	budynek usług zdrowia
14	Krakowski	Kraków m.	Bar <i>Lupinka</i> na dziedzińcu Politechniki Krakowskiej	budynek usług gastronomicznych
15	Krakowski	Kraków m.	Dekoracja ceramiczna elewacji Teatru Bagatela	detal architektoniczny
16	Krakowski	Kraków m.	Instytut Fizyki Jądrowej UJ	budynek oświaty
17	Krakowski	Kraków m.	Budynek wieży telewizyjnej na Krzemionkach	budynek infrastruktury
18	Krakowski	Kraków m.	Fontanna <i>Trzej Grajkowie</i> , pl. Wolnica	fontanna
19	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Smoka Wawelskiego na Bulwarze Czerwieńskim	pomnik
20	Krakowski	Kraków m.	Układ urbanistyczny Miasteczka Studenckiego	założenie urbanistyczne
21	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Papieża Jana Pawła II, ul. Franciszkańska 3	pomnik
22	Krakowski	Kraków m.	Kolegium Polonijne UJ im. K. Pułaskiego	budynek oświaty
23	Krakowski	Kraków m.	Grób Nieznanego Żołnierza, pl. Jana Matejki	pomnik
24	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Grunwaldzki, pl. Jana Matejki	pomnik
25	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Stanisława Wyspiańskiego, Al. 3 Maja 1	pomnik
26	Krakowski	Kraków m.	Kościół Ecce Homo Świętego Brata Alberta	budynek sakralny
27	Krakowski	Kraków m.	Pomnik lotników polskich poległych w latach 1939-1945, Park Lotników	pomnik
28	Krakowski	Kraków m.	<i>Dom Alchemika</i> – fabryka kosmetyków Hean, ul. Mochnackiego 20-22	budynek przemysłowy
29	Krakowski	Kraków m.	Kamienica, ul. Legionów Piłsudskiego 22	budynek mieszkalny
30	Krakowski	Kraków m.	Kościół pw. Najświętszej Rodziny, ul. Aleksandry 1	budynek sakralny
31	Krakowski	Kraków m.	Kościół pw. św. Jana Kantego, ul. Jabłonkowska 18	budynek sakralny
32	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Pamięci B. Włosika, ul. Obrońców Krzyża	pomnik

²⁹⁰ Rozenau-Rybowicz A., Szlenk-Dziubek D., Białokórski P., *Atlas dóbr kultury współczesnej województwa małopolskiego. Małopolskie Studia Regionalne*, Departament Polityki Regionalnej, Instytut Rozwoju Miast UMWM, Kraków 2009, s. 34-158. Od 2009 r. do końca 2017 r. do listy dóbr kultury współczesnej w regionie nie opisano żadnych nowych obiektów. Z listy usunięto 19 obiektów wpisanych do ewidencji wojewódzkiej lub ewidencji gminnych.

33	Krakowski	Kraków m.	Kościół pw. Miłosierdzia Bożego, pl. Prezydenta Raczyńskiego	budynek sakralny
34	Krakowski	Kraków m.	Galeria rzeźby w Parku Decjusza, ul. Królowej Jadwigi	założenie krajobrazowe
35	Krakowski	Kraków m.	Centrum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha, ul. M. Konopnickiej 26	budynek usług kultury
36	Krakowski	Kraków m.	Wyższe seminarium duchowne – <i>Drogi Czterech Bram</i> , ul. Pawlickiego 1	budynek sakralny
37	Krakowski	Kraków m.	Kamienica <i>Dom pod Żaglami</i> , ul. Smocza 6a	budynek mieszkalny
38	Krakowski	Kraków m.	Budynek oddziału Banku BPH, ul. Grzegórzecka	budynek usługowy
39	Krakowski	Kraków m.	Kaplica cmentarna – <i>Brama do Miasta Umarłych</i> , Batowice	budynek sakralny
40	Krakowski	Kraków m.	Relikty zabudowy przemysłowej (w tym obiektu młyńskiego do łamania żużla wielkopiecowego), Branice	budynek przemysłowy
41	Limanowski	Kamienica	Kościół pw. Najświętszego Serca Jezusa, Szczawa	budynek sakralny
42	Myślenicki	Myślenice	Dom, ul. 3 Maja 1a	budynek mieszkalny
43	Myślenicki	Siepraw	Kościół pw. Świętego Michała Archanioła	budynek sakralny
44	Myślenicki	Tokarnia	Kaplica MB Ostrobramskiej, Więciórka	budynek sakralny
45	Myślenicki	Tokarnia	Galeria rzeźby plenerowej Jana Wróny, zbocze Urbaniej Góry	założenie krajobrazowe
46	Nowosądecki	Krynica-Zdrój	Pijalnia główna wód mineralnych	budynek usługowy
47	Nowosądecki	Krynica-Zdrój	Pomnik Obrońcom-Zwycięzcom, ul. Piłsudskiego	pomnik
48	Nowosądecki	Muszyna	Dekoracje ceramiczne sanatorium <i>Muszyna</i>	detal architektoniczny
49	Nowosądecki	Nowy Sącz	Pomnik Adama Mickiewicza, przy zbiegu Al. Wolności z Plantami	pomnik
50	Nowosądecki	Nowy Sącz	Pomnik Ofiar Faszyzmu, ul. Krańcowa	pomnik
51	Nowosądecki	Stary Sącz	Okładzina ceramiczna, ul. Szczęsnego Morawskiego 4	detal architektoniczny
52	Nowotarski	Czorsztyn	Żelazne organy – pomnik poległym o utrwalanie władzy ludowej na Podhalu na przełęczy Snozka	pomnik
53	Nowotarski	Nowy Targ	Kościół parafialny pw. Niepokalanego Serca NMP, Gronków	budynek sakralny
54	Nowotarski	Nowy Targ	Dom Kultury, Ludźmierz	budynek usług kultury
55	Nowotarski	Nowy Targ	Prewentorium kolejowe	budynek usługowy
56	Nowotarski	Nowy Targ	Schronisko turystyczne im. W. Orkana na Turbaczu	budynek usług turystyki
57	Nowotarski	Ochotnica Dolna	Pomnik upamiętniający katastrofę Liberatora, przełęcz Pańska Przehybka	pomnik
58	Nowotarski	Rabka-Zdrój	Bacówka na Maciejowej	budynek usług turystyki
59	Olkuski	Klucze	Kościół pw. MB Częstochowskiej, Rodaki	budynek sakralny
60	Olkuski	Olkusz	Pomnik represji hitlerowskich, Rynek	pomnik
61	Oświęcimski	Oświęcim m.	Pomnik Walki i Męczeństwa	pomnik
62	Tarnowski	Tarnów	Pomnik gen. J. Bema, ul. Wałowa	pomnik
63	Tarnowski	Tarnów	Pomnik pierwszego transportu do Oświęcimia, pl. Więźniów Oświęcimia	pomnik
64	Tarnowski	Tarnów	Pomnik Ofiar Wojny i Faszyzmu, ul. Narutowicza	pomnik
65	Tatrzański	Bukowina Tatrzańska	Kościół pw. św. Jacka, Groń	budynek sakralny
66	Tatrzański	Bukowina Tatrzańska	Kościół pw. św. Antoniego z Padwy, Brzegi	budynek sakralny
67	Tatrzański	Bukowina Tatrzańska	Kościół pw. MB Nieustającej Pomocy, Rzepiska	budynek sakralny

68	Tatrzański	Kościelisko	Schronisko turystyczne w Dolinie Chochołowskiej	budynek usług turystyki
69	Tatrzański	Poronin	Ośrodek Wypoczynkowy URM, Polana Zgorzelisko	budynek usług turystyki
70	Tatrzański	Poronin	Kościół pw. NMP Królowej Świata, Murzasichle	budynek sakralny
71	Tatrzański	Zakopane	Schronisko turystyczne w Dolinie Pięciu Stawów Polskich	budynek usług turystyki
72	Tatrzański	Zakopane m.	Dom Turysty, ul. Zaruskiego 5	budynek usług turystyki
73	Tatrzański	Zakopane m.	Tatrzański Instytut Hydrometeorologiczny PIHM	budynek usługowy
74	Tatrzański	Zakopane m.	Pomnik <i>Ratownikom Górskim</i>	pomnik
75	Tatrzański	Zakopane m.	Pomnik <i>Prometeusz Rozstrzelany</i>	pomnik
76	Tatrzański	Zakopane m.	Hala Ośrodka Przygotowań Olimpijskich	budynek usług sportu
77	Tatrzański	Zakopane m.	Muzeum Tatrzańskiego Parku Narodowego	budynek usług kultury
78	Tatrzański	Zakopane m.	Kościół pw. MB Cudownego Medalika	budynek sakralny
79	Tatrzański	Zakopane m.	Sanktuarium MB Fatimskiej	budynek sakralny
80	Tatrzański	Zakopane m.	Kościół pw. Miłosierdzia Bożego	budynek sakralny
81	Wadowicki	Andrychów	Pomnik pamięci lotników poległych w obronie i wyzwoleniu Ojczyzny w czasie II Wojny Światowej	pomnik
82	Wadowicki	Kalwaria zebrzydowska	Zespół Wyższego Seminarium Duchownego	budynek usług oświaty
83	Wadowicki	Wadowice	Zespół kościoła pw. św. Piotra Apostoła z obiektami towarzyszącymi i otoczeniem	budynek sakralny
84	Wielicki	Gdów	Willa Tadeusza Kantora, Hucisko	budynek mieszkalny
85	Wielicki	Gdów	Pomnik Tadeusza Kantora, <i>Krzeseł</i> , Hucisko	pomnik

Tabela 34

Obiekty usunięte z listy dóbr kultury współczesnej zidentyfikowanych w województwie małopolskim, z powodu wpisu ich do ewidencji wojewódzkiej lub ewidencji gminnych – podział według powiatów i gmin²⁹¹

Lp.	Powiat	Gmina	Obiekt	Kategoria
1	Krakowski	Kraków m.	Centrum Administracyjne Huty im. T. Sendzimira	budynek usługowy
2	Krakowski	Kraków m.	Biurowiec Instytutu Górnictwa Naftowego i Gazownictwa, ul. Lubicz 25	budynek usługowy
3	Krakowski	Kraków m.	Teatr Ludowy	budynek usług kultury
4	Krakowski	Kraków m.	Pawilony sportowe przy stadionie KS Korona	budynek usług sportu
5	Krakowski	Kraków m.	Budynek mieszkalny, tzw. <i>Bankowiec</i> , ul. J. Fałata 2	budynek mieszkalny
6	Krakowski	Kraków m.	<i>Dom stu balkonów</i> , ul. Retoryka 4	budynek mieszkalny
7	Krakowski	Kraków m.	Budynek biurowy <i>Biprocemwap</i> , ul. Morawskiego 5	budynek usługowy
8	Krakowski	Kraków m.	Galeria Sztuki Współczesnej <i>Bunkier Sztuki</i>	budynek usług kultury
9	Krakowski	Kraków m.	Biblioteka Główna AGH	budynek oświaty
10	Krakowski	Kraków m.	Kino <i>Kijów</i>	budynek usług kultury
11	Krakowski	Kraków m.	Hotel <i>Cracovia</i>	budynek usług turystycznych
12	Krakowski	Kraków m.	Mozaika <i>Kłosa</i> , ul. Długa 7	detal architektoniczny
13	Krakowski	Kraków m.	Kościół pw. NMP Królowej Polski, zw. <i>Arką Pana</i>	budynek sakralny
14	Krakowski	Kraków m.	Kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbe	budynek sakralny
15	Krakowski	Kraków m.	Muzeum Narodowe	budynek usług kultury

²⁹¹ Tamże. Od 2009 r. do końca 2017 r. do listy dóbr kultury współczesnej w regionie nie dopisano żadnych nowych obiektów. Informacja o ujęciu obiektów w wojewódzkiej ewidencji lub gminnych ewidencjach zabytków z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

16	Krakowski	Kraków m.	Dom Studentek UJ (obecnie DS. Piast), ul. Piastowska 47	budynek mieszkalny
17	Krakowski	Kraków m.	Zespół Państwowych Szkół Muzycznych im. M. Karłowicza w Nowej Hucie	budynek oświaty
18	Krakowski	Kraków m.	Kościół pw. Świętej Królowej Jadwigi	budynek sakralny
19	Myślenicki	Dobczyce	Zespół klasztorny Sercanów, Stadniki	budynek sakralny

Mapa 7 – Miejscowości i obszary, w których znajdują się dobra kultury współczesnej

2.2 Niematerialne dziedzictwo kulturowe

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 roku zapisami międzynarodowego prawa ujęła sposób ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wskazując na konieczność poszanowania dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek, które przejawia się, poza wymiarem materialnym, m.in. w języku, śpiewie, zwyczajach, obrzędach świątecznych oraz umiejętnościach związanych z rzemiosłem tradycyjnym.

Ochrona tego rodzaju dziedzictwa ma na celu zapewnienie jego przetrwania – w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie²⁹² – i wzbogacenie różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Zgodnie z wytycznymi konwencji UNESCO, konieczne jest podjęcie działań na rzecz doceniania, uznawania, szanowania i promowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego w społeczeństwie.

²⁹² Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., art. 2, ust. 3.

Współistnienie odmiennych wartości i tradycji – wspólnot, ludów autochtonicznych, grup etnograficznych i osób, które odgrywają znaczącą rolę w tworzeniu, ochronie, utrzymywaniu oraz odtwarzaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu – wpisane jest trwale w pejzaż kulturowy województwa małopolskiego. Na przestrzeni wieków Małopolska stanowiła ojczyznę dla wielu grup etnicznych (Krakowiaków, Górali, Lachów, Pogórze, Zagórze, Rusinów, Żydów, Romów, osadników niemieckich), była obszarem przenikania się różnych wzorców i wartości kulturowych. W wyniku tego procesu ukształtował się bogaty i różnorodny dorobek kulturowy.

Obecne województwo małopolskie zamieszkują przedstawiciele czterech mniejszości narodowych: Ormian, Słowaków, Ukraińców i Żydów oraz dwóch mniejszości etnicznych: Łemków i Romów. Małopolskę tworzy kilkanaście regionów etnograficznych różniących się między sobą gwarą, strojem, muzyką, obrzędami i lokalnymi zwyczajami. Mieszkańcy regionu poszukują swojej tożsamości i miejsca w przestrzeni kulturowej odwołując się do tradycji lokalnych. Wciąż żywa jest idea tzw. *Małych Ojczyzn*, której wyrazem są licznie działające zespoły regionalne, grupy śpiewacze, zespoły o charakterze obrzędowym (zwłaszcza kolędnicze), kontynuatorzy tradycyjnych rzemiosł ludowych, rzeźbiarze, wskrzesiciele zapomnianego w pewnym okresie malarstwa na szkle czy tradycyjnej plastyki obrzędowej²⁹³.

2.2.1 Regiony etnograficzne w Małopolsce²⁹⁴

Region etnograficzny – w literaturze przedmiotu – rozumiany jest jako pewna całość zajmująca miejsce w przestrzeni historycznej oraz jako narzędzie do grupowania jej cech. Wyznaczenie regionów etnograficznych zdeterminowane jest relacjami pomiędzy przestrzenią a występującymi na niej zjawiskami kulturowymi oraz działalnością człowieka w określonej perspektywie czasowej.

W obecnym województwie małopolskim wyraźnie zarysował się podział na Krakowiaków, Lachów i Górali. W obrębie tych grup zidentyfikowano: Krakowiaków Zachodnich, Krakowiaków Wschodnich, Lachów (Lachów Sądeckich, Limanowskich, Lachów od Dobrej i Szczyrzyca), Pogórze, Kliszczaków, Górali Babiogórskich, Górali Orawskich, Górali Pienińskich, Górali Podhalańskich, Górali Spiskich, Górali Zagórzeńskich, Górali Sądeckich (Górali Rytersko-Piwniczańskich i Górali Łącko-Kamienickich) oraz Łemków.

2.2.1.1 Krakowiacy

2.2.1.1.1 Krakowiacy Zachodni to grupa etnograficzna zamieszkująca tereny na zachód po rzekę Przemszę, na północy po Szczekociny, na wschód po Jędrzejów, Miechów, Proszowice, Koszyce i Bochnię, na południe po Myślenice, Kalwarię Zebrzydowską i Wadowice. Centrum zajmowanego obszaru stanowi Kraków. Teren ten posiada bardzo urozmaicony krajobraz, obejmujący część Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej, Kotliny Sandomierskiej oraz Krainy Miechowsko-Sandomierskiej. Pod względem gospodarczym, poza tradycyjną gospodarką rolniczą i przyzagrodową hodowlą, ludność okoliczna znajdowała pracę w przemyśle (Trzebinia, Jaworzno, Wieliczka, Siersza, Bochnia). Ponadto dobrze rozwijało się także tradycyjne rzemiosło m.in. szycie sukman, garncarstwo w Chrzanowie, wyrób skrzyń malowanych w Skawinie, stolarstwo w Kalwarii Zebrzydowskiej, wyroby z drewna w Porębie, Osieczanach, Jerzmanowicach, plecionkarstwo w Królówce, Lipnicy, Cichawce, wyrób ozdób z bibuły i słomy w Alwerni, Mirowie, Wielmoży, Sułoszowej, kaflarstwo w Krakowie, haftowanie gorsetów i wyrób czapek w Tyńcu. Zajmowano się także flisactwem. Tradycyjne budownictwo stanowiły najczęściej zagrody wielobudynkowe. Biedniejsi mieszkańcy regionu mieszkali w chatkach, podzielonych na część mieszkalną i gospodarczo-hodowlaną. Strój krakowski wykształcił kilkadziesiąt lokalnych odmian, jednakże zwykle przyjęło się mówić o dwu głównych, tj. stroju Krakowiaków Zachodnich i Wschodnich. Strój krakowski odkryto końcem XVIII wieku i szybko stał się przedmiotem dumy oraz przybrał charakter stroju narodowego. W obrzędowości dorocznej tego regionu wyróżniają się święta Bożego Narodzenia i Wielkanocy (kolędowanie z Turoniem, Herody, szopki krakowskie, misteria Męki Pańskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej, kiermasz wielkanocy Emaus, święto Rękawki).

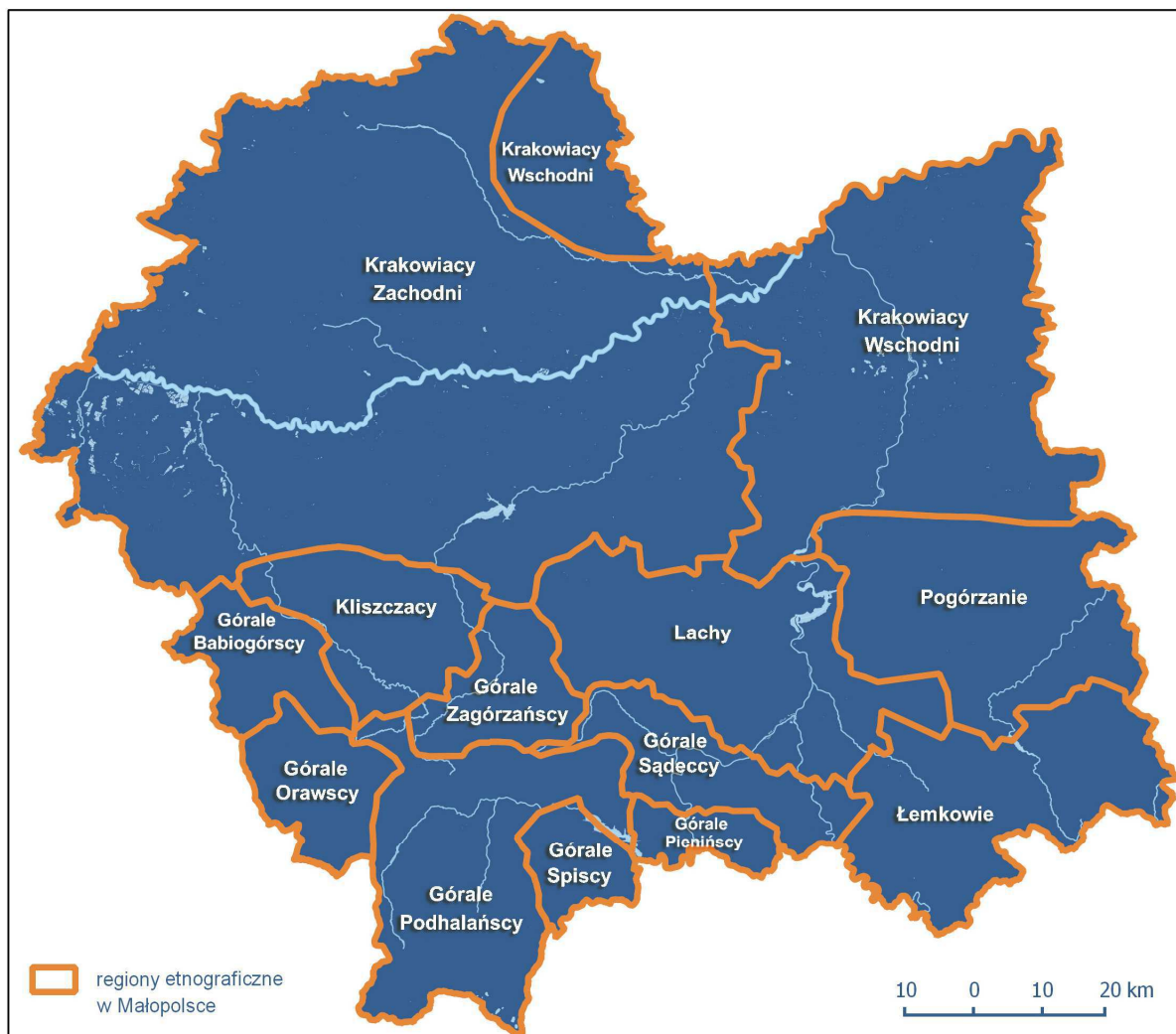
2.2.1.1.2 Krakowiacy Wschodni to grupa etnograficzna zamieszkująca tereny na zachód mniej więcej wzdłuż linii Jędrzejów – Miechów – Proszowice – Koszyce – Brzesko, na wschód po rzekę Czarną, Połaniec i Tarnów oraz między linią biegnącą powyżej Jędrzejowa i Chmielnika na północy, a linią Tarnów – Brzesko na południu. Większość terenów położonych na północy przynależy do województwa świętokrzyskiego. Tereny są tu równinne lub pagórkowate i wchodzi w skład Kotliny

²⁹³ www.mcksokol.pl.

²⁹⁴ Teksty o regionach etnograficznych zostały opracowane na podstawie informacji publikowanych przez Małopolskie Centrum Kultury "Sokół" w Nowym Sączu, www.mcksokol.pl.

Sandomierskiej oraz Krainy Miechowsko-Sandomierskiej. Na tym obszarze bardzo dobrze rozwijało się tradycyjne rzemiosło, m.in. kowalstwo w Tarnowie, garncarstwo w Dębiniu, rymarstwo w Dąbrowie Tarnowskiej, obróbka kamienia w okolicach Tuchowa, wyrób skrzyń malowanych w Morawicach i Wojniczu, haftowanie chust czepcowych w Proszowicach, warsztaty kamieniarskie w Tarnowie, Bochni i Wojniczu. Budownictwo było drewniane, zagrody jedno- lub wielobudynkowe wznoszono w konstrukcji zrębowej, dach kryto słomą. Obrzędy doroczne związane z okresem Bożego Narodzenia i Wielkanocy należą na tych terenach do najbardziej rozwiniętych (Herody, Trzej Królowie, Szczodraki, Dziady Śmirgutne). W sztuce ludowej wyróżnia się przede wszystkim Powiśle Dąbrowskie, utożsamiane z nazwą Zalipia. Tam bowiem występuje, żywy do dziś, zwyczaj malowania na budynkach mieszkalnych i gospodarczych (wewnątrz i na zewnątrz) wielobarwnych motywów kwiatowych oraz zdobienia ścian malowaniami na papierze, tkaninie i wycinankami.

Mapa 8 – Regiony etnograficzne w Małopolsce

2.2.1.2 Lachy to grupa etnograficzna, która najczęściej utożsamiana jest z mieszkańcami Sądecczyzny. Powstała w wyniku wielowiekowego wzajemnego oddziaływania i mieszania się elementów pasterskiej kultury karpackiej z rolniczą, typową dla nizin. Jest formą przejściową, łączącą cechy góralszczyzny i kultury nizinnych terenów Małopolski. Od północy graniczy z regionem Krakowiaków Wschodnich i Zachodnich, od wschodu z Pogórzaniem i regionem łemkowskim. Granicę południowo-wschodnią wyznaczają tzw. Górale Sądeckcy, a zachodnią – Zagórzanie. W samym regionie lachowskim część badaczy traktuje okolice Limanowej jako subregion Sądecczyzny, inni natomiast, oprócz Lachów Sądeckich, wyodrębniają jeszcze dwie oddzielne grupy – Lachy Limanowskie i Lachy od Dobrej i Szczyrzyca. Za centrum kultury Lachów Sądeckich, w którym rozwinęła się ona w najbogatszej formie, uznaje się wsie w okolicach Podegrodzia o zasięgu pokrywającym się mniej więcej z dawną parafią podegrodzką. W budownictwie lachowskim

dominowała wielobudynkowa zagroda. W jej skład wchodziły drewniane budynki z okrągłych bali węglowanych na tzw. płaski węgiel, o czterospadowym dachu krytym słomą (kiczorki) w schodki. Odrębność kulturowa obserwowana jest w muzyce, tańcu i śpiewach lachowskich. Dominują melodie oparte na rytmie walca, o charakterze lirycznym, a także żywe tańce z podkładem muzycznym kontrabas, klarnetu i trąbki oraz rzadkie w innych regionach tańce, takie jak krzyżak, cięta polka, surak i siadany. W obrzędowości rodzinnej najbardziej rozbudowaną formę miało wesele poprzedzone uroczystymi zmwóinami.

2.2.1.3 Pogórzanie to grupa etnograficzna zamieszkująca Pogórze (Ciężkowickie, Jasielskie, Dynowskie, Bukowskie) oraz zachodnią część Dołów Jasielsko-Sanockich, które w XIV wieku były terenem osadnictwa na prawie niemieckim – jego ślady zachowały się w niektórych nazwach miejscowości – Szymbark, Rozembark (obecnie Rożnowice), Rychwałd (obecne Owczary). W kształtowaniu się tej kultury odgrywały rolę wpływy polskich grup ościennych (np. Lachów), sąsiadujących narodów ruskich, jak i zakarpacie, głównie słowackie i węgierskie, wynikające z ożywionych długoletnich kontaktów. W życiu Pogórzan, oprócz rolnictwa, ogromne znaczenie odgrywało rzemiosło. Już w XV i XVI wieku rozwinęło się tu na dużą skalę tkactwo płócienne i sukienne – w Bieczu, Gorlicach, Rzepienniku Biskupim. Z tkactwem związane było również hafciarstwo – szeroko znanym ośrodkiem, w którym wyrabiano haftowane chusty czepcowe były Ciężkowice – oraz koronkarstwo, które w Bobowej i Siedliskach zachowało się do dzisiaj. W Bieczu i Gorlicach rozwinęło się garbarstwo. Najstarszym ośrodkiem garncarskim były Kołaczyce, potem dołączyły do nich Rożnowice, Biecz, Szalowa, Łuzna, Stróże, Rzepiennik Biskupi i Stróżówka. Mistrzowie wyplatania koszyków mieszkali w Szymbarku i Gródku. Ośrodkiem kamieniarskim była Turza.

2.2.1.4 Kliszczacy to grupa etnograficzna o charakterze przejściowym pomiędzy Góralami i Krakowiakami, zamieszkująca (w dużym przybliżeniu) obszar wyznaczony miastami: Rabka – Sucha Beskidzka – Myślenice. Grupa ta już na początku XX wieku zatraciła w większości swoją regionalną odrębność, podlegając na południu znacznym wpływom podhalańskim, zaś na północy krakowskim, przyjmując jednocześnie szereg elementów kultury Zagórzan. Odrębność stroju, folkloru muzycznego i słownego zachowała się do II wojny światowej w Sidzinie, Bystrej, Lubieniu, Toporzysku, częściowo Tokarni, Skomialnej Czarnej, Osielcu, Tarnawie i Mucharzu. Poza rolnictwem w regionie kliszczackim uprawiano zawody związane z obróbką drewna – ciesielstwo i stolarstwo. Jednym z najstarszych i najbardziej powszechnych rzemiosł stanowiło garbarstwo, a jego dużym ośrodkiem były Zembrzyce, natomiast w wielu innych miejscowościach, np. w Budzowie i Tarnawie rozwinęło się, związane z garbarstwem, szewstwo i rymarstwo.

2.2.1.5 Górale

2.2.1.5.1 Górale Babiogórcy to grupa etnograficzna, która do końca XIX wieku zamieszkiwała wsie w dolinie Skawicy, u północnych podnóży Babiej Góry – Białkę, Skawicę i Zawoję, a także Grzechynię w północnej części Pasma Jałowieckiego, Juszczyń w północnej części Pasma Policy, a po jego wschodniej stronie – Górną Sidzinę. Od północy obszar zamieszkały przez Babiogórców zamyka Maków Podhalański i Sucha Beskidzka. Podstawowym zajęciem Górali Babiogórców było sezonowe pasterstwo. Wyjście ze stadami w góry i powrót, czyli redyk wiosenny i jesienny, miały uroczysty charakter i związane z nim były liczne obrzędy i zabiegi magiczne. Inne uprawiane rzemiosła związane były ściśle z potrzebami codziennymi mieszkańców. Niemal w każdej wsi znajdowały się kuźnie, popularna była obróbka dostępnego drewna budulcowego – ciesielstwo, stolarstwo oraz gonciarstwo. Zajmowano się również garbarstwem – w Zembrzycach, Budzowie, Tarnawie – i folusznictwem. Oryginalną dziedziną wytwórczości tego terenu były i pozostały do dziś drewniane zabawki, wytwarzane według określonych wzorów (małe bryczki z konikami, kołyski, grzechotki). Wyrabiano je prawdopodobnie już w 2. połowie XIX wieku w kilku wsiach: Koszarawie, Lachowicach, Pewli Wielkiej i Stryszawie.

2.2.1.5.2 Górale Orawscy to grupa etnograficzna zamieszkująca tereny na południe od głównego pasma Beskidów Zachodnich, w dolinie rzeki Orawy, prawego dopływu Wagu. Tradycyjnymi zajęciami Orawian było pasterstwo oraz rzemiosła związane z pozyskiwaniem i przeróbką drewna. O mistrzostwie cieśli orawskich świadczyć może oryginalny typ budowli z tzw. wyżkami (rodzajem spichlerzy usytuowanych w części strychowej) i towarzyszącymi im przewyżcami – gankami biegnącymi wzdłuż frontowej ściany pod okapem. Charakterystyczne były ozdobne nadokienniki, wykazujące wpływy stylu barokowego. Ciekawą grupę zawodową charakterystyczną dla Orawy stanowili handlarze płótnem, tzw. płóciennicy. Dla wielu mieszkańców wsi płóciennictwo było podstawowym środkiem utrzymania.

Bardzo popularne było zdobnictwo tkanin techniką drukarską. W wielu miejscowościach – np. w Lipnicy Wielkiej i Małej oraz w Orawce – jeszcze w XIX wieku funkcjonowały liczne ręczne drukarnie płócien. Innym, popularnym zajęciem na tym terenie było folowanie, czyli spiliśnianie sukna w celu jego wzmocnienia i pogrubienia. Poza tym Orawka była jednym z najważniejszych ośrodków garbarskich.

2.2.1.5.3 Górale Pienińscy, zwani też Szczawnickimi, to grupa etnograficzna zamieszkująca Pieniny Właściwe (Pieniny Środkowe). Kultura ludowa tego regionu nosi wspólne z całą góralszczyzną cechy karpackiej kultury pasterskiej, w której podstawą gospodarki był wysokogórski wypas owiec, uzupełniony przez rolnictwo i przyzagrodową hodowlę bydła. Zagrody pienińskie były wielobudynkowe, często stawiane w kształt litery „L” lub czworoboku. Domy drewniane, budowane z płazów i kryte z reguły gontem, do końca ubiegłego wieku były bezkominowe, z wewnętrznym podziałem na czarną i białą izbę. Odrębność regionu pienińskiego przejawia się najwyraźniej w ubiorze miejscowych górali. Starodawne stroje typu spiskiego zachowały się najdłużej na sąsiadującej z regionem szczawnickim Rusi Szlachtowskiej, którą tworzyły społeczności czterech załedwie wsi: Szlachtowej, Jaworek, Białej Wody i Czarnej Wody (Górale Ruscy). Dolina Białej Wody była niegdyś najsłynniejszym w Polsce ośrodkiem wędrownego druciarstwa. Druciarze zajmowali się naprawą garnków (glinianych, potem metalowych), produkcją łapek na myszy, forem do ciast.

2.2.1.5.4 Górale Podhalańscy to grupa etnograficzna zamieszkująca Podhale, u północnego podnóża Tatr, obejmujące Zakopane, Nowy Targ, okolice Chochołowa, Czarnego Dunajca, Bukowiny Tatrzańskiej i Białki Tatrzańskiej. Region ten wyróżnia się jednolitą kulturą, złożoną z mozaiki wpływów kulturowych przyniesionych przez kolejnych osadników (rolniczą ludność polską i niemiecką oraz Wołosów – koczowników pasterskich). W tradycyjnym budownictwie podhalańskim występowała zagroda typu gradowe – dom mieszkalny i zabudowania gospodarcze ustawione były w czworobok. Dawna chałupa góralska składała się tylko z jednej izby, sieni i komory. Z biegiem czasu powstawały chałupy dwuizbowe, z izbą "białą", odświętną, bez pieca (bogato zdobioną) i „czarną”, z paleniskiem. Część mieszkalna budowana była z płazów, budynki gospodarcze z okraglaków. Kształt domom góralskim nadawały głównie dachy (wysokie, strome, w szczycie łamane) oraz rzeźbione zdobienia. Kulturę Górali Podhalańskich wyróżnia zwiększenie dekoracyjności ubioru, odrodzenie dawnych legend zbójnickich, pieśni i melodii, rozwój architektury i twórczości plastycznej, w szczególności malarstwa na szkłe, zdobnictwa w drewnie i skórnictwa. Szczególne miejsce zajmuje folklor muzyczny, wyróżniający się jednolitością stylu muzycznego.

2.2.1.5.5 Górale Spiscy to grupa etnograficzna zamieszkująca historyczną krainę Spisz, której polskie granice przebiegają od ujścia Białki do Dunajca niedaleko Dębna Podhalańskiego, na wschód wzdłuż Dunajca do granicy państwa w rejonie słowackiej wsi Łysa nad Dunajcem, następnie na południe granicą państwa przez dolinę Zadniego Potoku, grzbietem Wyżniego Hardenu do szczytu Frankowej Góry, dalej wzdłuż granicy na zachód do doliny potoku Kacwin, po jej przecięciu południowymi stokami pasma Magury Spiskiej aż do górnej części doliny Białki na południe do wsi Jurgów i wzdłuż rzeki Białki do ujścia do Dunajca. W kulturze materialnej Górali Spiskich zauważalne są wpływy państw, w których granicach znajdował się Spisz na przestrzeni dziejów – obok elementów czysto polskich obserwowane są elementy kultury węgierskiej, niemieckiej, słowackiej, ale także – podobnie jak na całej góralszczyźnie – naleciałości wołoskie. Wielokulturową mozaikę można zauważyć w folklorze muzyczno-tanecznym i stroju. Szczególnym znakiem współistnienia na Spiszu różnych kultur jest dialekt spiski, gdzie wśród wpływów węgierskich, słowackich czy ruskich spotkać można wiele germanizmów, będących śladem po osadnictwie niemieckim (nazwy miejscowości: Dursztyn, Falsztyn, Frydman są tego przykładem).

2.2.1.5.6 Górale Zagórzańscy to grupa etnograficzna zajmująca obszar północnych stoków Gorców i zachodniej części Beskidu Wyspowego, w dolinach rzek Raby, Mszanki, Słomki i Porębianki. Folklor Zagórczan nie jest jednolity. Wiele cech wspólnych łączy Zagórczan z mieszkającymi w sąsiedztwie Kliszczakami, w części zachodniej regionu (okolice Rabki) występują wyraźne wpływy Podhala. W regionie zagórzańskim charakterystyczna była luźna zabudowa wsi w formie tzw. osiedli, obejmująca niewielkie skupiska chałup, lokowane zarówno w dolinach, jak i na górskich zboczach. W górnych przysiółkach Lubomierza, Mszany Górnej czy Koniny można jeszcze napotkać relikty dawnego budownictwa. Domy wznoszone były z okraglaków łączonych na zrąb, osadzanych na solidnych kamiennych podwalinach (peckach). Dachy kryto słomą lub gontem. Szczeliny między deskami utykano mchem i gliną. Początkowo w starszych chatach część mieszkalną łączono ze stajnią, z biegiem czasu dom oddzielony został od zabudowań gospodarczych, które tworzyły tzw. okół. Chałupy składały się z dwóch części – komnaty i kuchni – połączonych sienią. Zagórczanie zachowali do dziś dawną góralską gwarę.

2.2.1.5.7 Górale Sądeckcy to grupa etnograficzna zamieszkująca tereny od Tylmanowej do Kadczy, w obrębie której rozróżnia się: Górali *od Łącka, od Kamienicy, od Tylmanowej* oraz Górali Ryterskich, Barcickich i Piwniczańskich zamieszkujących dolinę Popradu. Górale Rytersko-Piwniczańscy to grupa stanowiąca ogniwo pośrednie między Lachami Sądeckimi a Góralami Pienińskimi i Słowakami. Zamieszkiwali dolinę Popradu od Barcic na północy, po Wierchomlę na wschodzie i granicę państwa na południu. Od północy graniczyli z Lachami Sądeckimi, od południowego wschodu z Łemkami, od zachodu z Góralami Pienińskimi. Centra kulturowe stanowiły dwie miejscowości: Rytro i Piwniczna. Podstawę gospodarki stanowiło rolnictwo i hodowla bydła na śródleśnych polanach, w odległej przeszłości także splaw oraz handel drewnem i wyrób gontów. Odmianą grupę stanowią Górale Łącko-Kamienicy. Zamieszkuje oni teren stykowy trzech grup górskich: Beskidu Wyspowego, Beskidu Sądeckiego i Gorców w dolinach rzek Kamienicy i Dunajca. Podstawą ich tradycyjnej gospodarki było rolnictwo i sadownictwo (jabłka i śliwy). W przeszłości Łącko było prężnym ośrodkiem kuśnierskim.

2.2.1.6 Łemkowie to grupa etnograficzna, która do 1947 roku zamieszkiwała cały Beskid Niski, bieszczadzką dolinę Osławy i Beskid Sądecki po dolinę Popradu (około 170 wsi). Nazywali siebie Rusnakami. Zajmowali się głównie rolnictwem i hodowlą owiec. Wokół Magury Wątkowskiej powstawały ośrodki kamieniarskie (Bartne, Bodaki), wykorzystujące miejscowy piaskowiec do produkcji kamieni młyńskich, żaren oraz krzyży i kapliczek. Mieszkańcy Nowicy i Leszczyn wykonywali przedmioty z drewna (łyżki, zabawki, akcesoria kuchenne), zajmowali się też wędrownym szklarstwem. W Łosiu wytwarzano maż drzewną, którą rozprowadzano także poza terenem Polski. Bielanka zasłynęła z dziegicia – produktu suchej destylacji drewna i działaniu przeciwbakteryjnym, stosowanego w ludowej medycynie. Na całej Łemkowszczyźnie powszechnie trudniono się przędzeniem i tkactwem, głównie na potrzeby domowe. Materiały samodziiałowe – sukno i płótno – stosowano powszechnie aż do II wojny światowej. Łemkowie wytworzyli oryginalną kulturę ludową, opartą na starych wzorcach ruskich i wołoskich, połączonych z wpływami kultur otaczających ich narodów.

2.2.2 Gwara

Podstawę dialektu małopolskiego stanowiło dawne skupisko etniczno-językowe plemienia Wiślan, zamieszkałych w dorzeczu górnej Wisły między Podgórzem Karpackim, Górami Świętokrzyskimi i Puszczą Sandomierską. Dialekt małopolski w trakcie historycznego rozwoju znacznie rozszerzył zasięg terytorialny, obejmując ziemie historycznych województw: krakowskiego, sandomierskiego i lubelskiego. Współcześnie używany jest w południowo-wschodniej i środkowej części Polski, a w jego obrębie, biorąc pod uwagę określone cechy językowe, wyróżniane są obszary gwarowe²⁹⁵.

Za podstawę klasyfikacji i podziału dialektu małopolskiego na zespoły i podzespoły gwarowe przyjmuje się następujące kryteria: wymowę samogłosek nosowych, przejście wygłosowego *-ch* w *-k*, dla wschodniej części – mazurzenie i „a” pochylone. Na obszarze województwa małopolskiego wyróżnia się: dialekt południowo-zachodni – w nim gwary podhalańsko-beskidzkie, gwary pasa karpacko-podgórskiego, gwary okolic Krakowa – oraz dialekt środkowomałopolski – a w nim grupę kielecko-miechowską. Na południu Małopolski, w części górskiej, wyraźnie wyodrębniają się: gwara podhalańska, gwary orawskie i spiskie²⁹⁶.

2.2.3 Zespoły regionalne

Małopolskę wyróżnia bardzo wysoka aktywność twórcza mieszkańców oraz mnogość i różnorodność amatorskich grup artystycznych i folklorystycznych. Tradycyjna kultura prezentowana jest w formie autentycznej lub w formie artystycznie opracowanej i stylizowanej, m.in. poprzez działalność zespołów regionalnych. W województwie małopolskim odnotowano istnienie **293 zespołów regionalnych** (w tym ponad połowa dziecięcych), około 200 grup śpiewaczych i obrzędowych, ponad 150 muzyk (kapel) ludowych, około 1000 twórców ludowych, 350 grup kolędniczych (dorosłych i dziecięcych), 240 gawędziarzy, 50 teatrów wiejskich oraz około 500 kół gospodyń wiejskich²⁹⁷.

Wiele spośród małopolskich zespołów regionalnych ma szczególne osiągnięcia w dziedzinie prezentacji dorobku artystycznego, m.in.: *Zespół Regionalny im. Jana Malinowskiego w Szczawnicy*, *Zespół Pieśni i Tańca „Ziemia Myślenicka”*, *Regionalny Zespół „Dolina Popradu z Piwnicznej”*, *Zespół Pieśni i Tańca „Wolbromiaczy” z Wolbromia*, *Zespół Regionalny „Juzyna” z Zawoi*, *Zespół Regionalny*

²⁹⁵ http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=467&Itemid=110.

²⁹⁶ Pawłowski E., *Podział gwar małopolskich na tle wzajemnych wpływów gwarowych oraz nowych tendencji językowych* [w:] *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego VI*, 1966, s. 191-202.

²⁹⁷ Stan na 31 grudnia 2016 r. Dane z Małopolskiego Centrum Kultury SOKÓŁ w Nowym Sączu.

Pieśni i Tańca "Podegrodzie" z Podegrodzia, *Zespół Regionalny „Szczyrzycanie”* ze Szczyrzycy, *Regionalny Zespół Pieśni i Tańca „Górale Łąccy”* z Łącka, *Zespół „Podhale – grupa spiska z Jurgowa”, Zespół Regionalny „Wyrchowianie”* z Bukowiny Tatrzańskiej, *Regionalny Zespół Pieśni i Tańca „Lachy”* z Nowego Sącza, *Zespół Regionalny "Mogilanie"* z Mogilan, *Regionalny Zespół Pieśni i Tańca „Pieniny”* z Krościenka nad Dunajcem, *Zespół Regionalny „Lipniczanie”* z Lipnicy Wielkiej, *Zespół Pieśni i Tańca „Siedlecanie”* z Siedlca, *Zespół Regionalny „Gorce”* z Kamienicy, *Zespół Regionalny „Przyszowianie”* z Przyszowej, *Zespół Regionalny "Śwarni"* z Nowego Targu, *Zespół Regionalny im. Jana Jędroła "Regle"* z Poronina, *Zespół Regionalny „Spod Kicek”* z Mordarki, *Zespół Regionalny im. Bartusia Obrochty* z Zakopanego, *Zespół Regionalny im. Klimka Bachledy* z Zakopanego oraz *Zespół Regionalny „Białcanie”* z Białki Tatrzańskiej²⁹⁸.

Zasadnicze znaczenie dla działalności i rozwoju zespołów regionalnych mają imprezy folklorystyczne. Najbardziej znane i znaczące festiwale i przeglądy zespołów regionalnych w Małopolsce to: *Międzynarodowy Festiwal Dziecięcych Zespołów Regionalnych Święto Dzieci Gór* w Nowym Sączu, *Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziem Górskich* w Zakopanem, *Karpacki Festiwal Dziecięcych Zespołów Regionalnych* w Rabce Zdroju, *Przegląd Dziecięcych Zespołów Folklorystycznych Regionu Krakowskiego „Krakowiaczek”, Tydzień Kultury Beskidzkiej* (estrady w Oświęcimiu, Sucheju i Makowie Podhalańskim), *Małopolski Przegląd Obrzędów, Obyczajów i Zwyczajów Ludowych „Pogórzańskie Gody”* w Łuźnej. Programy wielu z tych cyklicznie organizowanych imprez wzbogacone są o zajęcia seminaryjne i warsztatowe mające na celu doskonalenie kwalifikacji instruktorów.

W Małopolsce istnieje jeszcze tradycja przekazywania dzieciom i młodzieży umiejętności ludowego muzykowania bezpośrednio przez muzyków starszego pokolenia. Formami prezentacji, a także weryfikacji merytorycznej oraz poziomu artystycznego tej dziedziny twórczości amatorskiej są w Małopolsce m.in. wydarzenia: *Ogólnopolski Konkurs Gawędziarzy, Instrumentalistów, Śpiewaków, Pytacy i Mowy Starosty Weselnego „Sabałowe Bajania”* w Bukowinie Tatrzańskiej, *Konkurs Muzyk, Instrumentalistów, Śpiewaków Ludowych i Druzbów Weselnych „Druzbacka”* w Podegrodziu, *Przegląd Zespołów, Kapel, Instrumentalistów i Grup Śpiewaczych „Krakowski Wianek”* w Szczurowej, *„Spiskie Zwyki”* w Niedzicy, *Festiwal Folklorystyczny „Limanowska Słaza”* w Limanowej²⁹⁹.

2.2.4 Organizacje i stowarzyszenia podtrzymujące miejscowy folklor

W województwie małopolskim odnotowano istnienie **1 546 organizacji pozarządowych** realizujących działalność w dziedzinie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (w samym Krakowie – 752, a w całym kraju – 15 261) oraz 1 066 organizacji pożytku publicznego realizujących działalność w dziedzinie rozwoju wspólnot i społeczności lokalnych (w kraju 12 544), w tym 100 organizacji w regionie, które realizują działalność na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego (526 w kraju)³⁰⁰.

Formą działalności amatorskiego ruchu artystycznego w Małopolsce, popularyzującą oraz kultywującą tradycje, zwyczaje i obrzędy ludowe, czyli szeroko rozumianą kulturę ludową, jest amatorski teatr regionalny. W ramach tego zjawiska mieści się zarówno teatr obrzędowy, ukazujący z etnograficzną wiernością obrzędy i obyczaje danego regionu, opowiedziane gwara, z wykorzystaniem muzyki, poezji ludowej, stroju, tańca czy sztuki ludowej, ale także teatr dramatyczny. Teatr regionalny jest wciąż żywy dzięki takim imprezom jak: *Małopolskie Spotkania Teatrów Amatorskich „Posiady Teatralne na Orawie”* w Jabłoncu, *Międzywojewódzki Sejmik Teatrów Wiejskich* w Bukowinie Tatrzańskiej, *Małopolski Festiwal Teatrów Wiejskich* w Wiśniowej, *Pogórzańskie Gody* w Łuźnej.

Do najaktywniejszych teatrów (często z wieloletnim stażem) oraz wysoko ocenianych podczas przeglądów i konkursów należą: *Regionalny Zespół Teatralny im. Józefa Pitoraka* z Bukowiny Tatrzańskiej, *Teatr Ludowy „Tradycja”* z Okleśnej, *Amatorski Teatr im. Franciszka Macioła* w Skomielnej Białej, *Orawska Grupa Teatralna im. dra Emila Kowalczyka* z Lipnicy Wielkiej, *Regionalny Zespół Pieśni i Tańca „Koronka”* z Bobowej, *Grupa Obrzędowa z Kąclowej*, *Gminny Zespół Regionalny „Watra”* z Czarnego Dunajca, *Teatr przy Stowarzyszeniu Zespołu Regionalnego „Swarni”* z

²⁹⁸ Dane z Małopolskiego Centrum Kultury SOKÓŁ w Nowym Sączu.

²⁹⁹ Tamże.

³⁰⁰ Stan na 30 września 2017 r., dane z bazy danych Stowarzyszenia Klon/Jawor – <http://bazy.ngo.pl>. Zmiany dokonane przez prowadzących bazę: źródeł danych (po weryfikacji) i odmienny sposób określenia obszaru działalności NGO, spowodowały zmiany ilościowe (na dzień 31 sierpnia 2016 r. w skali kraju w bazie figurowało więcej organizacji pozarządowych realizujących działalność w dziedzinie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (16 532), a także więcej podmiotów realizujących działalność w dziedzinie rozwoju wspólnot i społeczności oraz na rzecz mniejszości narodowych, etnicznych i języka regionalnego (14 242), podobnie w regionie (1 237)).

Nowego Targu, *Grupa Teatralna KGW z Laskowej*, *Grupa Teatralna „Zawodowcy” z Bachledówki* (grupa niepełnosprawnych)³⁰¹.

2.2.5 Instytucje kultury

Pod względem liczby instytucji kultury Małopolska znajduje się w ścisłej krajowej czołówce. W regionie działa 18,2% wszystkich krajowych galerii i salonów sztuki (61 podmiotów), 13,6% ogółu muzeów i oddziałów muzealnych (128 instytucji), 11,6% bibliotek i placówek informacyjno-bibliotecznych (łącznie z filiami, 929 podmiotów), 10,7% centrów kultury, domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic (449 instytucji), 9,9% teatrów i instytucji muzycznych (posiadających własny, stały zespół artystyczny, 18 placówek) oraz 9,2% kin stałych (45 podmiotów). W działalność kulturalną prowadzą także liczne organizacje należące do sektora non-profit. Kraków jako stolica regionu, spośród wszystkich powiatów i miast na prawach powiatu, skupia najwięcej podmiotów działających w obszarze kultury³⁰².

Pod opieką samorządu województwa są 23 regionalne instytucje kultury, w tym 11 placówek muzealnych, dla których województwo małopolskie jest organizatorem lub współorganizatorem. W regionie działalność prowadzi ogółem 128 muzeów – łącznie z oddziałami (na 944 tego rodzaju instytucje w kraju), z czego blisko połowa ma swoje siedziby w stolicy regionu (60). Co czwarte muzeum prowadzi działalność o profilu historycznym. Organizatorem 81,4% placówek muzealnych należących do sektora publicznego (78,9% wszystkich tego typu instytucji) są jednostki samorządu terytorialnego. Natomiast w sektorze prywatnym organizatorem 44,4% placówek są organizacje społeczne, a 25,9% – organizacje kościelne. Małopolskie muzea sprawują opiekę nad 4,69 mln muzealiów, przy czym aż 91,6% z nich znajduje się w krakowskich zbiorach. Muzea są ważnymi podmiotami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa narodowego, co znajduje odzwierciedlenie w stale rosnącej frekwencji w tych instytucjach. W 2016 roku małopolskie muzea zorganizowały 625 wystaw czasowych i 351 stałych. Wśród wystaw czasowych 67,4% było wystawami własnymi, a pozostałą część stanowiły wystawy obce, czyli przygotowane przez inne muzeum krajowe lub zagraniczne. Muzea działające na terenie województwa małopolskiego zorganizowały także 20 wystaw za granicą, które odwiedziło w sumie 148,8 tys. zwiedzających³⁰³.

Tabela 35

Liczba instytucji kultury w regionie w latach 2014-2016 ³⁰⁴			
Rodzaj instytucji kultury	2014	2015	2016
Muzea	116	134	128
Galerie i salony sztuki	64	65	61
Teatry i instytucje muzyczne	17	18	18
Biblioteki i placówki informacyjno-biblioteczne	948	943	929
Domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice	425	444	449
Kina stałe	47	45	45

Tabela 36

Regionalne muzea, dla których województwo małopolskie jest organizatorem lub współorganizatorem	
Lp.	Nazwa instytucji
1	Muzeum Archeologiczne w Krakowie
2	Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie
3	Muzeum Okręgowe w Tarnowie

³⁰¹ Stan na dzień 31 października 2017 r. Dane z Małopolskiego Centrum Kultury „Sokół” w Nowym Sączu.

³⁰² Stan na dzień 31 grudnia 2016 r. Dane z: *Działalność instytucji kultury w województwie małopolskim w 2016 r.*, Opracowanie sygnalne Urzędu Statystycznego w Krakowie, lipiec 2017, s. 1-3.

³⁰³ Tamże, s. 2-3.

³⁰⁴ *Działalność instytucji kultury w województwie małopolskim w 2014 r.*, Opracowanie sygnalne nr 9 Urzędu Statystycznego w Krakowie, lipiec 2015, s. 6, *Działalność instytucji kultury w województwie małopolskim w 2015 r.*, Opracowanie sygnalne nr 9 Urzędu Statystycznego w Krakowie, lipiec 2016, s. 2 oraz *Działalność instytucji kultury w województwie małopolskim w 2016 r.*, Opracowanie sygnalne Urzędu Statystycznego w Krakowie, lipiec 2017, s. 2.

4	Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu
5	Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem
6	Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie
7	Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej
8	Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygietzowie i Zamek Lipowiec
9	Muzeum Armii Krajowej im. Gen. Emila Fieldorfa "Nila" w Krakowie ³⁰⁵
10	Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów – z siedzibą w Gorlicach ³⁰⁶
11	Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach ³⁰⁷

2.2.6 Tradycyjne rzemiosło artystyczne

W regionie odnotowuje się działalność około **1 000 artystów ludowych**, tworzących, w szczególności w takich dziedzinach jak: malarstwo, malarstwo na szkle, rzeźba, plastyka obrzędowa, metaloplastyka, kowalstwo artystyczne, skórnictwo, ceramika, bibułkarstwo, haft, koronka, zabawkarstwo. Spośród nich wielu pracuje tradycyjnymi, historycznymi technikami, wykorzystując naturalne materiały. W terenie pracują także fascynaci rzemiosła artystycznego, których działania przyczyniają się do popularyzacji i podtrzymywania tradycji ginących zawodów. Baza ogólnopolskiego Stowarzyszenia Twórców Ludowych liczy aktualnie 2 161 twórców w kraju, reprezentujących wszystkie dyscypliny twórczości ludowej, którzy działają w 22 regionalnych oddziałach stowarzyszenia³⁰⁸. W Małopolsce³⁰⁹ aktywne są cztery oddziały tej organizacji: krakowski³¹⁰, sądecko-lachowski, karpacko-małopolski i tatrzański³¹¹. Można uznać jednak i wskazać, że twórczością ludową i rzemiosłem tradycyjnym w regionie zajmuje się więcej osób, jednakże wiele z nich w żaden sposób nie formalizuje tej aktywności lub prowadzi ją w formach niezwiązanych z zarobkowaniem (np. krakowscy szopkarze, twórcy palm z Lipnicy Murowanej lub członkowie bractw cechowych).

Większość wyżej wymienionych rodzajów twórczości występuje na terenie całego województwa małopolskiego, jednakże zauważalne jest nasilenie występowania niektórych rodzajów tradycyjnej twórczości w poszczególnych subregionach, przykładowo: plastyki obrzędowej okresu wielkanocnego (palmy, pisanki) w rejonie Krakowiaków Wschodnich, malarstwa na szkle, metaloplastyki i skórnictwa na Podhalu, a koronkarstwa na Pogórze.

Zgodnie z deklaracjami gmin, wyrażonymi w badaniu ankietowym³¹², i odpowiedziami na pytanie o to, jakie tradycje rzemiosła artystycznego podtrzymywane są lokalnie w Małopolsce, najczęściej wskazań dotyczyło: malarstwa (57%)³¹³, rzeźby ludowej (52%)³¹⁴, hafciarstwa (40%)³¹⁵, bibułkarstwa (35%)³¹⁶,

³⁰⁵ Muzeum Armii Krajowej w Krakowie utrzymywane jest z budżetu województwa małopolskiego oraz Gminy Miejskiej Kraków.

³⁰⁶ Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach utrzymywane jest z budżetu województwa małopolskiego oraz Powiatu Gorlickiego.

³⁰⁷ Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach utrzymywane jest z budżetu województwa małopolskiego, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Gminy Wadowice i Archidiecezji Krakowskiej.

³⁰⁸ www.zgstl.pl.

³⁰⁹ Dane archiwalne z 2011 r. wskazują na liczbę 147 regionalnych twórców ludowych (zarejestrowanych w bazie STL) – kobiet i mężczyzn – aktywnych twórczo, upowszechniających swoje rzemiosło poprzez prezentację wyrobów publiczności, <http://www.soclab.org.pl/wp-content/uploads/2012/02/tw%C3%B3rcy-ludowi-aktywni-prezentacja-wytwor%C3%B3w-sztuki-ludowej-w-liczbach-og%C3%B3lno-2011.pdf>.

³¹⁰ Ten oddział zrzesza 62 twórców, <http://stlkrakow.pl/>.

³¹¹ Ten oddział zrzesza 78 osób, <http://domludowy.pl/wp-content/uploads/2017/02/Wykaz-tw%C3%B3rc%C3%B3w-ludowych-wchodz%C4%85cy.ch-w-sk%C5%82ad-Tatrza%C5%84skiego-Oddzia%C5%82u-Stowarzyszenia-Tw%C3%B3rc%C3%B3w-Ludowych.pdf>.

³¹² Badanie ankietowe wśród małopolskich gmin i powiatów zostało realizowane na potrzeby opracowania *Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* w dniach 22.02-15.03.2018 r. W badaniu uczestniczyło 122 z 182 gmin (67%) oraz 15 z 19 powiatów ziemskich (78,9%).

³¹³ Wskazania takich gmin jak np.: Andrychów, Biały Dunajec, Biskupice, Bolesław, Bolesław Dąbrowski, Brzesko, Brzeźnica, Bukowno, Chelmek, Czchów, Dobra, Drwinia, Bochnia, Gorlice, Mszana Dolna, Tarnów, Gromnik, Grybów, Jabłonka, Kamionka Wielka, Kęty, Kłaj, Korzenna, Krynica Zdrój, Krzeszowice, Laskowa, Limanowa, Lipnica Murowana, Lubień, Łapanów, Łącko, Łukowica, Nowy Targ, Miechów, Muszyna, Ochotnica, Olkusz, Osiek, Nowy Wiśnicz, Pćim, Pleśna, Podegrodzie, Poronin, Przepiszów, Rabka Zdrój, Raclawice, Radłów, Rzepiennik Strzyżewski, Spytkowice, Stary Sącz, Stryszawa, Stryszów, Sucha Beskidzka, Szczucin, Tokarnia, Tuchów, Tymbark, Uście Gorlickie, Wielka Wieś, Wierzchosławice, Wietrzychowice, Wiśniowa, Zakliczyn, Zakopane, Zator, Zielonki.

³¹⁴ Wskazania takich gmin jak np.: Alwernia, Biały Dunajec, Bolesław, Brzesko, Brzeźnica, Bukowno, Chelmek, Czarny Dunajec, Czchów, Czernichów, Dąbrowa Tarnowska, Dobra, Drwinia, Bochnia, Gorlice, Mszana Dolna, Tarnów, Gromnik, Grybów, Jabłonka, Jerzmanowice-Przegonia, Kamionka Wielka, Kęty, Kłaj, Korzenna, Krynica Zdrój, Krzeszowice, Laskowa, Limanowa, Lipnica Murowana, Lubień, Łącko, Łososina Dolna, Łukowica, Łuźna, Miasto Jordanów, Nowy Targ, Muszyna, Ochotnica, Pćim, Podegrodzie, Poronin, Raba Wyżna, Rabka Zdrój, Radgoszcz, Radłów, Ropa, Rzepiennik Strzyżewski, Spytkowice, Stryszawa,

stolarstwa (31%)³¹⁷ i koronkarstwa (31%)³¹⁸. Niższą częstotliwość występowania zanotowano w przypadku: ceramiki (20%)³¹⁹, kowalstwa (19%)³²⁰, plastyki obrzędowej (16%)³²¹, budownictwa regionalnego (16%)³²² i garncarstwa (10%)³²³. Jedynie lokalnie odnotowywano silne tradycje związane plecionkarstwem (9%)³²⁴, metaloplastyką (9%)³²⁵, snycerstwem (8%)³²⁶, skórnictwem (5%)³²⁷, wycinkarstwem (4%)³²⁸, zabawkarstwem (2%)³²⁹ i lutnictwem (2%)³³⁰. Pojedyncze wskazania dotyczyły tradycji związanych ze słomkarstwem³³¹, wyrobem witraży³³², łyżkarstwem³³³ i dziedzictwem kulinarnym³³⁴. 16% ankietowanych gmin wskazało na brak jakichkolwiek tradycji rzemiosła artystycznego na swoim terenie. Bardzo zbliżone odpowiedzi otrzymano w przypadku samorządu powiatowego. Najczęściej występujące tradycje rzemiosła w tym przypadku dotyczą malarstwa (80%)³³⁵ i rzeźby ludowej (80%)³³⁶.

Od 2008 roku realizowany jest projekt pn. *Szlak Tradycyjnego Rzemiosła*, w którym uczestniczą pracownie, warsztaty i domy twórców rękodzieła ludowego z całej Małopolski. Przedsięwzięcie powstało we współpracy Fundacji NADwyraz z Instytutem Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu, przy finansowym wsparciu województwa małopolskiego, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwa Sportu i Turystyki. Szlak Tradycyjnego Rzemiosła Małopolski to szlak dziedzictwa kulturowego, obejmujący ścieżki tematyczne dotyczące twórczości ludowej oraz tradycyjnego, szybko zanikającego w ostatnich latach, wiejskiego rzemiosła Małopolski. Na terenie województwa podkarpackiego

Stryszów, Sucha Beskidzka, Tokarnia, Tuchów, Tymbark, Uście Gorlickie, Wielka Wieś, Wiśniowa, Zakliczyn, Zakopane, Zawoja, Zielonki, Żabno.

³¹⁵ Wskazania takich gmin jak np.: Andrychów, Biały Dunajec, Brzesko, Brzeźnica, Czchów, Czernichów, Dobra, Drwinia, Bochnia, Gorlice, Mszana Dolna, Grybów, Iwanowice, Jabłonka, Jerzmanowice-Przegonia, Kamionka, Wielka, Kęty, Korzenna, Krynica Zdrój, Limanowa, Lubień, Łapanów, Łącko, Łukowica, Miasto Jordanów, Muszyna, Nawojowa, Nowy Wiśnicz, Pcim, Pleśna, Podegrodzie, Poronin, Przeroszów, Proszowice, Raba Wyżna, Raclawice, Radgoszcz, Ropa, Spytkowice, Stryszów, Szerzyny, Tokarnia, Tymbark, Wielka Wieś, Wiśniowa, Zakopane, Zawoja, Zielonki.

³¹⁶ Wskazania takich gmin jak np.: Andrychów, Bolesław, Brzeźnica, Czchów, Drwinia, Bochnia, Gorlice, Mszana Dolna, Grybów, Iwanowice, Jabłonka, Jerzmanowice-Przegonia, Kamionka Wielka, Kęty, Korzenna, Krynica Zdrój, Krzeszowice, Limanowa, Lubień, Łącko, Łososina Dolna, Miasto Jordanów, Mucharz, Olkusz, Pleśna, Podegrodzie, Przeroszów, Rabka Zdrój, Raclawice, Radgoszcz, Rzepiennik Strzyżewski, Spytkowice, Stryszawa, Stryszów, Szczucin, Szczurowa, Tokarnia, Trzyciąż, Wielka Wieś, Wieprz, Wiśniowa, Zawoja, Zielonki.

³¹⁷ Wskazania takich gmin jak np.: Biały Dunajec, Brzesko, Brzeźnica, Charsznica, Czarny Dunajec, Czchów, Dobra, Mszana Dolna, Kalwaria Zebrzydowska, Kęty, Krynica Zdrój, Lanckorona, Laskowa, Limanowa, Lipnica Murowana, Łącko, Łukowica, Nowy Targ, Miechów, Muszyna, Ochotnica, Pcim, Pleśna, Podegrodzie, Poronin, Proszowice, Raclawice, Rzepiennik Strzyżewski, Stary Sącz, Stryszów, Szerzyny, Tokarnia, Tuchów, Wielka Wieś, Wolbrom, Zakopane, Zawoja.

³¹⁸ Wskazania takich gmin jak np.: Andrychów, Bobowa, Brzesko, Brzeźnica, Czchów, Czernichów, Dobra, Bochnia, Gorlice, Mszana Dolna, Grybów, Kamionka Wielka, Kęty, Krzeszowice, Laskowa, Limanowa, Lipnica Murowana, Łososina Dolna, Łężna, Nawojowa, Nowy Wiśnicz, Olkusz, Pcim, Pleśna, Przeroszów, Raba Wyżna, Raclawice, Rzepiennik Strzyżewski, Stryszów, Szerzyny, Trzyciąż, Wielka Wieś, Wiśniowa, Zabierzów, Zakopane, Zator, Zielonki.

³¹⁹ Wskazania gmin: Andrychów, Biały Dunajec, Bolesław, Brzeźnica, Czchów, Bochnia, Gorlice, Kamionka Wielka, Kęty, Korzenna, Krzeszowice, Mucharz, Nowy Wiśnicz, Olkusz, Pcim, Podegrodzie, Poronin, Rzepiennik Strzyżewski, Stary Sącz, Stryszów, Wielka Wieś, Wieprz, Zabierzów, Zakopane, Zator.

³²⁰ Wskazania gmin: Alwernia, Dąbrowa Tarnowska, Mszana Dolna, Grybów, Kęty, Krzeszowice, Lipnica Murowana, Limanowa, Łącko, Miechów, Ochotnica, Olkusz, Osiek, Pcim, Pleśna, Podegrodzie, Radłów, Siepraw, Szerzyny, Wielka Wieś, Zakliczyn, Zakopane.

³²¹ Wskazania gmin: Brzeźnica, Ciężkowice, Bochnia, Gorlic, Gręboszów, Grybów, Kęty, Krzeszowice, Limanowa, Muszyna, Nowy Wiśnicz, Olkusz, Pleśna, Podegrodzie, Radgoszcz, Radłów, Rzepiennik Strzyżewski, Wiśniowa, Zator.

³²² Wskazania gmin: Biały Dunajec, Czarny Dunajec, Mszana Dolna, Krynica Zdrój, Laskowa, Miasto Nowy Targ, Ochotnica, Podegrodzie, Poronin, Radłów, Skąta, Spytkowice, Tokarnia, Tuchów, Uście Gorlickie, Zakopane, Zawoja, Zielonki.

³²³ Wskazania gmin: Alwernia, Andrychów, Czernichów, Gorlice, Muszyna, Nowy Wiśnicz, Olkusz, Podegrodzie, Rabka Zdrój, Rzepiennik Strzyżewski, Wielka Wieś, Wieprz.

³²⁴ Wskazania gmin: Brzeźnica, Tarnów, Kłaj, Liszki, Łukowica, Ochotnica, Proszowice, Szczurowa, Wielka Wieś, Wieprz, Zakopane.

³²⁵ Wskazania gmin: Biały Dunajec, Brzeźnica, Chelmek, Mszana Dolna, Korzenna, Limanowa, Radłów, Rzepiennik Strzyżewski, Zakliczyn, Zakopane.

³²⁶ Wskazania gmin: Biały Dunajec, Lanckorona, Laskowa, Miasto Nowy Targ, Pcim, Pleśna, Raba Wyżna, Ropa, Zielonki.

³²⁷ Wskazania gmin: Biały Dunajec, Kęty, Lipnica Murowana, Miasto Nowy Targ, Ochotnica, Zakopane,

³²⁸ Wskazania gmin: Brzeźnica, Jerzmanowice-Przegonia, Miasto Jordanów, Sułoszowa, Zielonki.

³²⁹ Wskazania gmin: Jerzmanowice-Przegonia, Korzenna, Stryszawa.

³³⁰ Wskazania gmin: Poronin, Rabka Zdrój, Zakopane.

³³¹ Wskazanie gminy Szerzyny.

³³² Wskazanie gminy Brzeźnica.

³³³ Wskazanie gminy Uście Gorlickie.

³³⁴ Wskazanie gminy Babice.

³³⁵ Wskazania powiatów: Powiat bocheński, Powiat chrzanowski, Powiat dąbrowski, Powiat gorlicki, Powiat krakowski, Powiat limanowski, Powiat myślenicki, Powiat nowotarski, Powiat oświęcimski, Powiat suski, Powiat wadowicki, Powiat wielicki.

³³⁶ Wyższy odsetek występowania zjawiska w porównaniu do gmin wynika z faktu, że obszar powiatu to skupisko kilku jednostek gminnych; wskazania powiatów: Powiat bocheński, Powiat brzeski, Powiat chrzanowski, Powiat gorlicki, Powiat krakowski, Powiat limanowski, Powiat myślenicki, Powiat nowotarski, Powiat suski, Powiat tarnowski, Powiat wadowicki, Powiat wielicki.

funkcjonuje kontynuacja trasy – Szlak Tradycyjnego Rzemiosła Podkarpacia. Wytoczony szlak jest nie tylko atrakcją turystyczną, ale przede wszystkim świadectwem, uchwyceniem śladu historii, udokumentowaniem żywego dziedzictwa. Służy upowszechnieniu i szerokiej promocji dawnych rzemiosł, a tym samym wsparciu samych twórców i całego regionu. Szlak Tradycyjnego Rzemiosła w Małopolsce obejmuje swoim zasięgiem 7 tras regionalnych: Krakowską, Tarnowską, Suską, Limanowską, Sądecką, Gorlicką i Podhalańską – łączy 133 miejscowości, zrzeszając ponad 200 twórców, reprezentujących 24 rzemiosła³³⁷. Główną imprezą realizowaną przez twórców Szlaku jest Festiwal ETNOmania³³⁸, który rokrocznie odbywa się na terenie skansenu w Wygiełzowie³³⁹, proponując mieszkańcom i gościom m.in. udział w warsztatach, koncertach, pokazach, targach rękodzieła i etnodesignu, degustację kuchni regionalnej i slow food. W okresie wakacji realizowany jest ponadto cykl spotkań w pracowniach twórców rzemiosła w Małopolsce – *Otwarte Pracownie na Szlaku Rzemiosła Małopolski*, w ramach którego zainteresowani mogą podejrzeć rzemieślników przy pracy i przy okazji samemu spróbować swoich sił w rękodziele.

Ciekawą inicjatywą dotyczącą rzemiosła i sztuki ludowej jest także projekt pn. *Szkoła Ginących Zawodów, Folkloru i Sztuki Ludowej* realizowany przez Bukowiańskie Centrum Kultury Dom Ludowy w Bukowinie Tatrzańskiej, które podejmuje wiele przedsięwzięć wspierających regionalne tradycje, folklor i sztukę ludową. Dzieci, młodzież oraz dorośli mają szanse poznać lub pogłębić tajniki twórczości i kultury ludowej, m.in: malarstwa na szkle, snycerki, ceramiki i haftu³⁴⁰.

Z kolei Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie od 2015 roku prowadzi w środowisku małopolskich rzemieślników zajmujących się obróbką drewna i metalu projekt badawczy pn. *Rzemiosło 2.0*³⁴¹. Badany jest potencjał działających w regionie zakładów kowalskich, ślusarskich, ciesielskich, stolarskich i tokarskich, dostarczających produktów i rozwiązań współczesnemu odbiorcy. Wyniki badań, realizowanych w projekcie, pozwoliły opisać proces zmian, jakie zachodzą w środowiskach tradycyjnych wytwórców, a także stworzyć ogólnodostępną platformę internetową, prezentującą profile rzemieślników, która ma ułatwić kontakt i dialog pomiędzy wytwórcami i ich potencjalnymi partnerami, a także służyć członkom lokalnych społeczności jako źródło wiedzy i inspiracji we wspólnym kształtowaniu krajobrazu kulturowego.

We wrześniu 2017 roku Małopolskie Centrum Kultury SOKÓŁ w Nowym Sączu zainaugurowało działalność *Małopolskiej Szkoły Tradycji*. Jest to projekt z dziedziny ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, współfinansowany w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020. W ramach projektu w różnych miejscowościach Małopolski utworzone zostaną Mateczniki Tradycji – centra edukacji tradycyjnej kultury ludowej, w których zorganizowane zostaną Warsztaty Muzykowania Ludowego, Warsztaty Tańca Ludowego, Warsztaty Tradycyjnych Zawodów, Rzemiosła i Rękodzieła Artystycznego dla dzieci, młodzieży i dorosłych, a także Mistrzowskie Warsztaty Muzyczne i Mistrzowskie Warsztaty Taneczne. Projekt ma na celu utrzymanie, zachowanie i rozwój tradycyjnej twórczości ludowej w całym regionie, w sposób szczególny aktywowanie folkloru w północnozachodnich rejonach Małopolski³⁴².

Przedsięwzięcia związane z tradycyjnym rzemiosłem artystycznym podejmują również muzea. Ciekawą wystawę dotyczącą koronkarstwa przygotowało w 2018 roku Muzeum Historyczne Miasta Krakowa w Kamienicy Hipolitów. Wystawa *Koronka – tradycja – reaktywacja* prezentuje bogactwo wyrobów koronkowych, obecnych w stroju codziennym i odświętnym oraz będących dekoracją domowych wnętrz, przybliża modę oraz obyczajowość XIX i początku XX wieku, przedstawia techniczne aspekty rzemiosła – w tym koronki klockowej w wydaniu zakopiańskiej Krajowej Szkoły Koronkarskiej – tzw. *Szpułkarn*³⁴³.

Dla rozwoju i promocji tradycyjnego rzemiosła artystycznego ważne są również różnego rodzaju wydarzenia i imprezy tematyczne, np. *Międzynarodowe Targi Sztuki Ludowej w Krakowie*, które w 2018 roku odbędą się po raz 42. W ramach Targów, każdego roku rękodzieło i sztukę ludową prezentuje ok. 800-1000 twórców ludowych, rzemieślników oraz kupców, a na scenie plenerowej w Rynku Głównym występuje blisko 200 zespołów i artystów wykonujących muzykę ludową. Przez cały miesiąc mieszkańcy Krakowa i okolic oraz turyści mają okazję podziwiać różne oblicza sztuki ludowej – od folkloru Górali czy Krakowiaków po sztukę tradycyjną. Podczas targów można zakupić

³³⁷ <http://szlakrzemiosla.pl/oszlaku.html>.

³³⁸ <http://etnomania.pl/>.

³³⁹ Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec, <http://mnpe.pl/>.

³⁴⁰ <http://domludowy.pl/szkola-ginacych-zawodow/>.

³⁴¹ <http://etnomuzeum.eu/projekty-badawcze/rzemioslo-2-0>, <http://rzemioslo2zero.pl/>.

³⁴² http://www.mck Sokol.pl/media/File/MST_informacja_ogolna.pdf.

³⁴³ <http://www.mhk.pl/wystawy/wystawa-koronka-tradycja-reaktywacja>.

niebanalnie, ręcznie wykonane przedmioty, posłuchać muzyki ludowej, ale także zapoznać się kulturą ludową zagranicznych gości, m.in. z Ukrainy, Słowacji, Rumunii, Węgier i innych krajów.

2.2.7 Produkty regionalne i tradycyjne

Małopolska ma dobrze rozwiniętą ofertę produktów opartych na tradycyjnych recepturach. Pod względem liczby produktów regionalnych zarejestrowanych przez Komisję Europejską – w *Rejestrze Chronionych Nazw Pochodzenia i Chronionych Oznaczeń Geograficznych* lub *Rejestrze Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności* – zajmuje pierwsze miejsce w Polsce. Nasz kraj posiada 40 **produktów regionalnych**, na 1 427³⁴⁴ pochodzących ze wszystkich państw Unii Europejskiej, wśród nich jest 9, które mają chronioną nazwę pochodzenia, 22 zarejestrowane zostały jako chronione oznaczenia geograficzne i 9 tradycyjnych specjalności. Z liczby 40 polskich produktów ujętych w unijnym systemie nadal zdecydowana większość – aż **12 – pochodzi z Małopolski** (30% krajowego ogółu): 5 o chronionej nazwie pochodzenia: bryndza podhalańska, oscypek, redykołka, karp zatorski, nasiona fasoli *Piękny Jaś* z Doliny Dunajca – oraz 7 o chronionym oznaczeniu geograficznym: suska sechłońska, kielbasa lisecka, obwarzanek krakowski, jabłka łąckie, chleb prądnicki, jagnięcina podhalańska oraz kielbasa piaszczańska³⁴⁵. Produkcja produktów regionalnych związana jest ściśle z zastrzeżoną prawem technologią oraz warunkami naturalnymi obszaru, na którym powstają.

Tabela 37

Produkty regionalne wytwarzane w Małopolsce ³⁴⁶	
1	Bryndza podhalańska
2	Oscypek
3	Kielbasa lisecka
4	Redykołka
5	Suska sechłońska
6	Obwarzanek krakowski
7	Jabłka łąckie
8	Chleb prądnicki
9	Karp zatorski
10	Fasola Piękny Jaś z Doliny Dunajca
11	Jagnięcina podhalańska
12	Kielbasa piaszczańska

W Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi na *Liście Produktów Tradycyjnych* zarejestrowano **208 produktów tradycyjnych** z województwa małopolskiego (na 1 788 w skali kraju)³⁴⁷. Na taką listę mogą zostać wpisane produkty – których jakość lub wyjątkowe cechy i właściwości wynikają ze stosowania dawnych, tzn. wykorzystywanych od co najmniej 25 lat metod produkcji – stanowiące element dziedzictwa kulturowego regionu, w którym są wytwarzane oraz będące elementem tożsamości społeczności lokalnej. Udział produktów z małopolski z krajowej liście produktów tradycyjnych wynosi 11,63%. Najwięcej produktów w krajowym spisie pochodzi z województwa podkarpackiego (224), małopolskiego (208), lubelskiego (189), pomorskiego (178) oraz śląskiego (144). Najmniej z warmińsko-mazurskiego (31) i zachodniopomorskiego (48)³⁴⁸. W ostatnich latach produktami tradycyjnymi z terenu Małopolski uznane zostały m.in.: śmietana i zsiadłe mleko z Limanowej, synecka tradycyjna i boczek domowy z Kasinki, kielbasa małopolska, głowizna i kaszanka proszowicka, kielbasa krakowska sucha, szynka tradycyjna i schab tradycyjny raciechowski, pulpeciki z karpia w zalewie octowej, fileciki karpiove w pomidorach, pstrąg ojcowski tęczowy i potokowy, maliny z Brzeznej, chleb inwałdzki, sodówki mogileńskie, kościelecka strucla makowa, placki

³⁴⁴ Stan na dzień 25 marca 2018 r. Dane ze strony Komisji Europejskiej: http://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html?locale=pl&recordPerPage=100&recordStart=0&filter.dossierNumber=&filter.comboName=&filter.Min.milestone__mask=&filter.Min.milestone=&filter.Max.milestone__mask=&filter.Max.milestone=&filter.country=&filter.category=&filter.type=&filter.status=R REGISTERED.

³⁴⁵ Stan na dzień 25 marca 2018 r. Dane z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zynnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Produkty-zarejestrowane-jako-Chronione-Nazwy-Pochodzenia-Chronione-Oznaczenia-Geograficzne-oraz-Gwarantowane-Tradycyjne-Specjalnosci>.

³⁴⁶ Stan na dzień 25 marca 2018 r. Dane z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zynnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Produkty-zarejestrowane-jako-Chronione-Nazwy-Pochodzenia-Chronione-Oznaczenia-Geograficzne-oraz-Gwarantowane-Tradycyjne-Specjalnosci>.

³⁴⁷ Stan na dzień 25 marca 2018 r. Dane z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zynnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych>.

³⁴⁸ Tamże.

pasterskie, miód ze spadzi jodłowej z Pogórza Rożnowskiego, pierogi kościeleckie, kłęczańska zupa wigilijna – jasiek ze śliwką, łososiński sok tłoczony z jabłek, ratafia z kwiatami czarnego bzu i głogu oraz kiszone rydze z gminy Uście Gorlickie ³⁴⁹.

Wśród małopolskich produktów tradycyjnych jest: 64 mięsnych, 40 piekarniczych i cukierniczych, 37 gotowych dań i potraw, 17 napojów alkoholowych i bezalkoholowych, 15 orzechów, nasion, zbóż, warzyw i owoców, 13 wyrobów mlecznych, 8 produktów rybołówstwa, 7 miodów, 1 masło oraz 6 innych produktów (syropy owocowe, balsam kapucyński, sól wielicka, jajko zielononóżki kuropatwanej, wiśnicki makaron domowy tradycyjny, kiszone rydze z gminy Uście Gorlickie).

Poza produktami zarejestrowanymi jako tradycyjne i regionalne, dużym powodzeniem na krajowym rynku cieszą się wody mineralne z terenów małopolskich uzdrowisk: Muszyna Zdrój (*Muszynianka*), Piwniczna Zdrój (*Piwniczanka*) oraz lecznicze ze Szczawnicy Zdroju (m.in.: *Jan* i *Zuber*).

Tabela 38

Liczba produktów tradycyjnych – w podziale na województwa ³⁵⁰	
Województwo	Liczba produktów tradycyjnych
Dolnośląskie	49
Kujawsko-Pomorskie	81
Lubelskie	189
Lubuskie	68
Łódzkie	133
Małopolskie	208
Mazowieckie	122
Opolskie	62
Podkarpackie	224
Podlaskie	66
Pomorskie	178
Śląskie	144
Świętokrzyskie	92
Warmińsko-Mazurskie	31
Wielkopolskie	93
Zachodniopomorskie	48
RAZEM	1 788

2.2.8 Szlaki kulturowe i turystyczne

Małopolska, obok województwa pomorskiego, jest najbardziej popularnym regionem turystycznym Polski (liczba turystów i odwiedzających)³⁵¹, a także jednym z najwyższej ocenianych w badaniach atrakcyjności turystycznej ³⁵². O potencjale turystycznym regionu decydują walory kulturowe i przyrodnicze, dobrze przygotowana infrastruktura turystyczna, dostępność komunikacyjna oraz rosnące zainteresowanie ofertą turystyczną ze strony odbiorców rynku krajowego i zagranicznego.

W regionie podejmowane są działania mające na celu stworzenie i promocję nowych produktów turystycznych, opartych na walorach i tradycji miejsca, przez to autentycznych i jedynek w swoim rodzaju (np. podróże kulinarne, przyrodnicze, warsztaty rękodzieła ludowego). W Małopolsce istnieje wiele szlaków (szlaków kulturowych, turystycznych, tras tematycznych, miejskich, czy wyznakowanych ścieżek edukacyjnych i kulturowych), które prezentują różne aspekty dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) oraz przyrodniczego. Od kilku lat obserwowany jest wzrost zainteresowania tą formą promocji dziedzictwa kulturowego, zarówno ze strony odbiorców, jak i organizatorów, którzy – w odpowiedzi na społeczne zapotrzebowanie – inicjują tworzenie nowych tras tematycznych, kulturowych szlaków dziedzictwa czy lokalnych szlaków turystycznych. Przez

³⁴⁹ Stan na dzień 25 marca 2018 r. Dane z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych/woj.-malopolskie>.

³⁵⁰ Stan na dzień 25 marca 2018 r. Dane z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych>.

³⁵¹ W 2017 r. region odwiedziło 15,9 mln osób. Od ośmiu lat liczba osób, które przyjeżdżają do Małopolski, stale wzrasta, *Badanie ruchu turystycznego w województwie małopolskim w 2017 roku – raport końcowy*, s. 15.

³⁵² <https://www.malopolska.pl/urząd-marszałkowski/departamenty/departament-turystyki-i-sportu/badania-w-turystyce>.

region przebiega bardzo wiele (w tym długodystansowych i międzynarodowych) szlaków turystycznych oraz tras kulturowych, zróżnicowanych tematycznie, o różnym stopniu rozwoju i animacji, w tym:

- 6 szlaków międzynarodowych (przebiegających przez terytorium Polski i innego państwa, w szczególności Ukrainy, Czech i Słowacji)³⁵³,
- 7 szlaków ponadregionalnych (przebiegających przez tereny innych województw: świętokrzyskiego, śląskiego, opolskiego, podkarpackiego)³⁵⁴,
- ponad 30 szlaków regionalnych (obejmujących obiekty zlokalizowane na terenie całego województwa)³⁵⁵,
- blisko 100 turystycznych tras miejskich (prezentujących zabytki jednej miejscowości, często bez wiodącego tematu, np. zabytki miasta, dziedzictwo kulturowe miejscowości), jak i ścieżek edukacyjnych/kulturowych w regionie³⁵⁶,
- blisko 10 tys. km wyznaczonych szlaków turystycznych w ramach jednolitego systemu PTTK obejmującego szlaki piesze, konne, rowerowe³⁵⁷.

Zestawienie tras i szlaków w Małopolsce prezentuje serwis *Szlaki Małopolski* (103 szlaki kulturowe i trasy tematyczne)³⁵⁸ oraz strona projektu badawczego *Szlaki kulturowe jako medium zmian w kulturze* (90 szlaków kulturowych i tras tematycznych)³⁵⁹. W **Małopolsce funkcjonuje ponad 100 szlaków kulturowych i tras tematycznych**³⁶⁰, ale aktywnie zarządzanych jest około 30% z nich. Pozostałe 70% to trasy istniejące tylko jako mniej lub bardziej estetyczne znaki w przestrzeni oraz aplikacje bądź strony internetowe przygotowane w ramach jednorazowych projektów³⁶¹.

Informacje o szlakach turystycznych przebiegających przez teren województwa prezentuje *Portal Szlaków Turystycznych w Małopolsce*³⁶² opracowany przez Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK. W regionie funkcjonuje sieć szlaków turystycznych zarządzanych przez PTTK oraz duża grupa szlaków przygotowanych przez inne podmioty (samorządy lokalne, lasy państwowe, organizacje pozarządowe itp.). Przykładem mogą być trasy narciarstwa biegowego w okolicy Mogielicy³⁶³ i Krzywego³⁶⁴. W Małopolsce wytyczono również np. dwa długodystansowe szlaki konne: Transjurajski³⁶⁵ i Transbeskidzki³⁶⁶. W grupie szlaków rowerowych najbardziej spójną strukturę tworzy sieć VeloMałopolska (docelowo, w 2020 roku będzie to około 1000 km ścieżek o standardzie odpowiadającym EuroVelo)³⁶⁷.

Szlaki kulturowe, trasy tematyczne i szlaki turystyczne wspierają zachowanie i rewitalizację dziedzictwa kulturowego, budowanie lokalnej tożsamości oraz rozwój turystyki kulturowej i aktywnej. Pojedyncze walory turystyczne zyskują na wartości, kiedy zostaną połączone w ramach tematycznej oferty pozwalającej łączyć obiekty i miejscowości w logiczną całość, która staje się bazą do kreowania

³⁵³ To następujące szlaki: Międzykulturowy Szlak Turystyczny Pogranicza Polsko-Słowackiego, Szlak Greenways Kraków – Morawy – Wiedeń, Szlak Europejskich Cmentarzy, Szlak Maryjny Częstochowa – Mariazell, Szlak Zbójników Karpackich, Transgraniczny Trakt Tradycji.

³⁵⁴ To następujące szlaki: Droga św. Jakuba, Południowo-zachodni Szlak Cysterski, Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej, Szlak Jagielloński, Szlak Naftowy, Szlak Orlich Gniazd, Turystyczny Szlak Gniazd Rodowych Lubomirskich.

³⁵⁵ Na podstawie informacji programu Szlaki Małopolski Małopolskiego Instytutu Kultury w Krakowie, <http://szlakimalopolski.mik.krakow.pl/szlaki/#filter=.malopolska>.

³⁵⁶ Tamże.

³⁵⁷ http://www.ekoportal.gov.pl/fileadmin/Ekoportal/Konferencja/2014/prezentacje/2_6_Mateusz_Troll_Tomasz_Gacek_GISonline.pdf

³⁵⁸ <http://szlakimalopolski.mik.krakow.pl/szlaki/#filter=.malopolska>. Warto wskazać proste, operacyjne definicje podstawowych typów szlaków / tras dla turystów: szlak kulturowy – zintegrowany produkt turystyki kulturowej polegający na współpracy różnego typu obiektów w ramach sieciowego przedsięwzięcia rozwoju ruchu turystycznego, posiadający koordynatora, plan działania, aktualizowaną ofertę, np. Szlak Architektury Drewnianej; trasa tematyczna – sieć obiektów dostępnych w ograniczonym lub pełnym zakresie dla turystów, połączonych wedle wyznaczonego klucza w trasę, np. Małopolska Trasa UNESCO lub Sieć tras Reading Małopolska; szlak turystyczny – szlak (pieszy, konny, rowerowy, narciarski, żeglarski, kajakowy itp.) z wyznaczonym w terenie, zgodnie ze standardem opracowanym przez PTTK, przebiegiem wraz z dodatkową infrastrukturą, o charakterze ciągłym, umożliwiającym jego pokonanie turystom, np. Główny Szlak Beskidzki im. K. Sosnkowskiego lub Szlak Orlich Gniazd; trasa miejska / ścieżka edukacyjna lub kulturowa – ściśle lokalna trasa tematyczna pozwalająca zapoznać się z danym miejscem lub interesującym fenomenem, np. Krakowski Szlak Techniki lub Szlak tarnowskich Żydów.

³⁵⁹ <http://www.szlaki.sgpm.krakow.pl/category/wojewodztwo/malopolskie/>.

³⁶⁰ W różnych źródłach odnotowuje się nawet ponad 140 różnego typu szlaków i tras przebiegających przez region.

³⁶¹ <http://szlakimalopolski.mik.krakow.pl/szlaki/#filter=.malopolska>.

³⁶² <https://malopolska.szlaki.pttk.pl/>.

³⁶³ Zarządzanie: Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego przy LKS „Zalesianka”.

³⁶⁴ Zarządzanie: Stowarzyszenie Rozwoju Sołectwa Krzywa.

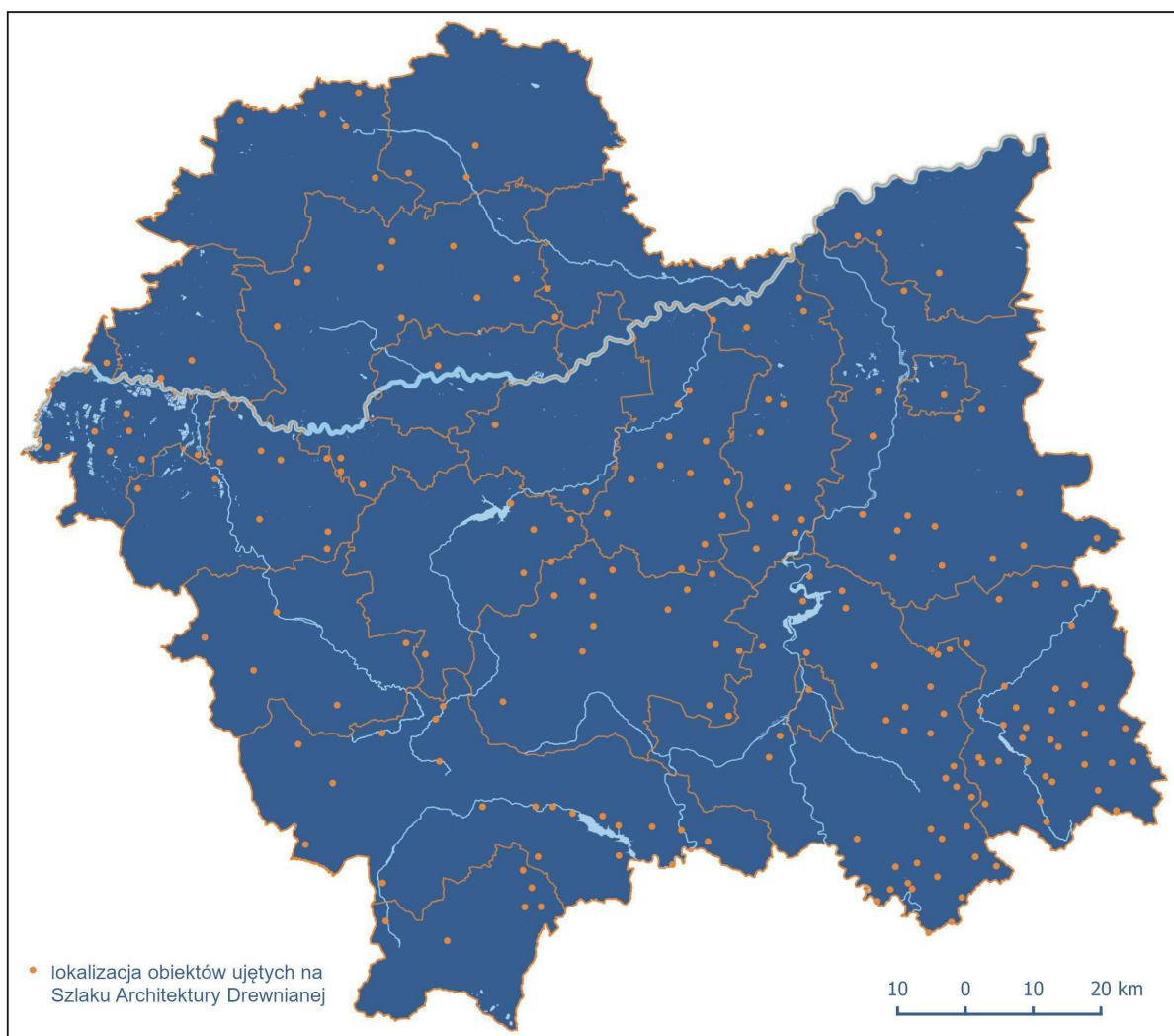
³⁶⁵ <http://szlaki.pttk.pl/konne/jura01.html>.

³⁶⁶ <https://gtj.pttk.pl/index.php/szlaki-konne/szlaki-konne-glowne/transbeskidzki-szlak-konny-pttk/>.

³⁶⁷ To największy w Polsce projekt budowy tras rowerowych, <https://www.malopolska.pl/narowery/trasyrowerowe/velomalopolska>.

nowego produktu turystycznego. Trasy szlaków w wielu miejscach przecinają się i pokrywają ze sobą, pozwalając zarówno na koncentrowanie się na temacie wiodącym, jak i jednocześnie zwiedzanie obiektów o zróżnicowanej tematyce. Za najważniejsze szlaki i trasy tematyczne dla niniejszego programu trzeba uznać te związane z zabytkami, dziedzictwem kulturowym, w tym z dziedzictwem niematerialnym, np. Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Rzemiosła, Europejski Szlak Cementarzy, Małopolska Trasa UNESCO i inne opisane w serwisie *Szlaki Małopolskie*. Szlak Architektury Drewnianej uznać należy za najważniejszy produkt kulturowy Małopolski, jeden z najbardziej rozpoznawalnych szlaków w Polsce i jedną z pierwszych tras turystycznych, którą poddano świadomemu zarządzaniu.

Mapa 9 – Lokalizacja obiektów ujętych na Szlaku Architektury Drewnianej

Województwo małopolskie wśród innych regionów w Polsce wyróżnia największa sieć (długość) wytyczonych szlaków turystycznych. W związku z dobrze rozwiniętą bazą turystyczną, atrakcyjnymi dla pieszych wędrówek górami, licznymi parkami narodowymi, krajobrazowymi i obiektami dziedzictwa kulturowego w granicach województwa w 2016 roku wyznaczonych było aż 9,4 tys. km szlaków turystycznych, w tym 3,4 tys. km szlaków górskich, 2,5 tys. km szlaków konnych oraz 1,8 tys. km szlaków rowerowych. W skali kraju w tym okresie odnotowano istnienie szlaków o łącznej długości 79,1 tys. km. Małopolskie szlaki turystyczne stanowiły zatem prawie 12% ogółu krajowego³⁶⁸.

W ramach otwartego konkursu ofert pn. *Małopolska Gościnnia*, z budżetu województwa małopolskiego dofinansowywane są projekty mające na celu utworzenie nowych szlaków i tras turystycznych oraz rozbudowę, renowację i promocję szlaków już istniejących. Kwota wydatków samorządu województwa na ten cel w latach 2010-2017 wyniosła 10 829 972 zł³⁶⁹. Ostatnio utworzono nowe szlaki –

³⁶⁸ *Turystyka w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, s. 130.

³⁶⁹ <https://www.malopolska.pl/urząd-marszałkowski/departamenty/departament-turystyki-i-sportu/malopolska-goscinna>.

spełniające kryteria ponadlokalnych produktów kulturowych, m.in.: *Małopolskie Szlaki Turystyki Kolejowej* na Bazie Galicyjskiej Kolei Transwersalnej, *Małopolski Szlak Winny*, *Małopolska dla dzieci*, *Małopolski szlak wód mineralnych*, *Południowomałopolski szlak przydrożnych kapliczek*³⁷⁰. Konkurs pn. *Małopolska Gościinna* umożliwił także realizację wielu projektów z dziedziny turystyki kulturowej, np. przedsięwzięcie *Szlakami Dziedzictwa Kulinarnego i Rękodzieła Ludowego Podhala*, zrealizowane przez Stowarzyszenie Rozwoju Orawy Spisza i Orawy. Dofinansowano także zadania aktywizujące istniejące szlaki, np.: *Szlak Renesansu*, *Szlak Architektury Drewnianej*, *Szlak Rzemiosła*, *Szlak I wojny światowej*.

2.2.9 Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego

W 2011 roku Polska ratyfikowała *Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzoną w Paryżu dnia 17 października 2003 roku*. Krajowy program ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego zakłada prowadzenie krajowego inwentarza tego rodzaju dziedzictwa. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego w styczniu 2013 roku ogłosił ciągły nabór wniosków o wpis na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Wnioski o umieszczenie zjawisk na liście, składane przez instytucje, organizacje pozarządowe, społeczności lokalne i osoby prywatne, przyjmuje – w imieniu Ministra – Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego ma charakter informacyjny, stanowi dokumentację żywego niematerialnego dziedzictwa naszego kraju i realizację wymogu *Konwencji UNESCO*. Zgłoszenie elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego na listę musi zawsze odbywać się przy jak najszerszym zaangażowaniu związanych z danym zjawiskiem społeczności (tzw. depozytariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego) i za ich świadomą i dobrowolną zgodą. Na *Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego* ujętych zostało już 29 przejawów³⁷¹ usankcjonowanej tradycją działalności człowieka, związaną z praktykowaniem tradycji, zwyczajów, obyczajów, wykonywaniem tradycyjnego rzemiosła i rękodzieła, kultywowaniem pamięci historycznej, przechowywaniem wiedzy tradycyjnej i wierzeń, tradycjami muzycznymi, widowiskowymi i językowymi, w tym **6 zjawisk i przejawów dziedzictwa niematerialnego z terenu Małopolski** (to ponad 20% wpisów w skali kraju). W krajowym spisie ujęto żywe tradycje: krakowskiego szopkarstwa, pochodzącego z Lajkonika (zwanego także Konikiem Zwierzynieckim), umiejętności wytwarzania instrumentu i praktyki gry na kozie (dudach podhalańskich), krakowskiej koronki klockowej, zabawkarstwa żywiecko-suskiego³⁷² oraz wysłigi kumoterek (podhalańskich sanek). Dodatkowo zjawiskiem o charakterze ogólnonarodowym są polskie tańce: polonez, mazur, kujawiak, oberek i pochodzący z Małopolski krakowiak³⁷³.

Krajowy inwentarz przejawów dziedzictwa niematerialnego stanowi podstawę do formułowania wniosków o zamieszczenie elementów i przejawów dziedzictwa z terenu naszego kraju na *Liście reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO*. Dotychczas w Komitecie Światowego Dziedzictwa złożony został tylko jeden polski wniosek o wpis na Listę – dotyczący regionalnej tradycji rzemieślniczej – krakowskiego szopkarstwa³⁷⁴. Krakowska tradycja ma szansę zaistnieć na arenie międzynarodowej i powiększyć reprezentatywny, paryski spis, który obejmuje już 399 zjawisk i tradycji pochodzących z terenów 112 krajów świata³⁷⁵.

Tabela 39

Zjawiska i tradycje ujęte na <i>Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego</i> ³⁷⁶		
Lp.	Rodzaj zjawiska, tradycji	Obszar Małopolski
1	Rusznikarstwo artystyczne i historyczne	
2	Szopkarstwo krakowskie	✓

³⁷⁰ Na podstawie listy dofinansowanych projektów w ramach konkursu pn. *Małopolska Gościinna* w latach 2010-2017, <http://bip.malopolska.pl/umwm,a,1279370,otwarty-konkurs-ofert-na-realizacje-zadan-publicznych-województwa-malopolskiego-w-dziedzinie-turystyki.html>, <http://bip.malopolska.pl/umwm/Article/get/id,1160727.html>.

³⁷¹ Stan na dzień 31 marca 2018 r.

³⁷² Ta tradycja kultywowana jest na terenie położonym w granicach dwóch województw: małopolskiego i śląskiego.

³⁷³ Stan na dzień 15 października 2017 r. Dane z NID, http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/.

³⁷⁴ Wniosek złożono w marcu 2017 r. Decyzja o wpisie tej tradycji na Listę UNESCO podjęta zostanie na posiedzeniu Komitetu Międzyrządowego w grudniu 2018 r.

³⁷⁵ Stan na dzień 31 marca 2018 r. Dane z Komitetu Światowego Dziedzictwa, <https://ich.unesco.org/en/lists?text=&inscription=0&country=0&multinational=3&type=00002&domain=0#tabs>.

³⁷⁶ Stan na dzień 31 marca 2018 r. Dane z NID, http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/.

3	Pochód Lajkonika	✓
4	Flisackie tradycje w Ulanowie	
5	Procesja Bożego Ciała w Łowiczu	
6	Język esperanto jako nośnik kultury esperanckiej	
7	Umiejętność wytwarzania instrumentu i gry na kozie	✓
8	Haftiarstwo kaszubskie szkoły żukowskiej	
9	Sokolnictwo – żywa tradycja	
10	Polskie tańce narodowe	
11	Uroczystości ku czci Św. Rocha z błogosławieństwem zwierząt	
12	Tradycyjna technika ludwisarska Felczyńskich w Taciszowie	
13	Przywołówki dyngusowe w Szymborzu	
14	Gwara warmińska jako nośnik tradycji ustnych	
15	Zabawkarstwo żywiecko-suskie	✓
16	Bartnictwo	
17	Perebory – nadbużańskie tradycje tkackie	
18	Krakowska koronka klockowa	✓
19	Tradycje kulturowe Biskupizny	
20	Kolędowanie Dziadów Noworocznych na Żywiecczyźnie	
21	"Turki" grodzkie	
22	Tradycje wytwarzania koronki koniakowskiej	
23	Tradycyjny obrzęd weselny z Szamotuł i okolic	
24	Tradycje dudziarskie w Wielkopolsce	
25	Umiejętność wyplatania kosza "kablęcoka" w Lucimi	
26	Wyścigi kumoterek (podhalańskich sanek)	✓
27	Umiejętność gry na dudach żywieckich oraz sposób ich wytwarzania	
28	Boże Ciało z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu	
29	Gajdy – umiejętność wytwarzania instrumentu i praktyka gry	

2.3 Digitalizacja zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Obecne technologie teleinformacyjne dają szansę zrewolucjonizowania dostępu do wiedzy, kultury i dziedzictwa kulturowego, zmieniają kanały dotarcia do kultury i uczestnictwa w niej. Zmiana polega m.in. na tym, że nie ma już konieczności odbioru tego, co udostępniali lub uznali za istotne specjaliści bądź tego, co dostępne było lokalnie – w stronę dostępu do nieograniczonych zasobów dziedzictwa, np. w postaci cyfrowej w obiegu globalnym. Internet i digitalizacja na nowo zdefiniowały dostępność do dziedzictwa kulturowego. Internet daje nowe możliwości dotarcia do danych i zasobów, ale także do odbiorców kultury. Większość zasobów dziedzictwa może zostać poddana digitalizacji, takie jest również zamierzenie narodowej polityki kulturalnej³⁷⁷.

W obszarze dziedzictwa kulturowego można wyróżnić następujące zasoby podlegające digitalizacji: biblioteczne, archiwalne, audiowizualne i muzealne oraz obiekty zabytkowe. W ramach prac digitalizacyjnych powstają różne typy odwzorowań cyfrowych, np. graficzne obrazy nieruchome 2D (w tym obrazy graficzne materiałów tekstowych oraz odwzorowania planów, map, fotografii itd.); tekstowe i graficzno-tekstowe, graficzne obrazy 3D, cyfrowe zapisy dźwięku, cyfrowe zapisy obrazów ruchomych (z dźwiękiem lub bez). Na dalszym etapie kluczowe jest przygotowanie i zarządzanie odpowiednimi repozytoriami danych (cyfrowe archiwa), jak również działania związane z szerokim udostępnianiem i upowszechnianiem zarchiwizowanych cyfrowo zasobów dziedzictwa.

Digitalizacja dziedzictwa ma ogromne znaczenie dla ochrony, promocji i udostępnienia dziedzictwa kulturowego. Ułatwia podejmowanie działań badawczych i konserwatorskich, chroni obiekty zabytkowe przed nadmiernym użytkowaniem, w sposób nieograniczony umożliwia upowszechnianie, zwiększa wykorzystanie potencjału dziedzictwa w edukacji. Możliwe jest powstawanie nowych modeli biznesowych w oparciu o cyfrowe dziedzictwo kulturowe, użytkowane w ramach nowych mediów i branż kreatywnych.

³⁷⁷ Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009-2020 – Raport opracowany na zlecenie MKiDN jako jeden z „Raportów o Stanie Kultury”, Warszawa 2009, <http://www.nac.gov.pl/wp-content/uploads/2015/05/Program-digitalizacji-2009-2020-1.pdf>.

W Małopolsce realizowanych jest wiele projektów digitalizacyjnych. Największe z nich prowadzone są przez wyspecjalizowane pracownie digitalizacji powołane właściwie we wszystkich (większych) instytucjach posiadających zbiory dziedzictwa kulturowego. Jednakże zakres potrzeb, możliwości finansowe, dostępność zasobów technologicznych i kadrowych powoduje, że wciąż większość obiektów nie jest zdigitalizowana. Operując danymi ogólnopolskimi można wskazać, że muzea (w 2016 roku) zdigitalizowały 25% zasobów, organizacje pozarządowe, kościoły i uczelnie także około 25%, biblioteki około 10%, a archiwa mniej niż 3%³⁷⁸. Dla Małopolski ważne są szczególnie dwa działania digitalizacyjne: funkcjonowanie Regionalnej Pracowni Digitalizacji w Małopolskim Instytucie Kultury³⁷⁹ oraz nowy projekt digitalizacji zasobów kościelnych pn. *Sakralne Dziedzictwo Małopolski*³⁸⁰. Projekt realizowany przez samorządową instytucję kultury województwa małopolskiego jest istotny, ponieważ wyznacza standardy digitalizacji 3D obiektów zabytkowych oraz polega na współpracy kilkudziesięciu muzeów w ramach jednego repozytorium / portalu. Przedsięwzięcie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie rozpocznie natomiast systemową digitalizację zbiorów kościelnych w Małopolsce, a jest to jeden z najobszerniejszych zbiorów zabytków wszystkich typów (zabytki ruchome, archiwa, książki itp.) w regionie. Warto zaznaczyć, że proces digitalizacji będzie bardzo długotrwały i właściwie nigdy się nie zakończy – w związku z potrzebą aktualizacji zasobów, rozwojem technologii cyfrowych, możliwością coraz lepszego skanowania itp. Dla przykładu Muzeum Narodowe w Krakowie szacuje, że ogólną digitalizację wszystkich zbiorów ukończy w 2040 roku³⁸¹. Muzeum to, jako lider, prowadzi projekt pn. *Cyfrowe Dziedzictwo Kulturowe – stworzenie platformy digitalizacji zbiorów muzealnych w regionie Małopolski*. Zadanie realizowane jest w partnerstwie z kilkoma instytucjami kultury, w tym z tymi, dla których województwo małopolskie pełni funkcję organizatora. Warto także wskazać na program pn. *Małopolska Biblioteka Cyfrowa*³⁸² – prowadzony pod nadzorem Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i dzięki wsparciu innych podmiotów: bibliotek, instytucji kultury, organizacji pozarządowych, podmiotów komercyjnych, wydawców i samych twórców zainteresowanych cyfrowym utworem i upublicznieniem swoich zbiorów i dzieł. Zasoby są uporządkowane w pięciu kolekcjach: „Czasopisma”, „Dziedzictwo kulturowe”, „Nauka i dydaktyka”, „Regionalia” i „Zbiory specjalne”, które łącznie obejmują 93 866 publikacji³⁸³. Kolekcja „Dziedzictwo kulturowe” gromadzi najcenniejsze zabytki piśmiennictwa oraz publikacje wydane przed 1939 rokiem – łącznie 52 982 publikacji³⁸⁴, natomiast kolekcja „Regionalia” prezentuje publikacje dotyczące Małopolski uporządkowane według powiatów i miast na prawach powiatu – łącznie to 23 430 publikacji³⁸⁵.

Dla rozwoju działalności digitalizacyjnej najważniejsze są fundusze przeznaczane na ten cel przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego³⁸⁶ oraz Unię Europejską, w mniejszym zakresie środki będące w dyspozycji samorządów. W województwie małopolskim jednostki samorządu terytorialnego, ale także uczelnie, jednostki naukowe, instytucje kultury i organizacje pozarządowe mogą składać wnioski w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020 w konkursie o dofinansowanie projektów w ramach 2 Osi priorytetowej Cyfrowa Małopolska, Działanie 2.1 E-administracja i otwarte zasoby, Poddziałanie 2.1.2 Cyfrowe zasoby regionalne. W naborze w 2018 roku pozytywną ocenę otrzymało 8 projektów digitalizacyjnych na łączną kwotę dofinansowania 13 660 570,83 zł³⁸⁷.

³⁷⁸ Digitalizacja dziedzictwa – skala, rodzaj, filozofia, <http://ekultura.org/wp-content/uploads/2016/03/digitalizacja-dziedzictwa-skala-rodzaj-filozofia-2.pdf>, s.12.

³⁷⁹ Regionalną Pracownię Digitalizacji utworzono w ramach projektu *Wirtualne Muzea Małopolski*, mającego na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego Małopolski w formie cyfrowej i udostępnienie go szerokiemu gronu odbiorców w Internecie. Utworzono również portal, który udostępnia już ponad 1000 zdigitalizowanych eksponatów z 40 małopolskich muzeów, co wyróżnia projekt na tle całego kraju. Więcej: <http://muzea.malopolska.pl/>.

³⁸⁰ Projekt zakłada stworzenie portalu prezentującego sakralne dziedzictwo Małopolski. Znajdzie się tam łącznie 3319 w pełni zdigitalizowanych dzieł sztuki ze 168 obiektów sakralnych regionu. Więcej: <http://www.upjp2.edu.pl/pracownia-inwentaryzacji-i-digitalizacji-zabytk%C3%B3w/sakralne-dziedzictwo-ma%C5%82opolski>.

³⁸¹ Informacja pokontrolna – kontrola planowa koordynowana *Digitalizacja dóbr kultury w Polsce*, s. 20, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10408,vp,12737.pdf>.

³⁸² <http://mbc.malopolska.pl/dlibra>.

³⁸³ <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=1>.

³⁸⁴ <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=12>.

³⁸⁵ <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=14>.

³⁸⁶ Obecnie jest to program MKiDN pn. *Kultura Cyfrowa*, w przypadku którego rolę Instytucji Zarządzającej pełni Departament Własności Intelktualnej i Mediów. Program jest kontynuacją, rozpoczętego w 2016 r., pilotażowego przedsięwzięcia pn. *Kultura cyfrowa*, rozszerzonego w 2017 r. o możliwość realizacji projektów edukacyjnych dotyczących wykorzystania zasobów cyfrowych. Na działania w 2018 r. zarezerwowano 9 mln zł.

³⁸⁷ Lista wniosków, które uzyskały pozytywny wynik oceny formalnej w ramach konkursu nr RPMP.02.01.02-IZ.00-12-071/17 dla Poddziałania 2.1.2. Cyfrowe zasoby regionalne, http://www.rpo.malopolska.pl/download/program-regionalny/skorzystaj/nabory/poddzialanie-2-1-2--cyfrowe-zasoby-regionalne---rpmp-02-01-02-iz-00-12-071-17/wyniki-oceny-finansowej/Wyniki_ocena_

Sytuacja w muzeach Małopolski jest bardzo dynamiczna, w trakcie realizacji jest wiele projektów digitalizacyjnych, jak również funkcjonują stałe pracownie digitalizacji. Jednakże z uwagi na ogromną liczbę zabytków, muzealiów i zbiorów do utrwalenia w zapisie cyfrowym ten proces będzie bardzo długotrwały i kosztowny. Digitalizacji poddano zaledwie 20,5% wszystkich regionalnych muzealiów (0,9 mln obiektów). Pod względem dyscyplin, najliczniej zdigitalizowane były zbiory z zakresu fotografii (49,1% ogółu muzealiów fotograficznych), techniki (45,5%) oraz sztuki (40,2%)³⁸⁸. Należy zaznaczyć, że była to przede wszystkim digitalizacja 2D – zresztą główną formą digitalizacji stosowaną przez przeważającą część polskich muzeów są zdjęcia cyfrowe, które nie mogą być wykorzystane do bardziej zaawansowanych technologicznie prezentacji. Przykładem może być Portal Cyfrowy Thesaurus, który powstał w ramach projektu pn. *Udostępnienie i digitalizacja zbiorów 2D w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa*, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013. Portal prezentuje zasoby 2D – czyli muzealia dwuwymiarowe: zdjęcia, pocztówki, grafiki, rysunki, projekty scenograficzne, mapy. Grupa obiektów wybranych do digitalizacji stanowi około 20% zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa³⁸⁹. W skali kraju w 2016 roku archiwa państwowe zdigitalizowały część zasobu archiwalnego o rozmiarze 1 717,6 TB, tym samym materiał cyfrowy powiększył się w stosunku do 2015 roku o 223,2 TB. W ciągu jednego roku archiwa utwaliły blisko 8,5 mln stron kopii dokumentów tekstowych, 202,1 tys. stron obiektów ikonograficznych oraz fotografii, a także wykonano kopie cyfrowe 37 filmów i 0,5 tys. nagrań dźwiękowych³⁹⁰.

Obecnie w Małopolsce funkcjonują **44 repozytoria** / muzea cyfrowe / portale z zasobami zdigitalizowanego dziedzictwa³⁹¹.

Tabela 40

Repozytoria / muzea cyfrowe / portale z zasobami zdigitalizowanego dziedzictwa w Małopolsce ³⁹²			
Lp.	Nazwa	Adres strony www	Miejsce
1	Zasoby Cyfrowe – Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego	http://www.bj.uj.edu.pl/zasoby-cyfrowe	Kraków
2	Bronowickie Archiwum Społeczne	http://archiwumbronowickie.pl/	Kraków
3	Katalog zbiorów artystycznych i naukowych Polskiej Akademii Umiejętności	http://www.pauart.pl/app	Kraków
4	Sądecka Biblioteka Cyfrowa	http://www.sbc.nowysacz.pl/dlibra	Nowy Sącz
5	Małopolska Biblioteka Cyfrowa	http://mbc.malopolska.pl/dlibra	Kraków
6	Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa	http://pbc.up.krakow.pl/dlibra	Kraków
7	PTTK Oddział „Ziemi Oświęcimskiej”	http://www.pttk.oswiecim.net.pl/?page_id=362	Oświęcim
8	Trzy wschodnie niewole kapitana Lasoty	http://www.ank.gov.pl/lasota/index.html	Kraków
9	Repozytorium Instytucjonalne Krakowskiej Archiwum	https://repozytorium.ka.edu.pl/	Kraków
10	ELPIS diecezjalny ośrodek kultury prawosławnej	http://www.okp-elpis.pl/index,0,0,Strona%20g%C5%82%C3%B3wna.html	Gorlice
11	Archiwum Stowarzyszenia Sieci Solidarności	http://www.sss.net.pl/	Kraków
12	Biblioteka Publiczna w Tuchowie	http://biblioteka.tuchow.pl/	Tuchów
13	Fundacja im. Zofii Rydet	http://www.galeria.fundacjarydet.pl/	Kraków
14	Medialne Archiwum Jana Pawła II	http://www.archiwumjp2.pl/	Kraków
15	Fundacja Kobieca "eFKa"	http://www.efka.org.pl/	Kraków
16	Fundacja Kultury Chrześcijańskiej "Znak"	http://www.fundacja.znak.org.pl/	Kraków

finansowa_2-1-2_19022018.pdf. Wśród beneficjentów są m.in.: Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie, Muzeum Archeologiczne w Krakowie, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie.

³⁸⁸ Stan na dzień 31 grudnia 2015 r. *Działalność instytucji kultury w województwie małopolskim w 2015 r.*, opracowanie sygnalne nr 9 Urzędu Statystycznego w Krakowie, lipiec 2016, s. 3.

³⁸⁹ <http://ct.mhk.pl/wps/portal/>.

³⁹⁰ *Kultura w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, s. 78.

³⁹¹ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r., na podstawie badań Małopolskiego Instytutu Kultury, raport pn. *Cyfrowe praktyki i strategie udostępniania i odbioru dziedzictwa kulturowego w Polsce w latach 2004-2014 z późniejszymi uzupełnieniami*, <http://cyfrowe-dziedzictwo-kulturowe.mik.krakow.pl/>.

³⁹² Tamże.

17	Fundacja Przestrzeń Kobiet	http://www.przestrzenkobiet.pl/pl/home/	Kraków
18	Gminna Biblioteka Publiczna im. Ambrożego Grabowskiego w Kętach	http://kety.archiwa.org/	Kęty
19	Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Asnyka w Trzebinii	http://trzebinia.archiwa.org/	Trzebinia
20	Miejska Biblioteka Publiczna w Chrzanowie	http://chrzanow.archiwa.org/	Chrzanów
21	Stowarzyszenie Auschwitz Memento	http://www.auschwitzmemento.pl/	Oświęcim
22	Stowarzyszenie Cyfrowa Galicja	http://bc.cyfrowagalicja.pl/dlibra	Tarnów
23	Stowarzyszenie Maj 77	http://www.maj77.org.pl/	Kraków
24	Stowarzyszenie Przyjaciół Almanachu Muszyny	http://www.almanachmuszyny.pl	Muszyna
25	Stowarzyszenie Romów w Polsce	http://www.stowarzyszenie.romowie.net/aktualnosci-2.html	Oświęcim
26	Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa	http://www.tmhzk.krakow.pl/	Kraków
27	Zamek Królewski na Wawelu	http://www.wawel.krakow.pl	Kraków
28	Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygielzowie i Zamek Lipowiec	http://www.mnpe.pl/	Babice
29	Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie	http://www.mhf.krakow.pl/	Kraków
30	Muzeum Historyczne Miasta Krakowa	http://www.mhk.pl/cyfrowy-thesaurus	Kraków
31	Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce-Zdroju	http://www.muzeum-orkana.pl/index.php	Rabka-Zdrój
32	Muzeum Regionalne PTTK im. Władysława Kowalskiego w Dobczycach	www.zamek.dobczyce.pl	Dobczyce
33	Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego	http://www.maius.uj.edu.pl/	Kraków
34	Muzeum Archidiecezjalne Kardynała Karola Wojtyły	http://www.muzeumkra.diecezja.pl/index.htm	Kraków
35	Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie	http://mck.krakow.pl/	Kraków
36	Wirtualne Muzea Małopolski	http://muzea.malopolska.pl/	Kraków
37	Amber Muzeum w Krakowie	http://ambermuseum.wkraj.pl/#/68813/0	Kraków
38	Muzeum Archeologiczne w Krakowie	http://ma.wkraj.pl/#/60467/0	Kraków
39	Zamek Królewski w Dobczycach	http://zamekio.wkraj.pl/#/38879/0	Dobczyce
40	Muzeum Narodowe w Krakowie	http://mnk.pl/zasoby-cyfrowe	Kraków
41	Cyfrowe Muzeum Narodowego Teatru Starego w Krakowie	http://www.cyfrowemuzeum.stary.pl/	Kraków
42	Muzeum Etnograficzne w Krakowie	http://etnomuzeum.eu/	Kraków
43	Sakralne Dziedzictwo Małopolski: Uniwersytet Papieski im. Jana Pawła II w Krakowie	http://www.upjp2.edu.pl/pracownia-inwentaryzacji-i-digitalizacji-zabytk%C3%B3w/sakralne-dziedzictwo-ma%C5%82opolski	Kraków
44.	Nowohucka Biblioteka Cyfrowa (NHBC)	http://cyfrowa.biblioteka.krakow.pl	Kraków

W Krakowie Warsztat Innowacji Społecznych realizuje program *Ekultura*, którego celem jest badanie i rozwój digitalizacji dziedzictwa kulturowego³⁹³. Centrum Cyfrowe prowadzi obecnie szeroko zakrojoną analizę procesu digitalizacji zasobów polskich instytucji kultury, poczynając od analizy i diagnozy modelu funkcjonowania instytucji odpowiedzialnych za wdrażanie digitalizacji w Polsce, przez ewaluację przeprowadzonych programów digitalizacyjnych z punktu widzenia efektów i standardów udostępniania, aż po identyfikację grup użytkowników (end user'ów) – zarówno tych potencjalnych, jak i tych faktycznych, oraz stworzenie rekomendacji dla instytucji w celu wsparcia bardziej efektywnego docierania do odbiorców, zarówno w kraju i na świecie. Projekt będzie realizowany do końca 2018 roku³⁹⁴.

Archiwa Państwowe prowadzą stronę www.szukajwarchiwach.pl, która została uruchomiona przez Narodowe Archiwum Cyfrowe w październiku 2009 roku. Aktualnie³⁹⁵ strona ta zawiera bazę ponad 28

³⁹³ <http://ekultura.org/>.

³⁹⁴ <https://centrumcyfrowe.pl/projekty/badania-instytucji-kultury/digitalizacja-ewaluacja/>.

³⁹⁵ Stan na 31 stycznia 2018 r.

mln skanów dokumentów. Docelowo ma to być ujednoczone, jedyne repozytorium cyfrowe dla całego zasobu archiwalnego w Polsce³⁹⁶.

Zbiory dziedzictwa (muzealia, archiwa, inne zasoby bibliotek, kościoła itp.) w Małopolsce – zarówno pod względem wartości, jak i liczebności – wyróżniają się na tle kraju. W 2016 roku muzea w województwie małopolskim były w posiadaniu 4,7 mln muzealiów (jednostek inwentarzowych)³⁹⁷. Z tego powodu digitalizacja całości zasobów będzie długotrwała. Pozytywnie należy rozpatrywać fakt, że digitalizacja i cyfryzacja są jednym z priorytetów zapisanych w Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego, co ma też odzwierciedlenie np. w regulaminach konkursów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego, ze środków którego wspierane są regionalne projekty digitalizacyjne.

3. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w regionie

3.1 Programy opieki nad zabytkami – gminne i powiatowe

Zgodnie z artykułem 87, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, *zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami*. Dokumenty te przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Programy w intencji ustawodawcy mają porządkować i wprowadzać elementy perspektywicznego planowania w obszarze ochrony zabytków. Zapisy ustawowe nie gwarantują jednak pełnej aktywności i uchwalania stosownych programów przez jednostki samorządu terytorialnego, także na terenie Małopolski.

Problematyka programów opieki nad zabytkami koresponduje z zagadnieniem ewidencji zabytków. W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zapisano³⁹⁸, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty oraz gminy. Posiadanie ewidencji zabytków jest więc warunkiem *sine qua non* do opracowania programów. Warunek ten na terenie Małopolski spełnia 135 gmin³⁹⁹ (z 182 tego typu jednostek samorządu terytorialnego w regionie, tj. ponad 74% ogółu). Zaznaczyć należy jednocześnie, że prowadzone przez gminy gminne ewidencje zabytków są stosunkowo rzadko aktualizowane. Sytuacja tego typu powoduje negatywne implikacje w zakresie jakości tworzonych programów opieki nad zabytkami.

Obowiązujące **gminne programy opieki nad zabytkami posiada** tylko **40 gmin** w regionie⁴⁰⁰ (21,98% wszystkich małopolskich samorządów gminnych). Informacja ta znajduje również potwierdzenie w wynikach badania ankietowego⁴⁰¹, w którym 28,69% gmin wskazało, że posiada taki dokument. Kilkuprocentowa rozbieżność może wynikać z faktu, że ankieta wypełniona została przez gminy prowadzące bardziej aktywną politykę w zakresie ochrony zabytków, jednocześnie odpowiedzi ujęte w ankietach były jedynie deklaracjami samorządów. Należy zauważyć, że pomimo niskiego odsetka gmin realizujących swoje ustawowe zadania w zakresie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami w oparciu o dokument programowy z kilkuletnią perspektywą, aktualna sytuacja w tym zakresie przedstawia się trochę lepiej niż w okresie tworzenia poprzedniej wersji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami. W 2014 roku jedynie 30 gmin posiadało aktualne programy. Warto dodać, że 19 gminnych programów opieki nad zabytkami utraciło swoją ważność niedawno, w 2017 roku. Sytuacja ta wystąpiła w gminach: Biskupice, Brzeźnica, Czchów, Gorlice, Gromnik, Grybów, Iwanowice, Jerzmanowice-Przegonia, Kalwaria Zebrzydowska, Kamionka Wielka, Krzeszowice, Lipnica Wielka, Łapsze Niżne, Ochotnica Dolna, Raba Wyżna, Szczurowa, Tuchów, Wierzchosławice i Wiśniowa. Część z gmin pracuje nad aktualizacją dokumentów. Zgodnie z informacją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków⁴⁰², m.in. samorzady Raby Wyżnej i Ochotnicy Dolnej opracowały nowy program i są w trakcie stosownych uzgodnień konserwatorskich⁴⁰³.

Skalę aktywności jednostek samorządu terytorialnego w zakresie tworzenia programów opieki nad zabytkami dobrze oddaje całłościowy bilans sporządzonych i uchwalonych dokumentów w okresie od

³⁹⁶ http://www.szukajwarchiwach.pl/o_serwisie.

³⁹⁷ *Działalność instytucji kultury w województwie małopolskim w 2016 r.*, opracowanie sygnałowe nr 9 Urzędu Statystycznego w Krakowie, lipiec 2017, s. 2.

³⁹⁸ Art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

³⁹⁹ Dane z pisma Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie z dnia 5 marca 2018 r., znak: OZKr.5133.15.2018.DW.

⁴⁰⁰ Stan na dzień 31 marca 2018 r.

⁴⁰¹ Badanie ankietowe przeprowadzone wśród małopolskich gmin i powiatów zostało realizowane na potrzeby opracowania *Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021* w dniach 22.02-15.03.2018 r. W badaniu uczestniczyło 122 z 182 gmin w regionie (67% ogółu) oraz 15 z 19 małopolskich powiatów (78,95% ogółu).

⁴⁰² Dane z pisma Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie z dnia 5 marca 2018 r., znak: OZKr.5133.15.2018.DW.

⁴⁰³ Stolica Małopolski, miasto Kraków od 2016 r. nie posiada aktualnego gminnego programu opieki nad zabytkami.

nastania obowiązku ustawowego – 2003 roku – do końca 2017 roku. W tym okresie w Małopolsce opracowano łącznie 67 gminnych programów opieki nad zabytkami⁴⁰⁴. Największą wzrost liczby tego rodzaju dokumentów gminnych odnotowano w latach 2010-2013.

Tabela 41

Wykaz obowiązujących gminnych programów opieki nad zabytkami w województwie małopolskim⁴⁰⁵			
Lp.	Gmina	Powiat	Okres obowiązywania
1	Andrychów	wadowicki	2017-2020
2	Biecz	gorlicki	2016-2019
3	Bobowa	gorlicki	2017-2020
4	Bolesław	olkuski	2018-2021
5	Borzęcin	brzeski	2015-2018
6	Brzeszcze	oświęcimski	2016-2019
7	Charsznica	miechowski	2016-2019
8	Dąbrowa Tarnowska	dąbrowski	2017-2020
9	Dobczyce	myślenicki	2017-2020
10	Drwinia	bocheński	2015-2018
11	Gręboszów	dąbrowski	2018-2021
12	Igołomia-Wawrzeńczyce	krakowski	2016-2020
13	Iwkowa	brzeski	2018-2021
14	Jordanów (gmina wiejska)	suski	2014-2018
15	Klucze	olkuski	2016-2020
16	Krościenko nad Dunajcem	nowotarski	2015-2018
17	Lubień	myślenicki	2014-2018
18	Mędrzechów	dąbrowski	2017-2020
19	Moszczenica	gorlicki	2015-2019
20	Mszana Dolna	limanowski	2017-2021
21	Muszyna	nowosądecki	2017-2020
22	Nowy Targ (miasto)	nowotarski	2016-2019
23	Olkusz	olkuski	2015-2018
24	Osiek	oświęcimski	2016-2019
25	Oświęcim (miasto)	oświęcimski	2015-2018
26	Pcim	myślenicki	2014-2018
27	Piwniczna-Zdrój	nowosądecki	2016-2019
28	Pleśna	tarnowski	2014-2020
29	Podegrodzie	nowosądecki	2017-2020
30	Radłów	tarnowski	2017-2020
31	Rzezawa	bocheński	2016-2019
32	Siepraw	myślenicki	2016-2019
33	Skrzyszów	tarnowski	2017-2020
34	Stryszów	wadowicki	2016-2019
35	Sucha Beskidzka	suski	2015-2018
36	Tarnów (gmina wiejska)	tarnowski	2017-2020
37	Tokarnia	myślenicki	2014-2018
38	Wadowice	wadowicki	2016-2019
39	Wojnicz	tarnowski	2017-2020

⁴⁰⁴ Tamże. Urząd zaznacza jednocześnie, że nie posiada informacji, które gminy przyjęły uchwały o podjęciu zaopiniowanych programów.

⁴⁰⁵ Tamże oraz na podstawie analizy Dziennika Urzędowego Województwa Małopolskiego, <http://edziennik.malopolska.uw.gov.pl>.

W przypadku samorządu powiatowego możemy mówić o podobnej sytuacji oraz tendencjach obserwowanych w poprzednich latach. Aktualne **powiatowe programy opieki nad zabytkami posiada jedynie 4** spośród 19 **powiatów ziemskich** w Małopolsce (21,05% samorządów powiatowych). Oprócz powiatów: gorlickiego, nowotarskiego, oświęcimskiego i wadowickiego, program opieki nad zabytkami w minionych latach, biorąc pod uwagę cały okres obowiązywania ustawy i obowiązku opracowywania tych dokumentów przez samorzady, posiadał jedynie powiat krakowski (był to program na lata 2013-2016). Trzy spośród czterech aktywnych w tym obszarze powiatów (gorlicki, nowotarski, wadowicki) posiadało wcześniejsze edycje czteroletnich programów opieki nad zabytkami. Władze wymienionych jednostek samorządu terytorialnego widzą potrzebę ciągłej i usystematyzowanej polityki w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Tabela 42

Wykaz obowiązujących powiatowych programów opieki nad zabytkami w województwie małopolskim ⁴⁰⁶		
Lp.	Powiat	Okres obowiązywania
1	Gorlicki	2017-2020
2	Nowotarski	2014-2018
3	Oświęcimski	2015-2018
4	Wadowicki	2016-2020

Problem braku gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami nabiera szczególnej wagi w kontekście podjętego, nowego *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*⁴⁰⁷. W tym ważnym dla polityki regionalnej dokumencie dokonano m.in. delimitacji obszarów funkcjonalnych ochrony krajobrazu i dziedzictwa kulturowego. Zgodnie z zapisami planu polityka przestrzenna w tym przypadku ukierunkowana będzie m.in. na szczególną opiekę nad obiektami dziedzictwa kulturowego o znaczeniu regionalnym, w zakresie ochrony wartości zabytkowych i ich wykorzystania. Szczególnie niepokoi sytuacja, w której duża liczba samorządów wchodzących w skład rozproszonego obszaru funkcjonalnego nie posiada programów opieki nad zabytkami. Biorąc pod uwagę tę zmienną, można zauważyć, że najgorzej przedstawia się sytuacja w powiecie tatrzańskim. Poza tym, na terenie powiatu miechowskiego i proszowickiego nie obowiązują ani jeden plan, a obszary te nie zostały zaliczone w przeważającej części do przywoływanego obszaru funkcjonalnego. Analogiczna sytuacja występuje w powiecie nowosądeckim, gdzie na 17 gmin programy opieki nad zabytkami posiadają jedynie 2 gminy. Niepokoi również fakt, że spośród małopolskich miast na prawach powiatu, które charakteryzują się dużym potencjałem związanym z dziedzictwem kulturowym, zarówno w skali krajowej, jak i europejskiej, zarówno Kraków, jak i Nowy Sącz i Tarnów nie posiadają aktualnych programów opieki nad zabytkami.

Gminne programy opieki nad zabytkami:

1. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Andrychów* na lata 2017-2020 (uchwała nr XL/397/17 Rady Miejskiej w Andrychowie z dnia 26 października 2017 roku);
2. *Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Biecz* na lata 2016-2019 (uchwała nr XVI/196/2016 Rady Miejskiej w Bieczu z dnia 29 lutego 2016 roku);
3. *Program Opieki nad Zabytkami Gminy Bobowa* na lata 2017-2020 (uchwała nr XXVII/235/16 Rady Miejskiej w Bobowej z dnia 19 grudnia 2016 roku);
4. *Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Bolesław* na lata 2018-2021 (uchwała nr XXXIII/316/2017 Rady Gminy Bolesław z dnia 18 września 2017 roku);
5. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Borzęcin* na lata 2015-2018 (uchwała nr XI/75/2015 Rady Gminy Borzęcin z dnia 18 września 2015 roku);
6. *Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzeszcze* na lata 2016-2019 (uchwała nr XX/147/2016 Rady Miejskiej w Brzeszczach z dnia 28 stycznia 2016 roku);

⁴⁰⁶ Na podstawie analizy Dziennika Urzędowego Województwa Małopolskiego: <http://edziennik.malopolska.uw.gov.pl>.

⁴⁰⁷ Uchwała nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r.

7. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Charsznica*** na lata 2016-2019 (uchwała nr XIX/120/2016 Rady Gminy Charsznica z dnia 29 czerwca 2016 roku);
8. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami w **Gminie Dąbrowa Tarnowska*** na lata 2017-2020 (uchwała nr XXV/349/16 Rady Miejskiej w Dąbrowie Tarnowskiej z dnia 29 grudnia 2016 roku);
9. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Gminy i Miasta Dobczyce*** na lata 2017-2020 (uchwała nr XLII/282/17 Rady Miejskiej w Dobczycach z dnia 13 września 2017 roku);
10. *Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Drwinia** na lata 2015-2018* (uchwała nr V/32/15 Rady Gminy w Drwini z dnia 26 lutego 2015 roku);
11. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla **Gminy Gręboszów*** na lata 2018-2021 (uchwała nr XXII/199/2018 Rady Gminy Gręboszów z dnia 27 marca 2018 roku);
12. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla **Gminy Igołomia-Wawrzeńczyce*** na lata 2016-2020 (uchwała nr XV/112/2016 Rady Gminy Igołomia-Wawrzeńczyce z dnia 31 maja 2016 roku);
13. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla **Gminy Iwkowa** na lata 2018-2021* (uchwała nr XLI/281/18 Rady Gminy w Iwkowej z dnia 26 marca 2018 roku);
14. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla **Gminy Jordanów** na lata 2014-2018* (uchwała nr XXXIII/282/2014 z 21 sierpnia 2014 roku);
15. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Klucze** na lata 2016-2020* (uchwała nr XXII/147/2016 Rady Gminy Klucze z dnia 23 czerwca 2016 roku);
16. *Program Opieki nad Zabytkami dla **Gminy Krościenko nad Dunajcem** na lata 2015-2018* (uchwała nr VII/49/2015 Rady Gminy Krościenko nad Dunajcem z dnia 23 kwietnia 2015 roku);
17. *Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Lubień** na lata 2014-2018* (uchwała nr LVIII/264/2014 Rady Gminy Lubień z dnia 18 stycznia 2014 roku);
18. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla **Gminy Mędrzechów*** na lata 2017-2020 (uchwała nr XXII/157/17 Rady Gminy Mędrzechów z dnia 31 marca 2017 roku);
19. *Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Moszczenica*** na lata 2015-2019 (uchwała nr IX/48/15 Rady Gminy Moszczenica z dnia 30 czerwca 2015 roku);
20. *Program opieki nad zabytkami **Gminy Mszana Dolna*** na lata 2017-2021 (uchwała nr XL/445/2017 Rady Gminy Mszana Dolna z dnia 26 września 2017 roku);
21. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla **Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna*** na lata 2017-2020 (uchwała nr XXXI/369/2017 Rady Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna z dnia 23 lutego 2017 roku);
22. *Gminny Program Opieki Nad Zabytkami **Miasta Nowy Targ*** na lata 2016-2019 (uchwała nr XXX/275/2016 Rady Miasta Nowy Targ z dnia 5 grudnia 2016 roku);
23. *Gminny program opieki nad zabytkami **Miasta i Gminy Olkusz*** na lata 2015-2018 (uchwała nr VIII/145/2015 Rady Miejskiej w Olkusz z dnia 15 września 2015 roku);
24. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Osiek*** na lata 2016-2019 (uchwała nr XXIII/149/2016 Rady Gminy Osiek z dnia 28 listopada 2016 roku);
25. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Miasta Oświęcim*** na lata 2015-2018 (uchwała nr XIII/226/15 Rady Miasta Oświęcim z dnia 30 września 2015 roku);
26. *Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Pcim** na lata 2014-2018* (uchwała nr XLVIII/307/2014 Rady Gminy Pcim z dnia 1 sierpnia 2014 roku);
27. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Miasta i Gminy Piwniczna-Zdrój*** na lata 2016-2019. (uchwała nr XXI/134/16 Rady Miasta i Gminy Piwniczna-Zdrój z dnia 11 marca 2016 roku);
28. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Pleśna** na lata 2014-2018* (uchwała nr XLIV/327/14 Rady Gminy Pleśna z dnia 29 września 2014 roku);
29. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Podegrodzie*** na lata 2017-2020 (uchwała nr XXXIV/398/2017 Rady Gminy Podegrodzie z dnia 27 grudnia 2017 roku);
30. *Gminny Program Opieki Nad Zabytkami **Gminy Radłów*** na lata 2017-2020 (uchwała nr XXX/266/17 Rady Miejskiej w Radłowie z dnia 30 marca 2017 roku);

31. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla **Gminy Rzezawa*** na lata 2016-2019 (uchwała nr XVI/108/2016 Rady Gminy Rzezawa z dnia 18 kwietnia 2016 roku);
32. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Siepraw*** na lata 2016-2019 (uchwała nr XII/116/16 Rady Gminy Siepraw z dnia 3 marca 2016 roku);
33. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Skrzyszów*** na lata 2017-2020 (uchwała nr XXVIII/253/17 Rady Gminy Skrzyszów z dnia 28 kwietnia 2017 roku);
34. *Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Stryszów*** na lata 2016-2019 (uchwała nr XII/105/2015 Rady Gminy w Stryszowie z dnia 29 grudnia 2015 roku);
35. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla **Miasta Sucha Beskidzka** na lata 2015-2018* (uchwała nr III/22/2015 Rady Miejskiej w Suchej Beskidzkiej z dnia 27 stycznia 2015 roku);
36. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2017-2020 dla **Gminy Tarnów*** (uchwała nr XXVII/302/2017 rady gminy Tarnów z dnia 31 marca 2017 roku);
37. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Tokarnia** na lata 2014-2018* (uchwała nr XXXVIII/225/2014 Rady Gminy Tokarnia z dnia 25 czerwca 2014 roku);
38. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami **Gminy Wadowice*** na lata 2016-2019 (uchwała nr XX/160/2016 Rady Miejskiej w Wadowicach z dnia 27 kwietnia 2016 roku);
39. *Gminny Program Opieki Nad Zabytkami dla **Gminy Wojnicz*** na lata 2017-2020 (uchwała nr XXXIV/364/2017 Rady Miejskiej w Wojniczu z dnia 28 grudnia 2017 roku);
40. *Program Opieki nad Zabytkami dla **Miasta i Gminy Wolbrom** na lata 2015-2018* (uchwała nr VII/49/2015 Rady Miejskiej w Wolbromiu z dnia 30 kwietnia 2015 roku).

Powiatowe programy opieki nad zabytkami:

1. *Program Opieki nad Zabytkami **Powiatu Gorlickiego*** na lata 2017-2020 (uchwała nr XXIII/132/16 Rady Powiatu Gorlickiego z dnia 29 grudnia 2016 roku);
2. *Powiatowy Programu Opieki nad Zabytkami **Powiatu Nowotarskiego** na lata 2014-2018* (uchwała nr 274/XXXVII/2013 Rady Powiatu Nowotarskiego z dnia 30 grudnia 2013 roku);
3. *Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2015-2018 **Powiat Oświęcimski*** (uchwała nr X/96/2015 Rady Powiatu w Oświęcimiu z dnia 23 września 2015 roku);
4. *Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami **Powiatu Wadowickiego*** na lata 2016-2020 (uchwała nr XIX/171/16 Rady Powiatu w Wadowicach z dnia 13 października 2016 roku).

3.2 Wydane pozwolenia i postanowienia konserwatorskie

Narzędziami nadzoru konserwatorskiego oraz kontroli jakości sprawowanej właścicielskiej opieki nad zabytkami wpisanymi do rejestru zabytków jest spoczywający na właścicielach i posiadaczach obiektów obowiązek uzgodnienia ze służbami konserwatorskimi – przed podjęciem działań dotyczących zabytku – dokumentacji konserwatorskiej, budowlanej lub projektowej i uzyskania pozwolenia konserwatorskiego⁴⁰⁸. Zgodnie z artykułem 36 ustęp 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, pozwolenia konserwatorskie wydaje się *na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo do rejestru, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego*.

Wojewódzki Konserwator Zabytków wydaje rocznie ok. 3 175⁴⁰⁹ pozwoleń i postanowień konserwatorskich dotyczących działań prowadzonych przy zabytkach położonych w granicach administracyjnych województwa małopolskiego, w szczególności akceptujących zamierzenia realizacji w obiektach zabytkowych prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych. Skala wydawanych decyzji w tym zakresie świadczy o aktywności właścicieli i posiadaczy zabytków i

⁴⁰⁸ Wcześniej także stanowiska wydanego (w toku sprawy) w formie postanowienia konserwatorskiego, na podstawie którego wojewódzki konserwator zabytków zatwierdzał pod względem konserwatorskim program prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich, badań architektonicznych lub projekt budowlany. Aktualny tryb wydawania pozwoleń konserwatorskich określa *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków* (Dz. U. z 2017 r., poz. 1265).

⁴⁰⁹ Średnia została obliczona na podstawie danych z lat 2008-2016 (9 lat).

podejmowaniu przez nich działań zmierzających do wywiązania się z ustawowego obowiązku – zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Zdecydowanie najczęściej decyzji dotyczy akceptacji działań prowadzonych w obiektach wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych (czyli odnosi się głównie do robót budowlanych), w dalszej kolejności dotyczy zabytków archeologicznych, zieleni i obiektów ruchomych (dla przykładu w 2016 roku było to odpowiednio: 67,50%, 19,04%, 9,54% i 3,92% wszystkich wydanych pozwoleń i postanowień konserwatorskich)⁴¹⁰.

W 2016 roku Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków wydał w sumie 2 957 pozwoleń i postanowień konserwatorskich, w tym dotyczących: zabytków nieruchomych – 1 996, archeologicznych – 563, zabytkowej zieleni – 282 i obiektów ruchomych – 116. We wcześniejszym, 2015, roku 2 046 sporządzonych pozwoleń konserwatorskich odnosiło się odpowiednio do: zabytków nieruchomych – 1 290, zabytków archeologicznych – 462, zabytków zieleni – 212, zabytków ruchomych – 82. W tym samym okresie opracowano też 508 postanowień konserwatorskich. W 2014 roku właścicielom i użytkownikom zabytków wydano 1 870 pozwoleń konserwatorskich, w tym dotyczących: nieruchomości – 1 206, archeologii – 422, zieleni – 150, ruchomości – 92. Poza tym opracowano także 383 postanowienia konserwatorskie.

Dodatkowo, poza pozwoleńiami i postanowieniami konserwatorskimi, służby konserwatorskie sporządzają opinie i zalecenia konserwatorskie. W 2016 roku opracowano 2 149 takich stanowisk i pouczeń, w 2015 roku – 2 427, w 2014 roku – 2 219, a w 2013 roku – aż 9 526. Tego rodzaju dokumenty sporządzane są na wniosek właścicieli i posiadaczy zabytków, głównie w celu uzyskania wytycznych do planowanych do wykonania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytków.

Tabela 43

Liczba wydanych pozwoleń i postanowień konserwatorskich przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w latach 2008-2016 ⁴¹¹	
Rok	Liczba wydanych pozwoleń i postanowień
2016	2 957
2015	2 554
2014	2 253
2013	3 836
2012	4 681
2011	3 618
2010	3 200
2009	2 808
2008	2 675

3.3 Obiekty zabytkowe, których istnienie jest szczególnie zagrożone

Stan zachowania zasobów materialnego dziedzictwa podlega ciągłym zmianom w czasie. Procesy niszczenia w największym zakresie dotyczą obiektów drewnianych. Przyczyny degradacji, której ulegają także obiekty murowane, są różnorodne: od czynników mechanicznych (drgań, spadku wytrzymałości materiałów konstrukcyjnych), po moralne (utrata funkcjonalności wskutek zmieniających się potrzeb użytkowników i rozwoju techniki). Nie mniej ważne dla zachowania obiektów zabytkowych są przyczyny losowe (takie jak np. pożary, wypadki). Również źle przeprowadzone remonty mogą stanowić poważne zagrożenie dla zachowania autentycznej substancji zabytkowej⁴¹².

Najwyższa Izba Kontroli, po przeprowadzonej w 2017 roku na terenie dwóch województw: małopolskiego i podkarpackiego, kontroli – której celem była ocena należytego zabezpieczenia obiektów drewnianych, ich udostępniania oraz wykorzystywania w promocji regionu⁴¹³ – wykazała

⁴¹⁰ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

⁴¹¹ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

⁴¹² Arvay-Podhalańska E., Podhalański B., *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego. Diagnoza uwarunkowań kulturowych dla rozwoju przestrzennego regionu*, Instytut Rozwoju Miast, 2012 r., s. 73.

⁴¹³ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/rekreacja-i-kultura/nik-o-zabytkach-architektury-drewnianej-oraz-ich-wykorzystaniu-w-promocji-regionu.html>. Szczegółowymi badaniami objęto 2 wojewódzkie urzędy ochrony zabytków, 2 urzędy marszałkowskie, 9 urzędów miast/gmin, realizację prac konserwatorskich, restauratorskich lub roboty budowlane finansowane ze środków

istnienie poważnych zagrożeń dla przetrwania nawet najbardziej znanych czy cennych zabytków. *Większość zabytków architektury drewnianej pozostaje poza kontrolą służb konserwatorskich, a rejestry prowadzone przez wojewódzkich konserwatorów zabytków mają formę papierowych ksiąg i nie dostarczają pełnej wiedzy o ich stanie.*⁴¹⁴ W Małopolsce w latach 2014-2016 z rejestru zabytków wykreślono 10 drewnianych nieruchomości (a wpisano tylko 4 nowe), a z wojewódzkiej ewidencji zabytków 389 takich obiektów z powodu ich utraty (obiekty przestały istnieć)⁴¹⁵. W ten sposób bezpowrotnemu zniszczeniu uległ m.in. dwór w Klimontowie i chałupa nr 7 w Chochołowie. Jednocześnie większość gmin nie opracowała i nie przyjęła (i nadal nie posiada) gminnych programów opieki nad zabytkami, które mogłyby ustalać priorytety lokalnej ochrony zabytków i aktywizować właścicieli do skutecznej ochrony zabytkowych własności, zapobiegając tym samym postępującej degradacji czy bezpowrotnej utracie cennych historycznie i kulturowo obiektów i zespołów zabudowy drewnianej. Poddane kontroli gminy, na terenie których znajdowały się zabytki drewniane, w niewielkim stopniu działały na rzecz ich ochrony. Kontrola wykazała, że mimo upływu lat stan zabezpieczeń przeciwpożarowych tego rodzaju zabytków nadal nie jest wystarczający, brak także przeglądów technicznych obiektów⁴¹⁶. Głównym problemem związanym z ochroną zabytków drewnianych jest nietrwałość budulca. Obiekty nieużytkowane, pozostające bez opieki bardzo szybko ulegają degradacji materiałowej. Przykładem jest Polana Podokólne, gdzie zagrożona jest grupa szałasów pasterskich, stanowiąca przykład unikatowej zabudowy pasterskiej jaka występowała na terenie Tatr i Podtatrza. Dla ich ochrony nie wystarczy remont czy działania odtworzeniowe, potrzeba stałej opieki właścicielskiej⁴¹⁷. Innym wyzwaniem jest sytuacja zagrożonych obiektów zabytkowych na obszarach poddawanych silnej presji inwestorskiej (np. miasto Zakopane⁴¹⁸). Kategorią obiektów trudnych w utrzymaniu i gospodarowaniu są także zabytki, dla których nie łatwo znaleźć nowe formy użytkowania, w sytuacji kiedy utraciły one pierwotne funkcje (np. forty, obiekty przemysłowe, dawne obiekty użyteczności publicznej – szpitale, zabytki pożydowskie). Kolejną dużą grupę tworzą zabytki, które niszczeją z powodu braku zainteresowania ich właścicieli lub nieustalonej sytuacji właścicielskiej.

Krajowa kwerenda zasobów dziedzictwa wskazała⁴¹⁹ iż najbardziej zagrożoną grupą funkcjonalną w skali kraju – głównie z powodów historycznych i problemów własnościowych – są obiekty rezydencjonalne. Zagrożone jest istnienie 16,27% pałaców i dworów (773 obiekty). W przypadku Małopolski zagrożone jest zniszczeniem 11,64% takiego regionalnego zasobu (44 obiekty)⁴²⁰. Kolejną grupę stanowią zamki – w wyniku lustracji terenowej stwierdzono, że 15,40% z nich (62 zabytki) wymaga pilnej interwencji, w przeciwnym razie utracą walory, dla których objęto je ochroną konserwatorską⁴²¹. Wśród wymienionych jest 1 obiekt lokowany na terenie województwa małopolskiego – są to ruiny średniowiecznego zamku na Panieńskiej Górze w Wielkiej Wsi (gmina Wojnicz). W skali całego kraju za zagrożone utratą wartości uznano także 6,65% zasobów architektury obronnej (63 obiekty), z czego blisko 1/3 to XIX-wieczne ziemno-murowane forty Twierdzy Kraków, stanowiące 19 z 20⁴²² wskazanych dzieł obronnych w województwie małopolskim⁴²³. We wszystkich

publicznych oraz stan 25 zabytków drewnianych, stan zewnętrzny 64 obiektów drewnianych na terenie kontrolowanych gmin. Uzyskano dodatkowe informacje łącznie od 294 gmin.

⁴¹⁴ Tamże.

⁴¹⁵ Służby konserwatorskie nie były w stanie temu zapobiec, ze względu na niewielką liczbę kontroli oraz długotrwałość postępowań pokontrolnych. W latach 2014-2016 kontrolami objęto 112 zabytków drewnianych w Małopolsce (17,5% tego typu obiektów).

⁴¹⁶ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/rekreacja-i-kultura/nik-o-zabytkach-architektury-drewnianej-oraz-ich-wykorzystaniu-w-promocji-regionu.html>. Kontrola została przeprowadzona w Małopolsce i na Podkarpaciu – stan zabezpieczeń obiektów w województwie małopolskim oceniono jako zdecydowanie lepszy.

⁴¹⁷ <http://www.gazetakrakowska.pl/wiadomosci/podhale/a/jurgow-gorale-musza-naprawic-zabytkowe-szalasy-na-swoj-koszt,10736090/>. Właściciele na to nie stać, poza tym nie widzą sensu w inwestowanie w obiekty, których już nie użytkują.

⁴¹⁸ Gmina Zakopane nie posiada gminnego programu opieki nad zabytkami, na jej terenie występują przypadki niszczenia drewnianej substancji miasta w pożarach. Kontrolerzy NIK wnieśli zastrzeżenia do pracy Miejskiego Konserwatora Zabytków w Zakopanem, który ich zdaniem nie zapewnił bieżącego, sprawnego nadzoru nad zabytkowymi obiektami, choć na terenie gminy na koniec 2016 r. znajdowało się ponad 1 400 obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, w tym 1 180 drewnianych (z czego 64 to zabytki wpisane do rejestru zabytków). Dane: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/rekreacja-i-kultura/nik-o-zabytkach-architektury-drewnianej-oraz-ich-wykorzystaniu-w-promocji-regionu.html>.

⁴¹⁹ *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*. Kwerenda prowadzona była przez pracowników Narodowego Instytutu Dziedzictwa i trwała w latach 2008-2016. Trudno jest ocenić, ze względu na dynamikę sytuacji, ile pojawiło się nowych zagrożeń oraz ile obiektów wskazanych w raporcie z badań nie jest już zagrożonych. Duża część obiektów (wymagających interwencji) znajduje się na pewnym etapie prac związanych z ich ochroną (prace zabezpieczające, przygotowywanie dokumentacji, remont, nadawanie nowych funkcji) i odwrotnie, np. obiekty zabezpieczone tracą swoich dotychczasowych właścicieli lub funkcje, przechodząc tym samym w stan potencjalnego zagrożenia.

⁴²⁰ Tamże, s. 138.

⁴²¹ Tamże.

⁴²² Poza 19 obiektami Twierdzy Kraków jest także istnienie fortyfikacji polowej „Wały Szwedzkie” w Ćwikowie (pow. dąbrowski).

⁴²³ *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, s. 144.

województwach odnotowano zły stan techniczny obiektów przemysłowych (w skali kraju 14,47% zasobu, 299 obiektów), w sześciu potencjalne straty przekraczają 20%, w tym w Małopolsce (25,00%)⁴²⁴. Również w przypadku zespołów folwarcznych, które uchodzą za zabytki szczególnie narażone na zniszczenie, odsetek obiektów zagrożonych w województwie małopolskim przekroczył 20% (20,36%, 56 zabytków). W skali kraju za zagrożone uznano ponadto 7,68% obiektów klasyfikowanych jako inne (246 obiektów). Prawie 1/3 z nich znajduje się na terenie województwa małopolskiego, co jest spowodowane zaliczeniem do tej grupy weryfikacyjnej około 60 szałasów pasterskich w Tatrach i Gorcach⁴²⁵. Jako zagrożone utratą wartości zabytkowych wskazano w Polsce 261 cmentarzy (6,22% zlustrowanego zasobu), z tego 23 obiekty wskazano w Małopolsce (tj. 6,65% zasobu regionalnego). Aż 19 z nich stanowią cmentarze wojenne i jenieckie z czasów I wojny światowej⁴²⁶. Udział założeń zieleni zagrożonych utratą wartości zabytkowych w skali całego kraju to 6,87% zlustrowanego zasobu (do grupy tej zaliczono 496 obiektów). Znaczny udział zagrożonych założeń zieleni odnotowano również w województwie małopolskim (9,62% zasobu regionalnego, 40 przestrzeni obsadzonych zabytkową zielenią)⁴²⁷. Tym samym można uznać, że największe problemy, związane ze złym stanem zachowania i zagrożeniem utratą wartości zabytkowych, dotyczą w Małopolsce obiektów obronnych, przemysłowych, folwarcznych oraz szałasów pasterskich.

Tabela 44

Obiekty szczególnie zagrożone, które nie utraciły wartości zabytkowych w Małopolsce – podział według funkcji pierwotnej ⁴²⁸		
Kategoria	Liczba	Procent
Sakralne	25	6,61%
Obronne	20	5,29%
Użyteczności publicznej	15	3,97%
Zamki	1	0,26%
Rezydencjonalne	44	11,64%
Zieleń	40	10,58%
Folwarczne	56	14,82%
Gospodarcze	14	3,70%
Mieszkalne	45	11,91%
Przemysłowe	15	3,97%
Cmentarne	23	6,09%
Inne	80	21,16%
Razem	378	100%

W skali całego województwa małopolskiego zagrożone jest istnienie 378 obiektów zabytkowych (tj. 7,79% regionalnego zasobu). Zagrożenia mają zróżnicowane przyczyny – brak odpowiedniej opieki właścicielskiej, skomplikowana sytuacja prawna, zagrożenia naturalne, dekapitalizacja substancji budowlanej, brak zainteresowania miejscowych władz utrzymaniem obiektu i znalezienia dla niego niekolidującej funkcji współczesnej⁴²⁹. Problem dotyczy 80 obiektów skwalifikowanych jako inne (głównie szałasów pasterskich), 56 folwarcznych, 45 mieszkalnych (np. domów w zespole osiedla Mleko-dajówka w gminie Rabka-Zdrój), 44 rezydencji (np. pałacu w Facimiechu w gminie Skawina), 40 założeń zielonych (np. parku w zespole pałacowym w Bulowicach w gminie Kęty), 25 obiektów sakralnych (np. synagogi w Wieliczce), 23 cmentarzy (np. cmentarzy wojennych nr 75, 86, 96 z I wojny światowej w gminie Gorlice i cmentarzy wojennych nr 139 i 142 w gminie Ciężkowice), 20 obiektów architektury obronnej (głównie fortów Twierdzy Kraków), 15 obiektów uznawanych jako użyteczności publicznej (np. budynek SS Kuche w Brzezince w gminie Oświęcim), 15 obiektów przemysłowych (np. pieca kręgowego typu Hoffman w Plazie w gminie Chrzanów), 14 budowli klasyfikowanych jako gospodarcze oraz 1 zamku (ruin na Panieńskiej Górze w Wielkiej

⁴²⁴ Tamże, s. 142.

⁴²⁵ Tamże, s. 143.

⁴²⁶ Tamże, s. 144.

⁴²⁷ Tamże, s. 143-144.

⁴²⁸ Tamże, s. 152-153.

⁴²⁹ Raport wojewódzki województwa małopolskiego o stanie zachowania zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (księga rejestru a i c), s. 31.

Wsi). W najgorszym stanie zachowania jest zasób obiektów przemysłowych i folwarcznych. Obiekty te w większości utraciły swą pierwotną funkcję, są nieużytkowane, co wiąże się z ich destrukcją, lub są przebudowywane i adaptowane do nowych funkcji⁴³⁰. Warto zwrócić też uwagę na obiekty drewniane, chałupy, szalasy pasterskie i obiekty gospodarskie, które nieużytkowane szybko tracą swoją substancję zabytkową z powodu nietrwałości materiału.

Tabela 45

Obiekty szczególnie zagrożone, które nie utraciły wartości zabytkowych – podział według powiatów w Małopolsce⁴³¹		
Powiat	Liczba	Procent
Bocheński	3	1%
Brzeski	3	2%
Chrzanowski	11	3%
Dąbrowski	1	>1%
Gorlicki	24	6%
Krakowski	53	14%
Limanowski	8	2%
Miasto Kraków	53	14%
Miasto Nowy Sącz	1	>1%
Miasto Tarnów	1	>1%
Miechowski	6	2%
Myślenicki	10	3%
Nowosądecki	7	2%
Nowotarski	21	6%
Olkuski	9	2%
Oświęcimski	27	7%
Proszowicki	8	2%
Suski	11	3%
Tarnowski	22	6%
Tatrzński	61	16%
Wadowicki	34	9%
Wielicki	4	1%
Razem	378	100%

W ujęciu procentowym, najwięcej obiektów, których istnienie jest zagrożone występuje na terenie powiatów: tatrzańskiego, krakowskiego i miasta Kraków. W powiecie tatrzańskim są to szalasy pasterskie – narażone na degradację ze względu na materiał i utratę swych pierwotnych funkcji. W powiecie krakowskim i mieście Kraków są to w sporej części forty, których większość jest niezagospodarowana i zagrożona utratą substancji zabytkowej.

Na potrzeby aktualnej diagnozy stanu obiektów zabytkowych w regionie zweryfikowana została – opracowana w 2010 roku – lista obiektów szczególnie zagrożonych, które powinny zostać objęte pracami ratunkowymi i interwencyjnymi. Z bogatych zasobów dziedzictwa kulturowego województwa małopolskiego 23 zabytki (różnego rodzaju, głównie jednak zabytki nieruchomości) nadal uznaje się jako szczególnie zagrożone nieodwracalnym zniszczeniem. Od 2014 roku tylko 6 obiektów ujętych na takiej liście zostało zabezpieczonych lub / i przynajmniej w części wyremontowanych (kościół pw. św. Jana Chrzyciela w Prandocinie, kościół pw. Nawiedzenia NMP w Tłuczaniu, klasztor SS. Benedyktynki w Staniątkach, ruiny zamków w Bydlinie i Rudnie, dawna strzelnica garnizonowa w Krakowie), jeden bezpowrotnie został zniszczony (dwór w Klimontowie). Pozostałe, ujęte na liście

⁴³⁰ Tamże.

⁴³¹ Stan na dzień 16 kwietnia 2018 r. Dane Narodowego Instytutu Dziedzictwa, pismo NID-ZN/3293/449/18/AK, Małopolskie – obiekty zagrożone; wyciąg z bazy danych rejestru zabytków nieruchomości. Ewentualne rozbieżności danych względem opublikowanych w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)* wynikają z ich bieżącej aktualizacji dokonanej po opracowaniu zestawień do raportu. Należy także zwrócić uwagę, że tabela nie zawsze odzwierciedla tylko liczbę zagrożonych obiektów, ale również jest pochodną stopnia intensywności prowadzenia kontroli – niektóre powiaty były kontrolowane bardziej skrupulatnie, inne mniej.

obiekty, spośród wpisanych do rejestru zabytków, wymagają podjęcia pilnych prac konserwatorskich lub robót budowlanych. Główną przyczyną złego stanu zachowania substancji zabytkowych jest brak użytkowania i brak zabezpieczeń budynków i obiektów.

Tabela 46

Obiekty zabytkowe z obszaru województwa małopolskiego szczególnie zagrożone, które powinny zostać objęte pracami ratunkowymi / interwencyjnymi – w podziale na grupy zabytków⁴³²			
Lp.	Miejscowość	Obiekt	Stan obiektu
I. Zabytki nieruchomości			
Kościoły			
1	Jasienna, gmina Korzenna, powiat nowosądecki	Kościół drewniany pw. Najświętszego Imienia NMP (zinwentaryzowany, rozebrany)	Zaplanowano przeniesienie obiektu na teren skansenu w Ślemieniu – translokacja nie zrealizowana
2	Książ Wielki, gmina Książ Wielki, powiat miechowski	Poaugustiański kościół pw. św. Ducha	Niszczeje
Synagogi			
3	Wieliczka, gmina Wieliczka, powiat wielicki	Synagoga, ul. Wiejska	Opracowano projekt zabezpieczenia
Zamki			
4	Melsztyn, gmina Zakliczyn, powiat tarnowski	Ruiny zamku	Niszczeje
5	Tarnowiec na Górze św. Marcina, gmina Tarnów, powiat tarnowski	Ruiny zamku	Niszczeje – toczy się postępowanie własnościowe pomiędzy Miastem Tarnów a rodziną Sanguszków
Pałace			
6	Kościelniki, gmina Kraków, powiat krakowski	Dawny pałac Wodzickich	Obiekt jest wstępnie zabezpieczony, trwają prace projektowe
7	Krzeszowice, gmina Krzeszowice, powiat krakowski	Nowy Pałac Potockich	Obiekt odzyskany przez rodzinę Potockich
8	Książ Wielki, gmina Książ Wielki, powiat miechowski	Pałac Mirów	Niszczeje
9	Pławowice, gmina Nowe Brzesko, powiat proszowicki	Zespół pałacowy	Niszczeje
10	Piekary, gmina Liszki, powiat krakowski	Zespół pałacowy	Niszczeje – toczy się postępowanie własnościowe pomiędzy dawnymi właścicielami, rodziną Braunów a nowymi właścicielami, którzy nabyli obiekt od gminy Liszki, w niewielkim zakresie wykonane zostały prace zabezpieczające
11	Poręba Żegoty, gmina Alwernia, powiat chrzanowski	Zespół pałacowy z mauzoleum Szembeków	Projekt koncepcyjny modernizacji obiektu jest w trakcie uzgadniania, wykonano prace przy mauzoleum
12	Siary, gmina Sękowa, powiat gorlicki	Zespół pałacowy	Niszczeje – problemem jest zagrożenie geologiczne, osuwisko
13	Ściborzycze, gmina	Zespół pałacowy	Obiekt odzyskany przez

⁴³² Lista obiektów opracowana w 2010 r., zaktualizowana w 2013 r. na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków i Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Oddziału Terenowego w Krakowie, zaktualizowana w 2018 r. na podstawie informacji z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków (stan na dzień 26 kwietnia 2018 r.). Z listy usunięto zabytki, w których podjęte zostały prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane skutkujące zabezpieczeniem obiektu i usunięciem zagrożenia jego zniszczenia (np. w kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Prandocinie, kościół pw. Nawiedzenia NMP w Tłuczaniu, klasztor SS. Benedyktynek w Staniątkach, ruiny zamków w Bydlinie i Rudnie) albo bezpowrotnie zniszczone (drewniany dwór w Klimontowie spłonął w pożarze).

	Trzyciąż, powiat olkuski		spadkobierców – dawnych właścicieli, wydane zostały zalecenia konserwatorskie, w budynku gospodarczym uruchomiona została olejarnia
Dwory			
14	Biórków Wielki, gmina Koniusza, powiat proszowski	Zespół dworski	Obiekt przygotowano do podjęcia prac – wydane zostało pozwolenie konserwatorskie i budowlane
15	Czechy, gmina Słomniki, powiat krakowski	Zespół dworski	Niszczaje
16	Nadzów, gmina Pałecznicza, powiat proszowski	Zespół dworski	Niszczaje – toczy się postępowanie własnościowe pomiędzy gminą Pałecznicza a spadkobiercami dawnych właścicieli – rodziny Bocheńskich
17	Raciechowice, gmina Raciechowice, powiat myślenicki	Zespół dworski	Obiekt zabezpieczony, wykonano remont dachu
Forty			
18	Kraków, gmina Kraków, powiat krakowski	Fort reditowy nr 12 (Bastion IVa) Luneta Warszawska, ul. Kamienna 16	W obiekcie realizowany jest minimalny zakres prac finansowanych ze środków NFRZK
Inne			
19	Biecz, gmina Biecz, powiat gorlicki	Szpital św. Ducha	Obiekt w ruinie, zabezpieczony jest dach
20	Oświęcim, gmina Oświęcim, powiat oświęcimski	Ruiny magazynów, tzw. ziemniaczarek i kwaszarek z dawnego Auschwitz-Birkenau	Uzgodniony został projekt zabezpieczenia obiektu jako trwałej ruiny upamiętniającej Holocaust
II. Zabytki ruchome			
21	Pałecznicza, gmina Pałecznicza, powiat proszowski	Wyposażenie kościoła pw. św. Jakuba	Wykonano prace konserwatorskie przy dwóch ołtarzach
22	Trzemeśnia, gmina Myślenice, powiat myślenicki	Wyposażenie kościoła pw. św. Klemensa	Niszczaje
III. Zabytki archeologiczne			
23	Witów, gmina Koszyce, powiat proszowski	Stanowisko archeologiczne Witów 1 (osada neolityczna, grodzisko kultury łużyckiej i cmentarzysko wczesno-średniowieczne)	Niszczaje

3.4 Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w regionie

3.4.1 Wydatki jednostek samorządu terytorialnego na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami

3.4.1.1 Wydatki gmin wraz z miastami na prawach powiatów na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami⁴³³

Właściwie sprawowanej ochronie nad zabytkami w regionie sprzyja dobra kondycja finansowa jednostek samorządu terytorialnego, które mogą – zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – udzielać właścicielom i opiekunom prawnym zabytków wsparcia finansowego (w formie dotacji), przeznaczanego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków, oraz same utrzymywać w dobrym stanie technicznym posiadane, zabytkowe własności, głównie nieruchomości. Stabilne finansowanie ochrony zabytków stanowi elementarny czynnik systemu ochrony dziedzictwa, który można nazwać profesjonalnym i efektywnym. Jednocześnie zależy on od bardzo wielu zmiennych, w szczególności wydatki

⁴³³ Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych, GUS.

samorządów lokalnych przeznaczane na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami zależą wprost od ich kondycji finansowej.

W 2016 roku gminy wraz z miastami na prawach powiatu w województwie małopolskim przeznaczyły na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami (dział 921 – *Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego*, rozdział 92120 – *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami*) łącznie kwotę 23 707 229,23 zł. Plasuje to województwo małopolskie na piątym miejscu pod względem tego rodzaju wydatków w kraju, za województwami: dolnośląskim (35 706 527,82 zł), mazowieckim (32 248 635,05 zł), wielkopolskim (25 711 034,73 zł) i lubelskim (24 111 058,46 zł).

Analizując okres ostatnich pięciu lat (2012-2016), warto odnotować pozytywne tendencje w kształtowaniu się wartości nakładów finansowych gwarantowanych na ochronę i opiekę nad zabytkami w budżetach gmin województwa małopolskiego. Wzrost nakładów gmin na ten cel nastąpił zwłaszcza w latach 2013-2014. W okresie tym zanotowano systematyczny wzrost środków finansowych przeznaczanych przez małopolskie gminy na zabytki: łącznie z 16 665 722,39 zł do 25 997 316,08 zł (tj. wzrost o prawie 56%). Tym samym małopolskie gminy przesunęły się z ósmej (w 2012 roku) na trzecią (w 2014 roku) pozycję w kraju, ustępując jedynie gminom województwa dolnośląskiego i województwa lubelskiego. Ogólny wzrost kwoty wydatków na zabytki w Małopolsce w latach 2012-2014 był częściowo spowodowany zwiększeniem liczby gmin, które zdecydowały się zagwarantować w swoim budżecie środki w rozdziale 92120. O ile w 2012 roku wśród wszystkich 182 gmin województwa małopolskiego środki na zabytki w budżecie zagwarantowały 63 gminy (tj. prawie 35% ogółu), to w 2014 roku było to już 88 gmin (tj. ponad 48% ogółu). W kolejnym roku wzrost liczby gmin, które wydatkowały środki na zabytki nie był już tak znaczący (91 gmin, tj. 50% ogółu). Ponadto, w 2015 roku niższe wartości kwot przeznaczanych przez poszczególne gminy (zwłaszcza Gminę Miejską Kraków) spowodowały spadek ogólnej kwoty wydatkowanej na zabytki w Małopolsce do ogólnej wartości 18 642 981,79 zł. Warto dodać, że w 2016 roku łączne wydatki gmin na ochronę zabytków wzrosły względem 2015 roku o ponad 28%, przy zbliżonej w obu latach liczbie gmin gwarantujących środki w budżecie na ten cel (w 2016 roku – 99 gmin, tj. ponad 54% ogółu).

W celu przybliżenia skali i tendencji w wydatkowaniu środków finansowych przez małopolskie gminy i miasta na prawach powiatu na ochronę zabytków na tle kraju oszacowano wskaźnik średniej rocznej kwoty wydatków w rozdziale 92120 budżetu przypadający na lata 2012-2016 w gminach wszystkich województw. Biorąc pod uwagę w/w wskaźnik, pod względem średnich wydatków na zabytki w ostatnich 5 latach małopolskie gminy plasują się w krajowej czołówce (czwarta pozycja). Na tle kraju wyraźnie wyróżniają się gminy województwa dolnośląskiego, gwarantując rokrocznie zdecydowanie najwięcej środków na ochronę i opiekę nad zabytkami w Polsce (średnio w latach 2012-2016 była to kwota około 49,5 mln zł rocznie, tj. o 28,6 mln więcej niż w Małopolsce). Więcej na ochronę i opiekę nad zabytkami od gmin województwa małopolskiego wydają również gminy w województwie lubelskim i województwie mazowieckim. Różnica w wydatkach nie odbiega jednak aż tak wyraźnie, jak w przypadku gmin województwa dolnośląskiego. W latach 2012-2016 gminy województwa lubelskiego wydały średnio około 27,9 mln zł rocznie (o ponad 7 mln zł więcej niż gminy w Małopolsce), a gminy województwa mazowieckiego około 26,9 mln zł rocznie (o ponad 6 mln zł więcej niż małopolskie gminy).

Wyraźnie wyższe na tle kraju globalne kwoty wydatkowane na ochronę zabytków w województwie dolnośląskim wynikają w znacznej mierze z większej ilości gmin, które gwarantują środki w swoich budżetach na ten cel. W 2016 roku aż 131 gmin ze 169 ogółem w województwie dolnośląskim (to prawie 78% takich jednostek samorządu terytorialnego) wydatkowało środki z budżetu na zabytki. Warto dodać, że udział wydatków Miasta Wrocław w ogólnej kwocie wydatków wszystkich dolnośląskich gmin kształtuje się rokrocznie na dość niskim poziomie – około 25% ogółu wydatków gmin. Z kolei w pozostałych województwach, w których gminy przeznaczają na ochronę zabytków więcej środków finansowych niż w Małopolsce, ich wysokość nie jest ściśle uzależniona od wskaźnika liczby gmin gwarantujących środki w budżetach względem wszystkich gmin w danym województwie. Zarówno w województwie mazowieckim, jak i w województwie lubelskim wskaźnik udziału gmin przeznaczających środki na zabytki w ogóle istniejących gmin danego województwa kształtuje się na poziomie między 18% a 26%. Wysokie ogólne kwoty środków przeznaczanych na ochronę zabytków w tych województwach wynikają raczej z wysokości budżetów poszczególnych gmin na ten cel, szczególnie największych jednostek w danym województwie (tj. miasta stołecznego Warszawy i miasta Lublin).

W latach 2012-2016 w Małopolsce najwyższe środki finansowe zostały przeznaczone na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami w gminach położonych na obszarach powiatów: miasta Kraków (ogółem w okresie pięciu lat 53 436 772,95 zł), krakowskiego (10 355 893,59 zł), suskiego (6 496 302,17 zł), olkuskiego (5 691 446,36zł), dąbrowskiego (4 980 979,03 zł) oraz miasta Tarnów (4 278

635,67zł). Najmniejsze kwoty w tym okresie wydatkowały gminy z powiatów: proszowickiego (97 579,79 zł), miechowskiego (162 726,14 zł), miasta Nowy Sącz (211 080,74 zł) oraz chrzanowskiego (258 057,68 zł).

Tabela 47

Wydatki gmin wraz z miastami na prawach powiatu w rozdziale 92120 – Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, w latach 2012-2016 (w zł) – w podziale na województwa⁴³⁴					
Województwo	2012	2013	2014	2015	2016
Dolnośląskie	50 315 553,63	54 351 843,54	58 709 025,01	48 213 993,03	35 706 527,82
Kujawsko-Pomorskie	36 066 464,73	11 070 135,29	7 327 702,05	11 573 724,35	8 269 784,22
Lubelskie	43 710 685,09	22 224 843,44	42 656 534,01	6 809 337,83	24 111 058,46
Lubuskie	23 056 498,72	9 729 621,27	8 921 980,54	8 580 068,78	6 521 902,23
Łódzkie	12 482 279,80	16 593 885,08	18 447 607,88	11 721 029,64	8 742 532,38
Małopolskie	16 665 722,39	19 330 029,09	25 997 316,08	18 642 981,79	23 707 229,23
Mazowieckie	40 123 712,06	23 683 272,93	15 150 419,44	23 341 290,33	32 248 635,05
Opolskie	16 996 379,06	7 394 150,53	6 871 874,09	5 239 673,70	5 806 253,00
Podkarpackie	18 625 377,39	27 333 036,11	13 388 062,18	11 044 197,08	10 030 227,46
Podlaskie	4 863 806,81	5 894 235,48	3 469 583,67	2 837 548,62	3 642 799,58
Pomorskie	13 200 151,93	8 143 855,18	9 388 324,08	10 788 704,31	8 233 153,13
Śląskie	15 822 041,34	11 265 157,81	19 480 094,27	22 932 284,02	11 432 175,63
Świętokrzyskie	4 917 693,21	6 258 983,36	2 918 573,49	1 585 615,24	1 635 401,48
Warmińsko-Mazurskie	10 320 540,69	8 004 386,20	16 238 172,81	6 607 378,13	5 421 104,01
Wielkopolskie	8 291 535,60	9 281 126,53	9 205 000,29	14 586 737,50	25 711 034,73
Zachodniopomorskie	14 142 026,05	16 019 556,31	16 433 428,12	11 294 607,52	7 262 696,98
RAZEM	329 600 468,50	256 578 118,15	274 603 698,01	215 799 171,87	218 482 515,39

Należy zwrócić uwagę, że od 2012 roku wyraźnie wzrósł udział środków przeznaczanych na opiekę nad zabytkami przez Gminę Miejską Kraków⁴³⁵ w ogóle środków wydatkowanych na ten cel w Małopolsce. W 2012 roku miasto Kraków przeznaczyło na zabytki niespełna 3 mln zł, co stanowiło około 18% ogółu środków wydatkowych przez wszystkie gminy w województwie. Natomiast w 2016 roku środki gminy miejskiej Kraków stanowiły już ponad 55% ogółu środków wydatkowanych na zabytki w regionie (była to kwota około 13,1 mln zł). Warto dodać, że w analizowanym okresie najwyższy wskaźnik udziału wydatków miasta Kraków w łącznych wydatkach wszystkich małopolskich gmin na ochronę zabytków zanotowało w 2014 roku (było to ponad 73% ogółu wydatków, tj. ponad 19 mln zł).

Ponadto, analizując wskaźnik średniej wartości wydatków poszczególnych małopolskich gmin (wyluczając miasto Kraków) przypadających na lata 2012-2016, warto zauważyć, że ochrona zabytków i opieka nad zabytkami stanowiła jeden z ważnych obszarów finansowania w przypadku gmin: Sucha Beskidzka⁴³⁶ (średnio 1,3 mln zł/rok), Krzeszowice⁴³⁷ (975 tys. zł/rok), Olkusz⁴³⁸ (966 tys.

⁴³⁴ Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

⁴³⁵ W latach 2012-2014 najważniejszym zadaniem inwestycyjnym w Krakowie był projekt pn. „Modernizacja obiektu Pałac Pod Krzysztoforą – głównej siedziby Muzeum Historycznego Miasta Krakowa”. Największe nakłady na to zadanie miały miejsce w latach: 2013 r. – blisko 4,5 mln zł i 2014 r. – prawie 11 mln zł. W 2014 r. rozpoczęto realizację kolejnego wieloletniego zadania inwestycyjnego: „Rewaloryzacja i adaptacja dawnej strzelnicy garnizonowej przy ul. Królowej Jadwigi”. W 2014 r. na cel ten przeznaczono ponad 1,5 mln zł, w 2015 r. – 3,3 mln zł, a w 2016 r. – ponad 4,3 mln zł. Wśród znaczących wydatków majątkowych w rozdziale 92120 wymienić ponadto należy „Utworzenie Muzeum i Centrum Ruchu Harcerskiego (rewitalizacja i adaptacja zachowanych części Fortu nr 52a „Łapianka”)” – ponad 2 mln zł w 2015 r. i 750 tys. zł. w 2016 r. oraz zadania dotyczące rewitalizacji Kopca Krakusa (ponad 0,5 mln zł w 2014 r.) oraz rewitalizacji Fortu nr 52 „Borek” z przeznaczeniem m.in. na Klub Kultury „Kliny” (ponad 1,6 mln zł w 2016 r.). Źródło – sprawozdania z realizacji budżetu gminy miejskiej Kraków.

⁴³⁶ W latach 2012-2014 były to głównie wydatki bieżące w zakresie utrzymania i ochrony zamku w Suchoj Beskidzkiej, natomiast w kolejnych 2 latach odnotowano wydatki inwestycyjne dotyczące zakupu zamku: 2015 r. – ponad 1,7 mln zł i 2016 r. – 3,3 mln zł. W 2016 r. wydatki stanowiły projekty, ekspertyzy, uzgodnienia prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych prowadzonych w zamku w Suchoj Beskidzkiej – to prawie 204 tys. zł. Źródło: informacja skarbnika gminy z dnia 22 stycznia 2018 r.

⁴³⁷ Główne wydatki dotyczyły kolejnych etapów realizacji zadania: „Rudno, zamek Tenczyński (XIV w.) prace konserwatorskie i roboty budowlane” – prawie 640 tys. zł w 2014 r., po około 845 tys. zł w 2013 i 2014 r., ponad 1 mln zł w 2015 r. i prawie 769 tys. zł w 2016 r. Źródło: informacja skarbnika gminy z dnia 22 stycznia 2018 r.

⁴³⁸ Najważniejsze zadanie realizowane w latach 2012-2016: „Rabsztyn, ruiny zamku (XIV-XV): prace konserwatorskie i zabezpieczające”. Jego łączna wartość wyniosła prawie 3 mln zł, w tym z budżetu gminy wydatkowano prawie 1,9 mln zł. Źródło: informacja Miejskiego Konserwatora Zabytków z dnia 16 stycznia 2018 r.

zł/rok), Skawina⁴³⁹ (951 tys. zł/rok) oraz Dąbrowa Tarnowska⁴⁴⁰ (925 tys. zł/rok). Gmina Sucha Beskidzka w 2016 roku odnotowała również największy kwoto wzrost wydatków względem 2012 roku (aż o około 3,6 mln zł), rokrocznie notując systematyczny wzrost wydatków. Globalnie w ostatnich pięciu latach (poza gminą miejską Kraków) najwięcej łącznie na ochronę i opiekę nad zabytkami przeznaczyła właśnie gmina Sucha Beskidzka (prawie 6,5 mln zł) oraz gmina Krzeszowice i gmina Olkusz (po około 4,8 mln zł).

Tabela 48

Wydatki gmin wraz z miastami na prawach powiatu w województwie małopolskim w rozdziale 92120 – Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, w latach 2012-2016 – w podziale na powiaty i gminy (w zł) ⁴⁴¹					
Powiaty i gminy	2012	2013	2014	2015	2016
Powiat bocheński	202 247,89	106 974,83	210 309,74	69 778,35	261 954,98
Bochnia miasto	50 766,73	49 699,38	26 000,00	1 722,00	102 513,44
Bochnia gmina	-	-	29 100,00	17 500,00	88 536,78
Lipnica Murowana	29 006,54	57 275,45	13 009,82	16 107,27	5 546,76
Łapanów	75 000,00	-	25 295,29	5 000,00	25 000,00
Nowy Wiśnicz	47 474,62	-	116 904,63	11 989,08	26 050,00
Rzezawa	-	-	-	17 460,00	-
Trzciana	-	-	-	-	14 308,00
Powiat brzeski	165 047,95	127 543,31	260 490,42	167 308,48	224 533,27
Borzęcin	75 000,00	20 000,00	52 408,50	9 900,00	-
Brzesko	5 000,00	8 141,59	39 866,62	22 100,00	20 020,00
Czchów	41 661,74	62 401,72	109 901,42	99 829,30	170 722,07
Dębno	23 386,21	-	8 000,00	5 000,00	9 291,20
Iwkowa	-	7 000,00	50 313,88	30 479,18	14 500,00
Szczurowa	20 000,00	30 000,00	-	-	10 000,00
Powiat chrzanowski	3 699,99	0,00	103 285,69	27 567,00	123 505,00
Alwernia	3 699,99	0,00	99 209,70	27 567,00	-
Babice	-	-	4 075,99	-	10 000,00
Chrzanów	-	-	-	-	113 505,00
Powiat dąbrowski	2 686 646,83	689 848,24	1 180 039,49	208 570,10	215 874,37
Dąbrowa Tarnowska	2 686 646,83	657 348,34	962 337,46	168 716,53	150 317,42
Gręboszów	-	7 499,90	192 702,03	15 353,57	39 485,00
Szczucin	-	25 000,00	25 000,00	24 500,00	26 071,95
Powiat gorlicki	429 012,54	377 830,88	773 600,96	768 632,01	857 731,63
Gorlice	271 235,17	8 723,00	0,00	122 985,74	52 975,60
Biecz	-	-	5 720,00	1 380,00	393 057,40
Bobowa	-	-	3 075,00	15 000,00	29 826,46

⁴³⁹ Najwięcej środków gmina przeznaczyła na prace remontowo-adaptacyjne w Dworze Dzieduszyckich w Radziszowie. W latach 2012-2013 na realizację tego zadania przekazano ponad 4,16 mln zł. Źródło: informacja skarbnika gminy z dnia 24 stycznia 2018 r.

⁴⁴⁰ Środki zostały przeznaczone głównie na renowację synagogi i utworzenie na jej bazie Ośrodka Spotkania Kultur w Dąbrowie Tarnowskiej – kwota ponad 2,5 mln zł w 2012 r. oraz rewaloryzację i konserwację Zespołu dworsko-parkowego Lubomirskich w Dąbrowie Tarnowskiej – blisko 0,5 mln zł w 2013 r. Źródło: informacja skarbnika gminy z dnia 22 stycznia 2018 r.

⁴⁴¹ W zestawieniu uwzględniono tylko gminy, które zagwarantowały środki finansowe w budżetach na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

Gorlice	7 500,00	-	-	-	14 667,43
Lipinki	100 277,37	354 107,88	668 836,02	425 466,27	144 155,05
Łużna	-	-	60 069,94	44 000,00	30 297,22
Moszczenica	-	-	-	79 800,00	12 915,00
Ropa	-	-	5 900,00	70 000,00	142 837,47
Uście Gorlickie	50 000,00	15 000,00	30 000,00	10 000,00	37 000,00
Powiat krakowski	3 304 884,80	3 589 163,04	1 177 732,61	1 303 635,65	980 477,49
Igołomia-Wawrzeńczyce	-	-	30 000,00	-	12 501,75
Iwanowice	379 823,56	48 154,14	14 201,32	10 446,07	
Krzyszowice	710 562,41	1 424 481,09	908 227,24	1 058 313,19	772 629,07
Michałowice	-	-	-	19 000,00	12 000,00
Skąpa	15 341,89	-	-	-	-
Skawina	2 173 156,94	2 075 111,91	143 721,01	182 034,09	181 146,67
Świątniki Górne	-	-	31 608,04	-	2 200,00
Wielka Wieś	8 000,00	-	-	-	-
Zabierzów	18 000,00	41 415,90	49 975,00	33 842,30	-
Powiat limanowski	496 490,81	964 650,34	72 973,36	150 747,79	128 712,80
Limanowa	-	50 000,00	-	70 000,00	50 000,00
Dobra	-	-	-	2 887,35	2 500,00
Jodłownik	-	-	8 610,00	24 424,00	-
Laskowa	-	-	-	-	12 000,00
Limanowa	-	-	-	15 527,85	11 265,82
Łukowica	496 490,81	893 986,34	64 363,36	37 908,59	35 846,98
Niedźwiedź	-	20 664,00	-	-	-
Tymbark	-	-	-	-	17 100,00
Powiat miechowski	36 986,00	46 000,00	42 312,98	1 881,56	35 545,60
Charsznica	-	36 000,00	35 400,00	-	12 000,00
Gołcza	-	-	-	-	9 347,98
Książ Wielki	36 836,00	-	-	-	-
Miechów	150,00	10 000,00	6 912,98	1 881,56	5 997,63
Słaboszów	-	-	-	-	8 199,99
Powiat myślenicki	494 793,15	859 083,15	203 705,79	39 918,00	156 310,67
Dobczyce	397 582,13	809 720,74	107 074,29	-	34 990,00
Lubień	28 400,00	-	4 305,00	-	-
Myślenice	68 811,02	27 362,41	92 326,50	39 918,00	47 482,00
Raciechowice	-	22 000,00	-	-	2 500,00
Siepraw	-	-	-	-	26 311,67
Sułkowice	-	-	-	-	29 027,00
Wiśniowa	-	-	-	-	16 000,00
Powiat nowosądecki	268 471,47	489 490,18	277 849,57	317 460,78	588 701,72
Grybów	-	60 000,00	-	-	-

Chelmiec	-	24 680,00	5 000,00	9 690,00	-
Gródek nad Dunajcem	30 000,00	-	5 948,42	16 912,60	19 650,00
Grybów	34 000,00	121 000,00	40 000,00	41 757,56	30 000,00
Kamionka Wielka	-	-	-	-	15 000,00
Korzenna	-	20 000,00	18 655,71	-	141 931,40
Łącko	37 089,42	15 980,10	-	14 969,79	10 000,00
Łososina Dolna	-	-	-	27 435,68	-
Muszyna	86 421,30	192 455,76	46 354,04	54 056,71	219 910,43
Piwniczna-Zdrój	17 000,00	20,00	51 415,00	17 896,50	-
Podegrodzie	-	-	7 626,00	11 208,30	65 342,09
Ryto	20 877,00	15 354,32	24 954,41	46 712,56	29 638,84
Stary Sącz	43 083,75	40 000,00	77 895,99	76 821,08	57 228,96
Powiat nowotarski	98 925,33	147 469,25	292 126,13	511 130,50	120 924,50
Nowy Targ	17 175,10	-	-	-	19 877,50
Szczawnica	66 750,23	5 712,00	74 499,97	44 661,78	-
Czarny Dunajec	-	18 747,00	35 561,00	40 549,06	72 417,00
Jabłonka	15 000,00	-	-	11 000,00	-
Krościenko nad Dunajcem	-	-	-	39 534,52	-
Łapsze Niżne	-	-	4 800,00	3 600,00	-
Nowy Targ	-	98 545,00	70 955,20	30 000,00	12 480,00
Raba Wyżna	-	-	25 999,96	-	-
Rabka-Zdrój	-	-	-	1 612,35	2 400,00
Spytkowice	-	-	25 410,00	-	-
Szaflary	-	24 465,25	54 900,00	340 172,79	13 750,00
Powiat olkuski	1 074 798,93	1 182 571,63	895 780,23	884 801,38	1 653 494,19
Bolesław	221 433,30	4 177,06	17 611,98	165 467,14	300 727,81
Klucze	-	-	298,00	40,00	18 490,00
Olkusz	823 651,13	1 170 894,57	877 870,25	653 832,15	1 303 903,46
Wolbrom	29 714,50	7 500,00	-	65 462,09	30 372,92
Powiat oświęcimski	68 622,51	196 090,00	177 000,00	179 135,29	158 512,86
Oświęcim	45 406,31	55 261,35	90 000,00	100 266,79	100 247,08
Brzeszcze	-	51 528,65	-	27 598,50	27 501,94
Kęty	-	75 000,00	75 000,00	31 270,00	4 000,00
Osiek	-	-	-	20 000,00	26 763,84
Polanka Wielka	3 616,20	-	-	-	-
Zator	19 600,00	14 300,00	12 000,00	-	-
Powiat proszowicki	32 295,00	12 792,00	29 676,56	9 998,46	12 817,77
Pałecznicza	32 295,00	12 792,00	20 000,00	-	-
Proszowice	-	-	9 676,56	9 998,46	12 817,77
Powiat suski	223 169,00	246 529,51	244 011,83	1 925 366,39	3 857 225,44
Sucha Beskidzka	223 169,00	226 529,51	244 011,83	1 925 366,39	3 850 725,50

Stryszawa	-	20 000,00	-	-	-
Zembrzyce	-	-	-	-	6 499,94
Powiat tarnowski	678 211,98	203 442,04	346 137,28	449 083,44	275 328,14
Ciężkowice	-	-	14 285,00	-	-
Gromnik	20 000,00	25 000,00	-	-	-
Lisia Góra	-	-	45 500,00	-	-
Pleśna	-	-	7 949,99	7 000,00	8 802,90
Radłów	-	-	-	-	29 664,28
Ryglice	494 754,34	44 540,04	29 649,90	11 734,85	14 205,80
Rzepiennik Strzyżewski	20 000,00	13 000,00	20 000,00	22 500,00	20 000,00
Skrzyszów	14 800,00	22 200,00	25 000,00	26 000,00	25 000,00
Tarnów	40 000,00	58 185,00	96 120,00	120 721,60	107 369,06
Tuchów	-	5 200,00	-	30 185,10	16 386,10
Wierzchosławice	53 897,64	16 017,00	910,20	168 991,89	200,00
Zakliczyn	-	3 500,00	51 373,11	11 850,00	2 000,00
Żabno	34 760,00	15 800,00	30 349,08	20 100,00	32 000,00
Szerzyny	-	-	25 000,00	30 000,00	19 700,00
Powiat tatrzański	54 400,00	41 445,36	58 215,00	345 291,50	54 504,00
Biały Dunajec	-	-	8 200,00	-	14 458,00
Bukowina Tatrzańska	54 400,00	41 445,36	50 000,00	29 130,00	40 046,00
Poronin	-	-	15,00	316 161,50	-
Powiat wadowicki	66 292,00	264 008,97	245 235,63	245 544,69	512 376,71
Andrychów	1 900,00	-	31 141,00	22 048,87	338 351,29
Brzeźnica	1 692,00	48 741,97	69 739,83	29 299,35	25 170,00
Kalwaria Zebrzydowska	7 900,00	117 567,00	35 016,70	294,97	13 580,00
Lanckorona	-	-	-	86 115,00	14 514,00
Mucharz	-	-	5 698,00	33 279,10	24 363,74
Spytkowice	30 000,00	40 000,00	40 000,00	35 000,00	48 025,50
Stryszów	-	9 700,00	19 542,00	5 000,00	18 395,83
Wadowice	4 800,00	-	11 098,10	14 507,40	19 976,35
Wieprz	20 000,00	48 000,00	33 000,00	20 000,00	10 000,00
Powiat wielicki	373 984,05	650 091,18	357 741,20	421 493,20	268 684,90
Biskupice	40 000,00	5 900,00	46 534,00	47 644,70	42 496,70
Gdów	-	-	-	10 250,00	-
Kłaj	-	-	-	4 920,00	-
Niepołomice	114 224,05	28 430,97	15 865,10	295 968,00	156 824,50
Wieliczka	219 760,00	615 760,21	295 342,10	62 710,50	69 363,70
Powiat M. Kraków	2 940 549,71	7 898 722,00	19 013 161,99	10 512 563,22	13 071 776,03
Kraków	2 940 549,71	7 898 722,00	19 013 161,99	10 512 563,22	13 071 776,03
Powiat M. Nowy Sącz	-	34 849,96	35 929,62	-	140 301,16

Nowy Sącz	-	34 849,96	35 929,62	-	140 301,16
Powiat M. Tarnów	2 966 192,45	1 201 433,22	-	103 074,00	7 936,00
Tarnów	2 966 192,45	1 201 433,22	-	103 074,00	7 936,00
RAZEM	16 665 722,39	19 330 029,09	25 997 316,08	18 642 981,79	23 707 229,23

Tabela 49

Wydatki gmin i miast na prawach powiatu w dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego w latach 2010-2012 (w zł) – w podziale na powiaty⁴⁴²					
Powiat	2012	2013	2014	2015	2016
Bocheński	10 489 727,79	10 931 103,30	11 200 224,53	10 557 771,99	11 750 930,98
Brzeski	8 096 615,75	8 966 137,09	10 167 350,38	8 500 062,21	8 722 454,51
Chrzanowski	16 575 214,83	16 097 935,72	19 907 421,65	18 527 992,07	18 123 198,48
Dąbrowski	5 689 261,50	4 586 544,46	6 365 003,38	3 539 483,16	3 689 680,61
Gorlicki	8 272 486,03	8 923 517,24	10 616 131,31	9 578 653,35	10 197 951,38
Krakowski	24 287 245,58	23 548 946,54	23 265 783,18	23 392 274,94	24 861 175,78
Limanowski	8 745 458,65	9 284 273,23	9 903 756,01	7 838 126,87	7 926 471,77
Miechowski	3 978 501,72	3 765 214,00	4 810 581,12	4 478 189,45	4 658 229,80
Myślenicki	11 761 220,35	10 684 979,91	10 903 241,51	10 907 779,06	12 305 319,24
Nowosądecki	21 931 408,44	19 335 359,18	23 033 423,08	18 440 485,95	18 197 746,05
Nowotarski	13 344 700,23	12 309 304,86	13 762 508,28	14 478 854,67	14 897 176,40
Olkuski	12 711 276,96	12 462 266,49	12 182 791,60	12 769 684,95	15 256 009,46
Oświęcimski	20 134 919,25	21 606 145,68	22 294 473,64	19 566 656,63	21 436 291,80
Proszowicki	2 506 629,84	2 516 141,99	5 055 359,83	3 425 246,91	3 382 446,84
Suski	7 104 870,87	6 928 409,51	7 288 446,82	9 092 878,52	11 292 961,57
Tarnowski	15 462 660,84	15 972 765,08	15 234 233,96	15 688 672,15	15 974 057,76
Tatrzański	7 815 460,27	7 496 894,65	8 780 261,57	8 018 853,67	8 743 116,93
Wadowicki	12 630 406,19	13 700 679,64	13 557 136,33	14 513 270,93	14 831 865,36
Wielicki	11 160 703,73	12 142 085,42	13 552 032,57	12 905 283,64	16 444 526,05
M. Kraków	174 993 086,5	220 825 618,3	315 362 412,4	191 023 266,22	206 871 103,36
M. Nowy Sącz	5 345 922,25	5 299 315,47	5 131 320,3	5 160 131,32	5 689 872,78
M. Tarnów	12 874 995,74	11 781 652,83	10 100 964,79	11 036 400,94	11 578 095,93
RAZEM	415 912 773,31	459 165 290,59	572 474 858,24	433 440 019,60	466 830 682,84

3.4.1.2 Wydatki powiatów, z wyłączeniem miast na prawach powiatów, na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami

Wysokość środków finansowych przeznaczanych przez powiaty województwa małopolskiego na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego wyniosła w 2016 roku 9 338 981,00 zł. Była to wartość zbliżona (wyższa jedynie o około 56 tys. zł) do odnotowanych rok wcześniej wydatków w tym zakresie (9 283 045,70 zł). Analizując ostatnie pięć lat, należy zauważyć, że najwyższe środki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego małopolskie powiaty przeznaczyły w 2012 roku – było to 10 603 466,87 zł (tj. o ponad 1,26 mln więcej niż w 2016 roku).

W latach 2012-2016 powiaty w Małopolsce, z wyłączeniem miast na prawach powiatu, w ramach wydatków ogółem w dziale 921 – *Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego*, zagwarantowały łącznie prawie 46,3 mln zł. Najwięcej w ciągu pięciu lat wydatkowano w powiatach: nowotarskim (łącznie ponad 8,9 mln zł), tarnowskim (prawie 6,5 mln zł), dąbrowskim (prawie 6,1 mln zł) i gorlickim (ponad 5,1 mln zł). Najmniej natomiast w powiatach: proszowickim (361 tys. zł), wadowickim (456 tys. zł) oraz krakowskim (745 tys. zł).

⁴⁴² Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

Zdecydowana większość powiatów rokrocznie gwarantuje w swoich budżetach relatywnie zbliżone środki przeznaczane na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego. Uwagę zwracają – porównując wydatki dokonane w ostatnich pięciu latach – jedynie kwoty gwarantowane w budżetach powiatu dąbrowskiego i powiatu wielickiego. W powiecie dąbrowskim istotne wydatki w obszarze kultury i ochrony dziedzictwa narodowego poniesiono w 2012 roku (ponad 3,8 mln zł⁴⁴³, przy średnich wartościach, w późniejszych latach, na poziomie około 565 tys. zł rocznie). Natomiast w powiecie wielickim wyraźny wzrost kwoty wydatków w dziale 921 – w porównaniu do środków (poniżej 200 tys. zł rocznie) przeznaczanych na ten cel w latach 2012-2014 – odnotowano w 2015 roku i 2016 roku (ok. 800 tys. zł rocznie)⁴⁴⁴.

Tabela 50

Wydatki powiatów w dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego w latach 2012-2016 (w zł)⁴⁴⁵					
Powiat	2012	2013	2014	2015	2016
Bocheński	202 346,61	148 275,21	218 708,33	173 623,30	197 140,01
Brzeski	120 500,00	188 621,90	121 212,25	157 447,76	181 600,00
Chrzanowski	135 858,80	152 010,45	145 621,62	195 824,71	200 991,44
Dąbrowski	3 806 711,03	618 222,65	524 479,72	558 984,15	557 428,00
Gorlicki	902 630,99	898 515,33	1 076 297,45	1 054 687,00	1 171 892,08
Krakowski	106 999,98	106 000,00	105 255,20	206 373,74	220 380,78
Limanowski	179 895,37	265 294,88	358 598,87	380 972,28	331 977,14
Miechowski	324 795,27	381 111,59	488 652,91	419 248,10	392 168,06
Myślenicki	207 705,49	230 470,35	238 299,50	261 135,67	243 371,45
Nowosądecki	559 834,65	630 202,56	728 581,63	684 358,81	744 234,72
Nowotarski	1 367 000,00	2 025 523,00	1 827 992,00	1 975 300,00	1 730 227,00
Olkuski	247 980,45	255 986,00	231 707,67	225 989,64	219 829,12
Oświęcimski	190 095,56	209 379,65	219 632,39	249 294,15	242 676,48
Proszowicki	70 000,00	67 995,47	70 000,00	70 000,00	82 981,19
Suski	351 721,86	435 504,67	383 134,60	217 931,11	233 076,85
Tarnowski	1 248 533,33	1 195 347,60	1 210 700,86	1 247 543,27	1 561 201,94
Tatrzański	318 996,35	349 967,23	371 869,10	281 332,43	131 976,74
Wadowicki	79 851,13	84 503,69	86 668,72	104 999,98	100 000,00
Wielicki	182 010,00	189 095,30	194 366,75	817 999,60	795 828,00
RAZEM	10 603 466,87	8 432 027,53	8 601 779,57	9 283 045,70	9 338 981,00

3.4.1.3 Wydatki samorządu województwa na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami

Zapisy kolejnych edycji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami realizowane są w bieżącej polityce samorządu województwa dotyczącej zarówno ochrony zabytków, jak i opieki nad zabytkami, w szczególności w zakresie bezpośredniego wspierania właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych i współfinansowania podejmowanych przez nich działań służących zachowaniu dziedzictwa oraz utrzymywania własnego, zabytkowego mienia województwa małopolskiego.

Samorząd województwa małopolskiego od początku istnienia, od 1999 roku, udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków usytuowanych na obszarze województwa. Wysokość środków przeznaczanych na ten cel systematycznie wzrastała do 2009 roku, osiągając w tym jednym roku wartość prawie 11 mln zł.

⁴⁴³ Starostwo Powiatowe w Dąbrowie Tarnowskiej w 2012 r. w dziale 921 wydatkowało w sumie 3 806 711,03 zł, w tym: 475 000 zł jako dotacje podmiotowe dla samorządowych instytucji kultury i dotacje celowe na prace remontowe i konserwatorskie obiektów zabytkowych, 1 897 685,01 zł na zadanie „Rewaloryzacja zabytkowego dworu w Brniu – usuwanie skutków powodzi” (z przeznaczeniem na remont alejek z remontem zniszczonego mostku), 915 540,03 zł przeznaczono na odtworzenie stawu parkowego oraz odmulenie i odtworzenie rowu opaskowego w sąsiedztwie dworku w Brniu, 510 177 zł na remont kuchni i wykonanie posadzki podłogowej w dworku w Brniu, 8 308,99 zł wydatkowano na pozostałą działalność. Informacje ze Starostwa Powiatowego w Dąbrowie Tarnowskiej.

⁴⁴⁴ Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

⁴⁴⁵ Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

Następnie między 2011 rokiem a 2015 rokiem ustabilizowała się na poziomie ok. 3,5 mln zł, ale już rok później spadła do 1,8 mln zł. W 2017 roku wzrosła i wyniosła 2,6 mln zł. Ogólnie w latach 1999-2017 wsparcie finansowe działań podejmowanych przez właścicieli zabytków osiągnęło prawie 56 mln zł.

W 2017 roku w konkursie pn. *Ochrona zabytków Małopolski* wydatkowano środki w podziale na 120 zadań, rok wcześniej dotacji udzielono na 88 przedsięwzięć. Natomiast w latach 2015 i 2014 odpowiednio: 129 i 131. Średnia kwota dotacji w 2016 roku wynosiła 27 131 zł, w kolejnym roku zmalała do 20 454 zł. W 2015 roku wynosiła 27 131 zł, a w 2014 roku – 26 717 zł. W 2017 roku w konkursie złożono – 168 wniosków, z ogólną kwotą oczekiwaną z budżetu – około 15,7 mln zł, w 2016 roku – 171 wniosków, z ogólną kwotą oczekiwaną z budżetu – ponad 15 mln zł. W okresie wcześniejszym były to wartości: 186 i 171 wniosków oraz prośby o wsparcie na ponad 15,6 mln zł i 14 mln zł. W stosunku do oczekiwań dofinansowanie z budżetu województwa stanowiło: w 2017 roku – 16,50%, w 2016 roku – 11,96%, w 2015 roku – 22,38%, a w 2014 roku – prawie 25%. Wśród zadań, które otrzymały wsparcie były m.in.: remont elewacji zabytkowego muru budynku Zakładu Karnego w Nowym Wiśniczu (ogólne dofinansowanie w kwocie 55 000 zł), konserwacja polichromii synagogi w Bobowej (dofinansowanie w kwocie 40 000 zł), remont dachu cerkwi w Wołowcu (dotacja 20 000 zł), zakończenie konserwacji ołtarza głównego z kościoła parafialnego w Chomranicach (dotacja 10 000 zł), konserwacja grupy *Ukrzyżowanie (Golgota)* w kościele pw. św. Andrzeja Apostoła w Łukowicy (50 000 zł)⁴⁴⁶. W ujęciu krajowym, wysokość wydatków samorządu wojewódzkiego w tym zakresie plasowały Małopolskę w ścisłej czołówce: w 2014 roku na 3 pozycji, w 2015 roku na 2 pozycji, w 2016 roku na 4 pozycji, a w 2017 roku na 3 pozycji, za województwami: dolnośląskim i podkarpackim. Samorządy wszystkich województw w kraju w latach 2016-2017 wydatkowały ze swoich budżetów łącznie ponad 39 mln zł na wsparcie konserwacji, restauracji i remontów zabytków, udzielane w systemie dotacji. Wydatki samorządu województwa małopolskiego stanowiły ponad 11% wydatków wszystkich samorządów województw w tym zakresie.

Poza systemem dotacji, w budżecie samorządu województwa małopolskiego, w odpowiednich rozdziałach⁴⁴⁷, zabezpieczane są środki na remonty i utrzymanie zabytkowych siedzib jednostek organizacyjnych (np. instytucji kultury) oraz na konserwacje kapliczek znajdujących się przy drogach wojewódzkich na terenie Małopolski. Łączne wydatki z budżetu departamentu ds. kultury i dziedzictwa narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego w dziale 921, rozdział 92120 – *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami* zamknęły się w kwotach: w 2010 roku – 5 254 599,21 zł, w 2011 roku – 3 418 415,09 zł, w 2012 roku – 3 961 940 zł, w 2013 roku – 3 418 360,78 zł, w 2014 roku – 3 567 771,38 zł, w 2015 roku – 3 769 061,53 zł, w 2016 roku – 2 107 742,15 zł, w 2017 roku – 2 896 993,88 zł⁴⁴⁸. Ogólne wydatki z budżetu województwa małopolskiego (w których zawierają się także wydatki departamentu ds. kultury i dziedzictwa narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego) w dziale 921, rozdział 92120 wyniosły: w 2010 roku – 8 584 801,62 zł, w 2011 roku – 5 467 702,25 zł, w 2012 roku – 3 964 323,20 zł, w 2013 roku – 3 424 798,33 zł, w 2014 roku – 3 607 770,68 zł, w 2015 roku – 3 769 060,92⁴⁴⁹ zł, w 2016 roku – 2 107 742,76 zł, w 2017 roku – 3 003 914,68 zł⁴⁵⁰.

Tabela 51

Statystyka konkursu pn. <i>Ochrona zabytków Małopolski</i> w latach 2010-2017 ⁴⁵¹						
Lata	Liczba złożonych wniosków	Liczba dotacji	Oczekiwana kwota dotacji z budżetu województwa małopolskiego	Kwota dotacji przekazana z budżetu województwa małopolskiego	Stopień realizacji potrzeb	
					Procent kwoty przekazanej w stosunku do oczekiwanej	Procent wniosków dofinansowanych w stosunku do złożonych
2010	265	117	29 757 882,27	5 000 000	16,80%	44,15%

⁴⁴⁶ Dane własne Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego.

⁴⁴⁷ Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów, wydatków, przychodów i rozchodów oraz środków pochodzących ze źródeł zagranicznych – wydatki na muzea zabezpieczane są w rozdziale 92118, na centra kultury i sztuki w rozdziale 92113, a na biblioteki w rozdziale 92116.

⁴⁴⁸ Stan na dzień 29 grudnia 2017 r. Planowane: 2 971 130 zł, Dane z Departamentu Budżetu i Finansów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego.

⁴⁴⁹ Mniejsza wartość ogólnych wydatków z budżetu WM wynika z niewłaściwego obciążenia oraz uznania rachunków bieżących (0,61 zł).

⁴⁵⁰ Stan na dzień 29 grudnia 2017 r. Planowane: 3 081 130 zł, Dane z Departamentu Budżetu i Finansów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego.

⁴⁵¹ Dane własne Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego.

2011	152	108	15 972 709,52	3 550 000	22,22%	71,05%
2012	178	140	18 588 573,09	3 530 000	18,99%	78,65%
2013	169	123	15 371 852,01	3 500 000	22,76%	72,78%
2014	171	131	14 010 615,99	3 500 000	24,98%	76,61%
2015	186	129	15 641 132,36	3 500 000	22,38%	69,35%
2016	171	88	15 049 475,77	1 800 000	11,96%	51,46%
2017	168	120	15 758 434,30	2 600 000	16,50%	71,43%

Tabela 52

Dotacje udzielane z budżetów samorządów województw dla właścicieli zabytków na realizację zadań w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego w latach 2008-2012 (w zł) ⁴⁵²					
Województwo	2008	2009	2010	2011	2012
Dolnośląskie	5 907 650	5 556 000	5 335 000	5 042 707	5 000 000
Kujawsko-Pomorskie	2 500 000	4 800 000	10 757 963	8 055 820	10 257 698 przypis ⁴⁵³
Lubelskie	2 425 500	2 000 000	2 100 000	1 000 000	643 000
Lubuskie	0	100 000	300 000	300 000	500 000
Łódzkie	0	500 000	2 000 000	2 500 000	2 000 000
Małopolskie	6 900 000	10 757 500	5 000 000	3 550 000	3 530 000
Mazowieckie	4 700 000	3 600 000	0	5 000 000	3 000 000
Opolskie	890 000	1 975 600	1 920 000	455 000	260 000
Podkarpackie	2 770 000	4 640 000	5 200 000	5 430 000	2 870 000
Podlaskie	730 000	1 655 000	1 806 352	800 000	1 000 000
Pomorskie	2 290 000	3 000 000	1 000 000	699 432	700 119
Śląskie	0	4 000 000	1 000 000	994 000	1 948 893
Świętokrzyskie	634 000	650 000	910 000	600 000	200 000
Warmińsko-Mazurskie	200 000	620 000	1 000 000	600 000	0
Wielkopolskie	1 109 000	1 093 047	1 338 608	1 339 000	1 071 200
Zachodniopomorskie	600 000	600 000	1 100 000	492 185	699 934
RAZEM	31 656 150	45 547 147	40 767 923	36 858 144	33 680 844

Tabela 53

Dotacje udzielane z budżetów samorządów województw dla właścicieli zabytków na realizację zadań w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego w latach 2013-2017 (w zł) ⁴⁵⁴					
Województwo	2013	2014	2015	2016	2017
Dolnośląskie	5 000 000	5 300 000	5 000 000	4 960 000	5 000 000
Kujawsko-Pomorskie	499 397	1 905 000	565 000	1 144 412	1 227 286
Lubelskie	0	0	0	0	0
Lubuskie	500 000	1 000 000	1 000 000	1 000 000	950 000
Łódzkie	1 500 000	1 500 000	2 000 000	1 880 000	1 290 000

⁴⁵² Dane pozyskane z samorządów 16 województw.

⁴⁵³ Kwota z budżetu województwa: 1 837 692,73 zł, dofinansowanie z Regionalnego Programu Operacyjnego: 8 420 005,54 zł.

⁴⁵⁴ Dane pozyskane z samorządów 16 województw.

Małopolskie	3 500 000	3 500 000	3 500 000	1 800 000	2 600 000
Mazowieckie	0	0	0	0	0
Opolskie	0	200 000	0	200 000	300 000
Podkarpackie	2 746 000	5 635 000	3 000 000	3 581 091	3 600 000
Podlaskie	900 000	70 000	800 000	800 000	600 000
Pomorskie	600 000	600 000	600 000	959 013	872 630
Śląskie	500 000	600 000	1 075 600	596 729	796 649
Świętokrzyskie	200 000	70 000	150 000	83 650	100 000
Warmińsko-Mazurskie	300 000	600 000	600 000	100 000	287 520
Wielkopolskie	902 000	902 000	902 000	802 000	1 690 000
Zachodniopomorskie	1 000 000	1 000 000	1 000 000	1 000 000	1 150 000
RAZEM	18 147 397	22 882 000	20 192 600	18 906 895	20 464 085

Poza konkursem pn. *Ochrona zabytków Małopolski* z budżetu województwa małopolskiego udzielono również dotacji w ramach konkursu – przeznaczonego dla jednostek samorządu terytorialnego – pn. *Kapliczki Małopolski*. Projekt ten cieszy się dużym zainteresowaniem w regionie, prawdopodobnie w skali kraju jest jedynym systemem udzielania dotacji na obiekty małej architektury – przede wszystkim kapliczki architektoniczne i słupowe oraz krzyże przydrożne – które nie musiały być ujęte w wojewódzkim rejestrze zabytków i ewidencji gminnej (wymagana była tylko wartość artystyczna lub historyczna obiektu). W 2016 roku przyznano dotacje w ogólnej kwocie 300 000 zł na realizację 50 zadań (uchwała nr XXII/322/16 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 kwietnia 2016 roku). Średnia kwota przyznanej dotacji wyniosła 6 000 zł. W 2017 roku samorząd województwa małopolskiego wsparł 64 zadania, ogólną kwotą 340 000 zł (uchwała nr XXXVI/553/17 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 29 maja 2017 roku). Średnia wysokość przyznanych dotacji spadła do kwoty 5 312 zł. Warto jednak zauważyć systematyczny wzrost ogólnej kwoty zarezerwowanej w budżecie województw małopolskiego na realizację tego konkursu (z 200 000 zł w 2014 roku do 340 000 zł w 2017 roku). Wśród zadań, które otrzymały wsparcie były m.in.: kompleksowy remont kapliczki przydrożnej pw. św. Jana Nepomucena z ok. 1830 r. w miejscowości Swoszowa, konserwacja kapliczki Matki Boskiej z XVII wieku w miejscowości Harkłowa, renowacja kamiennej kapliczki przydrożnej z figurą Chrystusa *Ecce Homo* z ok. 1800 roku w Zakrzowie.

Tabela 54

Statystyka konkursu pn. <i>Kapliczki Małopolski</i> w latach 2014-2017 ⁴⁵⁵						
Lata	Liczba złożonych wniosków	Liczba dotacji	Oczekiwana kwota z budżetu województwa małopolskiego	Kwota dotacji przekazana z budżetu województwa małopolskiego	Stopień realizacji potrzeb	
					% kwoty przekazanej w stosunku do oczekiwanej	% wniosków dofinansowanych w stosunku do złożonych
2014	82	56	1 305 054,11	208 000	15,94%	68,29%
2015	106	40	1 634 205,74	250 000	15,30%	37,74%
2016	157	50	2 497 531,82	300 000	12,01%	31,85%
2017	137	64	2 127 004,22	340 000	15,98%	46,72%

3.4.2 Wydatki z budżetu państwa na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami

3.4.2.1 Środki finansowe Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa

Stolica Małopolski, jako jedyne miasto w kraju, uhonorowana jest specjalnym finansowym wsparciem przeznaczonym bezpośrednio z budżetu Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na ochronę dziedzictwa, w ramach powołanego 1985 roku w drodze ustawy Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa. W latach 2010-2013 wysokość środków, jakie państwo, za pośrednictwem Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, przeznaczało na odnowę zabytków Krakowa,

⁴⁵⁵ Dane własne Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego.

utrzymywała się na poziomie około 41,8 mln zł rocznie (w 2010 roku – 42 469 694 zł, w 2011 roku – 42 507 372 zł, w 2012 roku – 42 331 924 zł, w 2013 roku – 39 857 548 zł). W kolejnych latach wysokość finansowania znacząco spadła, do około 30 mln zł rocznie: 2014 rok – 30 275 527,58 zł, 2015 rok – 30 212 509,81 zł, 2016 rok – 30 175 343,95 zł, 2017 rok (plan) – 30 247 061,15 zł⁴⁵⁶. Środki przeznaczone na odnowę zabytków Krakowa stanowiły istotne wsparcie regionalnego systemu finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych małopolskich zabytków. Wśród zadań realizowanych w latach 2014-2017, poza remontami znanych krakowskich obiektów (m.in. budowli Wzgórza Wawelskiego, Archikatedry na Wawelu, Bazyliki Mariackiej, Zespołu klasztorowego Ojców Paulinów "Na Skalce", kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła, zespołu szpitalnego miasta-ogrodu w Krakowie-Kobierzynie), dzięki środkom z Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa wykonano także wiele remontów architektury militarnej (fortów: nr 51 ½ "Swoszowice", nr 52 ½ N "Skotniki", nr 2 "Kościuszko", nr 52 "Borek", nr 49 "Krzyszowice", nr 49 1/4 "Grębałów", nr 52a "Łapianka", nr 39 "Olszanica") oraz zabytkowych krakowskich kamienic i nagrobków na starych miejskich nekropoliach. W 2015 roku rozpoczęto – dzięki środkom finansowym Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa – kompleksową konserwację wybitnego polskiego zabytku, ołtarza Wita Stwosza, będącego w opiece Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.

3.4.2.2 Środki finansowe z Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Ochrona zabytków

Właściciele i użytkownicy regionalnych zabytków, poza dotacjami z budżetów samorządów gmin, powiatów i województwa, mieli możliwość pozyskania środków z budżetu państwa, w konkursach o przyznanie dotacji organizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W latach 2014-2017 dla Małopolski były to ogólne kwoty wsparcia: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego – ponad 36 mln zł, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków – 21,5 mln zł, natomiast w okresie wcześniejszym (2010-2013): Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego – ponad 21 mln zł, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków – ponad 22 mln zł.

Wysokość środków finansowych przeznaczonych z budżetu państwa – w ramach Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pn. *Dziedzictwo Kulturowe, Priorytet Ochrona zabytków* – na prace prowadzone przy obiektach zabytkowych w latach 2010-2017 wyniosła ogółem w skali kraju: w 2010 roku – 48,6 mln zł (w podziale na 270 zadań), w 2011 roku – 42,8 mln zł (w podziale na 264 zadania), 2012 roku – 88 mln zł (w podziale na 433 zadania), 2013 roku – około 102,5 mln zł (w podziale na 496 zadań), 2014 roku – ponad 89 mln zł (w podziale na 456 zadań), 2015 roku – 97 mln zł (w podziale na 434 zadania), 2016 roku – 93,2 mln zł, 2017 roku – ponad 111 mln zł. Wsparcie finansowe dla właścicieli zabytków położonych na terenie województwa małopolskiego wyniosło odpowiednio: 4 160 000 zł w 2010 roku (8,56% ogółu środków), 2 230 000 zł w 2011 roku (5,21%), 6 309 513,42 zł w 2012 roku (7,17%), 9 035 000 zł w 2013 roku (8,81%), 7 853 337,09 zł w 2014 roku (8,79%), 9 855 609,50 zł w 2015 roku (10,15%), 8 917 778,36 zł w 2016 roku (9,55%) i 9 389 332,50 zł w 2017 roku (8,45% ogółu zaplanowanych środków). Od lat dofinansowanie z budżetu państwa, będącego w dyspozycji ministra ds. kultury i dziedzictwa narodowego, konserwacji i prac budowlanych małopolskich zabytków utrzymuje się na zbliżonym poziomie – około 9 mln zł⁴⁵⁷. Do właścicieli zabytków w Małopolsce trafia więcej środków finansowych niż średnia krajowa przypadająca na jedno województwo.

3.4.2.3 Środki finansowe Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Wysokość środków finansowych przeznaczonych z budżetu Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace przy obiektach zabytkowych położonych na terenie województwa małopolskiego w kilku ostatnich latach utrzymywała się na stałym poziomie, około 5,3-5,5 mln zł rocznie. W 2014 roku udzielono dotacji o łącznej wartości 5 509 320,39 zł, w 2015 roku – 5 340 831,22 zł, 2016 roku – 5 370 303,64 zł, natomiast w 2017 roku – 5 371 000,00 (w latach wcześniejszych odpowiednio: 2013 rok – 5 697 485,06 zł, 2012 rok – 5 463 098,92 zł, 2011 rok – 5 446 252,68 zł, a w 2010 roku – 5 720 819,42). W 2010 roku dofinansowano 52 zadania realizowane na obszarze 14 powiatów, w 2011 roku 67 przedsięwzięć realizowanych na obszarze 17 powiatów, 2012 – 65 zadań, działania na terenie 18 powiatów, 2013 – 78 projektów, prace w 17 powiatach, 2014 – 90 zadań realizowanych na obszarze 20 powiatów, 2015 – 89 przedsięwzięć na terenie 19 powiatów,

⁴⁵⁶ Stan na 30 września 2017 r. Dane ze Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, plany rzeczowo-finansowe i sprawozdania z wykonania planów za lata 2010-2017.

⁴⁵⁷ Dane z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

2016 – 118 zadań realizowanych w 20 powiatach, a w 2017 roku – 98 przedsięwzięć realizowanych na obszarze 20 powiatów⁴⁵⁸. Średnia roczna – dla lat 2010-2017 – wynosi prawie 5,5 mln zł przeznaczane z budżetu państwa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane małopolskich zabytków, 82 dotacje, wartość 1 dotacji – 67 tys. zł.

Zgodnie z zapisami regulaminu Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela dotacji celowych tylko podmiotom niezaliczanym do sektora finansów publicznych (wyłączając jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne), nie przekazuje wsparcia na zadania finansowane z innych publicznych środków (czyli np. z budżetu województwa małopolskiego i Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego) oraz na zadania podejmowane przy zabytkach położonych na terenie administracyjnego obszaru miasta Krakowa, z powodu możliwości finansowania opieki nad tymi zabytkami głównie ze środków Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa.

Tabela 55

Wysokość dofinansowania z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w latach 2010-2013 – w podziale na powiaty (zł)⁴⁵⁹				
Powiaty	2010	2011	2012	2013
Bocheński	404 951,16	348 000,00	480 000,00	505 231,67
Brzeski	47 000,00	158 800,00	220 000,00	563 900,00
Chrzanowski	-	50 000,00	226 000,00	210 000,00
Dąbrowski	68 000,00	60 000,00	80 000,00	-
Gorlicki	133 000,00	166 450,00	256 876,00	339 998,00
Krakowski	1 183 000,00	1 290 763,08	791 451,24	943 239,73
Miasto Kraków	-	-	-	-
Miasto Nowy Sącz	-	-	-	-
Miasto Tarnów	-	-	-	-
Limanowski	-	-	-	15 000,00
Miechowski	-	35 000,00	95 000,00	34 400,00
Myślenicki	200 000,00	368 300,00	584 771,68	464 945,43
Nowosądecki	501 368,26	452 594,47	320 000,00	349 180,00
Nowotarski	1 040 000,00	308 745,00	450 000,00	430 000,00
Olkuski	400 000,00	248 801,48	350 000,00	410 000,00
Oświęcimski	120 000,00	163 000,00	109 000,00	117 500,00
Proszowicki	980 000,00	537 750,00	365 000,00	305 500,00
Suski	-	200 000,00	200 000,00	-
Tarnowski	283 500,00	218 000,00	365 000,00	383 369,23
Tatrzański	320 000,00	519 890,00	400 000,00	344 000,00
Wadowicki	40 000,00	-	20 000,00	48 221,00
Wielicki	-	320 158,65	150 000,00	233 000,00
RAZEM	5 720 819,42	5 446 252,68	5 463 098,92	5 697 485,06

Tabela 56

Wysokość dofinansowania z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w latach 2014-2017 – w podziale na powiaty (zł)⁴⁶⁰				
Powiaty	2014	2015	2016	2017
Bocheński	526 458,89	563 877,06	516 465,00	324 000,00
Brzeski	71 067,00	128 501,44	30 000,00	195 000,00
Chrzanowski	164 000,00	250 000,00	170 000,00	140 000,00
Dąbrowski	-	-	-	-

⁴⁵⁸ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

⁴⁵⁹ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

⁴⁶⁰ Dane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

Gorlicki	287 313,50	653 364,00	474 389,42	269 000,00
Krakowski	759 400,00	889 140,00	717 869,93	825 000,00
Miasto Kraków	-	-	-	-
Miasto Nowy Sącz	45 000,00	-	60 000,00	19 000,00
Miasto Tarnów	20 000,00	20 000,00	35 000,00	100 000,00
Limanowski	385 000,000	388 000,00	375 711,57	312 000,00
Miechowski	3 000,00	63 665,33	180 500,00	185 000,00
Myślenicki	231 340,00	102 820,38	182 800,96	150 000,00
Nowosądecki	323 500,00	374 987,98	379 000,00	168 000,00
Nowotarski	551 000,00	267 667,15	277 998,28	569 000,00
Olkuski	155 000,00	162 000,00	345 750,00	316 000,00
Oświęcimski	140 000,00	110 000,00	121 976,00	370 000,00
Proszowicki	642 000,00	403 500,00	297 321,00	455 000,00
Suski	21 800,00	96 870,35	103 700,00	60 000,00
Tarnowski	461 441,00	231 000,00	363 477,10	365 000,00
Tatrzański	295 000,00	195 000,00	157 000,00	64 000,00
Wadowicki	166 000,00	305 437,53	278 344,38	290 000,00
Wielicki	261 000,00	135 000,00	303 000,00	195 000,00
RAZEM	5 509 320,39	5 340 831,22	5 370 303,64	5 371 000,00

3.4.3 Wydatki na dziedzictwo kulturowe w perspektywie finansowej Unii Europejskiej w latach 2014-2020

Poza funduszami pochodzącymi z krajowych (państwowych i samorządowych) źródeł finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych zabytkowych nieruchomości, właściciele i użytkownicy zabytków położonych na terenie województwa mieli możliwość pozyskania dotacji z funduszy unijnych z następujących programów: *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020*, *Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020* oraz *Programu współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska – Słowacja 2014-2020*. Dotacje unijne umożliwiają realizację poważnych i kosztownych inwestycji oraz modernizację i remonty dużych obiektów i cennych zespołów zabytkowych.

Z *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020* można było ubiegać się o dotacje w ramach 6 Osi priorytetowej *Dziedzictwo regionalne, Działanie 6.1 Rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Poddziałanie 6.1.1 Ochrona i opieka nad zabytkami* – na projekty większej oraz mniejszej skali. Dofinansowanie przeznaczone zostało na przedsięwzięcia związane z przeprowadzeniem niezbędnych prac konserwatorskich i robót budowlanych zabezpieczających zabytki przed zniszczeniem – także obejmujących prace związane z pielęgnacją, konserwacją oraz restauracją zabytkowych parków i ogrodów oraz działania prowadzone w otoczeniu obiektów zabytkowych – prezentacją zabytkowych kolekcji i zbiorów (w szczególności wystaw wykorzystujących nowe technologie) oraz rozwojem i udostępnieniem szlaków kulturowych. Dla projektów większej skali minimalna wartość kosztów kwalifikowalnych wynosiła 3 mln zł, a maksymalna kwota dofinansowania nie mogła przekroczyć 8 mln zł. Dla projektów mniejszej skali minimalna wartość kosztów kwalifikowalnych wynosiła 0,5 mln zł, a maksymalna nie mogła przekroczyć 3 mln zł. Wsparcie finansowe otrzymało w sumie 40 projektów, w ogólnej kwocie dofinansowania ze środków Unii Europejskiej ponad 136 mln zł. Instytucją Zarządzającą programem regionalnym jest Zarząd Województwa Małopolskiego.

Tabela 57

Lista projektów wybranych do dofinansowania w ramach 6 Osi priorytetowej RPOWM *Dziedzictwo regionalne, Działanie 6.1 Rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Poddziałanie 6.1.1 Ochrona i opieka nad zabytkami* – projekty większej skali⁴⁶¹

⁴⁶¹ Opracowano na podstawie danych z Departamentu Funduszy Europejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego (stan na dzień 16 kwietnia 2018 r.).

Lp.	Tytuł projektu	Nazwa beneficjenta	Wartość ogółem (w zł)	Dofinansowanie UE (w zł)
1.	Udostępnianie zasobów dziedzictwa – utworzenie Ośrodka Dziedzictwa Kultury Niematerialnej w Zespole parkowo-dworskim w Dąbrowej – etap I	Małopolskie Centrum Kultury SOKÓŁ w Nowym Sączu	7 879 563,07	4 345 638,15
2.	Utworzenie Muzeum Duchowości i Kultury Cystersów wraz z Biblioteką w Opactwie Cystersów w Krakowie-Mogile	Opactwo Ojców Cystersów w Krakowie-Mogile	9 170 852,69	6 355 400,74
3.	Muzeum Podgórze – oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa – adaptacja nieruchomości przy ul. Powstańców Wielkopolskich 1	Gmina Miejska Kraków	7 786 273,20	3 965 074,66
4.	Modernizacja zabytkowej Willi Czerwony Dwór na cele kulturalne	Gmina Miasto Zakopane	6 875 534,39	3 822 061,78
5.	Utworzenie Muzeum Kościuszkowskiego z wystawą stałą pt. "Kościusko – bohater wciąż potrzebny" w kompleksie Bastionu V w Forcie nr 2 "Kościusko" oraz trasy edukacyjnej na Kopcu Kościuszki w Krakowie	Komitet Kopca Kościuszki w Krakowie	11 029 904,92	6 277 181,64
6.	Renowacja i udostępnienie do zwiedzania wieży kościelnej oraz remont konserwatorski elewacji barokowego Zespołu Kościelno-klasztornego Sióstr Norbertanek w Imbramowicach	Klasztor Sióstr Norbertanek	10 442 241,89	7 831 681,38
7.	Dworzec "Biblioteka Skawina" – przywrócenie budynkowi dworca kolejowego w Skawinie walorów zabytku z przeznaczeniem obiektu na cele publiczne	Gmina Skawina	7 655 580,74	4 810 860,79
8.	Modernizacja zabytkowych budynków dworca PKP w Zakopanem na cele gospodarcze i kulturalne	Gmina Miasto Zakopane	15 654 337,12	5 159 551,03
9.	Rewitalizacja kwartału królewskiego w Olkuszku oraz utworzenie multimedialnej trasy turystycznej w podziemiach ratusza	Gmina Olkusz	18 896 030,81	3 655 373,37
10.	Modernizacja i rewitalizacja budynku baletu Opery Krakowskiej przy ul. św. Tomasza 37 w Krakowie	Opera Krakowska w Krakowie	7 660 407,00	4 406 218,59
11.	Rewaloryzacja, konserwacja i rozszerzenie publicznych funkcji zabytkowych obiektów Muzeum Okręgowego w Tarnowie	Muzeum Okręgowe w Tarnowie	9 235 228,60	5 645 616,69
12.	Realizacja prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych na zamku w Suchoj Beskidzkiej – najcenniejszym zabytku sztuki renesansowej w Małopolsce Zachodniej	Gmina Sucha Beskidzka	10 561 151,57	6 451 540,64
13.	Rewaloryzacja i modernizacja zabytkowych budynków Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem dla zachowania i prezentacji unikatowego dziedzictwa kulturowego Podhala	Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem	13 254 736,71	7 999 931,90
14.	Rewaloryzacja, zagospodarowanie i adaptacja ziemnego wału artylerii dla celów turystyki kulturowej, edukacji i rekreacji w zabytkowym Fortu Kleparz w Krakowie	Fundacja Polish Heritage	7 995 910,06	4 550 517,89
15.	Restauracja Fortu 52a "Łapianka" i adaptacja dla Muzeum i Centrum Ruchu	Gmina Miejska Kraków	6 699 026,92	3 122 891,89

	Harcerskiego			
16.	Rewitalizacja Parku Strzeleckiego w Tarnowie	Gmina Miasta Tarnowa	9 254 643,77	4 944 365,87
17.	Zabezpieczenie przed dewastacją, renowacja i zagospodarowanie zamku w Zatorze pod funkcję gastronomiczną z mini-browarem oraz wystawę muzealną o historii zamku książęcego i jego mieszkańców	Fundacja Zamek w Zatorze	16 924 780,51	7 567 991,27
18.	Konserwacja unikatowych w skali światowej zabytków związanych z historią Krakowskiej Kapituły Metropolitalnej oraz udostępnienie ich w przestrzeni wystawienniczej w postaci interaktywnej multimedialnej ekspozycji dostosowanej do potrzeb różnorodnych grup docelowych	Uniwersytet Papieski Jana Pawła II W Krakowie	10 200 220,80	7 580 865,54
19.	„Wirydarze dziedzictwa benedyktyńskiego” – rewaloryzacja i adaptacja zabytkowych obiektów w Opactwie św. Wojciecha Mniszek Benedyktynek w Staniątkach	Opactwo św. Wojciecha Mniszek Benedyktynek w Staniątkach	10 605 105,10	7 242 470,21
RAZEM			197 781 529,87	105 735 234,03

Tabela 58

Lista projektów wybranych do dofinansowania w ramach 6 Osi priorytetowej RPOWM Dziedzictwo regionalne, Działanie 6.1 Rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego, Poddziałanie 6.1.1 Ochrona i opieka nad zabytkami – projekty mniejszej skali⁴⁶²				
Lp.	Tytuł projektu	Nazwa beneficjenta	Wartość ogółem (w zł)	Dofinansowanie UE (w zł)
1	Modernizacja zabytkowego budynku "Sokoła" w Tuchowie wraz z dostosowaniem do funkcji muzealnych	Gmina Tuchów	2 262 510,49	1 186 321,97
2	Zachowanie, restauracja i prezentacja autentyczności Zamku Lipowiec i rozwój Nadwiślańskiego Parku Etnograficznego w Wygielzowie	Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygielzowie i Zamek Lipowiec	3 563 922,16	2 188 288,25
3	Konserwacja i remont obiektów zabytkowych Sądeckiego Parku Etnograficznego w Nowym Sączu	Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu	3 252 385,88	1 865 003,25
4	Realizacja prac restauratorskich zabytkowego pałacu królewskiego w Łobzowie wraz z adaptacją do nowych funkcji poddasza wraz z przygotowaniem wystawy multimedialnej	Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki	3 054 433,96	2 249 999,99
5	Rewaloryzacja i konserwacja zabytkowego obiektu przy ulicy Jagiellońskiej 56 w Nowym Sączu, dla zachowania i prezentacji dziedzictwa kulturowego Sądeczyny	Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu	3 933 329,02	978 444,44
6	Z tradycją w nowoczesność – Muzyczny Dwór w Lipnicy Wielkiej	Gmina Korzenna	3 505 365,02	2 101 281,38
7	II etap zagospodarowania parku dworskiego w Bolesławiu oraz remont dachu dworu w Krzykawce	Gmina Bolesław	1 040 386,83	722 825,22
8	Rewaloryzacja zabytkowego parku	Gmina Lipinki	673 208,94	494 214,24

⁴⁶² Opracowano na podstawie danych z Departamentu Funduszy Europejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego (stan na dzień 16 kwietnia 2018 r.).

	w Lipinkach			
9	Rewitalizacja i zagospodarowanie na cele kulturalno-turystyczne zabytkowego dworku wraz z parkiem w miejscowości Burzyn	Oftaldent Tadeusz Łabno Spółka Jawna	1 538 369,89	754 842,86
10	Rewitalizacja zespołu dworsko-parkowego w Sieciechowicach, jego przystosowanie do nowej funkcji jako Międzynarodowego Ośrodka Wymiany Artystycznej (MOWA), zespołu galerii wraz z zapleczem pobytowym oraz siedzibą Fundacji Arte Novum	Fundacja Arte Novum	3 568 215,02	2 000 060,99
11	Renowacja kościoła parafialnego pw. Najświętszej Maryi Panny Szkaplerznej w Szywałdzie	Parafia Rzymskokatolicka pw. Najświętszej Maryi Panny Szkaplerznej w Szywałdzie	2 820 396,06	2 021 737,29
12	Prace konserwatorskie na terenie ruin zamku w Ryrze	Gmina Rytró	2 051 793,75	1 538 845,31
13	Restauracja Parku Miejskiego im. Wojciecha Biechońskiego w Gorlicach	Miasto Gorlice	2 960 739,48	2 220 554,59
14	Renowacja zabytkowego Cmentarza Żydowskiego w Tarnowie	Komitet Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej w Tarnowie	2 992 685,06	2 244 513,76
15	Wyeksponowanie dziedzictwa i rozszerzenie funkcji zabytkowych obiektów sakralnych w Bobowej poprzez wykonanie prac remontowych, budowlanych i konserwatorskich	Parafia Rzymsko - katolicka pw. Wszystkich Świętych w Bobowej	2 872 804,57	1 982 342,25
16	Rewitalizacja zabytkowego Domu Ludowego im. Wincentego Witosa w Wierzchosławicach	Gmina Wierzchosławice	665 475,83	492 614,97
17	Rewaloryzacja parku pałacowego w Kościelcu – etap I	Gmina Chrzanów	2 608 611,98	1 818 197,70
18	Zabezpieczenie ruin zamku w Ojcowie z modernizacją infrastruktury turystycznej – etap I	Ojcowski Park Narodowy	1 014 059,23	670 021,08
19	Przebudowa tuneli pod wzgórzem zamkowym w zakresie dostosowania do potrzeb udostępniania zwiedzającym wraz z zabezpieczeniem wzgórza zamkowego i muru oporowego w Oświęcimiu	Miasto Oświęcim	4 008 293,99	1 282 253,13
20	Renowacja i konserwacja Sanktuarium w Uniejowie Parceli – historycznej stolicy Zakonu Bożogrobców	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Wita w Uniejowie	1 406 787,54	1 055 090,63
21	Remont i adaptacja na cele kulturalne zabytkowego budynku gospodarczego w miejscowości Stryszawa	Gmina Stryszawa	1 023 645,37	684 616,13
RAZEM			50 817 420,07	30 552 069,43

W ramach VIII osi priorytetowej Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury *Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020* realizowane są duże projekty przede wszystkim z zakresu zachowania dziedzictwa kulturowego: renowacji zabytków wraz z ich otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych, zabytkowych parków i ogrodów. Dofinansowanie uzyskały także przedsięwzięcia mające na celu przebudowę lub rozbudowę instytucji kultury oraz szkół i uczelni artystycznych z przeznaczeniem ich na cele kulturalne. Instytucją Pośredniczącą Programu jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Beneficjenci z terenu Małopolski pozyskali w sumie ponad 300,2 mln zł unijnego dofinansowania na realizację 21 zadań. Największe kwoty dotacji otrzymały placówki muzealne: Muzeum Narodowe w Krakowie, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie – na remonty i modernizację swoich siedzib lub oddziałów. Ogółem w ramach VIII osi priorytetowej PO liŚ 2014-2020 wspartych zostało 140 projektów, których łączny koszt całkowity wynosi 2 618 814 445,17 zł, z tego 1 850 808 306,11 zł stanowi

dofinansowanie ze środków UE. Zadania realizowane na terenie Małopolski stanowią 15% dofinansowanych projektów w skali kraju ogółem, natomiast pozyskane dla regionu środki wynoszą ponad 16% budżetu UE zaplanowanego na ten cel.

Tabela 59

Lista projektów wybranych do dofinansowania w ramach VIII osi priorytetowej Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 z terenu województwa małopolskiego ⁴⁶³				
Lp.	Tytuł projektu	Nazwa beneficjenta	Wartość ogółem (w zł)	Dofinansowanie UE (w zł)
1	Adaptacja budynku „Starego Teatru” na działalność Międzynarodowego Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokauście Państwowego Muzeum Auschwitz – Birkenau w Oświęcimiu	Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu	28 696 854,87	18 859 263,36
2	Krzysztoforzy od nowa – Muzeum Kompletne: modernizacja i remont konserwatorski Pałacu Krzysztoforzy wraz z przystosowaniem jego funkcji do realizacji zadań nowoczesnego, wielofunkcyjnego obiektu muzealnego	Muzeum Historyczne Miasta Krakowa	42 033 167,45	29 047 310,83
3	Rewaloryzacja zabytkowej siedziby Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie na potrzeby nowoczesnego muzeum nauki i techniki	Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie	40 820 358,34	28 284 529,74
4	Ekspozycja pt. „Krzysztof Penderecki – Dziedzictwo Polskiej Muzyki XX i XXI wieku” w Europejskim Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego	Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego	3 439 509,42	2 318 080,90
5	Perła polskiego baroku – rewaloryzacja nowoodkrytych, unikatowych polichromii w krypcie kościoła Pijarów w Krakowie oraz odtworzenie historycznych galerii w Kolegium Pijarskim w celu udostępnienia zabytkowych wnętrz i poszerzenia działalności kulturalnej	Polska Prowincja Zakonu Pijarów	15 971 022,03	13 572 232,22
6	Rewaloryzacja i modernizacja zabytkowych, drewnianych budynków Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem dla zachowania i prezentacji unikatowego dziedzictwa kulturowego Podhala	Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego	12 833 516,44	8 923 373,27
7	Rozbudowa Zespołu Szkół Muzycznych w Tarnowie o salę koncertową	Gmina Miasta Tarnowa	21 348 975,42	13 300 323,69
8	Rozszerzenie oferty kulturalno-edukacyjnej poprzez doposażenie Szkoły Muzycznej I i II stopnia w Krakowie	Gmina Miejska Kraków	2 318 726,76	1 964 665,65
9	Remont konserwatorski i modernizacja zabytkowego obiektu stanowiącego siedzibę krakowskiej Filharmonii im. Karola Szymanowskiego	Filharmonia im. Karola Szymanowskiego w Krakowie	21 232 627,69	14 684 080,11
10	SKANSENOVA – systemowa opieka nad dziedzictwem w małopolskich muzeach na wolnym powietrzu	Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu	13 608 004,62	9 119 674,31
11	Wprowadzenie unikatowej oferty kulturalno-edukacyjnej na udostępnionej trasie turystycznej w Kopalni Soli "Bochnia" – Obiekcie Światowego Dziedzictwa UNESCO	Kopalnia Soli „Bochnia” Sp. z o.o.	11 806 899,20	8 117 616,69
12	Modernizacja Teatru Groteska w	Teatr Groteska	5 992 880,00	4 144 600,00

⁴⁶³ Opracowano na podstawie danych z Departamentu Funduszy i Spraw Europejskich Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego MKiDN (stan na dzień 17 kwietnia 2018 r.)

	Krakowie – etap IV – końcowy	w Krakowie		
13	Wawel – dziedzictwo dla przyszłości	Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki	29 815 140,35	21 391 590,99
14	Wschodniosłowiańskie dziedzictwo kulturowe – konserwacja, renowacja i digitalizacja drewnianych cerkwi i ich wyposażenia w Małopolsce, na Podkarpaciu, Lubelszczyźnie i Podlasiu	Prawosławna Diecezja Lubelsko Chełmska	23 512 831,94	19 985 907,12
15	Rewaloryzacja zespołu zabytkowych budowli inżynierskich dawnego lotniska Rakowice – Czyżyny wraz z adaptacją na potrzeby Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie	Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie	13 564 760,18	9 371 344,10
16	Kompleksowa konserwacja Bazyliki Trójcy Świętej w Krakowie jako jeden z elementów rewitalizacji założenia klasztorne Ojców Dominikanów w Krakowie, związanej z osiemsetną rocznicą powstania klasztoru.	Klasztor Ojców Dominikanów	25 208 628,82	20 964 177,98
17	Przebudowa i modernizacja budynku os. Szkolne 26, tzw. Nowe Skrzydło dla Centrum Artystyczno-Edukacyjnego Dom Utopii	Teatr Łażnia Nowa	19 230 511,72	13 150 134,42
18	Poprawa warunków dla prowadzenia działalności edukacyjnej i kulturalnej oraz ochrona dziedzictwa kultury poprzez zakup instrumentów muzycznych przez Państwową Szkołę Muzyczną I i II stopnia im. Fryderyka Chopina w Nowym Targu	Państwowa Szkoła Muzyczna I i II St. im. Fryderyka Chopina w Nowym Targu	2 396 569,31	2 037 083,91
19.	Modernizacja infrastruktury technicznej Teatru im. Juliusza Słowackiego w Krakowie wraz z zakupem wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej	Teatr im. Juliusza Słowackiego w Krakowie	22 036 438,22	15 283 271,02
20.	Modernizacja i adaptacja zabytkowej siedziby Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie na potrzeby utworzenia nowoczesnego centrum magazynowo-konserwatorskiego i digitalizacyjnego oraz badawczego	Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie	21 274 338,82	14 673 312,63
21.	Przeszłość przyszłości – remont i wyposażenie Muzeum Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie w celu udostępnienia unikatowej kolekcji	Muzeum Narodowe w Krakowie	43 539 102,20	31 079 937,93
RAZEM			420 680 863,80	300 272 510,87

Dzięki środkom Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach *Programu współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska – Słowacja 2014-2020*⁴⁶⁴, oś priorytetowa 1. Ochrona i rozwój dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru pogranicza, na terenie województwa małopolskiego, we współpracy z partnerami ze Słowacji możliwa jest realizacja wielu przedsięwzięć z zakresu ochrony i rozwój zasobów środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego. Instytucją Zarządzającą *Programu*, jest Ministerstwo Rozwoju. W ramach dwóch naborów wniosków wsparcie

⁴⁶⁴ W latach 2014-2020 aż połowa kwoty na współpracę transgraniczną pomiędzy Polską a Słowacją jest przeznaczona na ochronę i rozwój zasobów środowiska i dziedzictwa kulturowego. Taki podział środków wynika z charakterystyki pogranicza polsko-słowackiego, obfitującego w cenne tereny naturalne i obiekty kulturowe stanowiące bogactwo całego regionu. Ze środków unijnych finansowane są przede wszystkim projekty, które przyczyniają się do rozwoju nowych i atrakcyjnych form promocji, użytkowania i ochrony dziedzictwa. Celem jest rozwój usług, które pozwolą na ciekawe spędzenie czasu wolnego przy wykorzystaniu potencjału instytucji kultury, zabytków, parków krajobrazowych i narodowych. Z powstałego zaplecza będą korzystać zarówno mieszkańcy regionu, jak i turyści. Fundusze mogą uzyskać również wspólne projekty w zakresie prac konserwatorskich i restauratorskich.

uzyskały 33 krajowe projekty w łącznej kwocie dofinansowania wynoszącego 35 094 497,41 euro. Zadania realizowane przez partnerów z terenu województwa małopolskiego stanowią 51,52% wszystkich dofinansowanych zadań, a pozyskana dla regionu kwota dotacji stanowi 54% ogółu środków. Wśród podmiotów realizujących przedsięwzięcia z zakresu ochrony krajobrazu kulturowego i przyrodniczego jest 5 instytucji dla których funkcję organizatora pełni województwo małopolskie, tj.: Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów, Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Muzeum Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec.

Tabela 60

Lista projektów wybranych do dofinansowania w ramach I naboru Programu współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska – Słowacja 2014-2020 z terenu województwa małopolskiego⁴⁶⁵			
Lp.	Tytuł projektu	Nazwa beneficjenta	Dofinansowanie UE (w euro)
1	Torfowiska wysokie – europejski unikat polsko-słowackiego pogranicza	Gmina Czarny Dunajec, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava v Dolnom Kubíne	1 058 699,96
2	Stworzenie warunków dla zachowania kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa na polskiej i słowackiej Orawie	Gmina Lipnica Wielka, Obec Bobrov	586 731,83
3	Nowy produkt turystyczny – odcinek transeuropejskiej trasy rowerowej EuroVelo 11 – Preszów-Muszyna-Mniszek nad Popradem	Miasto i Gmina Uzdrawiskowa Muszyna, Ľubovnianske regionálne združenie miest a obcí Stará Ľubovňa, Severovýchod Slovenska	2 768 349,05
4	Babia Góra Trails	Gmina Zawoja, Obec Oravska Polhora	688 934,18
5	Śladem zabytków techniki z Podhala na Liptów	Gmina Miasto Nowy Targ, Obec Ludrová, Žilinský samosprávny kraj	1 668 090,92
6	„Przy wiejskiej drodze” – w rytmie pracy dawnych zakładów przemysłowych i pracowni rzemieślniczych	Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej, Slovenské národné múzeum, Múzeum oravskej dediny w Zuberecu, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu	1 296 622,16
7	Muszyna, Kamenica, Lipany – wzmocnienie transgranicznej współpracy w sferze dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego	Miasto i Gmina Uzdrawiskowa Muszyna, Mesto Lipany, Obec Kamenica	801 846,15
8	Góry bez granic – integracja sieci szlaków w transgraniczny produkt turystyczny	Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK w Krakowie	90 204,55
9	Wspólne działania na rzecz przywrócenia i utrzymania różnorodności biologicznej karpaccich ekosystemów górskich	Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie	132 063,17
10	Nowy produkt turystyczny – odcinek transeuropejskiej trasy rowerowej EuroVelo 11 – Preszów-Muszyna-Mniszek nad Popradem	Miasto i Gmina Uzdrawiskowa Muszyna	1 791 737,76
11	Aktywna turystyka kluczem do rozwoju pogranicza	Gmina Kościelisko	1 760 811,44
12	Różne Oblicza Wody – rabczańska solanka i jarabiński przełom jako elementy dziedzictwa przyrodniczego polsko-słowackiego pogranicza	Gmina Rabka-Zdrój	294 208,87
13	Człowiek w Tatrach – Tatry w człowieku – historia eksploracji Tatr	Tatrzański Park Narodowy, Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego w	932 261,21

⁴⁶⁵ Opracowano na podstawie danych z Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego (stan na 28 czerwca 2018 r.)

	jako wspólne dziedzictwo kulturowe Polski i Słowacji	Zakopanem	
14	Muzea Otwarte – rozszerzenie możliwości programowych instytucji kultury pogranicza polsko-słowackiego	Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Muzeum Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygielzowie i Zamek Lipowiec, Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej, Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Miejski Dom Kultury w Czechowicach-Dziedzicach	1 122 996,79
15	Zakopane – Miasto Wysokie Tatry tatrzańskie ścieżki rowerowe	Gmina Miasto Zakopane	281 645,74
16	Ochrona, promocja i rozwój tradycyjnych rzemiosł w obszarze transgranicznym	Miasto Grybów	1 284 621,12
17	Historyczno-kulturowo-przyrodniczy szlak wokół Tatr – etap III	Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej TATRY z o.o., Gmina Czarny Dunajec, Gmina Miasto Nowy Targ, Gmina Nowy Targ, Gmina Łapsze Niżne	2 390 727,48
RAZEM			18 950 552,38

3.5 Wydatki na muzea

3.5.1 Wydatki jednostek samorządu terytorialnego na muzea

W regionie jest 128 muzeów, łącznie z oddziałami, na 944 tego typu placówek w całym kraju⁴⁶⁶. Spośród wszystkich muzeów w regionie 81,4% stanowią muzea należące do sektora publicznego, a 18,6% jednostki sektora prywatnego⁴⁶⁷. System finansowania kultury w Polsce daje samorządom – mającym pod opieką ponad 4/5 istniejących w regionie placówek muzealnych – dużo swobody w zakresie wyboru instytucji, do których kierowane jest wsparcie. Selekcja może dotyczyć zarówno przedsięwzięć realizowanych przez nie (na poziomie dotacji celowych), jak również możliwości regulowania wysokości wsparcia przyznawanego poszczególnym jednostkom. To, że samorządy dysponują wiedzą o regionalnym rynku kultury i mogą skuteczniej dopasować wsparcie do potrzeb mieszkańców, pozwala częściowo zniwelować problemy wynikające z niskich nakładów ogółem.

W budżetach jednostek samorządu terytorialnego, w ogólnych wydatkach na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego, zawierają się kwoty przeznaczane na utrzymanie muzeów, dla których funkcję organizatora sprawują samorządy. Suma ogólnych wydatków wszystkich samorządów w regionie na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego w latach 2014-2016 wyniosła prawie 1 842 mln zł. W 2014 roku gminy wraz z miastami na prawach powiatu w województwie małopolskim na same tylko muzea – w dziale 921 – *Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego*, rozdział 92118 *Muzea* – przeznaczyły 35 368 046,03 zł. W 2015 roku nastąpił wzrost tych kosztów o prawie 22%, tj. prawie 7,75 mln zł. Gminy wydatkowały na ten cel 43 117 568,85 zł, w tym samo Miasto Kraków wydatkowało 32 789 454 zł (76% budżetu gmin i miast na prawach powiatu przeznaczonych na rozdział 92118). W 2016 roku budżet regionalnych gmin wraz z miastami na prawach powiatu przeznaczany na utrzymanie muzeów także wzrósł, o ponad 17,86% – w stosunku do roku poprzedzającego – do ogólnej wartości 50 819 655,50 zł, w tym wydatki Gminy Miejskiej Kraków stanowiły 33 745 100 zł. W latach wcześniejszych wydatki gmin w tym zakresie kształtowały się następująco: w 2013 roku – 35 009 801,98 zł, a w 2012 roku – 36 678 382,82 zł⁴⁶⁸. W 2016 roku odnotowano zatem największe wydatki w rozdziale 92118 *Muzea*, ogólny budżet wydatków gmin i miast na prawach powiatu przekroczył symboliczną granicę 50 mln zł. Najbardziej zwiększyły się wydatki z budżetu Miasta Krakowa przeznaczone na: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa i Muzeum Historii Fotografii – wzrost budżetów odpowiednio o: prawie 1,11 mln zł i 0,51 mln zł. W tym okresie zmniejszone zostały środki przekazywane przez gminę Muzeum Inżynierii Miejskiej (o ponad 0,6 mln zł) i Muzeum Armii Krajowej im. Gen. Emila Fieldorfa "Nila" w Krakowie (o prawie 0,3 mln zł)⁴⁶⁹.

⁴⁶⁶ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r.

⁴⁶⁷ Stan na dzień 31 grudnia 2016 r. Dane z: *Działalność instytucji kultury w województwie małopolskim w 2016 r.*, Opracowanie sygnałne Urzędu Statystycznego w Krakowie, lipiec 2017, s. 2.

⁴⁶⁸ Dane z Banku Danych Lokalnych, GUS.

⁴⁶⁹ Sprawozdania z wykonania budżetu Miasta Krakowa za 2014 r., 2015 r. i 2016 r.

3.5.2 Wydatki samorządu województwa na regionalne muzea

Województwo małopolskie jest organizatorem lub współorganizatorem 23 instytucji kultury⁴⁷⁰, z czego 5 współprowadzonych jest z innymi podmiotami: Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Gminą Miejską Kraków, Gminą Wadowice, Archidiecezją Krakowską, Fundacją Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się” oraz Stowarzyszeniem Akademia Imienia Krzysztofa Pendereckiego Międzynarodowe Centrum Muzyki. Wśród tych 23 instytucji jest 11 muzeów⁴⁷¹.

W budżecie samorządu województwa małopolskiego zabezpieczane są wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego, a w tym zakresie część środków przeznaczana jest na utrzymanie regionalnych muzeów, dla których województwo jest organizatorem lub współorganizatorem. W 2016 roku budżet ogółem województwa małopolskiego zamknął się kwotą 1 114 940 473 zł, w tym na kulturę w sumie 117 994 825 zł (czyli 10,58% ogólnego budżetu). W roku wcześniejszym – 2015 – wartości te kształtowały się następująco: budżet ogółem – 1 147 803 747 zł, w tym na kulturę 114 474 368 zł (9,97% całości). Natomiast w 2014 roku budżet ogółem województwa zamknął się kwotą 1 258 504 074 zł, w tym na kulturę w sumie 109 871 280 zł (czyli 8,73% ogólnego budżetu)⁴⁷². W ostatnich latach wydatki na kulturę wzrosły, zarówno w wymiarze kwotowym, jak i procentowym (udział wydatków na kulturę w stosunku do całego budżetu województwa). Systematycznie powiększa się także wysokość środków finansowych przeznaczanych na utrzymanie regionalnych muzeów. W kolejnych latach odpowiednio wynosiła: w 2012 roku – 21 597 253 zł (18,35% wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa), w 2013 roku – 22 824 710 zł (18,47%), w 2014 roku – 23 889 431 zł (21,74%), w 2015 roku – 26 001 754 zł (22,71 %), natomiast w 2016 roku – 26 674 020 zł (22,61%). Największy wzrost dotacji podmiotowej – porównując budżety z 2014 roku i 2016 roku – odnotowały: Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu oraz Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, odpowiednio ich roczne budżety wzrosły o: 0,59 mln zł, 0,50 mln zł oraz 0,39 mln zł. Najmniej wzrosły wydatki przeznaczane z budżetu województwa na Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach⁴⁷³.

Tabela 61

Wysokość dotacji podmiotowej z budżetu województwa małopolskiego dla muzeów, dla których organizatorem lub współorganizatorem było województwo małopolskie w latach 2012-2016 (w zł) ⁴⁷⁴						
Lp.	Nazwa instytucji	2012	2013	2014	2015	2016
1	Muzeum Archeologiczne w Krakowie	2 729 984	2 843 103	3 343 200	3 442 930	3 630 300
2	Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie	2 958 267	3 252 425	3 382 941	3 491 320	3 522 920
3	Muzeum Okręgowe w Tarnowie	3 215 112	3 559 391	3 817 196	4 151 780	4 406 040
4	Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu	4 705 970	4 663 743	4 836 606	5 200 940	5 339 430
5	Muzeum Tatrzańskie im. dr Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem	1 897 600	1 888 809	1 976 791	2 136 520	2 367 290
6	Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie	2 280 303	2 191 449	2 255 965	2 276 320	2 431 930
7	Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej	693 353	792 394	807 342	922 260	995 860
8	Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygielzowie i Zamek Lipowiec	1 047 448	1 236 765	1 103 582	1 176 500	1 284 080
9	Muzeum Armii Krajowej im. Gen. Emila Fieldorfa "Nila" w Krakowie ⁴⁷⁵	919 416	1 243 664	1 152 529	1 945 404	1 269 600

⁴⁷⁰ 21 instytucji kultury wpisanych jest do rejestru Województwa, 2 wpisane są do innych rejestrów: Gminy Miejskiej Kraków (Muzeum Armii Krajowej w Krakowie) oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Lusławicach).

⁴⁷¹ Stan na 31 października 2017 r.

⁴⁷² Dane z Departamentu Budżetu i Finansów oraz Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego.

⁴⁷³ Dane z Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego. Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach, poza dotacją podmiotową z budżetu województwa, otrzymuje dotację podmiotową z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

⁴⁷⁴ W tabeli wskazano tylko wsparcie z budżetu województwa małopolskiego, poza środkami innych współorganizatorów instytucji.

10	Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach ⁴⁷⁶	667 200	685 663	657 175	769 050	856 840
11	Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach ⁴⁷⁷	482 600	467 304	556 104	488 730	569 730
RAZEM		21 597 253	22 824 710	23 889 431	26 001 754	26 674 020

3.5.3 Wydatki z budżetu państwa na państwowe muzea, które mają siedziby w Małopolsce

Z budżetu państwa utrzymywanych jest 15 narodowych instytucji kultury działających na terenie województwa małopolskiego, w tym 7 muzeów. 5 placówek muzealnych: Muzeum Narodowe w Krakowie, Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki w Krakowie, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce, Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha w Krakowie, podległych jest Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2 jednostki są współprowadzone: Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach – współprowadzone przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, województwo małopolskie, Archidiecezję Krakowską i Gminę Wadowice oraz Muzeum PRL-u – współprowadzone przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Gminę Miejską Kraków.

Ogólne wydatki z budżetu państwa, w rozdziale 92118 *Muzea*, przeznaczone na utrzymanie państwowych muzeów, które mają siedziby na terenie Małopolski w ostatnich latach wyniosły: w 2012 roku – 75 294 818 zł, w 2013 roku – 70 710 099 zł, w 2014 roku – 68 340 000 zł, w 2015 roku – 77 570 000 zł, natomiast w 2016 roku – 83 035 000 zł. Największe dofinansowanie otrzymuje Muzeum Narodowe w Krakowie, w 2016 roku było to ponad 43% środków przekazanych dla państwowych, i współprowadzonych przez państwo, placówek muzealnych działających na terenie województwa małopolskiego. W porównaniu do budżetu w 2014 roku, w 2016 roku najbardziej wzrosły wydatki na utrzymanie i funkcjonowanie następujących państwowych muzeów, które mają siedziby w Małopolsce: Muzeum Narodowe w Krakowie – zwiększenie budżetu aż o 5,54 mln zł, Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki w Krakowie – zwiększenie o 4,29 mln zł, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu – zwiększenie o 2,34 mln zł. Ogólne wydatki z budżetu państwa w skali kraju w rozdziale 92118 *Muzea* w 2016 roku wyniosły 1 132,98 mln zł, w tym przekazane jako dotacje podmiotowe dla muzeów podległych ministerstwu – 336,74 mln⁴⁷⁸. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego w tym okresie prowadził lub współprowadził 35 muzeów. Środki przeznaczone z budżetu państwa na muzea podległe ministerstwu w regionie – w ramach dotacji podmiotowych – stanowiły 24,66% wydatków krajowych w tym zakresie. Małopolskie instytucje pozyskały zatem prawie ¼ państwowego budżetu.

Tabela 62

Wysokość dotacji podmiotowej z budżetu państwa dla państwowych muzeów, które mają siedziby w Małopolsce – w latach 2012-2016 (w zł) ⁴⁷⁹						
Lp.	Nazwa instytucji	2012	2013	2014	2015	2016
1	Muzeum Narodowe w Krakowie	34 600 000	32 236 565	30 497 000	33 799 000	36 035 000
2	Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki w	16 421 818	14 297 000	13 967 000	16 872 000	18 261 000

⁴⁷⁵ Muzeum Armii Krajowej w Krakowie, poza dotacją podmiotową z budżetu województwa małopolskiego, otrzymuje dotację celową od Gminy Miejskiej Kraków (w 2012 r. – 825 000 zł, w 2013 r. – 1 178 000 zł, w 2014 r. – 1 633 100 zł, w 2015 r. – 984 750 zł, 2016 r. – 1 366 500 zł).

⁴⁷⁶ Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach, poza dotacją podmiotową z budżetu województwa małopolskiego, otrzymuje dotację celową od Powiatu Gorlickiego (w 2012 r. – 102 000 zł, w 2013 r. – 91 500 zł, w 2014 r. – 177 990 zł, w 2015 r. – 780 500 zł, 2016 r. – 79 500 zł).

⁴⁷⁷ Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach, poza dotacją podmiotową z budżetu województwa małopolskiego, otrzymuje dotację podmiotową z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (w 2012 r. – 500 000 zł, w 2013 r. – 500 000 zł, w 2014 r. – 505 000 zł, w 2015 r. – 540 000 zł, 2016 r. – 1 567 502 zł).

⁴⁷⁸ Dane z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego: *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa w części 24 i dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego za 2012 r.*, *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa w części 24 i dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego za 2013 r.*, *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa i budżetu środków europejskich w części 24 i dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego za 2014 r.*, *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa i budżetu środków europejskich w części 24 i dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego za 2015 r.*, *Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa i budżetu środków europejskich w części 24 i dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego za 2016 r.*

⁴⁷⁹ Tamże. Ministerstwo finansuje lub współfinansuje działalność 35 muzeów w skali kraju.

	Krakowie					
3	Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu	15 721 000	15 311 000	14 748 000	16 694 000	17 087 000
4	Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce	5 117 000	4 867 000	4 647 000	4 623 000	5 356 000
5	Muzeum Sztuk i Techniki Japońskiej Manggha w Krakowie	2 935 000	3 167 000	2 981 000	4 039 000	4 629 000
6	Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach ⁴⁸⁰	500 000	500 000	500 000	540 000	628 000
7	Muzeum PRL-u ⁴⁸¹	0	331 534	1 000 000	1 003 000	1 039 000
RAZEM		75 294 818	70 710 099	68 340 000	77 570 000	83 035 000

3.6 Wydatki samorządu województwa na wsparcie dziedzictwa niematerialnego

Z budżetu samorządu województwa od lat udzielane są dotacje na realizację zadań w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w tym dla organizacji pozarządowych, głównie stowarzyszeń i fundacji, wspierających działalność zespołów regionalnych i podtrzymujących miejscowy folklor.

W latach 2014-2016, w ramach otwartych konkursów ofert na realizację zadań publicznych województwa małopolskiego w dziedzinie kultury pn. *Mecenat Małopolski* oraz *Małopolska. Nasz region – Nasza szansa*, wsparto finansowo łącznie 194 zadania z ogólnej liczby 902 projektów (co stanowiło 21,51% wszystkich przyznanych dotacji) związanych z funkcjonowaniem organizacji i podejmowaniem przedsięwzięć przyczyniających się do podtrzymywania tradycji regionalnego folkloru, na łączną kwotę dotacji 1 602 500 zł. Wartość ta stanowiła 18,87% ogólnej kwoty przeznaczonej na realizację konkursów. 31 realizowanych przedsięwzięć dotyczyło wyposażenia zespołów (zakupy strojów ludowych oraz instrumentów dla orkiestr), a 71 zadań związanych było z podejmowaniem innych działań przyczyniających się do podtrzymywania tradycji i wspierania dziedzictwa niematerialnego w regionie.

W okresie wcześniejszym, w latach 2010-2013, w ramach otwartego konkursu ofert na realizację zadań publicznych województwa małopolskiego pn. *Mecenat Małopolski* – z ogólnej liczby 701 przedsięwzięć – wsparto łącznie 64 zadania (co stanowiło 9,13% wszystkich przyznanych dotacji) związanych z funkcjonowaniem i wyposażeniem zespołów regionalnych, na łączną kwotę dotacji 449 300 zł, oraz dofinansowano łącznie 151 zadań (co stanowiło 21,54% wszystkich dotacji) związanych z funkcjonowaniem organizacji i podejmowaniem przedsięwzięć przyczyniających się do podtrzymywania tradycji regionalnego folkloru, na łączną kwotę dotacji 1 632 210 zł. Kwoty te stanowiły odpowiednio 3,77% i 13,68% ogólnych środków przeznaczonych na realizację konkursów. Porównując dane statystyczne z ostatnich kilku lat, zauważalny jest stały wzrost (zarówno kwotowy, jak i procentowy) wydatków z budżetu samorządu województwa na działania wspierające i upowszechniające dziedzictwo niematerialne Małopolski.

⁴⁸⁰ W tabeli wskazano tylko wsparcie z budżetu państwa, poza środkami innych współorganizatorów instytucji.

⁴⁸¹ Jw.